

د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام (خلورم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ سره

خوندي دي.

پېروز Peroz

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست

- ۷ ..... اول پاک خواړه بیا نیک اعمال
- ۱۱ ..... ایمان او د صالحو اعمالو پایله
- ۱۶ ..... حجاب د اختلاف او اتفاق ترمنځ
- ۳۷ ..... د بتانو ماتول، د جهالت پر ناسمه مفکوره وروستی گوزار
- ۳۹ ..... د تقدیر په اړه لنډ وضاحت
- ۴۳ ..... د خرافات ختمونې له وسیلې یې بېرته د پنځونې هڅې
- ۵۳ ..... د رؤیت هلال (میاشتي لیدلو) ستونزه
- ۶۶ ..... د هدایت تر لاسه کولو وړ او ناوړ افراد/قومونه
- ۶۹ ..... دین د نفرت په دام کې
- ۷۹ ..... دیني تعبیر د ارتجاع او تجدد ترمنځ
- ۸۹ ..... زموږ په دیني تعبیر کې د عقلانیت خلا
- ۹۶ ..... زموږ ماضي او حال؛ د عزت له مناره د ذلت تر کنډې
- ۱۰۵ ..... طالبانو ته اخطار
- ۱۱۶ ..... گڼ ودونه (تعدد زوجات)
- ۱۲۷ ..... مقدس متن نامقدس تفسیرونه
- ۱۳۳ ..... د یهودو غندل شوي اعمال او زموږ ټولنه

- ١٥٦..... تفکر او تدبر په قران کې
- ١٧٨..... ایا په اسلام کې مذهبونه یوه اړتیا ده؟
- ١٨٤..... اساسي او فرعي قوانین
- ١٩١..... د علم کتاب د بې علمو په لاس کې
- ١٩٧..... عبادات او له ژوند سره یې تړاو
- ٢٠٢..... فقه که قانون
- ٢١١..... دین او ساینس
- ٢١٩..... پر دیني سرچینو زیاتونې او ترې کمونې
- ٢٣١..... د دوو بنو د رضاعي اولاد نکاح
- ٢٣٤..... پرون او نن د مرپیتوب بڼې
- ٢٤٢..... ایا د دوو ښځو شاهدي له یوه نر سره برابره ده؟
- ٢٤٦..... په میراث کې د لمسي حق
- ٢٦٦..... په مصنوعي ډول اولاد پیدا کول
- ٢٨٠..... استقلال او اشغال
- ٢٨٤..... د رؤیت هلال (میاشتي لیدلو) ستونزه
- ٢٩٧..... په دولتي محکمو کې د نکاح راجستروول (ثبتول)
- ٣٠٤..... د انسان د بدني غړو پیوندکاري

۳۱۸ ..... زما حقیقت او ستا حقیقت

۳۲۴ ..... هم ملت او هم امت؛ توازن یې څنگه ساتلای شو؟

۳۲۹ ..... د جنس بدلول

۳۳۳ ..... مراجع

اول پاک خواړه بیا نیک اعمال

{ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ }
[المؤمنون: ۵۱]

اې رسولانو! پاکیزه خواړه خورئ او صالح اعمال کوئ، زه ستاسو پر اعمالو علم لرم.

په دې ایت کې تر صالح عمل وړاندې د پاکو خوړو یادونه شوې ده او بیا د امر رسولانو ته شوی دی، د رسول عمل تر هغو د قبول وړ نه دی، خو په دغه حکم عمل ونه شي. که د رسول د عمل لپاره دا شرط وي نو ایا امتیان ترې مستثنا دي؟ په هیڅ صورت نه، حتمن به دغه معیار پوره کوي، یوازې اودس کول د لمانځه لپاره بس نه دی، نه یوازې د جامې پاکي د لمانځه د صحت لپاره کفایت کوي، که په بولو لړلې جامه باندې لمونځ نه کېږي، نو په مردار مال تغذیه شوي بدن باندې هم لمونځ نه کېږي، که د لمانځه لپاره د جای نماز پاکي لازمي ده، نو د ځمکې پاکي هم ورته اړینه ده چې نه به دې له چا غصب کړې وي، نه به دې په چلول او دوکه ځنې اخیستې وي، نه به دې د خور، لور او نورو خپلوانو له حقه راگرځولې وي، دا ډېره جالبه ده چې زموږ خلک کوچنی جای نماز پاک غواړي خو دومره لویه ځمکه بیا که د هر چا له حقه راگرځول شوې وي، پروا نه په کوي، یو څاڅکی بولې پر جامه نه ایله کوي، خو که یې ټول بدن په حرام مال تغذیه شوي وي، بیا پاک نه په کوي. په یوه حدیث کې راغلي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ:

{ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ }
 [المؤمنون: ۵۱] وَقَالَ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ }
 [البقرة: ۱۷۲] ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ،
 يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَعُذِي بِالْحَرَامِ،
 فَأَلَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟ " (۱)

له ابو هريره رض روايت دى چې رسول الله ص ويل: الله پاک دى
 يوازي پاک شى قبلوي، الله مسلمانان په هغه څه امر کړي دي چې
 رسولان يې په امر کړي: اي رسولانو! پاک خواړه خورئ او نيک اعمال
 کوئ، زه ستاسو پر اعمالو علم لرم، او ده ويل: اي مومنانو! له هغه پاک
 رزق څخه خوراک کوئ چې مور په روزي در کړي. بيا يې يو کس ذکر
 کړ چې له اوږده سفره يې وينستان ببر او بدن خيرن وي، لاسونه اسمان ته
 پورته کړي، په دعا کې وايي: اي زما پالونکې! اي زما پالونکې! د هغه
 خوراک حرام وي، څښاک يې له حرامو وي، جامه يې په حرامو وي او
 په حرامو تغذيه شوی وي؛ نو څنگه به يې دعا قبوله شي؟!
 د دې حديث په رڼا کې د خپلې ټولني دينکارانو ته وگورئ، زياتره
 زموږ ډېر لمونځ کوونکي تر غاړې په ناسمو معاملاتو کې ډوب وي،
 دوی فکر کوي چې لمونځ کوم، نور به نو خدای له ما څه غواړي؟ تر
 لمانځه وروسته تسبیح وایم، روژه چې راشي، نيسم يې، که زياتې پيسې
 وگټم حج و عمره په کوم، له کور سره يو جومات په جوړ کړم، دغه دين
 شو، نو ولې موږ دعا نه قبلېږي؟ ولې ورځ تر بلې بدې ورځې پر موږ را
 روانې دي؟ زموږ د عمل کوم ځای ناسم دی چې بدې پایلې يې موږ
 زغمو؟

زموږ خلک په دې نه پوهېږي چې له کومو قراني الفاظو چې موږ یوازې د لمانځه معنا اخلو، هغه جمله د مفهوم له مخې تر دې ډېره پراخه ده، هغه ټوله ټولنه د ټول وخت لپاره رانغاړي، هدف یې د الهي قوانینو په وړاندې تسلیمي ده، لمونځ یې عملي بېلگه ده چې څوک عملن دغه کار د یوه تمرین په شکل وکړي، خو که یو څوک لمونځ کوي، اما په نور ژوند کې د همدې خدای احکام نه عملي کوي، نو لمونځ یې هم بې گټې دی.

روژه له حلال مال څخه د خدای د امر له امله بندېدل نه دي، بلکې دا عملي تمرین دی، خو د خدای په امر له حرامو مالونو څخه د بندېدا عملي تمرین په وشي، خو که څوک له روژې سره حرام خوري، روژماتې او پېشلمې یې په حرامو وي، نو بیا روژه هیڅ معنا نه لري، حج او عمره هغه وخت ښه دي چې د خدای پر ټاکلې لار انسان تر هغه ځایه ولاړ شي، نه دا چې په غلطو لارو تر لاسه شوی مال انسان حج ته ورسوي یا عمر په وکړي، دا نه یوازې د گټې سبب نه کېږي، بلکې د نور وبال سبب دی.

په لمانځه او حج مغرور شوي خلک دې لومړی دې ته وگوري چې گټه یې له کومه ځایه ده؟ معاملات یې څنگه دي؟ د خلکو حقوق یې ور کړي دي که نه؟ زما د شخصي تجربې له مخې زیاتره همدا ډېرو حجونو او لمنځونو والا په کور کې بد اخلاقه، معاملاتو کې سره گډوډ، له حرامو لارو د مال گټونکي، خپلو قربیانو ته حق نه ور کوونکي او ډېر توند خویه خلک وي، وړه استثنا حتمن لري، مگر اکثریت یې زموږ د ټولني دغه وړ کسان دي، نو دا لمونځ څه فایده؟ په روژه کې هر مازیگر زموږ بازارونو کې جنگونه وي، کنځل وي، یو د بل ښځې کنځل کېږي، که وس یې ورسېږي، هر عمل ورسره کوي، پر سودا شل قسمه درته کوي،

پیغام څلورم/۱۰

کمزوری شی د ښه شي په نوم در کوي، دا نو روژه شوه؟ تر دې روژې خو چې یې نه وي نیولې ښه ده، ځکه اعصاب به یې پر ځای وي، دوی هسې هم د روژې هدف نه پوره کوي، خدای ستا لوره، تنده او د شپې بې خوبې څه کوي؟ د هغه هدف دادی چې ته په ټولنه کې داسې ژوند وکړې څو خلک له تا ډار ونه لري، د خلکو مالونه ونه لوټې، د یو څو ورځو لپاره عملن تمرین درباندي کوي چې که د خدای په امر حلال خواړه نه خورې، نو حرام به هم د دې خدای په امر نه خورې، او که مور حلال د روژې په نامه ایله کوو، خو حرام بیا په همدې روژه کې گټو څو ماښام روژه په ماته کړو، نو دا زموږ د عمل و عقیدې، د نیت او کردار پاراډوکس نه ښيي؟ خدای منافقانه عمل ته اړتیا نه لري، نه عمل خدای ته گټه رسوي، عمل د انساني ټولني د حفاظت لپاره لازم شوی دی نه خدای ته د گټې رسولو په پار.

۲۰۲۲/اگست/۲۳

سرچینه:

(۱) (مسلم، کتاب الزکاة، باب قبول الصدقة من الکسب الطیب

وتربيتها، ح: ۱۰۱۵)

ایمان او د صالحو اعمالو پایله

په قرن کریم کې ژمنه شوې ده چې که تاسو ایمان راوړئ او صالح اعمال وکړئ، نو د ځمکې او اسمان برکتونه به مو په برخه شي، یا به په ځمکه کې واک در کړل شي، نو اوس زموږ خلکو ته شکونه پیدا دي چې موږ ایمان هم لرو، او نیک اعمال هم کوو، ولې هغه ژمنه له موږ سره نه تر سره کېږي؟

لومړی به د قران کریم دغه آیاتونه راوړم، بیا به وروسته تبصره پر وکړم:

{وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ} [الأعراف: ۹۶]

ژباړه: او که د ښارونو خلکو ایمان راوړی وای او تقوا یې کړې وای، موږ به د اسمان او ځمکې برکتونه ور کړي وای.

{وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي
الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ-
لَهُمْ وَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أُمَّمًا يُعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ
بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ} [النور: ۵۵]

پیغام څلورم/۱۲

ژباړه: الله ستاسو له هغو کسانو سره چې ایمان راوړي او صالح اعمال وکړي، ژمنه کړې ده چې په ځمکه کې به د پخوانو مومنانو په شان واک وړ کوي، هغه دین چې ده ورته خوښ کړی، هغه ته به ځای ور کوي او تر ډار وروسته به یې حالت په امن بدلوي، دوی به زما احکام مني، له ما سره یوځای به د بل د احکامو منونکي نه وي، که چا له دې انکار وکړ، هغوی فاسقان دي.

{وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ} [آل عمران: ۱۳۹]

ژباړه: که تاسو مومنان وئ، نو تاسو به برلاسي یئ.

دغه ډول ایاتونه د دې سبب دي چې خلک نیوکې وکړي، دوی فکر کوي چې قران کریم کړې وعده اوس له دوی سره نه پوره کېږي، نو العیاذ بالله قران هسې خبرې کړې دي او که زموږ په اعمال کې ستونزه ده؟ قران کریم د الله کتاب دی او الله تعالی بې ځایه ژمنې نه کوي او نه له وعدو مخالفت، مگر ستونزه هم زموږ په فهم کې ده او هم مو په عمل کې.

قران کریم موږ ته دا خبره کړې ده چې تاسو به د خپلې بریال لپاره په ذهني توګه چمتو یئ، سل سلنه به مو د برلاسی ایمان وي ځکه د الله قانون درسره دی، له هغه څخه د الهام په اخیستو د فطرت له قوانینو سره

پیغام څلورم/۱۳

په هماهنگۍ عمل کوئ چې بریا یې حتمي پایله ده؛ خو له دې سره به
تقوا او صالح اعمال کوئ، تقوا یا صالح اعمال چیش دي؟

مور تقوا په ډار یا پرهېزگاري ترجمه کړې ده او صالح اعمال مو تر
لمونځ، روژې، حج او د قران کریم تر ختمونو محدود کړي دي، له دې
امله هغه اعمال چې قران کریم یې له مور غوښتنه کوي، مور نه دي
ترسره کړي چې نتیجه یې هم زمور په وړاندې ده.

تقوا او صالح اعمال د خدای د احکامو رعایت، وړ باندې عمل، له
هغو هدایاتو سره هماهنگه کار و کردار، دا لمونځ او دې ته ورته اعمال
یوازې نښې دي د هغو اعمالو چې یو مومن یې په خپل ټول ژوند کې
عملي کوي، لمونځ او دې ته ورته عبادات یوازې نیک اعمال نه دي،
قران کریم تر لمانځه مخکې د الله تعالی حاکمیت یاد کړی دی، بیا یې له
انسانانو سره ښه رویه یاده کړې، بیا یې په کایناتو کې غور و فکر یاد
کړی، د لمانځه او دې ته ورته عباداتو درجه وروسته راغلې ده، یو څوک
د زړه له اخلاصه پر الله ایمان ولري، نو هغه یوازې په جومات کې د
خدای لپاره رکوع او سجده نه کوي، بلکې ټوله ورځ او ټول ژوند یې د
قوانینو په وړاندې دغسې سرتیتوي لکه په جومات کې د لمانځه مهال.

سمه ده یو چا ټول وخت د الهي قوانینو رعایت وکړ، نو د اسمان او

ځمکې برکات څنگه تر لاسه کوي؟

قران کریم انسان ته ویلي دي چې اسمان او ځمکه درته مسخر دي، تاسو د خپلو وړتیاو په کارولو له دې نړۍ څخه گټه اخیستای شئ، انسان ته یې ویلي چې اسمان ته ختل او ځمکې ته ننوتل یوازې یوه قووت ته اړتیا لري (الرحمن: ۳۳)، انسان ته الله تعالی وایي چې مور د فکر، تصور، خیال، ژبې، کار، تعمیر او تخریب وړتیا ورکړې ده (البقره: ۳۱)، قران کریم هغه فکر ته رابللی، د علم یادونه یې ورته کړې، د کایناتو په اړه یې دا ورته ویلي چې هغوی تر قوانینو لاندې دي، تاسو ورڅخه گټه اخیستای شئ، په انساني ټولنه کې یې ظلم منعه کړ، له یو بل سره د همدردۍ امر یې وکړ، د عدالت او احسان امر یې وکړ، بشریت یې ټول د احترام وړ وباله (الاسراء: ۷۰)، بشریت ته د قوم، ملت، ژبې، مذهب، ډلې، گوند، رنگ او بل هر شي چوکاټونه یې لغوه کړل، انساني غلامۍ ته یې پای ورکړ او د خدای د قانون له مخې یې هغه انسانان درانه وبلل چې خپل ور سپارلی کار په پوره وي (الحجرات: ۱۳)، که د قران کریم په آیاتونو کې دا ټول فکر وشي، دغسې عملي شي، دغه مفاهیم یې را برسېره شي، انسان هم تر خپل منځ د یوه کور د غرو په شان ژوند وکړي او هم د کایناتو په اړه هغه ډول عمل وکړي چې قران کریم ورته هڅولي دي، نو به یوه جنتي ټولنه جوړه شي، د اسمان او ځمکې برکات به د دوی په برخه شي، فساد به ورک شي، علم به وده وکړي، ټولنه به هوسا شي، خلک به خوشاله شي، د بشریت لپاره به د نن ورځې جوړ دوزخ په جنت بدل شي، سترې انسان به پکې هوسا شي، د یوه خدای قوانین به عملي کېږي او ټول بشر به یې په وړاندې یوه مساوي درجه ولري، نه به

پیغام څلورم/۱۵

امیر ترې مستثنا وي او نه به د خدای قانون د مسکین او بې اسرې و
وسلې د پښو زولنې، په دې توگه به یوه بشریت شموله اداره جوړه شي،
چې تر مخ به یې د یوه ملت مسله نه وي پرته، بلکې د ټول جهان، بشر،
کایناتو، د دې ژوند او د یوه اوږده بل ژوند د خونديتوب تصور وي. په
دې توگه دغه صالح اعمال او تقوا مور هغه مقام ته ورسوي چې قران
کریم یې وعده راکړې ده، نه هغه اعمال چې مور یې په خپله ټولنه کې
کوو او نه هغه تصور چې مور یې له قران کریم څخه لرو.

۲۸/۸/۲۰۲۲

حجاب د اختلاف او اتفاق ترمنځ

حجاب د دوو شیانو ترمنځ بېلونکي یا پټونکي ته وايي (۱)، په قران کریم د گڼو معناؤ لپاره کارېدلی دی، د همدې معنا لپاره په دې ایت کې دی:

{ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ [الأحزاب: ۵۳] }

ژباړه: او که مو له نبوي میرمنو پوښتنه کوله، نو د حجاب له بلې خوا یې ځنې وکړئ.

که دلته دوه نور ټکي هم واضح کړم چې له همدې موضوع سره اړه لري، نو ښه به وي چې د بحث په وضاحت کې له مور سره مرسته کولای شي، زموږ خلک ستر او پرده تقریبین په یوه معنا کاروي، مثلن وايي: پرده وکړئ، ستر وکړئ، څه بې ستره ښځه وه، څه بې پردې ښځه وه. ستر په عربي کې پټولو ته وايي، لکه په یوه حدیث کې دي:

مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ مُسْلِمٍ فِي الدُّنْيَا سَتَرَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ فِي الْآخِرَةِ. (۲)

که په دنیا کې چا د یوه مسلمان عیب پټ کړ، الله به په اخرت کې د هغه عیب پټ کړي. دلته دواړه ځایه ستر د پټوالي لپاره استعمال شوی دی. پرده بیا زموږ خپل لفظ دی چې کله یې له حجاب سره مرادف کاروو او کله یې له ستر سره، که څوک ښځې ته ووايي: پرده وکړه را ووزه، نو هدف یې چادري یا هغه تور حجاب یا غټ پرونی پر ځان

پیغام څلورم/۱۷

اچول وي، يا هم ورته وايي: حجاب وکړه، راځه! بيا هم عيني شى هدف دى. يا ورته وايي: بڼه سمه په ستر کې راشه، يعنې محجبه او پردې کې راشه.

دويمه خبره د عورت ده، عورة د هيواد د سرحد هغه ځاى ته ويل کېږي چې د نقص له امله دښمن حمله پر کوي يا ډار يې موجود وي، د الاشتقاق ليکوال وايي: عورة القوم، هغه ځاى ته دى چې د دښمن له لوري پرې د بريد خطر وي، لکه په احزاب سورت کې دى: {إِنَّ بَيْوتَنَا عَوْرَةٌ} [الأحزاب: ۱۳]، دلته يې همدغه معنا ده، ابن فارس وايي: عوره هر هغه شى ته ويل کېږي چې د خالي والي له امله يې ساتنه لازمي وي، همدارنگه هغه شى ته هم ويل کېږي چې شرم و حياء ځنې کېږي، د نر يا بڼې فرج ته هم عورت ويل کېږي، مور په پښتو کې هم دغه معنا ځنې اخلو، مثلن وايو: عورت دې پټ کړه، هدف ورڅخه يوازې فرج هم نه وي، د بڼې او نر د ستر ټول ځايونه ور ښيو، په قران کریم کې دى: عَوْرَاتِ النِّسَاءِ يعنې د بڼو له سيکس سره تړلې خبرې و کارونه، يو بل ځاى هم د هغو درو وختونو لپاره کار شوى دى چې خلک پکې عمومې جامې کاري، د سهار تر لمانځه مخکې، د ماخستن تر لمانځه وروسته او غرمه، قران کریم وايي: {ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ} [النور: ۵۸]، دا درې هغه وختونه دي چې تاسو پکې جامې ږدئ.

حجاب، عورت، ستر هر يو گڼې معناوې لري، البته په خپل خاص مورد کې راتگ يې ځانگړې معنا ور کوي، نو دلته د حجاب څخه پرده يا هغه جامه/چادري/کالی/ټوکر هدف دى چې بڼې يې له خپلو کاليو

پیغام څلورم/۱۸

برسپره استعمالوي، تر دې وروسته چې د هر یوه لفظ په بنسټیزه معنا مو ځان پوه کړ، اوس نو اصل موضوع ته راگرځم.

د حجاب په اړه د مسلمانانو ترمنځ اختلافي او اتفاقي ټکي شته، په یوه مسلماننه ټولنه کې ټولې مسلمانې ښځې هغه اتفاقي ټکي رعایتوي، په خاص ډول زموږ افغاني ټولنه کې یې نامسلمانې ښځې هم رعایت کوي، ځکه د ټولني لویه برخه مسلمانان دي، نو د هغوی تر تاثیر لاندې اقلیتونه هم اړ شوي چې زموږ مذهبي/کلتوري ارزښتونو ته درناوی وکړي. ستونزه له دې را جوړه ده چې زموږ خلک/ډلې خپل افکار پر نورو تحمیلوي چې له همدې ځایه فاجعه پیلېږي او د وخت په تېرېدو او خشونت کولو عمق ته رسېږي، اتفاقي ټکي یې باید عملي شي، که په یوه اسلامي ټولنه کې څوک د دې رعایت نه کوي حکومت یې د ټولني له امله مجبورولای شي چې رعایت یې وکړي، اما په اختلافي ټکو کې پر خلکو جبر کول د هیچا حق هم نه دی حتا که حکومت هم وي، که د واکمنې طبقې خلکو ته خپل فکر سم معلومېږي نو یوازې د توصیې تر کچې نورو خلکو ته ویلای شي، اما جبري کول یې نه شریعت کې جواز لري، نه قانون کې او نه بشري اخلاق اجازه ورکوي.

د حجاب په اړه د طالبانو تر نوي فرمان وروسته د دیني عالمانو له لوري ډول ډول دریځونه ونيول شول، چا د طالبانو د فرمان حمایت کاوه، څوک د میرمنو پر خوا ولاړ وو نرمي یې کوله، چا د طالبانو د سخت موقف په وړاندې له حجاب نه د میرمنو د خلاصون په اړه میرمنو ته حق

ورکاوه چې خپل واک یې دی، حجاب کوي که نه د یوه انسان په توګه د دې کار د انتخاب او نه انتخاب حق له میرمنو سره دی؛ البته په یوه اسلامي سټي ټولنه کې به هم د اسلامي احکامو رعایت کېږي او هم د هغې ټولنې د کلتور، هر افراط د تفریط لامل کېږي او په هره نوعه تفریط ډېر افراط ته زمینه سازي کوي. د حجاب په اړه دريځ باید د واضحو نصوصو لارښوونو ته په کتو ونیول شي چې خپله ټولنه به یې هم له پامه نه وي اچولې.

د حجاب په اړه لومړی لارښوونې قران کریم کړې دي، باید لومړی د قران کریم هدايات تر نظر تېر شي چې د الله کتاب امت ته په دې اړه څه ډول هدايات ورکوي:

{ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ } ( ) وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا
أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ } [النور: ۳۰، ۳۱]

پیغام څلورم/۲۰

ژباړه: مومنانو ته ووايه: سترگې دې ټيټې ساتي او د خپلو فرجو ساتنه دې کوي، دا د دوی لپاره د پاکي ډېره ښه طريقه ده، الله د دوی په اعمالو خبر دی، او مومنو ميرمنو ته ووايه: سترگې دې کښته ساتي، د خپلو فرجو حفاظت دې کوي او خپل زينت دې نه ښکاروي، مگر هغه چې ښکاره وي، او خپل پروني دې پر خپلو گربوانو را خپاره کړي او خپل زينت دې نه څرگندوي، مگر خپلو مېرو، خپلو پلرونو، خپلو خسرانو، خپلو زامنو، خپلو بُنځيانو، خپلو ورونيو، خپلو ورپرونو، خپلو خوربيانو، نورو ښځو، د دوی مريانو او هغه تر لاس لاندې بې شهوته سړي و ماشومان چې د ميرمنو (د سيکسي خبرو اکارونو) په اړه پوهاوی نه لري، دوی دې په ناز و نخرو مزل نه کوي چې پټ زينت يې ښکاره شي او اې مومنانو! ټول د الله لور ته رجوع وکړئ، چې بريالي شئ.

په دې ايت کې زه دوو نکتو ته تم کېرم: يوه يې د زينت په اړه ده او بل يې د پروني ده. قران کريم دلته ويلي چې زينت دې نه ښکاروي، مگر هغه چې څرگند دی. خلکو له دې مخ اخيستی دی، په داسې حال کې چې مخ يې هدف نه دی، د همدې احکامو په دوام اخير کې وايي چې په ناز و خرو دې تگ نه کوي چې پټ زينت يې څرگند شي، له دې معلومېږي چې دلته يې هدف د زينت لپاره اضافه شيان دي، لکه پايښونه، نو له اوله سره هدف له زينتته د ښکلا شيان دي، لکه ميخک، غوروالي، غاږگی، پايښونه، بنگري، گوتمی، رانجې او داسې نور. ښکاره يې گوتمی دي، د مخ ميخک دی او پټ يې پايښونه دي،

پیغام څلورم/۲۱

غوروالي دي او نور. په قران کريم کې نور ځايونه هم زينت هغو اضافي شيانو ته کار شوی دی چې يا دنيایي ژوند په ښکلی دی يا د ځمکې د ښکلا باعث کېږي، يا هم نور، دغه لاندې اياتونه راځي ولولو:

{قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ} [الأعراف: ۳۲]

ژباړه: ووايه: چا د الله هغه زينت حرام کړی چې د خپلو بندگانو د گټې لپاره يې پيدا کړی؟

{وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا}

[يونس: ۸۸]

ژباړه: او موسی وويل: زموږ ربه! تا فرعون او د هغه ټولې ته په دې ژوند کې زينت او مالونه ور کړي دي.

{إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا} [الكهف: ۷]

ژباړه: هغه څه چې پر ځمکه دي موږ ځمکې ته زينت کړي دي.

{تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} [الكهف: ۲۸]

ژباړه: ته د دنيایي ژوند زينت غواړې.

{الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} [الكهف: ۴۶]

ژباړه: مال او زامن د دنيایي ژوند زينت دي.

{إِنَّا زَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ} [الصافات: ۶]

ژباړه: مور نژدې اسمان په ستورو ښایسته کړی دی.

{ فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ } [النور: ۶۰]

ژباړه: نو پر سپینسرو ښځو گنا نه شته چې خپلې جامې کښېږدي خو خپل زینت به نه څرگندوي.

په دې اخيري ایت کې بیخي واضحه شوه چې دلته هدف له زینت څخه مخ نه دی، ځکه سپینسرانو ته د حجاب د نه استعمال اجازه شوې ده خو زینت غړي به نه ښکاروي. د محاسن التاویل تفسیر لیکوال وايي:

أي يتركن التحفظ في التستر بها. فلا يلقين عليهن جلايبهن ولا يحتجن غير متبرجات بزينة أي مظهرات لزينة خفية. يعني الحلي في مواضعه المذكورة في قوله تعالى: وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ الْمَعْنَى غير قاصدات بالوضع، التبرج.(۳)

ژباړه: يعنې هغه جامه دې پرېږدي چې حجاب يې په کاوه، نه دې غټ پروني يا هم حجاب اچوي او نه دې ستر کوي، خو د زینت ښکارونکې به نه وي، يعنې هغه پټ زینت، هدف په همدې ځایو کې ورڅخه گېڼې دي لکه چې وايي: زینت دې يوازې خپلو مېړو او... ته ښکاروي، يا دا معنا ده چې سپینسرانې دې له حجابه ددې لپاره ډډه نه کوي چې هدف يې ځان ښکارول وي.

که په دې اړه د اخيري خبرې په توگه ووايم پر گربوان د پروني تر اچولو وروسته يې ويلي دي چې زينت دې يوازې له مېړه او هلته ذکر شويو کسانو څخه نه پتوي، که هدف يې د مخ پتول وي، نو ولې يې گربوان ياد کړي؟ ولې يې نه ويل چې پر مخ دې پردې را ايله کړي يا دې هم مخ پټ کړي؟ ولې يې د زينت په برخه کې هغه ښکاره برخه ځنې بېله کړه؟ پر گربوان په پروني اچولو غاړه او غاړه گي پتېږي خو حتمي نه ده چې له خپل مېړه او يا نورو قريبانو دې غاړه او هم غاړه گي پټه کړي او اصل هدف د غاړه گي پتول هم نه دي، غاړه هدف ده، پايښوونه نه دي، پنډۍ دي. قران کریم مسلمانانې ښځه مکلفه کړه چې خپله غاړه، پنډۍ، لېچونه او... دې له پردو نارينه وو پټ کړي، اما که د خپلو نژدو قريبانو په منځ کې وي، حتمي نه ده چې پټ يې کړي، يوه ښځه په خپل کور کې د ورونيو ترمنځ په دې نه ده مکلفه چې غاړه دې پټه کړي، لېچ دې نه ښکاروي، که په خپله يې څوک وکړي، د هغې خپل واک دی.

هيله ده د زينت موضوع نوره روښانه شوې وي او که څوک پکې گډوډ شوي وي، هغوی دې يوځل په خپله د قران کریم همدې اياتونو ته رجوع وکړي، اوس د پروني نکتې ته راځم:

که ستاسو د ايت ترجمه له ذهنه وتلې وي، يوځل بيا د ايت ترجمه تر نظر تېره کړئ، هلته يې ويلي دي چې پروني دې پر گربوانو را ايله کړي، دا يې نه دي ويلي چې پر مخ دې هم را واچوي، نو مخ بيا له کوم ځای

پیغام خلورم/۲۴

خخه په حجاب کې داخل شو؟ که په دې اړه د قران کریم په نورو ایاتونو کې احکام راغلي وي، نو راځئ هغه ځایونه هم تر نظر وباسو:

{ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا } [الأحزاب: ۳۳]

ژباړه: او (ای د نبی میرمنو!) په خپلو کورو کې اوسئ، تر تاسو د وړاندې جاهلیت د زمانې په شان مه راوړئ، لمونځ کوئ، زکات ور کوئ او د الله و رسول یې اطاعت کوئ، حقیقت دادی چې ای اهل بیتو! الله غواړي ستاسو د گنا چانس ختم کړي او تاسو ښه پاک کړي (چې د نورو لپاره نمونه شی).

په دې ایت کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم میرمنو ته لارښوونې دي، تر دې ایت وړاندې هم د یا نساء النبي په الفاظو خطاب ورته شوی دی او د دې ایت په اخیر کې هم اهل بیت بلل شوي، نو دلته احکام ټول له دوی سره تړلي دي، که فرض کړو چې ټولو میرمنو ته همدا عام دی، نو بیا د پخواني جاهلیت په شان له گړځېدا منعه شوې ده نه دا چې په پرده کې هم منعه ده او مخ یې نه دی یاد کړی.

{ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا } (لئن لم

پیغام څلورم/۲۵

يَنْتَهِي الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا } [الأحزاب: ۵۹، ۶۰]

ژباړه: ای نبي! ستا میرمنو، لونیو او د مومنانو ښځو ته ووايه: خپل غټ پروني دې پر ځان را واچوي چې وپېژندلې شي، نو به اذیت نه ور کول کېږي او الله ډېر بخښونکی مهربانه دی، که منافقان، هغه کسان چې په زړونو کې یې مرض دی او په مدینه کې شته دروغ خپرونکي له خپلو کارونو لاس وانخلي، نو مور به تا پر مسلط کړو، بیا به له لنډ وخت پرته دوی ستا سره په مدینه کې هستوگنه ونه کړي.

له دغه ایت څخه معلومېږي چې د مسلمانانو ښځې به بهر ته په وتلو کې د دې لپاره غټ پروني کاروي چې د بازار/کلي له کوڅه ډېو، بد اخلاقو او مفسدو کسانو څخه ځانونه په خوندي کړي، دوی هر وخت ښځو ته مزاحمت کوي، که به ولیدل شول، یا به ښځو شکایت کاوه، نو دوی به ویل چې مور د پلانی و پلانی خیال پر راغی، له دې امله په لار کې ورته ودرېدم، الله تعالی ښځې امر کړې چې د پردې یا حجاب په توگه دې غټ پروني وکاروي چې د هغوی د بدن کابو ټوله برخه پټه کړي، خو خلک تاسو وپېژني چې دغه پاکې، نیکخویه او مومني ښځې دي، په دې توگه به د لنډغرو له اذیته په امان شئ، البته که بیا هم هغوی مزاحمت ته دوام ور کړ، نو د هغوی پر ضد د حکومت له لوري د عملي گام اخطار یې ور کړی دی چې له ښاره یې وباسي یا هم جلاوطنه یې کړي، د هیواد د یوه تبعه په توگه دې له ځینو حقوقو څخه محروم

کړي (مثلن: نه په دولت کې دنده ور کړل شي او نه په خصوصي سکتور کې)، که تر دې وروسته هم منعه نه شول، بیا په ځمکه کې تر امن وروسته فساد کوونکي دي باید ووژل شي؛ خو نور خلک عبرت واخلي او هم د فساد و بداخلاقو مخه ونیول شي او ښځې د امن احساس وکړي. دلته حکومت کولای شي چې مداخله وکړي، که څوک ښځو ته مزاحمت کوي، یا ښځې داسې راوړي چې نارینه وو ته ستونزې جوړوي، یا په ټولنه کې د بداخلاقو د خپرېدو سبب کېږي، حکومت د ټولني په وړاندې مسوولیت لري، له دې امله به یې مخه نیسي- او که توصیه عملي نه شوه، نو له زوره هم کار اخیستلای شي.

جلایب د جلاب جمع ده، جلاب گنې ترجمې لري، یوه عمومي ترجمه یې د اوږده یا غټ پروني شوې ده، له دې څخه د مخ، لاس او پښو پر پټولو یا پرده کولو استدلال قاطع او پرېکنده نه دی، دا سمه ده چې د دې په اړه د تېرو پوهانو اقوال شته، مگر د ایت له مفهوم څخه دغه شی نه معلومېږي او په وچ زور مخ په حجاب کې گډول بیا لازمي گرځول یې له شرعي مفاهیمو سره بې انصافي ده، که څوک دغه مفهوم ځنې اخلي هم پر نورو یې د اجباري کولو حق نه لري، د هر چا د فهم شخصي مسله ده.

که دلته حجاب هم ځنې هدف شي، بیا مخ، لاسونه او پښې هم پکې پټ شي، اما بیا دا نکته هم باید له پامه وانه چول شي چې دا د خوف په حال کې ورته ویل شوي دي، که وضعیت داسې وي چې ښځې له کوڅه

ډبه لندغرو ډار لري، نو کولای شي چې حجاب وکړي، څو پاک لمنې
ښکاره شي، مومني او نیکخويه معلومې شي، د بد اخلاقه خلکو تمه ترې
وشکېږي، که وېره نه وي، بيا حجاب لازمي کول هم نه شته، د النور په
سوره کې خو د پروني یادونه شوې ده او زموږ ښځې پروني هر وخت لري.

{وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ
وَقُلُوبِهِنَّ} [الأحزاب: ۵۳]

ژباړه: او که له نبوي ميرمنو پوښتنه کوئ، نو تر حجاب هاخوا يې
ځنې وکړئ، ستاسو او د دوی د زړونو د پاکوالي دا ډېره ښه طريقه ده.

دغه ایت څخه پر دې استدلال کول چې له ښځو سره اختلاط حرام
دی، سهي فکر نه دی، دلته يوازې د رسول الله صلی الله عليه وسلم
ميرمنو ته ځانگړی حکم دی، د ایت سياق او سباق د دې شاهدي ور
کوي چې دلته يوازې د نبوي ميرمنو په اړه ځانگړي احکام دي، چې دغه
حکم يې له هغو يو دی، د همدې ایت په اخير کې ورته ويل شوي دي
چې د رسول ميرمنې ستاسو مندې دي تر ده وروسته يې نکاح نه ده روا،
تر دې مخکې يې ورته ويلي دي چې له دې موجودو ښځو پرته نورې
ښځې نه شې په نکاح کولای، يوازې د ټولني د بوج او چتولو لپاره شته
مينځې که غواړې نکاح کولای يې شې، نورې نه؛ او تر دې مخکې ایت
کې هم د رسول الله د نکاح او ښځو په اړه احکام دي، دا يوازې تر
هغوی پورې مختص دي، نو عمومي کېدل يې خلکو ته ستونزې را

ولاړوي چې د الله پر کتاب به خلکو ته د نیوکو دروازه خلاصه کړي، داسې مفهوم ځنې اخیستل چې ټولنه ورسره وچه ودرېږي، میرمنو ته گڼې ستونزې را ولاړې کړي، د خلکو د نیوکو سبب شي، دین ته د گټې پر ځای تاوان ډېر کوي، د دین مسله د یو چا د شخصي ملکیت خبره نه ده چې هر ډول یې اړوي را اړوي د هغه خپل ملکیت دی، دین د ټول بشریت لپاره دی، که هر څوک یې داسې تعبیر کړي چې بشر ته پکې د گټې پر ځای زیان رسېږي، ناسم او شخصي تعبیر یې دی، چې پر خلکو یې جبري کول، نه انساني اخلاق ایجابوي، نه په قانون کې جواز لري او نه شرعي مجوز ورته موندلای شي چې په هغه سره خپل عمل توجیه کړي.

که له دې ایت څخه د اختلاط پر ناسموالي دلیل سهې هم وبلل شي، نو په یوه صنف کې دې د بنځو او هلکانو ترمنځ پرده وځړول شي، په قران کریم کې همدې شي ته اشاره شوې ده، نه دا چې حتمي دې بنځې ماپښین درس وایي نران دې سهار، یا دې یوه ډله په یوه صنف کې درس ته حاضر شي او بله ډله په بل صنف کې، په وطن کې د خلکو اقتصاد ضعیف دی، دغه ډول کارونه یې له وسه نه پوره کېږي، نو خلکو او ټولني ته په کتو باید په اجتهادي احکامو کې نرمي ورسره وشي.

د حجاب په اړه هغه ټکي چې د قران او سنت له مخې اتفاقي دي، خلک یې پر مفهوم سره یوه خوله دي، یعنې پر یوه مفهوم باندې اجماع وي، هغه به مسلمانانې بنځه حتمي کوي، هغه لازمي بڼه لري، که یوه مسلمانانې بنځه هر ځای وي تر خپله وسه یې په مرعات مکلفه ده، اما هغه

ټکي چې د علماؤ پر اختلاف دی، پر مفهوم یې اجماع نه ده شوې، قاطع او پرېکنده نه وي، هغه که یو څوک په خپله مرعات کړي، د هغه د اجتهاد او علم له مخې به ضروري وي، خو پر نورو مسلمانانو یې جبري کول ناسم عمل دی، خپل فکر پر نورو تپل بې دینۍ ته لار جوړوي، هغه یې د ښکارولو او بیان حق لري، حتا خلکو ته توصیه په کولای شي، مگر وجوبي کول یې خپله انتشار، اختلاف، شخړو او بدبینیو ته زمینه برابروي، د دوی دا عمل په ټولنه کې د بې دینۍ سبب کېږي او له شرعي متن څخه اخیستی برداشت پر نورو تحمیل کول خپله غیر شرعي عمل دی.

راځم دې ته چې په دې اړه احادیثو کې څه راغلي دي؟ دا به بې انصافي وي چې یو څوک یوازې هغه احادیث راوړي چې د ښځې د لڅ مخ په اړه وي، یا هم یوازې هغه راوړي چې د میرمنې د مخ پټېدل ځنې ثابتېږي، زه دا منم چې په دې اړه دواړه ډوله احادیث شته، خو د دې دواړه ډوله احادیثو وجود هم د دې دلیل دی چې د ښځې مخ پټول د هغې واک دی، د رسول الله ص په وخت کې د ښځو مخ پټول یا لڅول خپله د ټولني اختیار ښيي. زه به یې دلته د مخ لڅولو نمونې د امام الباني له کتاب څخه راوړم:

عن عائشة -رضي الله عنها- قالت: "كن نساء المؤمنات يشهدن مع النبي -صلى الله عليه وسلم- صلاة الفجر متلفعات بمروطهن ثم ينقلبن إلى بيوتهن حين يقضين الصلاة لا يعرفن من الغلس".

بیغام خلورم/۳۰

ووجه الاستدلال بها هو قولها: "لا يعرفن من الغلس" فإن مفهومه أنه لولا الغلس لعرفن وإنما يعرفن عادة من وجوههن وهي مكشوفة فثبت المطلوب. ثم وجدت رواية صريحة في ذلك بلفظ: "وما يعرف بعضنا وجوه بعض". (٤)

ژباړه: له عائشې صدیقې رض روایت دی، دې ویل: د رسول الله ص د سهار لمانځه ته مسلمانې میرمنې په خپل پرونې کې پټې راتلې، تر لمانځه وروسته به خپلو کورو ته تلې چې د تیارې له امله به نه پېژندل کېدې. د استدلال طریقه ځنې داده چې وایي: د تیارې له امله به نه پېژندل کېدې، مفهوم یې دادی چې که تیاره نه وای، بیا پېژندل کېدې او پېژندگولي پر مخ کېږي چې کله لڅ یې، نو لڅوالی یې ثابت شو. بیا مې په دې اړه صریح روایت پیدا کړ، الفاظ یې داسې دي: زموږ ځینو به د نورو مخونه نه پېژندل.

له دې حدیث څخه د مخ پر لڅوالي استدلال شوی دی، امام الباني په دې بحث کې نور احادیث او اثار هم راوړي دي، چې زه یې د مشتمل نمونه خروار په توګه پر همدې یوه بسنه کوم، دی د همدې بحث په اخیر کې داسې لیکي:

فثبت أن الوجه ليس بعورة يجب ستره، وهو مذهب أكثر العلماء كما قال ابن رشد في "البدایة" "٨٩ / ١" ومنهم أبو حنيفة ومالك والشافعي ورواية عن أحمد كما في "المجموع" "١٦٩ / ٣" وحكاية الطحاوي في "شرح المعاني" "٩ / ٢" عن صاحب أبي حنيفة أيضاً... لكن ينبغي تقييد هذا بما إذا لم يكن على

پیغام څلورم/۳۱

الوجه وكذا الكفين شيء من الزينة لعموم قوله تعالى: {وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ} [النور: ۳۱] وإلا وجب ستر ذلك ولا سيما في هذا العصر. (۵)

ژباړه: نو ثابته شوه چې مخ نه عورت دی او نه یې پټول واجب دي، همدا د زیاتره علماؤ تگلاره هم ده، لکه چې ابن رشد په البدایه کې همدا خبره کړې، له دې پوهانو څخه امام ابو حنیفه رح، امام مالک رح، امام شافعي رح او یو روایت له امام احمد رح څخه نقل شوی لکه چې په المجموع کې هم دي، همدا شان امام طحاوي رح په شرح المعاني کې د امام صاحب له ملگرو (امام ابو یوسف او امام محمد) څخه هم دغه قول نقل کړی... خو دا مناسبه ده چې ووايو پر مخ او لاسونو به یې د زینت شی نه وي، ځکه ایت عمومي دی چې زینت به نه ښکاروي، که پر وي، بیا یې پټول واجب دي په خاص ډول نن.

اوس یې د پټولو په اړه روایت راوړم:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ. (۶)

ژباړه: عبد الله رض له رسول الله ص نه روایت کړی چې ښځه ټوله عورت ده.

له دغه حدیث او دې ته ورته نورو استدلال شوی دی چې د ښځې مخ هم عورت دی او پټول یې لازمي دي، که څه هم دغه حدیث ځینو محدثینو تر نیوکو لاندې کړی، خو بیا هم د بل لوري علماء یې صحیح

بولي، که یې کره هم وبولو نو په مقابل کې یې نور کره روایات هم شته چې مخ یې نه دی پټ کړی، یوه ډله حق نه لري چې بله ډله له حدیثو منکره وبولي، ځکه د رسول الله ص د وخت ټولنه په دې اړه خپلواکه وه، که چا مخ پټ کړی وي، هم یې خپل واک و، که چا لڅ کړی وي هم یې اختیار ور کول شوی دی، هر څوک چې په کوم حالت خوشاله وي هغه دې وکړي، څوک به په پټ مخ خوشاله وي او څوک په لڅ، دواړه ډلې حق لري چې له دې بشري، قانوني او شرعي حق څخه گټه واخلي.

زما په نظر مسلمانې بنځې په کار ده چې د زینت پټولو لپاره غټ پرونی، یا د اوس وخت تور رنگه حجاب وکاروي، دا هم د بنځې لپاره گټور دی او هم د ټولنې، په دې حجاب کې به یې غاړه، لېچونه، پنډۍ، ویښتان، غوړونه او سینه پټ وي، که په ځینو هیوادونو کې د سر له پټولو منع کېږي، نو تر خپل وسه مکلفه ده، دا چې وس یې نه لري، بیا دې نه کوي، اما که څوک یې وس لري، دا پرې لازمي دي او د یوه شرعي مکلفیت په توگه به هره مسلماننه بنځه زینت پټوي، له دې پرته د پښو، مخ او لاسونو په پټولو نه ده مکلفه ده، که یې د خپل اختیار له مخې کوي، پروا نه لري او که یې نه کوي، خپل واک یې دی. هغه لومړي یې اتفاقي ټکي دي، حکومت پکې د مداخلې حق هم لري او دغه وروستي یې اختلافي ټکي دي، چارواکي پکې د مداخلې حق نه لري، که دوی ته د شریعت سهې تعبیر ښکاري، نو خلکو ته یې یوازې توصیه کولای شي جبري کول یې غیر شرعي عمل دی.

په همدې توگه د حکومت مسوولیت دی چې کوم کسان بنځو ته مزاحمت کوي، هغوی ته سزا ورکړي، حتا که لازمه یې وگنله له یوه نښاره دې بل ته او یا کلیوالو سیمو ته وشړي، په دې توگه به هم نورو عبرت واخلي او هم به بنځې د خونديتوب احساس وکړي، نه دا چې یوازې پر بنځو باید احکام عملي شي، بنځې په یوازې سر د اخلاقي فساد ترویج نه شي کولای، له بنځې سره حتمن کوم نر هم وي، نر ورته موټر برابروي، پیسې ورکوي، تلیفون ورته کوي، ځای ورته سموي، زمينه ورته مساعدوي، زیاتره وخت لومړی نر دعوت ورکوي، نو باید چې نر هم سزا وویني، څوک چې ناسمې کړنې کوي، هغوی باید سزا وویني، په دې اړه باید واضح قوانین موجود وي چې خلک په خبر شي.

له دې هر څه سره باید ووايم چې د پردې یا حجاب په پلمه له بنځو خپل شرعي حقوق اخیستل غیر شرعي عمل دی، زموږ په ټولنه کې بدبختي داده چې نرواکه ده او هر تعبیر یې له دین څخه د نرواکۍ تر سیوري لاندې وي، د پردې په پلمه له جوماته منعه شوې ده، په تعلیمي غونډو کې نه کېږي، له تعلیمه منعه شوې دي، له کاره بندې دي، په هغو مجلسو کې برخه نه شي اخیستلای چې نران پکې وي، د ټلويزیون پر پرده نه شي ښکاره کېدلای، دا ټول هغه موارد دي چې د پردې په پلمه له بنځو اخیستل شوي. په داسې حال کې چې بنځې جومات ته د تلو شرعي حق لري، نرانو ته دا حق چا ورکړی دی چې خپله دې لمنځونه په جماعت وکړي او میرمنې دې له دې خیر څخه محرومې کړي؟

داسې یوه ټولنه چې ښځې پکې یوازې د مسوولیت بوج پورته کوي او نران یې د حاکمانو په توګه یوازې د فرمان صادرولو امتیاز لري، د بې عدالتۍ نمونه او د بې انصافی پر وروستي حد ولاړه ده. زموږ د ټولني خلک هم په ویاړ وایي چې اسلام ښځو ته داسې حقوق ورکړي دي چې په بل هیڅ قانون او دین کې نه دي ورکول شوي، دا خبره سمه ده چې اسلام ورکړي دي، خو کوم اسلام چې زموږ د ټولني په عمل کې ښکاره شوی دی، هغه ورته هیڅ حقوق نه دي ورکړي، بلکې د شرمندګۍ وروستي حد دی زموږ لپاره.

په اسلام کې که میرمن په کور کې مسوولیتونه لري، نو حقوق هم لري، نران که پر ښځو حقوق لري، نو په وړاندې یې مسوولیتونه هم لري، داسې نه ده چې ښځې یوازې مسوولیت لري او نران بیا یوازې امتیازات لري. نر د کار حق لري، ښځه یې نه لري، چا ځنې منعه کړې ده؟ نر، ولې؟ ځکه بیا د هغه ټولواکي تر خطر لاندې کېږي، نر د تعلیم حق لري، میرمن یې محرومه کړې ده، چا؟ نر، ولې؟ ځکه بیا ښځه هوبنیارېږي او له نر څخه د خپلو مسوولیتونو مساوي حقوق غواړي چې هغه یې د یوه باصلاحیته نر په توګه نه شي منلای، نر خپله بهر ته وزی، د بلې ټولني یا نا مسلمانې ټولني له ښځو سره ګډ مجلس کولای شي، خو زموږ مسلمانې ښځې دا کار نه شي کولای، چا منعه کړې؟ نرانو، ولې؟ ځکه له نرانو سره اختلاط یې د بد کارۍ امکان ډېروي او د هغه غیرت یې نه شي زغملای، نو دا دی چې له پردو نامسلمانو یا نامحرمو ښځو سره ناسته پاسته کوي،

پیغام څلورم/۳۵

په هغه کې د ده د بد کاری چانس نه ډېرېږي؟ پروا نه لري، هغه خو نر دی، که ووايم چې ښځه هم پروا نه لري، هغه خو ښځه ده، دوی وايي، نه، هغه د نر عزت ده، بايد نر خپل عزت وساتي، نو که ووايم چې نر هم د ښځې عزت دی، بايد ښځه يې ساتنه وکړي، بيا؟ زموږ د ټولني نرپسندنه استدلال ته مو پام دی؟ ښځه د نر عزت ده، په همدې خاطر يې بنديزونه پر لگولي دي، څو د خپل عزت ساتنه وکړي، که داسې وي، نو سپری د خپلو ښځو او کورنۍ لپاره عزت نه دی؟ د يوه نر په بد کار د هغې کورنۍ عزت ته صدمه رسېږي که نه؟ که رسېږي نو بيا ولې يوازې پر ښځه محدوديتونه وضع شوي دي او نران ځنې بېل دي؟

دا سمه ده چې په ټولنه کې د اخلاقي فساد د له منځه وړلو لپاره اسلام ښځو ته لارښوونې کړې دي، اما تر څنگ يې نرانو ته هم کړې دي، که ښځه په دې مکلفه کېږي، نر هم بايد په ور کېل شويو هداياتو عمل وکړي، دواړه د دې اخلاقي فساد په وړاندې مسووليتونه لري، هممهال يې بايد دواړه عملي کړي، نه يوازې ښځه د دې په وړاندې مسووله ويبله شي.

۱۰/۲۰۲۲ جون

سرچينې:

(۱) معجم اللغة العربية المعاصرة: ۱۳۳۰ ماده ح ج ب: ۱/۴۴۴

بيغام خلورم/٣٦

٢) معجم اللغة العربية المعاصره، ماده: س ت ر: ١٠٣٢/٢

٣) تفسير القاسمي = محاسن التأويل (٤٠٧/٧)

٤) جلباب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة (ص: ٦٥)

٥) جلباب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة (ص: ٨٩)

٦) جامع الترمذي، ابواب الرضاة ١٨ باب ح: (١١٧٣)

د بتانو ماتول ، د جهالت پر ناسمه مفکوره وروستی گوزار

انسانانو چې کله په کایناتو کې شته قوانین نه وو کشف کړي ، نو زیاتره وخت به چې له یوه شي اغېزمن شو ، د هغه عبادت به یې کاوه ، د اور ، لمر ، ستورو ، بتانو چې په اصل کې د هوبنیارو او بانفوذو کسانو په نوم جوړ شوي وو ، پرستش د دې مثالونه دي .

مگر دین هر وخت هڅه کوله چې انسان خپل اصل مقام ته متوجې کړي ، د خدای استازو انسان ته د هغه مقام په ګوته کاوه ، دا یې ورته ښوده چې په کایناتو کې هر شی د خدای د قوانینو پابند دی ، هیڅ شی هم له هغه سرغړونه نه شي کولای ، نو انسان دې هم په خپل اختیار د هغه قانون عملي کړي چې پر ځمکه د فساد مخه ونیول شي ، انسان له خپله لاسه وتلی مقام بېرته تر لاسه کړي او له کایناتو سره د انسان هماهنگي به د هغوی په ګټه وي چې نتایج به یې ډېر هیله ښونکي وي . خو په دې لار کې ځینو انسانانو خنډونه جوړول ، ځینې مفکورې همداسې وې چې دغه مقام ته د انسان په راوستلو کې یې خنډ جوړاوه ، الهي استازي له دې پیغام سره نړۍ ته راغلي دي چې له بد وضعیت او تیاره جهان/تیاره مفکورې څخه انسان د رڼا نړۍ ته بوزي ، له دې امله یې هغه انسانان چې د کایناتو د خالق لور ته د تلو لار یې پر مخلوق بنده کړې وه ، هغه مفکورې چې انسان یې د انسانیت له مقام څخه را

غورځاوه، رسولانو د دې انسانانو د پوهاوي او هغو مفکورو د اصطلاح
هڅې کړې دي، کله چې په دې لار کې د مخالفينو له لوري زورزیاتي
ورسره شوی، نو رسولانو هم یا له سیمې هجرت کړی، یا یې د هغوی
سرکښان وژلي او هغه ناسمه مفکوره یې له بیخه ایستلې ده.
دا چې انسان مړ شي او د هغه په نوم جوړېت دې ولاړ وي، خلک دې
ترې تاوېږي، دا خرافاتي عقیده د انسانیت پر لمن تور داغ وه، لکه د نن
زمانې زیارتونه، ملنګان، منجروان او باباګان چې خلک ورته عبادت
کوي، دروېونه ورولي، پیسې ور کوي، اولادونه ځنې غواړي، حتا
منجروانو ته یې خلک خپلې لوني هدیه کوي، نو د روښانتیا د لارویو
کار دادی چې د جهالت په کندو کې پراته انسانان ترې راوباسي، علم ور
زده کړي، له خپله مقامه یې خبر کړي او له دې هر ځای څخه چې د
خپلو مشکلاتو حل غواړي دوی ورته د دې ستونزو د حل منطقي او
معقوله لار ور وښيي، دا کار که د هغو سرکښانو په وژلو یا د زیارت په
نړولو هم وشي چې پر خلکو زورزیاتي کوي، یا هم د شرک له دغې اډې
د انسانانو د گمراه کولو هڅې کوي، بد کار نه دی، رسولانو په خپل
وخت کې د شرکي او خرافاتي عقیدې په وړاندې همدغه مبارزه کړې ده
لکه نن چې یې ټول احساس لرونکي، روښان فکره او د رڼا د لارې
لارویان کوي.

۲۰۲۲/جولای/۲۰

د تقدیر په اړه لنډ وضاحت

عموم د تقدیر په اړه داسې فکر کېږي چې د انسان تر پیدایښت وړاندې الله تعالی د هغه لپاره هر څه لیکلي وي، پر تقدیر ایمان راوړل لازمي دي، او د مومن به شیانو په لیست کې ور زیات کړی دی. خلک اقرار کوي چې د خیر او شر دواړو تقدیر د الله له لوري دی، نو چې هره پرېکړه وي، دوی منلې ده او په راضي دي.

له تقدیر سره یوه موضوع د شر او خیر هم غوټه شوه، پر خیر او شر به بل وخت لیکل وکړم، اوس یوازې د تقدیر لنډ وضاحت غواړم.

قران کریم تقدیر د مومن به شیانو په لیست کې نه دی راوړی، ایت کې وايي: {وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا} [النساء: ۱۳۶]

ترجمه: او که څوک له الله، فرشتو یې، کتابونو یې، رسولانو یې او د آخرت له ورځې منکر شي، نو هغه د لویې گمراهۍ ښکار شو. قران کریم دلته پر پنځو شیانو ایمان راوړل اړین گڼلې دي، له دې هر یوه انکار یې کفر بللی دی، خو په هغه بڼه تقدیر پکې نه شته چې زموږ عمومي مفکوره ده.

تقدیر اصلن قران کریم د بل شي لپاره استعمالوي، دا چې موږ په دې اړه ناسم مفهوم اخیستی، دا زموږ د فهم غلطی ده، قران کریم یوحای د مشرکانو په اړه وايي:

{سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا} [الأنعام: ۱۴۸]

(په دنیا کې هر څه د الله په اراده کېږي)، نو مشرکان به ووایي چې که د الله مشیت نه وای، نه به مور او نه زموږ اسلافو شرک کړی وای او نه به مو هیڅ شی حرام کړی وای، عیني همدغه خبره تر دوی وړاندې نورو د حقیقت درواغ گڼونکو هم کړې وه چې بیا یې زموږ د عذاب خوند وڅکی.

که د انسان هر شی د هغه تر پیدایښت مخکې ولیکل شي، نو بیا د مشرکانو دا خبره سمه ده چې زموږ هر عمل د الله له مشیت سره سم دی، هغه راته لیکلی دی او د هغه اراده ده، نو نه باید بد وبلل شي او نه سزا ور کړله شي.

قران کریم څکه دا خبره رد کړې ده چې هغه انسان د خپلو اعمالو مسوول بولي، ښه او بد د هغه په عمل پورې تړي، نیکي و بدې د هغه د عمل نتیجه ده، پر ده د بدې او ښخې ورڅې راتگ د دوی د اعمالو پایلې گڼي، له دې امله نو ورته وایي: { وَأَنَّ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى (ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى } [النجم: ۳۹ - ۴۱]

ترجمه: او د انسان لپاره یوازې د خپلو هڅو پایلې دي، او انسان به د خپلو کړنو نتیجه ژر وويني او هغه ته به بشپړه بدله ورکول شي.

{ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى } [النازعات: ۳۵]

هغه وخت چې انسان ته خپلې هڅې ور يادې شي.

{ وَنُودُوا أَنْ تَتَّكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ رِثْمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ } [الأعراف: ۴۳]

او ږغ به وشي چې دا ستاسو هغه جنت دی چې د خپلو اعمالو له کبله مو تر لاسه کړی دی.

له دې اياتونو په ډاگه معلومېږي چې انسان ته د هغه د عمل موافقه سزا ورکول کېږي، که ښه عمل وي، ښه بدله یې ده او که بدل عمل

وي، سزا به يې گالي. زما د معلوماتو له مخې د انسان پر عمل همدې مرتبې نتيجه ته چې په کایناتو کې د مقرر و قوانینو له مخې رامنځته کېږي، قران کریم/سنت د تقدیر او اجل الفاظ کارولي دي:

{وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا}

[فاطر: ۴۵]

او که الله انسانانو ته د هغوی د اعمالو له امله دستي سزا ورکولای، نو د ځمکې پر مخ به هېڅ ژوی نه وای پاته؛ خو الله دوی ته تر هغو وخت وړ کوي چې پر عمل یې نتیجه مرتبه شي، کله چې یې د پایلې وخت راشي، په رښتیا هم چې الله د خپلو بندگانو ښه څارونکی دی (نو هره قوم/فرد ته د هغه د عمل موافقه بدله ورکول کېږي)

{وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ} [الشوری: ۱۴]

او د علم تر راتلو وروسته دوی د خپل منځي کینې له وجې اختلافاتو ته مخه کړه، که ستا د رب له خوا تر ټاکلي وخته مقرر اصول نه وای، نو د هغوی ترمنځ به یې پرېکړه کېږي وای.

دلته قران کریم یادونه وکړه چې په کایناتو کې مقرر اصول شته، پر کارونو نتیجه د هغو اصولو له مخې کېږي، او دغه قوانین ستاسو رب ټاکلي دي.

سنت کې چې د تقدیر کومه یادونه شوې ده، هغه هم ښايي همدې اصولو ته اشاره وي او ځینې احادیث ممکن د صحت درجه هم ونه لري. مثلن: پر ژوندي ژوي اوکسیجن بندول د هغه په مرگ تمامېږي، له غره ځمکې ته را ټوپ وهل د هر ژوی په مرگ او د هر مجسم شي په

متلاشي کېدو پای مومي، اور سوځول کوي، که هر څوک په خپله خوښه ور ولېږي، نتیجه یې د هغه سوځول دي چې دی یې په خپل اختیار د ټاکلو واک نه لري، دا مقرر قوانین دي چې نه بدلېدونکي دي، نو انسان د خپل عمل د کولو واک هم په فردي کچه لري او هم په اجتماعي، پر دې اعمالو مرتبه نتیجه د الهي مقرر اصولو له مخې کېږي چې همدې ته تقدیر ویل کېږي. یو مثال: زمور پښتانه له ځمکې اوبه راکاږي، ډېمونه نه جوړوي، ځنگلونه نه لري، نتیجه به یې وچکالي وي، د ځمکې اوبه به کمېږي، دوږې به بادېږي او د خلکو کښتونه به وچېږي، د دې پایلې مخه یوازې هغه وخت نیوله کېږي چې د الهي مقرر اصولو سره هماهنگه عمل ته را ودانگو، اوبه را وگرځوي، د ځمکې اوبه دومره را وکارې چې څومره ذخیره کېږي، ځنگلونه کښېږدي، بندونه او ډېمونه جوړ کړي، خپله به بارانونه وشي، د ځمکې اوبه به را پورته شي، کښتونه به وي او دوږې به په یخ شمال بدلې شي.

د نړۍ په کچه: که دتیلو د وسایلو ځای برقي وسایل ونیسي، جنګونه ورک شي، کارخانې خپل ایله کېدونکې گازونه کنټرول کړي، ځنگلونه ته پاملرنه وشي، د نړۍ مخ پر ګرمېدو وضعیت کې به مثبت بدلون راشي، اما که انسان دې کار ته دوام ور کړي، نو پایله به یې د درست انسانیت لپاره خطرناکه وي، دا نه بدلېدونکي الهي سنت دي چې انسان باید ورسره هماهنگي وکړي نه مخالفت.

د خرافاتو ختمونې له وسیلې یې بېرته د پنځونې هڅې

د قران کریم او عربي تاریخ له مطالعې معلومېږي چې عربي ټولنه تر اسلام وړاندې په خرافاتو کې غرقه وه، اصلن دا خبره ډېره پر ځای خبره ده چې «هر ځای علم نه وي، هلته به خرافات او اوهام پرستي ځای نیسي»، عربي ټولنه د ساینس په برخه کې بیخي د عهد طفولیت له دورې تېرېده او د دین تفسیر یې مکمل پر خرافاتي ذهنیت ولاړ و، له علمه او عقلاښته خالي ټولنې په یوه وخت کې جالبت متناقض باورونه سره لري، د هغوی یو لور ته دا باور و چې که خدای هر څه کول هغه کېږي (الانعام: ۱۴۸، النحل: ۳۵) او بل لور ته یې پر فال هم باور درلود، کله چې به یې سفر کاوه، نو یوځل به یې په غشو خپل فال کتې، یا که به یې له مرغانو یا حیوانو د یوه جنس حیوان یا مرغه په مخه ورغی، بس پر بڼه فال یا بد فال به یې نیوی، بیا یې یا هغه کار کاوه یا یې پر بدشگون نیوی، ځان یې ځنې ساته.

هره ټولنه چې پر خپلو اوهامو پرستيو د بیا نظر کولو لپاره تیاره نه وي، د علم په تله کې خپل باورونه ونه تلي، هغه به په یوه وخت کې دغسې په خرافاتي متناقضو باورونو کې ډوبه وي.

قران کریم د هر شي د تقدیر او په وړاندې یې د انسان د بې اختیاره کېدو ادعا مشرکینو ته منسوبه کړه، د انسان دا وینا چې زما گټلې دنیا زما د

پیغام خلورم/۴۴

ورپتیا نتیجه وه او کله چې مسکین شي، بیا وایي خدای زه په مسکینولو
ذلیل او سپک کړم، قران کریم یې داسې خواب کړی دی:

{كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ ( ) وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ( )
وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ( ) وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا} [الفجر: ۱۷ - ۲۰].

دغسې هیڅکله نه ده، تاسو د بې سرپرستانو درناوی نه کاوه، نه مو د
بې وزلانو خوراکي موادو ور کړې ته خلک هڅول، او په میراث درته
پاته هر څه مو د ځان حق بلل او د مال (له ډېرولو یوځای کولو سره) مو
لېونی مینه در لوده.

وگورئ قران کریم د هغه تاوان د هغه اعمالو ته منسوب کړ، دا د
تقدیر مسلې نه دي چې تاته در کړې دنیا دې هم ستا د اهلیت له امله
خدای در کړې وي او که در څخه واخیستل شي، بیا هم خدای در څخه
اخیستې ده او ستا پکې توهین شوی دی، دا شرکي ذهنیت دی، قران
کریم ورته وایي ستاسو د غیر منصفانه ټولنیزو اعمالو نتیجه وه چې په دې
برخلیک یې اخته کړې. هر عمل د خدای له خوا مقدر نه وي، بلکې د
اعمالو نتیجه مقدره وي، نو ستاسو عمل پر دې منتج شو چې له دغسې
پېښمانه کوونکي وضعیت سره مخ شوې.

تر دې وروسته قران کریم په گڼو ځایونو کې له اسلاف پرستی منع
کړې ده، په مقابل کې یې انسان له خپله فکر او عقله کار اخیستلو ته
هڅولی دی، مگر انسان تر دې هر څه وروسته بیا هماغه پخواني خرافاتي

بیغام څلورم/۴۵

ذهنیت ته وگرځېده او د تعقل لارې ته یې د الوداع په ویلو، پخوانی
ناسمه تگلاره د ځان لپاره غوره کړه، قران کریم وایي:

{أُولُو كَانْ أَبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ} [البقرة: ۱۷۰].

که څه هم د هغوی اسلاف نه په یوه شي پوه شوي وي او نه پر سمه
لار وي.

{وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولُو
كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ} [لقمان: ۲۱].

او کله چې دوی ته وویل شي: د الهي نازل کړي قانون پیروي وکړئ،
دوی وایي: بلکې مور د هغه څه پیروي کوو چې خپل اسلاف مو پرې
موندلي دي، نو که څه هم شیطان یې سوځونکي عذاب ته ور غواړي (بیا
هم د دوی تگلاره همدغه ده، بدلولو ته یې تیار نه دي)

د قران کریم پر دې الفاظو فکر وکړئ، د رسول د زمانې خلک په
اسلاف پرستی کې تر کومه ځایه غرق ول؟ زموږ حالت هم له هغو څخه
ډېر بدل نه دی، یوازې دا توپیر دی چې هغوی ته د الهي قوانینو د
تابعدارۍ خبره د رسول په خوله کېده، اوس رسول نه شته یو امتي ورته
هماغه د رسول خبره تکراروي، د دوی ځواب بیا هم دغه دی چې تر
مور پخواني ښه پوهېدل، ځکه یې پر مور تبعداري لازمه ده او په دیني
تعبیر کې همدا پخوانی راته کافي دی.

تر پوهاوي وروسته که د رسول په زمانه کې دا تگلاره گنا ده، نو رسول له زمانې پرته هم تر پوهاوي وروسته دا تگلاره خپلول او نه ځنې اوبنتل ستره گنا ده، د خدای د کتاب قانون د رسول په زمانه کې هم قاطع و او له هغې زمانې پرته هم پر خپل قاطعیت پاته دی.

د عربو جاهلي خرافات یو په یو قران کریم رد کړل، احبار او رهبانو ته د دین واک ورکول، حلال و حرام د هغوی په خوله کول، مرض او روغتیا د هغوی په اختیار کې ورکول، خدای ته څوک نژدې کول یا دهغه په دربار کې یې شفاعت غوښتل یا هم ردول، دوی ته سپارل، د زیارتونو، بزرگانو او نورو خرافاتي عقایدو له مخې حیوانات ورته نذرانه کول، ذبح کول او بې گټې خوشي کول، پر قبرونو منجوران کېنول، کاهن، فالین، ساحر، عراف او داسې نور اوهام پرستان د الله کتاب ورتل، دا کړنې یې شیطاني معرفي کړې، خو تر دې وروسته خلک بېرته هماغه خرافاتو ته وگرځېدل، نه یوازې تر پخوا په ډېر شدت ورتا و شول، بلکې دا ځل یې د دې ټولو خرافاتو لپاره د قران کریم یا رسول الله ص ته د منسوبو احادیثو په مټ دیني توجیحات هم ورته وموندل او په دې توگه یې د خدای مخلوق یوځل بیا د کعبې پر ځای ترکستان ته روان کړل.

د قران کریم له الفاظو او اصطلاحاتو یې داسې ناسمې معناوې را وایستې چې نه په عربي ژبه کې پخوا پېژندلې شوې وې او نه د قران کریم په تفسیر کې چا کړې وې، د شریعت او طریقت په نوم دوې لارې ورته ایستل، د شریعت پیروان د هغه په تابعدارۍ مکلف بلل او د طریقت

پیغام څلورم/۴۷

پيروان له دې مبرا کول، يا دا طريقته والو دا ادعا چې دوی هم علم له هغه ځايه اخلي له کومه چې رسول اخیستی و، د يوه طريقته وال دغه لاندې کړنې ولولئ:

ابن عربي په فصوص الحکم کې ليکي:

"له کوم ځای څخه چې نبي علم تر لاسه کاوه، هغه ځای د کامل انسان، صاحب الزمان، غوث او قطب سرچينه هم ده... شريعتپوهان هغه دي چې له قران او حديث څخه احکام ورکوي، که هلته صريح نه وي، قياس پر کوي، اجتهاد کوي، خو د اجتهاد اصل هم منقول قران او حديث وي، ددې برخلاف مور داسې خلک لرو چې همدغه احکام د کشف او الهام په ذريعه ډاريک له الله څخه تر لاسه کوي. لهندا په دې شرعي حکم کې خليفه الله دي. نو پر يوه طور د کشف و الهام او د وحې و رسول ماده يو شی دي. صاحب کشف له الله څخه د حکم د طريقې د زده کولو له امله د رسول سره موافق دی، له الله تعالی څخه د علم په اخیستلو کې عيني د رسول په شان دي."

مور ځکه له دې حالت سره مخ يو، چې پر هغه شريعت مو بسنه ونه کړه چې الله تعالی نازل کړی دی، انسان ته يې په دې د عمل کولو امر کړی دی، له دې پرته يې په ديني چارو کې د نورو شيانو له پيروي منعه کړی دی حتا که له ځانه جوړه طريقه هم وي، يا له بل غير الهي سرچينې تر لاسه شوې طريقه وي، قران کریم وايي: {اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ} [الأعراف: ۳] ستاسود رب له لوري د نازل شوي قانون پيروي وکړئ، له دې پرته د بل هيچا د قانون پيروي (په ديني چارو کې) مه کوئ، تاسو ډېر کم په دې خبره پوهېږئ.

د کرامتونو په نوم دین کې نوې اضافې همدا نتیجه لري، اوس نو څوک د رسول په شان له خدای د ډاریک احکامو دعوه کوي، څوک د بل نبوت دعوه کوي، څوک په کرامت زنا او فحاشیو ته لاره جوړوي، څوک د خدای په نوم ډېر حرامو ته د حلت مقدس (اصلن غیر مقدس او شیطاني) جواز لیکونه جوړوي، نور یې بیا حلالو د حرمت فتواوې ور کوي او انسانیت ته د خدای پیدا کړي زیتونه د حرمت په ټاپه د خلکو له استعماله باسي، دا چې خلکو د خدای پر ور کړي نعمت بسنه ونه کړه، اوس به یې ناسمې پایلې په خپله زغمي او دا لړۍ به تر هغو روانه وي چې خلک په دې راز پوه شوي نه وي.

هغه څوک چې د قران کریم رد کړي خرافات یې بېرته د روایت او لدني علم په مټ ژوندي کړل، هغه دې اوس د نبوت درواغجن مدعیانو سره د حق و باطل معرکه وکړي، څوک چې د مهدي منتظر لارې څاري، څوک چې په دې پلمه لاس تر زني ناست وي چې یو غیبي مدد یې د خلاصون لپاره را روان دی، هغه به د ذلت په دغسې کنده کې د تل لپاره غوتې وهي او د ایستلو هیڅ لار به نه مومي.

قران کریم د عزت او ذلت لارې په خورا روښانه کړښو بیان کړې دي، دومره واضحې دي چې د انساني ژبې په قاموس کې تر دې نور وضاحت یې امکان نه لري، خو له دې وضاحت سره بې همته، مفت خور، خرافاتي او د هر څه تر شا د یوه پټ لطیف راز لیدونکي ذهنیت خاوند، دغه روښانه لار پرېښوده، یوه بله لار یې ځان ته جوړه کړه، د خدایي

لارې نوم یې پر کېښود، له ځانه یې بې بنسټه تعبیرونه ورته و تراشل او د خرافاتي روایاتو په نوم یې د خدای په رسول پسې روایات غوټه کړل، په دې سره یې د خدای په روښانه دین کې داسې لار وایسته چې د خدایي دین اصل او څېره یې ورسره مسخه کړه، په دې سره نه یوازې دوی د دین اصل له انسانانو ورک کړ، خلک یې د خدای په پیدا کولو کې سرگردانه کړل، بلکې خپل ځانونه یې هم د هغو بني اسرائیلو په شان ورسره مخسه کړل چې قران کریم د خنزیر او بېزوگیانو په نوم یاد کړي دي (البقره: ۶۵، المائده: ۶۰)، څوک چې د خدایي دین روښانه او پراخه لار پرېږدي، په مقابل کې یې له ځانه جوړه لار واخلي، نو حتمن یې ذهنیت مسخ شوی او د بشریت وړتیاوې یې په خپل ځان کې کوتلې دي، ځکه قران کریم پخواني سرلاري یې په خنازیرو، بېزوگیانو او عبد الطاغوت یاد کړي دي.

د پیرانو، ملنگانو، منجورانو، زیارتونو، کاهنانو، ساحرانو او دې ته ورته نور ټولو خرافاتیانو اصلیت قران کریم د خپلو هداياتو په ځلا او پړق کې ټولنې ته ښودلی و، خو کله چې هم خلکو د قران کریم هداياتو ته شا کړه، د خدای خبرې یې د هغه د کتاب پر ځای د خلکو له خولې اخیستل شروع کړل، نو د خرافاتو په یوه گرداب کې ډوب شول، ذهنیت یې د سمې خبرې پر ځای کړې او وهمي خبرې ته جوړ شو، د خدای پر ځای د یوه انسان لور ته تگ یې خوښ کړ، د الهي عظمت پر ځای به خلک هر ځای ولاړ وي، انساني عظمتونه به بیانوي او د دې لپاره به د خپلو سلفو له خبرې او کتاب پرته بل هیڅ دلیل نه لري، دوی به په خپلو

پیغام څلورم/۵۰

دې ښکرورو درواغو نه شرمېږي، خو که څوک د الهي کتاب هدايات ټولني ته وړاندې کړي، هغه به په همدې جرم دومره بدنام کړي چې حتا خلک به يې له نوم اخیستلو ډډه کوي.

جالبه ده د دې خرافاتو په تاثر کې يوه اسلامي ټولنه دومره له سمې لارې لرې ولاړه چې د الهي کتاب پر ځای اوس ټولو خلکو د انسانانو کتابونه په لاس کې نیولي وي، هغه ورته مقدس ښکاري، ان دومره مقدس چې سم يې د خدای د کتاب مقام ته رسولي دي، قران د منحرفو په اړه ویلي دي:

{وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ}.

[البقرة: ۱۶۵]

او ځينې داسې خلک هم شته چې له الله ماسیوا يې هغه ته سیلان جوړ کړي وي، نو عيني د خدای په شان مينه ورسره کوي.

مينه يې څه ده؟ او سیلان څه معنا لري؟ مينه يې همدا ده چې خبره يې له هر ډول حجت پرته مني او حتا د حجت ځای ورکوي، دا خو پرېږده چې د هغه د خبرې لپاره حجت و برهان ولټوي، بلکې د هغه خبره برهان بولي، سيالي يې داده چې څنگه د خدای په کلام د يوه شي حرمت او حلت ورته مهم دی او دواړه په ثابتوي، په همدغه کچه د يوه سيال په خبره حرمت او حلت ثابتوي او په عيني سطحه عمل هم په

کوي، سیال دې ته نه وایي، نو څه سیال ډول وهي او که خپله نارې وهي چې زه د خدای سیال یم؟!

الحمدلله د علم له پرمختګ سره هیڅ خرافات د هغه په وړاندې د ودرېدا توان نه لري، دنگې خیالي مانی یې هره ورځ را نړیږي، د خدای کتاب د یوه عادل فاتح په موډ کې تکی تنها هسکه غاړه پر میدان ولاړ دی او د علم له کاروان سره خوله په خوله یې هدايات د انسانیت د لارې مثال دي، هغه ورځ لږې نه ده چې خلک ټول هغه خرافات رد کړي چې د علم په لار کې یې خنډونه ایجاد کړي حتا که د مقدسو کتابونو نومونه پر پراته وي. له دې امله خرافاتیان په ټول زور هڅه کوي چې د علم د راتلو لارې بندې کړي، په یوه او بل نوم یې مرکزونه بدنام کړي، خلک ترې متنفر کړي، د بې دینۍ او الحاد په نوم یې ځنې را وگرځي او دې ته ورته نورې ډېرې حربې کاروي چې د علم د کاروان دلته له راتلو منعه کړي، څوک چې له دې کاروان سره ملتیا غواړي هغه تر گڼو نومو لاندې بدنام کړي او له خپلې سیمه و وطنه یې ایستلو ته مجبور کړي، څو دلته د علم رڼا خپره نه کړي او هغه د علمي کاروان مل کس وشړي، دلته یې علمي جلوې خپرې نه شي او دوی ته ټولنه هم داسې بې نوره او بې علمه په لاس ور شي، څو یې بشري توان په غلطو لارو کې مصرف کړي، د علم په مخ کې خنډونه په جوړ کړي، خرافات یې په ذهنیت کې ور پیچکاري کړي، د خدای په نوم داسې مسلک پر وتیې چې نه یې دنیا په ودانه شي او نه اخرت، هم یې له ځان سره په جنګ کړي هم یې له

پیغام څلورم/۵۲

نړۍ سره، نه ځان په وپېژني او نه نور، نه دین ورته معرفي کړي نه یې د دنیا عشقونو ته ایله کړي، نه دلته بڼه ورځ ځنې وویني او نه هلته د بڼې ورځې توبڼه ور ایله کړي، نه خدای ځنې راضي شي ځکه تر اخیره یې سم ونه پېژني او نه انسانان ترې راضي شي ځکه هیڅ وخت یې د هغوی له کاروان سره د ملتیا تکل ونه کړ او هر وخت د بشریت په لار کې خنډ ول.

که په دومره تېزي د علم پلوشې خپرېدلې، ډېره لرې نه ده چې د دوی تیاري به ټولې شي، ځکه د رڼا را تگ په هغه دم د تیاري د مرگ پیغام راوړي، لامل یې دادی چې تیاره وجود نه لري، بلکې د رڼا له عدم وجود څخه را پیدا شوې وه او د رڼا بېرته راتگ سمدستي د تیاري ځای نیسي، زما په نظر د علم په وړاندې دغه غورځې پرځې د تیاري د له منځه تلو وروستی شېبې بڼي او دا هم لرې نه ده چې د علم په گڼه سمبال بشري کاروان به د خدای له کتاب څخه د خرافاتو او وهمیاتو گردونه ایسته کړي او د علم و الهی کتاب په سره مختلطه جلوه و پرقا کې به انساني کاروان مخ په وړاندې د خپل رب لور ته گړندی سفر وکړي. وما ذلک علی الله بعزیز!!!

۵/۹/۲۰۲۲

د رؤیت هلال (میاشتی لیدلو) ستونزه

د ۲۰۲۲ میلادي کال چې له ۱۴۴۳ هجري قمري سره سمون لري، د واړه اختر مسله ډېره جنجالي وه. په اسلامي نړۍ کې ناجیریا، مالي، افغانستان او د وزیرستان خلکو د مې پر یوه تاریخ اختر کړ، په دوه تاریخه یې د سعودي په شمول ۲۵ هیوادونو اختر کړی و او پر درېیم تاریخ یې د پاکستان و ایران په شمول پاته هیوادونو اختر کړی جوړ کړ.

بل خوا یوازې په پاکستان کې هم درې اختره وو، وزیرستان پر اول تاریخ اختر کړ، پېښور، چمن، کلا سیف الله، د بلوڅو ځینې سیمې او زیاتره پښتني علائقو کې په دویم تاریخ اختر وشو او په درېیم تاریخ یې رسمي دولتي اختر کړ.

دا اختلافات هر وخت وي، په اسلامي دنیا کې اصلن د رؤیت هلال په اړه نظریاتي اختلاف موجود دی چې په نتیجه کې یې د اختلافي اختر عملي بڼه هم په را ویني.

د مسلمانان یوه ډله په دې باور دي چې د هر هیواد لپاره خپل مطلع معتبر دی، که په هغه هیواد کې میاشت ولیدل شوه، خبر یې رسمي دولتي کمیټې تایید کړ، نو اختر باید وشي، که روژه وه، باید روژه ونیول شي او که چا د میاشتی لیدو خبر ور کړ، خو شاهدي یې کمیټې ونه منله، بیا اختر او روژه نه شته.

یوه بله ډله مسلمانان په دې نظر دي چې که د هر ځای څخه باوري شاهدي د میاشتي لیدلو را ورسېږي، هغوی یې ورسره مني، که روژه وه، روژه نیسي او که اختر و، اختر جوړوي.

که د دې دواړو ډلو په اړه پلټنه وکړو، چې د کومو دلایلو له مخې هغه او دغه تگلاره لري، نو د شریعت په نصوصو کې دواړه خپل دریځ ته ملاتړي دلایل موندلای شي. لومړی به پر همدې نصوصو سرسړکي نظر وکړو:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «صُومُوا لِرُؤْيَيْتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْتِهِ، فَإِنْ غَمِيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعَدَّةَ». (۱)

ژباړه: له ابو هريره رض روایت دی چې رسول الله ص وویل: د میاشتي په لیدو روژه نیسي او د میاشتي په لیدو یې خورئ، که مو میاشت ونه لیده، نو شمېر یې پوره کړئ.

له دغه حدیث څخه د دویم مذهب خاوندان استدلال کوي چې لیدل د هر مسلمان معتبر دي، نو که هر چا ولیده، شاهدي یې ور کړه، نورو مسلمانانو ته یې شاهدي په باوري ډول نقل شي، بس همدا معتبره ده او د روژې یا اختر فیصله پر کېږي. یو بل حدیث کې دي:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَدَلِيُّ، أَنَّ أَمِيرَ مَكَّةَ خَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: «عَهْدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَنْسِكَ لِلرُّؤْيَا،

فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدًا عَدْلًا نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا»، فَسَأَلْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ الْحَارِثِ مَنْ أَمِيرُ مَكَّةَ، قَالَ: لَا أَدْرِي، ثُمَّ لَقَيْتَنِي بَعْدُ، فَقَالَ: هُوَ الْحَارِثُ بْنُ حَاطِبٍ أَخُو مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِبٍ، ثُمَّ قَالَ الْأَمِيرُ: إِنَّ فِيكُمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مِنِّي، وَشَهِدَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى رَجُلٍ، قَالَ الْحُسَيْنُ: فَقُلْتُ لِشَيْخٍ إِلَى جَنَبِي مَنْ هَذَا الَّذِي أَوْمَأَ إِلَيْهِ الْأَمِيرُ؟ قَالَ: هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَصَدَقَ كَانَ أَعْلَمَ بِاللَّهِ مِنْهُ، فَقَالَ: «بِذَلِكَ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ». (۲)

ژباړه: له ابو مالک الاشجعي روايت دی، ده ويل مور ته حسين بن الحارث الجدلي حديث بيان کړ، چې د مکې امير بيان وکړ، زياته يې کړه: مور ته رسول الله ص امر کړی چې د ليدلو له مخې عمل وکړو، که مور مياشت ونه لیده او دوو عادلو کسانو يې د ليدو شاهدي ور کړه، د هغوی په شاهدي عمل وکړو. ما له حسين بن الحارث څخه پوښتنه وکړه چې د مکې امير څوک و؟ ده ويل: زه نه پوهېرم، بيا وروسته راسره مخ شو، وې ويل: هغه حارث بن حاطب د محمد بن حاطب ورور و، امير پسې زياته کړه: په تاسو کې داسې څوک شته چې تر ما هم د الله او رسول الله ص په اړه ښه خبر دی، دغه کس له رسول الله ص څخه شاهدي ور کوي، نو په لاس يې يو کس ته اشاره وکړه، حسين ويل: ما د څنگ يوه بوډا ته وويل: هغه کس څوک دی چې امير په لاس اشاره ورته وکړه؟ هغه ويل: عبد الله بن عمر رض، او امير رښتيا ويل چې ابن

بیغام څلورم/۵۶

عمر تر هغه د رسول الله ص په حال ښه خبر و، هغه ویل: مور ته رسول الله ص دغه امر کړی دی.

له لیدو څخه هدف د هر سړي لیدل نه دي، بلکې موخه یې باوري کول دي، نو که دومره کسان یې وويني چې د نوور مسلمانانو باور پر وشي، همدا لیدل دي، چې د اختر او وروژې دواړو لپاره کفایت کوي، لکه د اوس وخت لپاره چې کمپټی ټاکل کېږي، د هغوی کار همدا لیدل دي، نو که هغوی اعلان وکړي، خلک یې ورسره اختر کړي، که یې اعلان ونه کړ، خلک یې نه اختر کوي او نه روژه، یعنې د هغوی په شاهدي خلک عمل کوي.

د لومړي دريځ د خلکو دلیل دغه حدیث دی:

عَنْ كُرَيْبٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلَالَ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْتَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَأَى النَّاسُ، وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ، فَقَالَ: " لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومُ حَتَّى نَكْمِلَ ثَلَاثِينَ، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوْ لَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: لَا، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " (۳)

بیغام خلورم/۵۷

ژباړه: کړیبا روایت کړی چې زه ام الفضل بنت الحارث په شام کې معاویه رض ته ولېرلم، ده ویل: زه شام ته ولاړم، د هغې غوښتنه مې پوره کړه او پر ما په شام کې روژه شوه، د جمعې په شپه میاشت ولیدل شوه، بیا د میاشتي په اخیره کې مدینې ته راغلم، له ما عبد الله بن عباس رض پوښتنه وکړه، په خبرو کې د میاشتي یادونه راغله، ده ویل: تاسو میاشت څه وخت ولیده؟ ما ویل: مور د جمعې په شپه ولیده. ده ویل: تا په خپله ولیده؟ ما ویل: هو، خلکو هم ولیده، خلکو روژه کړه او معاویه رض هم روژه ونيوه، ده ویل: خو مور د شنبې په شپه ولیده، نو تر هغو به روژه نیسو چې دېرش پوره کړو یا میاشت ووینو. ما ویل: ته د معاویه رض لید او روژه بس نه بولي؟ هغه ویل: نه، مور ته په دغه ډول رسول الله ص امر کړی دی.

پر دغه حدیث امام نووي رحمه الله هم باب ایښی دی چې د هر ښار لپاره خپل لید دی، ده هم دغه فهم ځنې اخیستی دی چې د هر ښار د خلکو لیدل د هغه ښار د خلکو لپاره معتبر دي. د لومړي دريځ خلک هم دغه فکر ځنې اخلي، ابن عباس رض چې کومه خبره کړې ده، هغه واضحه نه ده، دغسې حدیث چې د هر ښار لپاره خپل رویت دی، په دې الفاظو حدیث نه شته، ابن عباس رض چې وايي، مور ته دغه ډول امر رسول الله ص کړی دی، هدف یې هماغه عمومي حدیث دی چې رسول الله ص ویلي له لیدو یې نیسي او له لیدو یې خورئ، ابن عباس رض له دې حدیث څخه همدا فهم اخیستی دی، چې د هر ښار او

پیغام څلورم/۵۸

سیمې لپاره خپل لید معتبر دی، نو ځکه یې ویلي چې رسول الله ص مور ته دا امر کړی دی، په داسې حال کې چې هغه نور حدیث نه دی بیان کړی چې رسول الله ص څنگه امر ورته کړی دی؟ چېرې یې ورته کړی؟ بل چا ولید په دغه ډول حدیث نه دی نقل کړی؟

دا مسله اجتهادي ده، زما په نظر ترجیح دا ده چې د هر مسلمان شاهدي که په باوري ډول نقل شي، هغه معتبره ده، د هر ښار لپاره نه ده، بلکې د ټولې نړۍ لپاره. هغه وخت چې ابن عباس رض دغه اجتهاد کړی دی، د خپل وخت له شرایطو سره سم یې کړی دی، په هغه وخت کې د دې امکان نه وو چې یو کس دې له افغانستان څخه د مدینې خلکو ته شاهدي ورکړې وای، نو دوی چې د رؤیت اعتبار ته کتلي دي، نو د خپل وخت حالاتو او شرایطو اړکړي دي چې تر هغه ځایه یې معتبر وبولي چې په یوه ورځ یا یوه شپه کې یې د رسولو امکان وي، له دې امله یې د شام لیدلو ته اعتبار نه دی ورکړی، ځکه له شامه مدینې ته شاهدي په یوه ورځ نه شي رسول کېدای او نه له مدینې و مکې ته، له دې امله یې د هر ښار لپاره خپله مطلع معتبره بللې ده. البته نن شرایط له هغو شرایطو سره توپیر لري؛ مور کولای شو چې په یو څو دقیقو کې ټوله نړۍ خبره کړو، شاهدي هم تر پخوا په ډېر باوري ډول نقل کېږي. دویمه خبره د ابن عباس پر اجتهاد دا هم کېدلای شي چې هغه د یوه ښار لپاره معتبره بللې ده، د بسته هیواد لپاره یې نه ده بللې، که د ټول هیواد په کچه وای، بیا خو مدینه او شام د یوه هیواد دوی بېلې بېلې سیمې وې، نو ابن عباس

رض ولې د خپل خلیفه په لیدو نه روژه کوله او نه یې اختر کاوه؟ که خبره د یوه ښار شي، نو اوس خلک تر یوه ښاره محدود نه دي، بلکې له همدې حدیث څخه د درست هیواد لپاره استدلال کوي، په داسې حال کې چې دا استدلال یې له دغه حدیث څخه زما په اند سم نه دی. درېیمه خبره دا هم ده چې پاس د ابن عمر رض په حدیث کې راغلي دي چې یا لید معتبر دی یا هم د عادلو شاهدانو شاهدي، له عادلو څخه هدف د شاهدي کره او باوري کول دي، چې دروغ پکې نه وي او خبره پاکه و صافه شي؛ هلته هم ابن عمر رض ویلي دي چې مور ته رسول الله ص دغه ډول امر کړی دی. که د ابن عباس رض له حدیث څخه هغه ډول استدلال کېږي، نو د ابن عمر رض له حدیث څخه پر دې بل ډول استدلال کېدلای شي. ابن عمر رض هم ویلي دي چې مور ته رسول الله ص دغه امر کړی دی. نه یې د شاهدي لپاره حدود ټاکلي دي چې له کومه ځایه شاهدي تر کومه ځایه معتبره ده او نه یې د لید لپاره ځایونه تعیین کړي دي چې له دې ځایه تر هغه ځایه لید معتبر دی او له هغه ځایه وړ هانخوا به خلک خپله میاشت ویني، بیا تر پلاني ځایه د هغوی لید اعتبار لري. څلورمه خبره دا چې د هیوادونو جغرافیې غټېږي او کمېږي، یو وخت د افغانستان جغرافیه ډېره لویه وه، نن بیا ډېره وړه ده، پاکستان یو مهال بیخي وجود نه درلود، نن شته، په دې توګه هر هیواد د وړېدو او لویدو امکان لري، نو که نن یو ښار د یوه هیواد برخه وي، د هغه هیواد لید او شاهدي به پکې معتبره وي، که سبا هغه ځان ته بېل هیواد شي یا له بل هیواد سره پیوست شي، بیا به ځان ته لید او شاهدي لري یا به د بل د

پیغام څلورم/۶۰

لید او شاهدي تقلید کوي، په دې توگه شرعي احکام د پسخند او استهزاء درجې ته را کښته کېږي، د مسلمانانو اتحاد او یووالی ماتوي، هیوادونه د خلکو په شخصي عبادت کې خپل سیاستونه ور نښاسي، دا او دې ته ورته زیانونه له همدې پېښې چې د هر ښار خپل مطلع د هغه ښار یا هیواد لپاره معتبر وگڼل شي.

دا اختلاف خو د ډېر وخت دی، فکر نه کوم چې د یوه سړي، یوې ډلې، یو عالم، یوه مفتي او یوه لیکوال په فتوا، سپارښتنه یا راجح و مرجوح دې خبره حل شي، اوس یې د حل وخت تېر شوی دی، پر دې اختلاف کتابونه لیکل شوي دي، د هر دریځ په ملاتړ او رد کې ویناوې و مناظرې شوې دي، په اسانه د خلکو پوه کول اوس د عامو خلکو د وس خبره نه ده، که پر دې مسله د امت اتحاد غوښتل کېږي، باید په دولتي کچه څو کارونه وشي چې اتحاد ته لار جوړه شي:

اول: د اسلامي نړۍ په کچه دې یوه کمېټه جوړه شي، دې کمېټې ته که له هره ځایه د میاشتې د لیدو خبر ورسېد، تر خپلو څېړنو وروسته دې روژه یا اختر اعلان کړي چې په اعلان یې باید ټول مسلمانان عمل وکړي، هېڅ هیواد دې له دې څخه ځان نه باسي او دغه یوه کمېټه له سیاستونو او هر هغه څه څخه لرې وساتل شي چې د هغوی پر کار اغېز کوي، دا که د کمېټې د غړو پر کار وي یا هم د هغوی د اعلان پر تاثیراتو وي. دا وړاندیز ښایي په اوسنیو حالاتو کې د عملي کېدا شونتیا ونه لري، ځکه مسلمانانو تر خپل منځ یوه د بل گړېوان ته لاسونه اچولي دي،

سیاستونه یې سر ټکر دي، د اختلاف او جنگ لپاره گڼې نورې پلمې هم پیدا شوې دي چې د اسلامي نړۍ اتحاد ته یې کلکه ضربه ور کړې ده، له دې امله به څوک په دې خبره د پوهاوي کولو زحمت هم ونه کاري. هغه وخت یې د منلو امکان زیات دی که اینده په اسلامي نړۍ کې د اسلامي اتحادیې څرکونه ولیدل شول، یا هم پر شرعي عباداتو یې د یووالي هوکړه وکړه، دغه وړاندیز به منل کېږي او عملي جامه به ور اغوندي.

دوه: د اسلامي نړۍ علماء دې د اوس وخت شرایطو ته په کتو پر دې مسله بیا فکر وکړي، یوځل دې بیا و ارزوي، په دې اړه راغلي شرعي نصوص دې ټول یو د بل ترڅنګ کښېږدي، وخت، مکان، ټولنه، غوښتنې، زموږ حالات او د شرعي نصوصو صحت و سقامت، د اجتهاد سموالی و ناسموالی دې ټول و ارزول شي، د علماؤ په څنګ کې دې د فلکیاتو ماهرین هم وي، د هغوی پرېکړه دې دوی هم و ارزوي، هغوی دې ځانو، دولتونو، ملتونو او د هر ځای مسلمانانو ته قانع کوونکې دلایل وړاندې کړي چې دغه لوری د مسلمانانو د اتحاد لپاره گټور دی، له نصوصو سره برابر دی، له حالاتو، ځای، مکان، غوښتنو او ټولنو سره سمون لري، پر عبادت د سیاست او نورو اغېز ته اجازه نه ده ور کول شوې او فردي عبادت د حاکمې طبقې د سیاستونو قرباني شوی نه دی، بلکې یوازې د مسلمانانو اتحاد، د نصوصو واضح مفهوم، د خلکو فردي عبادت او له خپل خالق سره یې د مخلوق اړیکې ته پکې پام شوی دی،

دغه فتوا دې د اسلامي امت د اتحاد لپاره یو ښه قوي مصدر وگرځي او خلک دې عمل په وکړي.

درې: په مسلمانان کې د اختلاف د مخنیوي لپاره یوه بله لار د فلکیاتو د ماهرینو او ساینس پوهانو ده. د کال له سر څخه دې جنټري اکلنډر جوړه شي، د متخصصو کسانو په مټ دې د ټولو عباداتو ورځې ورتاکل شي او هیڅ اختلاف ته دې زمینه نه برابرېږي. البته دا تر هغه وروسته چې د جنټري په اړه خلک یوه خوله شي، جنټري د رؤیت ځای ناستې وگڼله شي، که څه هم د ساینس پوهانو دغه کار د رؤیت هلال کمېټې تر اعلاناتو ډېر باوري دی، یو شی چې ممکن د اختلاف سبب شي هغه له دې کار سره ظاهرن د نصوصو نه همبرغي ده چې ممکن د ځینو کسانو د اختلاف سبب شي. زما په اند که د دین او شریعت کلي پیغام ته متوجې شو، پوهېږي چې پر جنټري اختر او روژه ستونزه نه لري، په حدیث کې د روژې او اختر لپاره د میاشتې لیدلو امر هم د اتحاد لپاره و، دا چې خلکو گڼ مفاهیم ترې واخیستل او د یووالی امر یې د اختلاف سبب کړ، دا یوه بدمرغي وه چې اسلامي امت ورسره مخ شو، خو موږ کولای شو چې نویو حالاتو ته په کتو یې د نوي اجتهاد په مټ مخنیوی وکړو او یوځل بیا د دین او شریعت کلي پیغام او اصل روح ته امت رهبري کړو. له دې هر څه سره په احادیثو کې دوه داسې شیان ذکر شوي دي چې موږ یې ددې لپاره لاسوند گرځولای شو، لومړی به دغه دواړه حدیثونه راوړم:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ذَكَرَ
رَمَضَانَ فَقَالَ: «لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهَيْلَالَ، وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ أُغْمِيَ
عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ». (۴)

ژباړه: ابن عمر رض له رسول الله ص څخه روایت کړې چې ده
رمضان ذکر کړه، وې ویل: روژه د میاشتي په لیدو ونیسئ او د میاشتي په
لیدو یې وخورئ، که میاشت درڅخه پته شوه، نو اندازه ور ته وکړئ.

«إِنَّا أُمَّةٌ أُمَّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ، الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا» وَعَقَدَ
الْإِبْهَامَ فِي الثَّلَاثَةِ «وَالشَّهْرُ هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا» يَعْنِي تَمَامَ ثَلَاثِينَ. (۵)

ژباړه: مور نالوستی امت یو، چې نه لیکل کولای شو او نه
حساب (علم نجوم) میاشت دومره، دومره او دومره ورځې ده، په درېیم
وار یې بته گوته کت کړ او میاشت دومره، دومره او دومره ده، یعنې پوره
دېرش ورځې.

په لومړي روایت کې د اندازې یادونه او په دویم کې دا ذکر چې مور
نالوستي یو، په علم نجوم نه پوهیږو، له دې امله نو د لید او شاهدی خبره
شوې ده، که امت اوس له هغه حالت څخه را ووزي، هم نالوستی نه شي
په لیک لوست پوه شي او هم د فلکیاتو ماهرین پکې داسې دقیقه
وړاندوینه وکړي چې یوه ذره غلطی پکې نه وي، بیا هم مور په دې
مکلف یو چې میاشت به وینو؟ زما په اند دغه حدیث علت ذکر کړی
دی، د میاشتي لید ځکه ضروري و، چې مور له بلې لارې نه شوای

کولای چې د میاشتي راختل باوري کړو، یوازې په هغه صورت کې اجازه ورکړل شوې ده چې ورېځ وي، افق نه لیدل کېږي، نو له اندازه کوونکو څخه د مرستې طلب شوی دی، چې هغوی د خپل علم نجوم له مخې دا معضله حل کړي. که په حدیث کې هغه وخت د دې جواز ورکول شوی دی، چې اټکل یې باوري هم نه و، نو اوس چې یوه ذره خطا نه لري، دا کار به څنگه جواز نه لري؟ ایا لید به ډېر باوري وي که د همدې علم له مخې د میاشتي راختل؟ د لیدو خبره باوري نه ده، که وای دومره اختلاف به نه وای، په یوه ښار کې د چا اختر وي او د چا روژه. نو که د لید اعتبار دومره ضعیف شوی وي، بیا نو د فلکیاتو د ماهرینو دریځ پرې پیاوړی دی، هغوی کولای شي چې د ټولې اسلامي نړۍ لپاره یوه ورځ په ډېر دقت وټاکي، څو د مسلمانانو اختلاف ختم کړي، ټول مسلمانان په یوه ورځ اختر او ورژه وکړي او په دې سره د مسلمانانو اتحاد او یووالی بېرته خپل لومړني حالت ته راوگرځي. دا د دین له کلي پیغام او عمومي روح سره ښه لگېږي.

که دا هیڅ نه وي، بیا نو زما په اند شاهدي معتبره ده، که د هر ځای شاهدي په باوري ډول هر مسلمان ته ورسېږي، نو روژه یا اختر ورسره کولای شي، په دې کې د حکومتونو د ټاکلې تگلارې اطاعت ته اړتیا نه شته، خلک په شریعت کې په لید او شاهدي مکلف شوي دي، نه د فردي عبادت په چارو کې د حکومت په تصمیم، حکومتونه د خپل سیاست له مخې نه یوازې ټولنیزې چارې کله ناکله ناسم لور ته وپړې، حتا

پیغام څلورم/۶۵

فردی شرعی چارې هم په خلکو کې د اختلاف وسیله ګرځوي. مسلمانانو ته لازمه ده چې خپل فردي عباداتو د وخت د حکومتونو د ناسم سیاست قرباني نه کړي، دولتونه دې هم د فردي عبادت بې قیده ازادي ورکړي چې خلک روژه نیول او اختر کول یوازې د خپل خالق لپاره وکړي، نه د ټولني لپاره او نه د حکومت له امله.

۵/۵/۲۰۲۲

سرچینې:

۱) صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیت الهلال...، ح: ۱۰۸۱.

۲) سنن ابي داؤد، کتاب الصوم، باب شاهدة الرجلین علی رؤیة هلال الشوال، ح: ۲۳۳۸.

۳) صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب بیان ان لكل بلد رؤیتهم... ح: ۱۰۸۷.

۴) صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیة الهلال... ح: ۱۰۸۰.

۵) تېره حواله.

د هدایت تر لاسه کولو وړ او ناوړ افراد/قومونه

د خپلو اعمالو په نتیجه کې کله انسانان دې ځای ته رسېږي چې له هغه ځایه بېرته شاتګ ورته گران شي (البقره: ۱۵)، زړه یې سخت شي (البقره: ۷۴)، واضح حقایق په سترگو نه ویني او د حق خبرې له اورېدو یې غوږونه داسې کانه شي لکه بند چې وي. (البقره: ۱۸، الانعام: ۲۵)، دوی د انسانیت د فلاح او بهبود لپاره دومره څه نه شي کولای چې حتا یاد یې کړي، له خیر او ښېگڼې بیخي خلاص وي، نه د انسانیت چغاړې اوري او نه د هغوی په اړه د تبصرې څه لري، له خیره یې داسې یو مخیز لاسونه کښلي وي لکه هیڅ چې نه پوهېږي، الله دغه ډول بې خیره کسان بدترین حیوانات، بلکې تر حیوان هم بدتر گڼلي دي (الانفال: ۲۲، الاعراف: ۱۷۹، الفرقان: ۴۴)

هغه کسان چې خپله ملامتیا نه مني، پر خپل ناسم دریځ ټینگار کوي، د بل خبرې ته غوږ نه ږدي، پر بدې دلایل وایي او بدې یې د خپل ژوند هدف گرځولې وي، دغه د شیطان پیروان دي، څوک چې هر وخت له خپل ځان سره محاسبه کوي، د خپل عمل لپاره معیار مني، که له هغه معیار څخه مخالف عمل یې وکړ، توبه پر کاري او د کړې خطا له امله نه یوازې بڅښنه غواړي، بلکې د عمل اصلاح هم کوي، دغه کسان د ادم پر لار روان هغه مصلحین دي چې په خپلو اعمالو یې خپلې انساني وړتیاوې نه دي خپلې، دوی دا وړتیا لري چې له خپله ځانه تر جهانې د

یوه انقلاب رهبري وکړي، د نورو انسانانو لپاره الگو شي، هر وخت له حالاتو سره د ټکر پر ځای توافق کوي، خپل سړي نه کوي، بلکې هر گام تر ښه فکر وروسته اخلي، د خپلو اعمالو مسوولیت پر خپله غاړه اخلي، له دې امله هم هر وخت بخښنې او اصلاح ته چمتو وي او هم له پيله يې خپل اعمال د احساساتو او جذباتو زېږنده نه وي، بلکې پوره محاسبه يې ورته کړې وي، د انسانیت مقام يې ساتلی او هر وخت له حق سره د ملگرۍ او له باطل څخه د ځان خوندي کولو وړتيا لري.

قران کریم وايي: په دې کتاب سره الله تعالی هغه کسان ژوندي کوي چې د ژوند وړتيا پکې وي او هغه کسان چې د ژوند وړتيا يې بايللې وي، هغوی همداسې مړه پاتېږي، دلته حقيقي مرگ او ژوند هدف نه دي، بلکې بې حسه کېدل او د احساس خاوند کېدل يې مراد دي. (الانفال: ۴۲)

يو قوم چې د خپلو اجتماعي خطاگانو له تکراره لاس نه اخلي، د دې پر ځای چې خپلې خطاوې د عبرت سبب کړي، دوی افتخار په کوي او بيا هم دغه خطاوې تکراروي، نو دا قوم په اجتماعي لحاظ مړ دی، دوی نه په ځان کې د تغيير وړتيا لري او نه په جهان کې، دغه قوم که د بني اسرائيلو په شان د الهي کتاب او پیغام رسوونکي هم وي، الله تعالی دغه اعزاز ځنې اخلي او بل قوم د دې لپاره را ټوکوي، چې هغه به د دوی په شان نه وي (محمد: ۳۸، الواقعة: ۶۱).

پیغام څلورم/۶۸

د الله نبي صلي الله عليه وسلم ويلي دي چې د مومن په توگه دې يو څوك دوه ځله له يوه غاره نه چيچل كېږي (۱)، كه څوك له دې سره چې مومن هم وي، پر قران كريم ايمان هم لري، هلته پكې د قومونو د عروج او زوال اصول هم ويني، د الله د قوانينو په وړاندې نه يوازې د انسان بلکې د ټولو كائيناتو بې سې هم گوري، د تاريخ واقعي هم د شواهدو په توگه ورته بيان شوې دي چې كه څوك عبرت نه اخلي، نو څنگه د خپلو اعمالو په نتيجه كې اخير الهي قهر وهلي او بيا يې پر پښو د درېدو توان بايللی دی، خو بيا هم مسلسل خطا كېږي، تكرارن هغه څه كوي چې هر وار يې پايله ناسمه راوتلې ده، نو دغه اصلن مړه دي، دوی د پند قبلولو، عقل كارولو، له سترگو د سم كار اخيستلو او پر ځای د غوږو له استعماله محروم دي، الله نه دي محروم كړي، خپله يې ځانونه همداسې كړي دي، له عقله كار نه اخلي، نتيجه به يې خرابه وي، په سترگو ژوندیو بېلگو ته نه گوري، نو حالت به يې وخيم كېږي، په غوږو د ناکامو داستانونه نه اوري، نو خود به له عذاب او كړاو سره مخېږي، دغه ډول قوم او ملت نور د دې وړ نه دی چې د بل راهنما دې شي، دوی په خپلو ځانو كې د تغيير وړتيا حتا نه لري او د نړۍ د تغيير لومړنی شرط د خپل ځان تغيير دی، كه له خپله ځانه تغيير وړ پيل نه شي، هغه تغيير، تغيير نه پاتېږي او نه داسې ثمره ور كوي چې محسوسه وي او خلك يې په ليدو هماغه تگلاره خپله كړي.

۲۰۲۲/جولای/۶

سرچينه:

(۱) بخاري، كتاب الادب، باب لا يلدغ المومن من حجر مرتين، ح: ۶۱۳۳، مسلم:

(۲۹۹۸).

دین د نفرت په دام کې

مور چې په کومه ټولنه کې سترگې غړولې دي، هلته نفرت په مجسم ډول موندل کېدی. یوه ترږور له بل څخه گانگې کولې، یوې بڼې له بلې سره دښمني کوله، د یوې بڼې اولاد د بلې کور جارو کېدل غوښتل، یوه سړي په خپلو میرمنو کې له یوې سره مینه کوله او نورې یې هسې په نوم هغه ته منسوبې وې، نو هغوی ورته د نفرت په اور کې سوځېدلې، په دې وره کې دنیا کې تر دې نفرتونو وروسته بلې مرحلې ته ځو، چې پلرونه مو د دیني اعمالو د زدکړې لپاره د کلي جومات ته بیایي، دلته ملا هڅه کوي یوه بله دنیا مو په ذهن کې ترسیم کړي، ملا د یوه داسې چا نفرت زموږ ذهن ته را پیچکاري کوي، چې نه مور لیدلی و او نه په دې خبرو پوهېدو، ځکه زموږ تر درک لورې وې، خو یوه نامعلوم چا ته له غوسې او کینې ډک و.

ملا صاحب به د نصیحت په ورځ، اخترونو، د جنازې په وعظ، د استسقاء په بیان او هره بله موکه کې د یوه داسې چا د نفرت خبرې په دیني پوښ کې راته کولې چې مور لیدلای نه شوای، د هغوی په اړه مو فکر یوازې د ملا صاحب د معلوماتو او خبرو تر بریده وو، په دې توگه زموږ په لاشعور کې د یوه نامعلوم چا لپاره نفرت ځای ونیوی، دغه نفرت په ناگاهانه توگه زموږ پر ژوند، کارونو، فکر، تعبیر، لیکنو، اعمالو، اړیکو او هر شي سیور غوړولی دی.

پیغام څلورم/۷۰

زموږ پر تاوتریخجنو اعمالو، خشن فکر او له دینه جگړه ییز تعییر د همدې لا شعور ډېر اغېز دی، ماشوم په همدې کې پیدا شي، په همدې محیط کې لوی شي او بیا دغه د نفرتونو ډکه دنیا ورته مقدسه هم شي، هغوی به خود د خدای رضا، د دې او بل جهان بریا، له جهنمه خلاصون او جنت ته د تگ په نفرت او خشونت کې لټوي. ښایي ډیری لوستونکي له ځان سره فکر وکړي چې زه دغسې نه یم، زما کورنۍ هم دغه ډول نه ده، زموږ د کلي ملا صاحب هم دغسې نه و، پلانی و پلانی هم نه دي، نو بناءن زه دروغ وایم، مگر دا خبره دروغ نه ده. زموږ په ټولنه کې یوه جدي ستونزه دا ده چې هر څوک مو ځان سپینه ملایکه جوړوي، که د پلار ورځ شي د هر یوه پلار ښه سړی وي، که د استاد ورځ شي استاد یې ښه سړی وي، که د مشرانو ورځ شي مشران مو ښه خلک وي، که د کشرانو ورځ شي کشران فرشتې وي، که د مور ورځ وي د هر یوه مور سر پر ځمکه جنتي ده، نو بیا په کور کې خشونت څوک کوي؟ له تربور سره چا پر پنډل و پټي مړه کړي وي؟ د ښځو حقونه څوک نه ور کوي؟ په نجونو باندې تعلیم ولې نه کوي؟ د خپل ځان بریا د بل په ناکامي کې ولې غواړو؟ او...

زموږ ستونزه داده لکه چوپړک د حقیقت له لیدو سترگې پټوو، زما پلار به ویل: «خدای ته یو څاڅکی وینه تویول تر هر شي ډېر ارزښت لري»، فکر وکړئ چې په دغه فکر به هغه څنگه یوه ښه کورنۍ وروزي؟

پیغام څلورم/۷۱

تقریباً د هر یوه په مشرانو کې دغه ستونزه وه چې مورنن له نه ختمېدونکو ستونزو سره مخ یو.

زموږ په دیني تعبیر کې خدای د کربوري په وژلو هم خوشاله کېږي!!! اوس خو به درته معلومه شوې وي چې د لا شعور په سنگر کې ناست نفرت، کینې او د خشونت نا مرثي عواملو موږ کوم ځای ته رسولي یو؟

زموږ په دیني تعبیر کې دا شته چې یو ذمي باید په اسلامي هیواد کې د خپل ځان د سپکوالي احساس وکړي، دا هم د قران کریم تفسیرونو د (التوبې) د ۲۹ ایت په تفسیر کې ښه په مد او شد وړاندې کړی دی، هم یې د روایت په زور زموږ مغزو ته راوستلی دی او هم زموږ بډایه! فقهي کتابونه په دې تعبیر ډک دي.

زموږ د جمعي هره خطبه زموږ مخالفو انسانانو ته په ښراوو ډکه وي، که تاسو یې په مفهوم نه پوهېږئ، د کلي له ملا څخه پوښتنه وکړئ چې غیر مسلم ته ښراوې کول په دیني لحاظ څومره د ثواب کار دی؟ هغه به دا مسله ښه په زور و زیر درته تشریح کړي، بیا انکار ونه کړئ چې زموږ نفرت دیني و مقدسه جنبه نه لري؟

که مور خدای په وینو نه خوشاله کولای، یا د جنت ټیکټ مو غوښې نه وای، یا له دوزخه د خلاصون ډال مو وینه نه وای، نو د یوه سنت

ژوندي کولو ته به مو په یوه ورځ میلینونه څاروي نه قرباني کولای، چې په هر ځای کولو یا یوازې په مکه کې کولو باندې یې اختلاف هم شته.

هدف دادی چې زموږ د وینې تویولو، نفرت ته د مقدسې جنبې وړ کولو موارد بیخي ډېر دي، موږ یې په خپل ژوند کې نمونې ډېرې لرو، البته زموږ د ټولني دوه مخي دي ته رسېدلې ده چې کله یې ناسم عمل وړ په گوته شي، دوی سمدستي د انکار مخ درته را واړوي، بیا که بل ځای همدا عمل بڼه وستایل شي، دوی ورته د انقیاد څېره را مخته کړي. که پر چا بده لگېږي یا نه، زه دا اقرار کوم چې زموږ ټولنه د منافقت او دوه مخۍ په تر ډولو ناوړه او کرغېږن ترین ډول اخته ده، چې په نتیجه کې یې موږ په ډېره اساني له یوه عمل یو ځای انکار کوو او بل ځای یې دین بولو، یو ځای دروغ وایو او بل ځای هغه دروغ راته رښتیا ښکاري، یو ځای د یوه عمل په کولو ویاړ کوو او بل ځای د خجالت تظاهر. همدې متضاد کشمکش له موږ د انسان په جامه کې هغه درندگان جوړ کړي دي چې د یوه عاجزه انسان داړلو ته هر وخت پلمې لټوو، له دې امله نو چې په عام بازار کې د زرگونو کسانو مخته د فرخندې لپاره دغه پلمې په لاس ورغلې، نو په داسې ډول یې خپلې عقدې سرې کړې، داسې خشونت یې وکړ، د وحشت داسې مثال یې وړاندې کړی چې که د بشریت په تاریخ کې داسې بل مثال وي، نو حتمي به د دې مشابه وي، په هیڅ وجه به ترې بدترین نه وي او ښایي که بل وخت همداسې وحشت وشي، بیا به هم ځنې ډېر وحشي نه وي.

د نفرت او وحشت دغه قوه/ملکه مور چپرې پته کړې ده؟ مور د دغې قوې له امله خورا ډېر سنگین جرایم کړي دي، د دې تراژیدۍ تاریخ ډېر اوږد او مثالونه یې بیخي ډېر دي، هغو ته به نه گرځم، یو بل لوری به یې را واخلم چې د نفرت او کینې د دغې شیطاني قوې سرچینه چپرې ده؟ زما په نظر گڼ شیان د دې سبب کېږي چې دغسې یو شیطاني صفت په مور کې وپنځوي، یو عامل یې ناسم خشن دیني تعبیر دی.

د خشونت او نفرت لپاره چې یو ښه مقدسه چپنه وگڼلې شي، هر څومره بده څېره یې په همدې قبا کې پته شي، بیا نو انسان د هر ډول غیر سالم عمل او فکر کولو ته زړه ښه کوي. انسانان نه ټول یو ډول فکر لري، نه وړتیاوې، نه فزیکي جوړښت او نه له یو شي برداشت، عین یې کارونه هم سره بېل وي، صفات یې هم سره جلا وي، له دې وجې د هغوی د اعمالو نتیجه خیر او شر یا گټه او زیان وي.

زما په نظر تر مقدس پوښ لاندې نفرتونه د نورو په نسبت خطرناک دي، دا لکه د بریښنا مزي لاس ور وړل له مرگ سره لوبې دي، ځکه پر دې سپېڅلی پوښ غورږېدلی او هر څه چې کېږي، د خدای د رضا لپاره، د هغه د دین په روا کوونکي سند، د جنت د ټیکداري په نیامت او له دوزخه د لرې والې په نیت ترسره کېږي، نو پښتانه وایي: یو به د برق په تارو گوتې نه وهې او بل د خدای په کارو. دغه کار چې د خدای لور ته منسوب شو، د خلکو له گوتو وهلو یې خبره وایسته او زموږ د واک لپاره یې وروستی ټکی کېښود.

پیغام څلورم/۷۴

دین باید له دې انساني دام څخه خلاص شي، بشر د نفرت پر ځای مینې ته اړتیا لري، خدای ته د نفرتونو د لارې پر ځای د مینې لارې ډېرې لندې دي، خدای هغه څوک چې د هغه پیغام ومني وروڼه بللي او هغه څوک چې دغه سند په لاس کې ونه لري لومړنیو کسانو ته خنډونه جوړوي، د مینې وړ بللي دي (فصلت: ۳۴) او که څوک چې په ځمکه کې فساد کوي، خلک له خپلې ازادۍ محروموي، ژوند پر تنگوي او شیطاني قواوې یې بدو ته هڅوي، د ټول بشریت د سمون په پار یې د هغوی لپاره تر چانسونو وروسته د له منځه تگ پرېکړه کړې ده.

د خدای په کتاب کې درې کټگورۍ انسانان دي: یوه د مومنانو ډله ده، یوه یې د نامسلمانو او بله د بغاوت کوونکو کافرانو ټولې ده. قران کریم خپل پیروانو ته عمومي لارښوونه کوي:

{وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ} [فصلت: ۳۴]

ژباړه: د (ذات او پایلې له مخې) ښېگڼه او بدگڼه سره برابر نه دي، د بدۍ ځواب دې باید په ډېره ښه طریقه وي، په دې سره به ستا دښمن هم ستا نژدې دوست شي.

{وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ}.

[المائدة: ۸]

پیغام څلورم/۷۵

ژباړه: او له خلکو سره شخړه دې تاسو اړ نه کړي چې عدالت ونه کړئ، عدالت کوئ، تقوا ته عدالت ډېر نژدې دي.

{وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا} [البقرة: ۸۳].

ژباړه: او انسانانو ته ښې خبرې کوئ.

دا د قران کریم هغه هدايات دي چې بشريت شموله دي، د قران کریم پیرو باید د یوه مومن په توگه دغه اصول مخې ته کښېږدي او بیا خپل تعبیر پر همدې اصولو استواره کړي. د دریمې کتگورۍ په اړه وایي:

{وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ} [البقرة: ۱۹۰].

ژباړه: او د الله په لار کې (د ټولني د گټو لپاره) له هغو سره وجنگېږئ چې له تاسو سره جنگېږي، تاسو تېری مه کوئ، په حقیقت کې د الله تېرېگر نه خوښېږي.

دغه باغي ډله ده، مفسده ده، جگړه ماره ده، ترهگره او د بشريت ضد ده، دا چې ټول بشريت ترې زیان ويني، له دې امله مومن ته امر شوی چې که یې په فساد لاس پوري کړ، تاسو یې د ټولني د خلاصون، د بشريت د ژغورني او د یوې سالمې ټولني د رغېدا له امله ووژنئ چې اینده ته دا خطر پراخ نه شي، د ټولني د نامتوازن کېدو اسباب باید په

نطفه کې خنثی شي او که بالفرض د ژوند او جگېدا موکه يې ومونده نو چې هر ځای مو د ټکولو او کوتلو موکه پر تر لاسه کړه، تر هغو يې وټکوي چې زور يې اوبه شي او نور پکې د جنگ او فساد توان پاته نه شي. قران کریم په ډېر بليغ ډول د دې ټولې په اړه احکام ور کړي دي:

{ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أوزَارَهَا } [محمد: ٤]

ژباړه: که تاسو له کافرانو سره مخ شوي، تر هغو يې سرونه غوڅ کړئ (حتمي يې ووژنئ) چې د فساد وړتيا پکې ختمه کړئ، بيا يې ټينگ وټړئ، نو د احسان يا بدلې په عوض کې يې خوشي کړئ، خو په هغوی کې د جنگ او فساد وړتيا پاته نه شي.

قران کریم ويلي دي چې کافران ووژنئ، هغه څوک چې د خدای حکم نه مني، په ځمکه کې فساد کوي او د بدمعاشيو يوه نه ختمېدونکې سلسله يې د بشریت لپاره د خطر زنگ وي، د يوه او دوه کسانو وژل نه دي، يا؛ ريښې يې وباسی چې اينده يې خطر ورک شي، د هغوی له پاتې کسانو که په چا کې مو د هدايت وړتيا او څرکندونه وليدل، په ټولنه کې د اوسېدو داسې واک ور کړئ لکه نور مصلح کسان او که بيا مو هم خطر ځنې احساساوه، نو مشروطه اجازه ور کړئ، خو دا چې تر اوسه يې د فساد وړتيا نه لري، ډله يې نه شته، نو د نفرت پر ځای که ښه ورسره وشي، د بدو له لوري به يې ښو ته پام شي، هم به خپله اينده ورغوي او

هم د نورو خلکو لپاره ممکن ښه کارنامې وکړي ځکه بالقوه د دې هر څه وړتیا لري.

د قران کریم له مفاهیمو سره دا ظلم کېږي چې خلک د خپلو گټو لپاره کار ځنې اخلي، زموږ پر تعبیر زموږ د ټولو صفاتو، لاشعور، ټولني او فزیکي وجود تاثیرات لوېږي. د دې لپاره چې د ناسم تعبیر پر ناسموالي خلک پوه شي، قران کریم ځینې عمومي لارښوونې کړې دي او ځینې یې خصوصي، ځینې یې موقتي دي او نورې یې بیا ابدی، د قران کریم د تفسیر لپاره باید دا هم په نظر کې ونیول شي چې د هغه له یوې موضوع سره تړلي ایاتونه یا احکام ټول یو ځای نه دي، قران کریم کله په لنډو الفاظو بیان کوي او کله تر یوه حده تفصیل ور کوي، کله د مسلې یو اړخ روښانه کوي او کله یې بل اړخ، په یوه حالت کې یې یو نوم ور کړی وي او که له هغه واورې بیا بل نوم، نو د هر یوه حالت لپاره یې عمومي و خصوصي او موقت و ابدی احکام شته، چې د همدې گډوډلو ته ظلم وايي، که څوک د قران کریم له ژبې سره نابنده وي، د بیان طرز یې ور معلوم نه وي، د قران کریم احکام د هغه په رڼا کې نه تفسیروي، بلکې د یوه خاص فکر له مخې چې له وړاندې یې ورته جوړ کړی، تفسیروي، موقت او ابدی احکام یې نه سره پېژني، محکم و متشابه یې سره گډوډ کړي، مقید و مطلق ته یې نظر نه کوي، عام و خاص یې نه رعایتوي، هغوی به په خپل تفسیر سره هم ځان ته زیان واوروي، هم ټولني ته، هم دین ته او هم ټول بشر ته، هغه دین چې دوی

پیغام څلورم/۷۸

یې د استازیتوب دعوه لري، خلک به ورته د راتگ پر ځای نفرت ځني وکړي، دوی به د دین استازي نه د نفرت استازي او مجسم سیمبولونه وبولي، دوی به د خپلو نفرتونو په زولنو کې بند وي، له خپلو عقودو سره به په جنگ وي، په خپل ځان به خپله خولې لگوي، دنیا به د پراخۍ پر ځای ورته تنگه ښکاري، آینده به تاریکه وي، له جهنمه د لږوالي پر ځای به ورته د نژدېکت اعمال کوي، جنت ته د تلو اعمالو به یې هدو نه وي، خدای ته د تللي لارې پر ځای به د شیطان لور ته په منډه وي، کعبې ته د ورغلي لارې پر ځای به یې د ابرهه کلیسا ته مخه کړې وي، بشریت او ټولني ته د قدرداني پر ځای به یې په سپک نظر کتلي وي، چې نتیجه به یې په دنیا او اخرت کې د هغوی خپله سپکوالی وي.

۲۰۲۲/جون/۱۴

دیني تعبیر د ارتجاع او تجدد ترمنځ

اه! محکومی و تقلید و زوال تحقیق

په دینپاله ټولنو کې د دیني تعبیر مسله خورا ډېر اهمیت لري، ناسم تعبیر د یوه امت د زوال له مهمو عواملو څخه یو حتمي دی او سم تعبیر یې د پرمختګ یوه پړاو ته ضرور نژدې کوي.

د فرانسې تر انقلاب مخکې که په اروپا کې د عیسوي شریعت تعبیر ته نظر وکړو، نو د ټولني په وروسته پاتې والي کې ناسم شرعي تعبیر غوښتن رول درلود، یوه تر ټوله عمده ستونزه چې دیني تعبیروال یې لري، هغه پر خپل تعبیر د تقدس مهر وهل دي چې بیا یې خلک د ننگولو جرأت نه شي کولای او که څوک دا جرأت وکړي، نو ظاهرن د مقدس او اصلن د نامقدس بشري سوتې داسې گواز وځوري چې دغه جرأت یې د ژوند په بیه ورته تمام شي؛ په دینپالو ټولنو کې له دیني ریفورمیستانو (دیني چپ اړخو) سره دغه ډوله ناځوانمردانه برخورد دې سبب شوی دی چې خلک خاموشي غوره کړي، ان تر هغو چې خلکو ته تحول راوستل تر ژوند هم مهم شي، بیا د یوه حتمي تحول لپاره پاڅېري او تر هغو نه ارامېري چې بدلون یې نه وي راوستی، دا نو په اروپا کې د فرانسې انقلاب او ترې وروسته د رنسانس دوره وه.

زموږ ټولنه له عیني حالت څخه تېرېږي، دیني تعبیروال مو پر دوو برخو وېشل شوي دي، یوه یې ښي اړخي اسلامپالي دي او یوه یې چپي اسلامپالي دي، لومړۍ ډله یې تل هڅه کوي چې دیني تعبیر پخوا زمانې ته یوسي، هغوی ته مهمه نه ده چې تعبیر یې له مکان او زمان سره سر خوري که نه، د ټولني غوښتنې یې په نظر کې نیولې دي که نه، خلکو ته یې په عملي میدان کې گټه رسېږي که زیان، د هغوی په اند دین او دنیا سره جلا ده، دین اصل او هدف دی او دنیا وسیله ده، نو د وسیلې حالات پر دین تاثیر نه کوي، که دا تاثیر پکې ومنل شي، بیا به هدف د وسیلې تابع شي او اصل موخه به ضایع شي.

بالمقابل چپ اړخي اسلامپالي په دې اند دي چې دین د انساني ټولني د سوکالی لپاره دی، زموږ په ژبه راغلی دی او د نزول په زمانه کې یې هم د بشر توان، وخت، مکان او ټولنه په نظر کې نیولې وه او نن هم لازمه ده چې دیني تعبیر دا هر څه په نظر کې ونیسي، د دین احیاء په تجدید کې ده نه په ارتجاع کې، پر ټولنه هغه وخت دیني تعبیر ښه اغېز کوي چې شته ستونزې یې په حل شي، پوښتنو ته یې مناسب او معقول ځواب وموندل شي، واقعیت له پامه ونه غورځوي، ژوند ورسره ونه درېږي، بلکې حرکت او خوځښت پکې رامنځته کړي، نه د جمود او وچ ځای پر ځای درېدا سبب شي.

یوه عالم څومره ښه ویلي دي:

"د انسان په وړاندې دوی لارې دي: یا به مخته ځي یا هم شا ته. پر یوه ځای درېدل، په کایناتو کې شته اصولو ته د ټکر بلنه ده (څوک چې مخته نه شي تلای، هغوی په تاخه شا ته ځي)، د ژوند د لرغونو کلېشه کارونو پېښې تنزل دی، په دې توګه هم ژوند دوام لري، مګر له هر ډول لاس ته راوړنې پرته، د یو ډول تهذیب ننداره به پکې وي، خو حقیقت یې بقا نه لري، کوم تهذیب چې په خپل همت د وړاندې تلو تومنه نه لري، هغه په خپله تبا کېږي، د ماضي عظمت هم هغه څوک ښه پېژندلای شي، د چا چې اینده روښانه وي، له هر ډول حرکت و خوځښت پرته د ماضي علم، خپله د ماضي پیغام بې ارزښته کوي، د یوه ژوندي تهذیب لپاره د علم سخته اړتیا ده، چې په همدې علم ځان د وړاندې تګ جوګه کړي".

یو بل وایي:

"ایا مور په دې فکر یو چې په اخلاقي چارو کې غور کول ستره ګنا ده؟ نو مور به دا منو چې په پټو سترګو هغه اصول او قواعد باید عملي کړو چې په خپل شاوخوا کې یې وینو؟ که مور یوه ثانیه هم فکر وکړو، په دې پوهېږو چې د دې پوښتنو ځواب حتمن منفي دی، د اخلاقي تعلیم بنسټیز اصل دادی چې انسان به خپله فکر کوي، کوم انسان چې خپله فکر نه کوي، د ژوند په ټولو جزئیاتو کې د نورو تقلید کوي، هغه داسې وګڼه چې هیڅ کریکټر/شخصیت نه لري؛ براد څومره ښه ویلي:

څوک چې هیله لري شخصیت یې د خپل چاپیریال په نسبت ډېر ښه شي، په دې پوه شه چې هغه د تلپاتې ژوند په دهلیز کې ولاړ دی^۱.

د ارتجاع او تجدد دا شخړه خورا ډېره مخینه لري، د ارتجاع پلویانو هر وخت ریفورم غوښتونکي په الحاد، بې دینۍ، د عقیدې په خرابوالي، له دینه په انحراف او دې ته ورته ډول-ډول نومونو تورن کړي دي، بل پلو ریفورمیستانو د هغوی تعبیر د دې سبب بللی چې ټولنه وروسته پاته کړي، په دین کې خرافات ځای ونیسي، تعبیر یې زور او کلېشه شي، د وخت، مکان، ټولني، واقعیت او ستونزو له درکه او ورته ځواب موندلو عاجزه شي، په دې توګه بې دینان پر دین نیوکې شروع کړي او دینپالي سوکه سوکه له دینه مخ اړوي؛ په دې توګه دین د نفرت، تفرقې، کرکې، خپګان، شخړو، جنجالونو او حتا وژنو وسیله شي.

لومړۍ ډله د صدر اسلام تعبیر ته د اصل او هدف په سترګه ګوري، د هغوی فکر دادی چې د مسلمانانو په تېر عظمت کې د همدې پخواني تعبیر لاس و، دوی هڅه کوي چې مسلمانان ګام پر ګام هماغه پخوانی تعبیر تعقیب کړي، خو بېرته پخوانی برم تر لاسه کړي، له دې امله د هغوی په لیکنو او وعظونو کې د مسلمانانو د یوې شانداره ماضي یادونه ډېر دي، د خپلې ماضي تر یادولو وروسته حتمن دا خبره د تفریح په توګه کوي چې نن مسلمانان له دینه لرې شوي دي، که دوی هم د خپلو اسلافو په شان پر دین ودرېږي، عمل په وکړي او د خپلو اسلافو پر نقش

---

^۱ پاس دواړه اقتباسونه له انسان نی کیا سوچا اردو کتاب څخه اخیستل شوي دي.

و قدم ولاړ شي، هماغه برم به یې حتمن په برخه شي. له دې ډول کسانو که پوښتنه وشي چې دا اوسنۍ ستونزې ولې را منځته کېږي او حل یې څه دی؟ د دوی یو ځواب دی او هغه دا چې مسلمانان له دینه لرې شوي دي او په خپل دین عمل کول یې حل دی، په دین له عمل څخه د دوی هدف د پخوانو پر لار تگگ او د هغوی تعبیر د هر وخت لپاره کافي و شافي بلل دي.

زه نه دا خبره یوه مخیزه ردوم او نه یې بالکلیه تایید کوم، دا په خپل ذات کې سمه خبره ده چې مسلمانانو ته په ځینو برخو کې ناسم دیني تعبیر ستونزې جوړې کړې دي، ژوندي مثالونه یې زموږ په ټولنه او وخت کې بیخي زیات دي (د خلکو د حساسیت له امله به یې تر یادولو تېر شم)، اما داسې هم نه ده چې ټولنې ستونزې په دین له نه عمل کولو را پیدا دي، عمل هم په هغه تعبیر چې پخوانو کړی دی، دغه نکته یې خپله د ستونزو سبب کېږي نه د حل، نه په واقعیت کې ټولې ستونزې له دینه را پیدا کېږي او نه له بې دینۍ، ځینې مشکلات د انساني ټولنې او ژوند برخه وي، هغه په هر حال را پیدا کېږي، حتا که یوه ټولنه بیخي هیڅ دین هم ونه لري. مثلن: د فقر او بېکارۍ ستونزه له دین او بې دینۍ نه ده را ولاړه شوې، د منابعو بې عدالت وېش دې ته لار جوړه کړه چې یوه ډله خلک هر څه په لاس کې واخلي او غوڅ اکثریت انسانان د فقر او بېکارۍ په داسې جهان کې لالهانده پرېږدي چې نه مري نه رغېږي، هغوی د خپل نیم ژوانده حالت د ساتلو لپاره د همدې ثروتمنې طبقې

ډول ډول غلامۍ ته غاړه ږده او دا طبقاتي وېش او د منابعو ناسم تقسیم، مدیریت او مصرف په ټولنه کې د خورا ډېرو او جدي ستونزو د را پیدا کېدا سبب کېږي. که اوس له مرتجعینو یا شاتګپالو پوښتنه وشي چې ستاسو د اسلافو په دیني تعبیر کې د دې ستونزې د حل لپاره تاسو څه حل لار لرئ؟ نو د ډېریو ځواب یې دا وي چې دا خدای همداسې طبقې طبقې پیدا کړې ده، څو انسانان امتحان کړي، ښه او بد یې سره بېل کړي او هر یوه ته د خپل عمل سره مناسبه بدله ور کړي. د ځواب او حل لارې لنډیز او خلاص یې همدغه دی.

اوس بله پوښتنه باید ترې وشي چې تاسو نارې سورې وهئ چې ستونزې له بې دینۍ را پیدا دي، که دین ته مخ کړئ خپله به هوارې شي او سوکاله اسلامي ټولنه به ولرو، نو اوس د منابعو د غیر منصفانه وېش او ټولني د طبقاتي سیستم په اړه ستا رایه همدا ده چې خدای همدا غواړي، نو دا یې ستا په دیني تعبیر عمل، ستونزې خو دې بیا هم پر ځای پرېښودې، بلکې لا دې دیني توجیه ورته وکړه او ډېری ستونزې پر طبقو د ټولني له وېش او د منابعو له نا عدلانه تقسیم څخه سرچینه اخلي. د دې ستونزې د حل لپاره د شاتګپالو په دیني تعبیر کې هیڅ ډول حل نه شته.

دوی هر څه ته په یوه سترګه گوري، د هر شي لپاره یو ډول عینکې لري، تر هغو ور گوري، هغه لیدلوری د هغوی د اسلافو دیني تعبیر دی چې باید ټکي په ټکي یې پیروي وشي، بس خلاص!

دوی ته تر ماهیت شکل مهم دی، تر واقعیت ورته خپله اسلاف پرستي ارزښتناکه ده، تر حال ورته ماضي د قدر وړ وده، د واقعیت تر درک ورته په خپل زور تعبیر کې ورکېدل خوندي وړ کوي، د ستونزو تر واقعي حل ورته د حل تشې ادعاوې او لاپې خوندي وړې برېښي، د دې پر ځای چې له عینیت څخه مسوولانه درک ولري، نن ته د پرون په هنداره کې داسې وگوري چې د ستونزو درک یې ورته ممکن کړي، دوی نن د پرون په میزان کې تلي، که بې وزنه شوه، د پرون پر تله یې برابروي، چې هغه وار په وار خپل وزن نور هم بایلي. دې ته فکر نه کوي چې د مسلمانانو نن بده ورځ سبا بدتره کېږي او په دې کې زموږ د اسلاف پرستي او کلېشه دیني تعبیر مهم رول دی، بس لکه ونه مستقیم پر خپل مکان دي، نه د ستونزو په دې لوی سیلاب کې خپلو خطاؤ ته متوجې کېږي او نه د خپل مقابل لوري فشار و پرلپسې نیوکې یې یو گام مخته تلو اړ کولای شي.

زموږ د اسلافو هڅې پر خپل ځای د قدر وړ دي، هغوی د خپل وخت او ټولني غوښتنو ته په کتو له دینه دغه تعبیر کړی دی، له یوه کس څخه هم دا نقل قول نه دی شوی چې زموږ په تعبیر دې راتلونکي نسلونه خپلې ستونزې اوارې کړي، دا تعبیر د هر وخت لپاره کفایت کوي او راتلونکي نسلونه د دې حق نه لري چې بل تعبیر ته لیڅې را ونغاړي.

د هغوی دیني تعبیر تر هغه ځای د منلو او پیروي حقدار دی چې زموږ د وخت ستونزو ته ځواب وایي، موږ ته د پرون په اینه کې د نن

ورځې تصمیم نیول را وښيي، خپلو حالاتو ته په کتو زموږ په ديني تعبير کې د لارښه فهم وسيله شي، علمي ذخيره مو په بلپايه شي، د خپل تاريخ د هرې کرې کرې ښه زرین انځور راته وړاندې کړي، زموږ د حال و د ماضي د تنسيق ذريعه شي، د اسلامي ټولنې په هره ارتقايي دوره کې زموږ د تکاملي سير چټکوالی په وشي، که د هر وخت تعبير په همدې ټول پوره وي، هغه د قدر وړ دی، البته که د یادو ټکو د هر يوه پر ځای يې برعکس رول ادا کړی وي، بيا يې نو پيروي، ورته دعوت، په دغه توگه دينپالنه، ساتنه، احیاء، د بې دينو له نيوکو خلاصون او د خپلو خلکو پر دين پاته کېدل د بادرکه خلکو چاره نه ده، هغوی به دا کار کوي چې نه له دينه سم فهم ولري، نه د ټولنې، وخت او ځای غوښتنې په نظر کې نيسي، نه د ماهيت او شکل په مسله پوه وي، نه د انساني ژبې په دې راز پوهېدلي وي چې د ژبې په قاموس کې دا اصل ثبت دی چې د ژوند او ټولنې تغيير د الفاظو او اصطلاحاتو په تغيير کې لاس لري، که يو لفظ/اصطلاح پرون يو مفهوم وړ کاوه، نن لازمي نه ده چې هغه لفظ دې پر خپل زاړه مفهوم پاته وي، بلکې د مفهوم له مخې د الفاظو دايره پراخېږي، حتا دا لا مسئله کېږي چې په ديني متن او پخواني تعبير کې دغه لفظ يا اصطلاح زموږ د نوي مفهوم لپاره کارېدلی ده که يوازې زاړه مفاهيم پکې نغښتي دي؟ دواړه را نغاړي او که اساس يې د همدې نوي مفهوم لپاره شوی دی چې د هغه وخت لپاره به د متشابهاتو له جملې بلل کېدی او زموږ علمي پرمختگونو به يې له مخې پرده پورته کړې وي، هغه علمي حقيقت به يې زموږ د سترگو او عقل په وړاندې مجسم کړی وي

چې د هغه وخت سترگې او عقل یې له لیدو عاجز ول او د متشابه گومان یې پر کړی و؟ یوه یادونه باید وکړم چې د الفاظو او اصطلاحاتو د مفاهیمو دایره پراخېدل داسې نه ده چې متعین تاریخ لري، خو پر ژبو ډېر گرځېدل یې دا ثابتوي چې دغه پخوانی لفظ/اصطلاح له زړو مفاهیمو سره د دې نویو لپاره هم کارېږي، له دې امله نو دا معلومول چې د دې فقیه عالم په وخت کې به دغه مفهوم ته کارېدلی وي که نه؟ دقیق نه شي معلومېدلای.

د ارتجاع پلویان د دین تجدد هم دا بولي چې بېرته یې پخوانی تعبیر را تازه شي، خلک پر پخواني تعبیر تلو ته وهڅېږي، هماغه زور مفهوم بېرته تکرار شي، نه دا چې نوې جامه ور واغوستل شي، له حالاتو سره تطابق یې حتمي شي، له دې ښکاري چې دوی د تجدد لفظ په مفهوم کې هم ستره تېروتنه کړې ده، نه یوازې د لفظ سمه معنا یې نه ده فهمولې، بلکې د واقعیتونو له درک څخه هم عاجزه دي.

لنډه دا چې دیني تعبیر د ارتجاع او تجدد ترمنځ په راگېږدا کې د ستونزو په وړاندې له ځواب ویلو څخه پاته دی، دوی په واقعي ډول د عینیت له مسلې څخه بیخي غافله دي، دواړه ډلې یو له بل سره ښکر په ښکر دي، خپله ټولنه، ستونزې، دین او دنیا ټول ځنې پاته دي، دغه اختلاف ښایي پر دین د ټولني باور را کم کړي، جدې ننگونې یې په وړاندې وټوکوي، شته ستونزو ته د حل پر ځای نورې گڼې نوې ستونزې را ولاړې کړې، زما په نظر فعلن دوی نه د دین ژبه او موخه سمه فهمولې

ده، نه یې د خپلو اسلافو تگلاره په رښتني معنا تعقيب کړې ده، ځکه هغه د ابتکار وه نه د زړه فکر د تکرار، نه خپله ټولنه پېژني، نه یې غوښتني معلوموي، نه ژبني تغيراتو باندې علم لري او نه ور څخه په را پېښېدونکو مسایلو باندې یې سر خلاصېږي، نه د ستونزو د حل کيلی ورسره ده او نه یې هغه عوامل ور معلوم دي چې ستونزې ور څخه پېښي دي، تر دې بې ځايه شخړو به ښه دا وي چې د ټولني له مخې دغه خنډونه ایسته کړي، څو دغه جمود مات شي او د زمانې غوښتني خپله د انساني وړتياؤ په غوړولو اينده هغه خلک را پیدا کوي چې هم په دين پوه شي هم په دنيا، د هر يوه د استعمال او استفادې مواقع به په گوته کړي، نه به دين دنيا وسيله کړي او نه به دنيا په دين خرابه کړي، تر هغو چې مور بې ځايه ديني مسایل له دنيوي هغو سره خلطو يا هم دنيوي ستونزو ته ديني ناسمې نسخې وړاندې کوو، تر هغو به زموږ بده ورځ سمه نه شي بلکې لا به خرابه شي.

زموږ په دیني تعبیر کې د عقلانیت خلا

عقل په انسان کې هغه امتیازي ځانګړتیا ده چې انسان له نورو حیواناتو بېلوي، د بشر هر څه لاس ته راوړنې د همدې عقل په مټ دي، انسانان په خپله ټولنه کې هغه چا ته لېونی، ماتو یا دې ته ورته نور الفاظ کاروي چې عقل نه لري یا که د چا عقل وده نه وي کړې، هغه ته کمعقل یا بې عقل وایي، له دې ښکاري چې عقل په بشري ټولنه کې څومره مهم دی.

د خپل چاپیریال په شاوخوا کې فکر وکړئ، د بشر په لاس جوړ هر څه چې تاسو وینئ هغه د عقل په مټ جوړ شوي دي، که نه یو لېونی هیڅکله هم تولید نه شي کولای او حیوان یوازې د ځان د مړولو او له ځانه د دفاع شعور لري، د تغیر او ابداع وړتیا یوازې انسان ته د عقل په وړ کولو وړ کړل شوې ده.

هغه کسان چې له وړ کړل شوي عقل څخه کار نه اخلي، قران کریم سخت غندل دي:

{ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ } [الأعراف: ۱۷۹]

پیغام څلورم/۹۰

ژباړه: هغوی زړونه لري، د پوهاوي په برخه کې گټه نه ور څخه اخلي، سترگې لري، لیدل نه په کوي، غوړونه لري، اورېدل نه په کوي، دوی لکه حیوانات بلکې تر حیواناتو هم ډېر غافله دی.

حیوان ته چې کوم شعور ور کول شوی دی، هغه په کامله توگه له خپل شعور څخه کار اخلي، د خپلې دفاع حس، ځان مړول اوبه کول، له یخه گرمي له گرمي یخ ته کېدل، د ډار له ځایه ځان کنبل او خپل نسل اضافه کول، دا د هغو کار دی او په سم ډول یې مخته وړي. د اوزې سپرلي ته چا خوراک نه دی بنودلی، چې پیدا شي، بس د خپلې مور شیدې روي، پر پښو د ولاړې هڅه کوي او واښه خوري، د زمري زوی بیا غوښې خوري، واښه نه خوري، دا شعور هغوی ته په فطرت کې ور کول شوی دی، نو نه د اوزې بچی غوښه خوري او نه د زمري بچی واښه، هر یو په خپل کار ښه پوهېږي، بل خوا انسان ته له شعور سره عقل ور کول شوی دی، د عقل برسېره وحې او رسول ورته راغلي دي، هغه ته یې د ژوند لار بنودلې ده، مگر بیا هم خپل کار په هغه توگه نه کوي لکه حیوان چې یې کوي، له دې امله دغه ډول انسانان تر حیواناتو هم غافل بلل شوي دي.

د دین او مشاهدې له مخې د عقل له دومره ډېر اهمیت سره زموږ په دیني تعبیر کې عقل منزوي شوی دی، دا ډېر جالب تناقض دی چې دوی په کومو دلایلو د عقل منزویتوب ته دلایل تراشي، هغه ټول د

همدې عقل په مټ باندې کوي، چې دوی یې منزوي کولو ته مټې رانغښتې دي!!!

اصلن د خدای د وجود اقرار، په دین پوهاوی، د رسول په دعوت پوهېدل، د قران کریم پیغام درک کول او په ټولو دیني او دنیوي پدیدو پوهېدل د همدې عقل په مټ ممکن شوي دي، که عقل نه وای، نو دا هېڅ به هم نه وای. که د اسلام تر ټولو معتبر متن قران کریم وکتل شي، له گڼو ایاتونو یې بیخي په وضاحت ښکاري چې عقل ته مخاطب دی، قران کریم وایي چې دا د عقل د خاوندانو لپاره دی، د عالمانو لپاره دی، د تفکر، تعقل، تدبر ذکر خو یې ځای پر ځای کړی دی، د خپلې ادعا د اثبات لپاره یې خورا زیات د عقل د تجربې په ټول پوره دلایل ویلي دي، د کایناتو لور ته یې زموږ پام اړولی دی، دا هر څه په عقل ممکن دي، که عقل نفې شي، هر څه ورسره نفې کېږي.

البته دا خبره سمه ده چې ځینې موضوعات داسې دي چې د هغو حکمت ظاهرن په عقل نه ښکاري، د هغه لپاره عقلي توجیه یا هغه وخت گرانه وه یا ښایي نن هم ځینې مسایل په عقل حل نه شي، قران کریم یې حل وړاندې کړی دی او موږ یې له دې پرته چې په اصل حقیقت یې سل سلنه پوه شو، منو او ایمان پرې لرو، خو دا خبره بیا هم په عقل درک کوو چې دلته زموږ د عقل ځواب ممکن نه دی، موږ نه پوهېږو زموږ علم او تجربه ځواب راکوي، دا حقیقت هم بېرته په عقل درک کوو، تر دې وروسته چې دلته وحې څه راته وایي بیا یې هم په عقل حقیقت

معلومو او تر پوهاوي وروسته ایمان پر را وړو، نو دلته هم عقل خپل رول ادا کړی دی، که عقل نه وای، دغه اوس چې مورځومه په همدې پیغام پوه شوي یو، دغه پوهاوی او دغه ایمان و باور به هم نه وای.

له بده مرغه زموږ د زمانې دیني تعبیر کې عقل ته خپل ځای نه دی ور کول شوی، دوی که مازې عربي توري ولیدل، په هغو پسې منبلي، نور دې ته نه گوري چې یا له علم سره ټکر دي، یا تر خپل منځ سره ټکر دي، یا له واقعیت سره اړخ نه لگوي، یا ټولنې ته زیان رسوي، یا هم عقل یې نه مني، دوی ته عقل نه دی مهم، دلیل یې دا وړاندې کوي چې په دین کې نقل مهم دی عقل نه چلېږي، د عقل له مخې جنت او دوزخ څنګه ثابتوي؟ دا خبره پر خپل ځای سمه ده چې نه په عقل جنت ثابتېږي او نه دوزخ، دې ته ورته نور مسایل هم شته چې تش عقل په هغه میدان کې کفایت نه کوي، بلکې وحې باید ورسره ملګرې شي او د هغه سوال ځواب ته ووايي، مګر زموږ مشکل له دې سره نه دی چې جنت دې په عقل ثابت شي که ثابت نه شو، مور یې نه منو، یا دې په دې کې له نقل سره عقلي دلایل هم ملګري شي، خبره داسې ده چې په کوم ځای کې مسله منصوبي نه وي، اجتهاد او قیاس وي، یا د خبر واحد مسله وي، دلته باید هر څه د عقل په ټول پوره وڅېړي، که دلته هم عقل ته ټپله ور کول کېږي، بیا نو دغه اجتهاد هم د عقل پر مټ شوی دی، دغه خبر واحد هم عاقلانو را نقل کړی او عاقل سړي له دې څخه مفهوم اخیستی دی، په دغه برخه کې یې ولې عقل معتبر گڼي؟

دا امکان نه لري چې عقل دې د خپلې تجربې له مخې ثابتې کړي چې شمسي نظام کې لمر محوري حیثیت لري، ځمکه پر هغه راگرځي، اما دلته زموږ په دیني تعبیر کې له قیاسونو او اجتهادونو یا روایاتو څخه دا ثابتوو چې نه بالعکس خبره ده، یا هم د ځمکې دوه گونې حرکت عقل په خپله تجربه ثابت کړي او زموږ تعبیروال د خپل اجتهاد او قیاس په مټ له دې چورلټ انکار وکړي، ساینس د هوا د حالاتو وړاندوینه وکړي، زموږ ملا صاحب وایي په دې څوک نه پوهېږي، هر څوک چې دا خبره مني کافر دی، ډاکټر د ښځې په نس کې د ماشوم په اړه معلومات ور کړي، ملا صاحب په خپله ناخبري کې د دیني تعبیر له زاویې بیا تاپه را کش کړي او دا یوازې د خدای په صفاتو کې شمار کړي، که څوک یې د خبرېدو ادعا وکړي، هغه کافر وبولي، د ملا په تعبیر کې باران له اسمانه اوري، د علم له مخې باران له ورېځې اوري، اوس به د علم خبره منو که د دیني تعبیر؟

دغه ته ورته په سلهاؤ نور موارد شته چې علم یو څه وایي، زموږ د تعبیروالو خبره بل څه وي، دوی دلته عقل ته په دې پلمه گونډه ور کوي چې د نقل په مقابل کې عقل نه چلېږي، په داسې حال کې چې د دوی کړی اجتهاد هم د عقل په مټ وي، نو څنگه ستا شوی قیاس د عقل په مټ دومره قوي او باوري دی چې تر تجربو وروسته ثابتې شوې خبره به ستا د دیني تعبیر له مخې پاتېږي او ستا د فارمول پر بنیاد په نقل کې عقل نه چلېږي، سره له دې چې نه دلته نقل دغه خبره کړې ده او نه هغه نقل

چې د انساني عقل د لارښوونې لپاره نازل شوی، داسې کېږي چې له عقل سره په ټکر کې واقع شي، هغه نقل هادي دی، لار ښود دی، انساني عقل ته هدايت کوي، ښه څنگه امکان لري چې عقل دې تر مخکې شي او له هغه سره دې په ټکر کې راشي؟

زموږ د ديني تعبير يوه لويه خامي دا ده چې له مسایلو سره برخورد يې عاقلانه نه دی، منطقي چلند نه کوي، بلکې تر ډېره پرې د اسلافي پرستی اغېز دی، دغه يې د ضعف هغه نکته ده چې هم يې له دينه ناسم تعبير ته لار جوړه کړې ده، هم يې ټولني ته ستونزې په جوړې کړې دي، د علم مخه يې هم په نيولې ده، بلکې که ووايم دنيا ته يې هم دم په اچولې او اخرت يې هم په زيانمن کړی دی.

دا خبره ډېره بې ځايه ده چې عقلايت له دين سره ټکر دی، بلکې د الحاد او بې دينۍ بنسټ پر عقلايت دی، عقل د هر شي بنسټ دی، دين او بې ديني دواړه په عقل کېږي، نه لېونی تر ننه چا ليدلی دی چې ډېر ښه ديني عالم و او نه چا وليد چې ډېر لوی فيلسوف يا ساينسپوه و.

حقيقت دادی چې عقل د هر شي لپاره معيار دی، ديني تعبير چې پرې تلل کېږي هم عقل دی، که غير ديني ايډيالوژي په تلل کېږي، هم عقل دی. موږ وينو چې کومو ټولنو له خپل ور کړي عقل څخه پر ځای کار اخيستی دی، نو ښه ژوند لري، ښه يې ټولني دي، د دې برخلاف چې چا پر عقل پرده غوړولې، د نقل په کارتوس يې د عقل جنازه اخيستی ده، د نقل په تقدس يې د عقل سپېڅلتيا او ارزښت کم کړی

دی، نو هغه ټولني په ډېرو بدو شرايطو کې ژوند کوي او په ډېری ميدانو کې عقل پرستو ټولنو محتاجې دي.

له دې خبرې څوک انکار نه شي کولای چې عقل ټولو مسلو ته ځواب نه شي ويلای، تر ننه د انسان او کایناتو د پيدايښت په اړه د عقل په مټ فلسفي بحثونه کېږي، خو معقولې نتيجې ته نه دي رسېدلي، د ټولنيز ژوند په اړه د هر هیواد او سيمې قوانين سره بېل دي، چې بيا هم د عقل لور ته گوته پکې نیول کېږي، نه يوازې غير ديني ټولني سره وېشلې دي، بلکې ديني ټولني هم په خپل تعبير کې سره يوه خوله نه دي او د عقل په مټ کېدونکي تعبير يې سره جلا جلا دی، دا هر څه مور ته په زبات رسوي چې عقل د ټولو ستونزو حل نه وړاندې کوي يا يې په يوه وخت کې نه شي وړاندې کولای، د وحې مشال ورته اړين دی، مگر له دې هر څه سره د عقل پر اهميت يوه ذره اغېز هم نه کوي، ځکه بېرته خبره هماغه ځای ته ځي چې که دين دی که دنيا ده، الحاد دی که دين پرستي، د ټولو بنياد پر عقل دی، هر يوه ته خپله تگلاره د همدې عقل په مټ بنایسته ده، له عقل پرته دا نړۍ ويرانه بويه، له عقله پرته د دين تعبير هم د نړۍ په برخليک اخته وگڼه او د تعمير پر ځای به تخريب ته لار جوړوي، انساني ټولني ته د گټې او سوکالی پر ځای به تاوانانونه او مشقتونه را پيدا کوي، که مور غواړو چې له دين او دنيا دواړو سره منطقي او مناسب برخورد وکړو، عقل ته به پنا وړو، نور اځي بېرته په خپل تعبير کې عقل ته هغه مقام ور کړو چې د دين او دنيا دواړو له مخې ورته مناسب دی.

زموږ ماضي او حال؛ د عزت له مناره د ذلت تر کندي

هغه ټولنه چې بالفعله په بدو شرايطو کې واقع وي، خو ماضي يې ښه يادونه لري، نو دوی د خپل اوسني حالت د بدلون پر ځای، د ماضي په وياړونو بسنه کوي، د برتر قوم/ملت په وړاندې د خپل تېر برم خبرې او کيسې يې نه خلاصېږي، حتا هغو ته پېغورونه ور کوي چې ستاسو اوسنی ترقي زموږ د اسلافو د کړيو خدمتونه نتيجه ده؟! دا ډېره جالبه ده چې دوی د خپلو ميراثخورو په توگه د خپلو اسلافو له کړو خدمتونو هغه ډول استفاده نه ده کړې لکه دښمن چې يې ځنې وکړه!!!

دا يو ډېر لوی تناقض دی چې زه د پستی په اخيري کنده کې پروت يم، خو هغه څوک چې د ترقی پر معراج ولاړ وي، زما له پېغوره ځان نه شي خلاصولای چې دغه ترقي دې زما د پلار او نيکه له کړو علمي خدمتونو تر لاسه کړې ده، نو که دښمن دومره ترقي په کړې ده، تاسو د هغوی د وارثانو په توگه ولې د ترقی پر ځای شاتگ وکړ؟ دلته دوې خبرې دي: يا دا چې موږ د دې وړتيا نه در لوده او يا دا چې زموږ ادعا يې بنسټه ده.

دلته زموږ ټولنه له يوه بل تناقض سره مخېږي، نه موږ په دې اعتراف کوو چې هو د خپلو اسلافو نا امله خلف يو او نه عملن دا ثابتولای شو

چې زموږ اسلافو دا هر څه کړي دي يا يې بنياد ايښی مور يې دا دی عملن ثابتو چې دومره ترقي مو په دې بنيادونو سره کړې ده.

د مسلمانانو په تاريخ کې خورا زياتې پېښې داسې ثبت دي چې د خپلې ټولنې هونبیار عالمان او مفکرين يې شړلي دي، تکفير کړي يې دي، منفور شوي دي، بدنام کړي يې دي او حتا د مرگ فتواوې يې ور کړې دي، که اوس پوښتنه وشي چې په هغه شانداره ماضي کې هم زموږ د عالمانو او مفکرينو دغه حالت و او اوس چې بالفعله د پستی او ذلت په کنده کې پراته يو هم مو د زغم او صبر چندانې فرق له ماضي سره نه شته، خپل ټول مفکرين او عالمان مو يا ووژل يا مو بهر ته وشرل.

زموږ ليکوال او ويناوال چې د کومې شاندارې ماضي يادونه د ژړا په لهجه کوي او پر اوسني حالت افسوس کوي، دوی اصلن د خپلې تېرې ټولنې سم انځور نه وړاندې کوي، دوی دا نه وايي چې د عباسيانو په خلافت کې ولې امام احمد بن حنبل رحمه الله پر يوه نظرياتي اختلاف ووهل شو؟ دا نه وايي چې امام ابو حنيفه رحمه الله ولې د اسلامي خلافت د خليفه له لوري لومړی بندي او بيا په بند کې د وهلو له وجې مړ شو؟ امام بخاري دې ولې له خپلې سيمې وشرل شول؟ ابن المسيب دې ولې د خپلو چارواکو له لوري په دورو وهل کېدی؟ داسې نو بيخې ډېرې پېښې دي چې د هرې يوې يادونه دلته نه شي کېدلای. تر دې ښه ده چې د يوه بل حقيقت پاڼه را خلاصه کړو، امويانو د خپل خلافت بنياد د ابن زبير رض پر هډونو کېښود، عباسيانو د خپل خلافت ماني د امويانو پر

جسدونو ودانې کړې، فاطمیان د همدې دواړو د اختلافاتو په نتیجه کې را پیدا او د همدې عباسي خلافت ریښې یې د وینو په شان ووهلې او مصر کې یې ځان ځای کړ، د خلافت په همدې نس کې چې زنگیان، ایوبیان، سلجوقیان، ملوکیان، برمکیان او شل نورې وړې و غټې واکمنۍ را پیدا کېدې، ان د خلیفه د عزل او نصب واک یې له ځان سره درلود، د خلافت پر مرکز به یې لښکرې ور ځغلولې، تاج و تخت یې هر وخت د شخړو او اختلافاتو سبب شوی دی، د زر او زور لپاره یې هر د وخت د زرگونو او لکونو انسانانو ککړۍ الوزولې دي، د قدرت او ثروت په نشه کې د مستو چارواکو او خلیفه گانو د حرم سرايونو پوښتنه دې څوک نه کوي چې هلته څه تېرېدل؟ د هغه دین په نوم یې د انسانیت غاړې ته د غلامۍ او ملوکیت طوق ور اچولی و چې د همدې غلامۍ د ختم او ملوکیت د زوال لپاره راغلی و، هغه دین چې ډلې ټپلې یې ممنوع اعلان کړې، رنگ، نژاد، وطن، ژبه او قومیت یې د شیطان لارې وگڼلې، د ټول انسانیت بشري کرامت ته تر قایلېدو وروسته یې مسلمانان یو امت وبلل او خدای ته یې هغه کسان ډېر نژدې وگڼل چې د هغه له قانون سره سم د دنیا او دین چارې په ښه توگه منځته وړي څو د تخریبې پایلو پر ځای تعمیرې نتایج ور کړي، خو بل پلو مور د همدې شاندارې ماضي په هنداره کې وینو چې هغوی امت پر ډلو ووېشه، نژاد، رنگ، ژبه، قوم، گوند، مسلک او د طبقاتو لپاره هر بنیاد یې معتبر وباله او د امت بېره یې په همدې اختلافاتو ور غرقه کړه، د نن هر رنگه اختلاف د دوی د اختلاف نتیجه وه، نن که مسلمان د مسلمان په لاس تذلیل کېږي، پروڼ

هم دغسې کېدل، کوډ تېمور د عثمانی خلیفه میرمن د هغه په مخکې هغه وخت بې عزته کوله چې خلیفه یې په کپس کې لاس او پښې ولچک کړی او په سپینو سترگو یې د خپلې ښځې بې عزتي ته کتل، دواړه زموږ د ماضي شانداره څلي دي، د مسلمانانو په تاریخ کې ځلانده ستوري دي، پر شخصیتونو یې لوی لوی کتابونه لیکل شوي دي.

د ماضي شانداره تصویر په ځینو برخو کې سم دی، مگر تر علمي خدمتونو مو بیا هم جنگي تاراکونه زیات دي، نه یوازې له نورو سره بلکې په خپل منځ کې مو یو پر بل رحم نه دی کړی. دا خبره سمه ده چې په مسلمانانو کې علم ته کار شوی دی، تاریخ پوهان، ټولنپوهان، ساینسپوهان، سیاستوال او سیاست پوهان، د نظامي برخې ماهرین، بیخي کم یې عادل پاچاهان او خلیفه گان د امویانو له دورې بیا د خلافت تر سقوطه تېر شوي دي، مگر ټوله ماضي شانداره بلل، له عدالته ډکه یې گڼل، د علم او پوهې زمانه ورته ویل، پر ځای کار نه دی، اروپایانو به له موږ په ځینو برخو کې حتمن زده کړه کړې وي، موږ به هغه وخت علمي لاسته راوړنې در لودې، خو هغه هم په انفرادي توگه وې یا یوازې د پوره امپراتورۍ په یوه برخه کې کېدلې، که دغه وړې هڅې د دې وړ وي چې موږ نن پر نړۍ ویاړ په وکړو او هغوی ته د اوسنۍ ټولې ترقۍ پېغور ور کړو چې زموږ میراث یې وړی دی، نو دا خو اوس هم شته، اسلامي دنیا کې خورا ډېر علماء او پوهان لرو، د هرې برخې کادرونه لرو، اسلامي هیوادونه د علم نوموتې مرکزونه لري، په انفرادي توگه د هند عبد الکلام

بیغام څلورم/۱۰۰

د یادونې وړ دی چې د خپل علم په مټ یې هند غوندې یوه هیواد کې ولسمشرۍ ته ځان ورساوه، د علم په نورو څانگو کې دومره خدمتونه شوي دي چې غټې نړۍ والې جایزې یې تر لاسه کړې دي، نو بیا ولې یوازې د ماضي یادونه کېږي؟ دا خو اوس هم شته، اسلامي دنیا خپل حکومتونه لري، د علم مرکزونه لري، علماء لري، خدمتونه کوي، ډېری اسلامي هیوادونو د خپل ملت او وطن جوړولو ته توجو کړې ده او پخواني تاراکونه یې ایله کړي دي، که دغه نکته د هغوی د ضعف وي، نو اوسني شرایطو کې دا د ضعف نکته نه بلکې د قوت نکته ده، خپل ځان ته کار کول، خپل قوت زیاتول، ځان بسیا کول، علم او اقتصاد ته کار کول، نن اصل کار او همدغه خدمت دی، نه دا چې نور هیوادونه لاندې کړه او د بشریت پر لمن تور داغونه تاریخ کې په خپل نوم ثبت کړه.

مور ته ولې یوازې د ماضي هغه یادونه مهم دي چې زما خوښ دي هغه یې بیا نه کوم چې زه په شرمېرم؟ ما که له چینه تر اروپا امپراتوري در لوده، د پخوانۍ نړۍ زړه مې قبضه کړې و، بشري قوه مې در لوده، ثروت را سره و، یوه داسې امپراتوري وه چې نوره نړۍ مې ډارولې وه، دا خبرې ټولې پر ځای دي، خو په عیني حال کې دا پوښتنې هم کېږي چې له دومره امکاناتو او وسایلو سره مو څو فیصده خدمت وکړ؟ بشر-ته تعمیرې هڅې مو د خپلو همدې امکاناتو او وسایلو په نسبت څومره دي؟ له دې سره چې دومره لویه امپراتوري مو در لوده، بیا مو هم په خپله دومره لویه غېږه کې ځینې نابغه مسلمان علماء نه دي منلي، هغوی کله

بیغام څلورم/۱۰۱

په شا له یوه ځایه بله ته کوچېدل او په همدې سره یې قیمتي وخت ضایع شو او زموږ اسلامي ټولنې په خپله غېږه کې را لوي شوي نابغه گان له لاسه ور کول. په دومره لویه امپراتوري کې زموږ زور یو د بل پر وهلو وختی، له منگولیانو سره په جنگ کې لومړی خوارزم شاه یوازې مقاومت ته ولاړ و، د هغه تر ماتېدو وروسته یې د اسلامي نړۍ یوه یوه واکمني را ټینګوله او تبا کوله یې څو په همدې توګه تر مصره ورسېدل، که موږ په دومره پراخه امپراتوري نازېږو، نو دا هم باید یاد کړو چې دغسې د اسلامي امت خښتې یو د بل له وجوده بېلې وي، دا احساس یې نه در لود چې د یوه مسلمان واکمن په تلو دویم نوبت د هغه دی، حتا په مصر کې د منگولیانو تر ماتې وروسته د یوه مسلمان فاتح واکمن سلطان قطز ژوند ته څنګه د هغه د یوه قومندان بېرس له لوري خاتمه ور کول کېږي او تر هغه وروسته څنګه د هغه پر تخت خپله کېږي؟

حقیقت باید په رڼو سترگو ولیدل شي او د انکار پر ځای یې منل ډېر ښه دي، له واقعیته په سترگو پټېدو هغه نه تغیرېږي او نه له منځه ځي، بلکې زموږ له هر څومره انکار او چشم پوشي سره واقعیت پر خپل ځای پاتېږي او موږ له خپل چاپېریال سره په نه هرغې کېدو، خپل ځانونه خپله له منځه وړو. زما په نظر زموږ ماضي هم ښه لري او هم بد، ښه یې باید وستایل شي او له بدو یې عبرت تر لاسه شي، په تاریخ، وینا او لیکنو کې د ټولو یادونه حتمي ده، ځکه ډېر وختونه له تعمیرې کارونو عبرت دومره ښه نه اخیستل کېږي، لکه له تخریبې چې تر لاسه کېږي.

بیغام څلورم/۱۰۲

مور که په ماضي کې ښه او بد دواړه در لودل، اوس یې هم لرو، که مو ځمکه در لوده، اوس هم شته، که حکومتونه مو قایم ول، اوس یې هم لرو، که علماء ول، اوس هم شته، که علمي مرکزونه موجود وو، اوس یې هم لرو، که بشري قوه مو در لوده اوس یې په څو چنده لرو، که ثروت او د ثروت منابع مو په لاس کې وې، نن یې په څو چنده زیاتې لرو، نو بیا څه بلا را شوې ده چې د اوس پر ځای ماضي یادوو؟ د خپل ظرفیت د لوړولو پر ځای د یوه تېر باظرفیته کس په یادونو نه مېرېو؟ د خپل تېر برم یادونه کوو دا فکر نه کوو چې اوس هم وخت دی چې هغه برم بېرته را ژوندی کړو؟ د دې پر ځای چې د ماضي پر یادونو یوازې وژاړو، ولې عبرت نه ځنې اخلو؟ ولې د ماضي په هنداره کې د خپلو ځینو ستونزو عوامل نه تشخیصوو او حل لارې نه ورته وړاندې کوو؟ او بالاخره د کمتری له اوسني حالت څخه د خلاصون لپاره ولې ماضي ته پنا وړو، ولې اوس پر خپلو وړتیاو او منابعو په خپله گټه کار نه کوو چې د ابد لپاره له دې کمتری خلاص او ښه انساني ژوند مو په برخه شي؟

ماضي که مو شانداره وه، نو د وحشت او بربریت هغه کیسې یې هم په غېږ کې تازه ساتلې دي چې د هر بااحساسه انسان د بدن وېښته ورته شخص درېږي، مور که د تېر برم او تېرو ځلانده ستورو یادونه کوو، نو دا هم باید هېره نه کړو چې د هماغو ځینو ستورو د ناسمو اعمالو په نتیجه کې مور دا یو نن دلته د کمتری او خواری په پسته ترینه کنده کې پراته یو، زموږ د برم په نشه کې ځینې داسې کارونه مو کړي دي چې ترننه یې

بیغام څلورم/۱۰۳

نور نسلونه نتایج زغمي، نه ټول تېر ښه دي، نه بد، نه اوس مکمل شر دی نه تېر مکمل خیر، نه یو مخیز مور اوس ملامت یو نه تېر له یوې مخې سلامت، زموږ د نن ورځې د بدبختۍ ځینې عوامل له پخوا راپاته دي او ځینې یې مور اوس ایجاد کړي، یو څه یې زموږ د خپل لاس کرلي دي او یو څه یې دښمن را باندې تپلي، یوه برخه یې زموږ له دینه ناسم فهم ته ور گرځي لویه برخه یې له ناسمو دنیاوي پرېکړو را پېښه ده، نه باید داسې شي چې یو مخیز اوس ته په توجو کې تېر بیخي هېر کړو او نه داسې وکړو چې د تېرو په تذکرو اخته شو، حال را څخه هېر شي، نه د خپلو ټولو ستونزو پرې تېرو ور واچوو او ځان سلامت ترې وباسو او نه داسې وکړو چې هغوی سپینې ملایکې خپل ځانونه راته شیطانان ښکاره شي، د بشري ټولنو د تقاضا له مخې هم تېر اړین دی او هم اوس، بشر د دې جهان د تکاملي لړۍ یوه کړۍ ده، مور ته له خپلو اسلافو ډېر څه په میراث پاته دي، چې واقعا هم زموږ د ویاړ سبب دي او وو، ډېر ناسم کارونه هم شوي دي چې زموږ د خجالت سبب دي او وو، که د تېر او اوس په لوبه کې داسې را گېر نه شو چې خپل ښه او بد را څخه ورک کړي، نو تېر ټول باید د عقل او واقعیت په ترازو کې وتلو، وزنده به یې منو او بې وزنه به یې ملامتوو، د ښو به یې پیروي کوو او له ناسمو به یې عبرت اخلو، د عقل تقاضا همدا ده چې خپل تېر او اوس ټول د همدغه معیار له مخې وتلو، هم له تېر سره عاقلانه برخورد وکړو او هم له اوس سره، حال مو له ماضي سره وتړئ، د ښو یې تسلسل په کار دی او له بدو یې اجتناب، د خپل حال لپاره حتمن د ماضي بنیاد لټول ناسم کار دی او

بیغام څلورم/۱۰۴

زموږ ټولنه انجماد ته بیایي، بشري ټولنه د تغییر له باثباته اصل سره مخ ده، هر وخت تېر بنیادونه زموږ د حال مانی ثابت نه شي ساتلای، بلکې نوی بنیاد غواړي او د اتباع و تکرار پر ځای ابتکار او ابداع غواړي، را ځی د تېر او بېر تر کشالی تېر شو، له هر څه سره عاقلانه برخورد را واخلو، ټول پر همدې معیار وتلو، کم ته یې کم وویو او زیات ته یې زیات، سالم یې سلامت وپولو او ناقص یې ملامت، له خپلو اسلافو په را پاته میراث کې هغه څه را واخلو چې نن هم زموږ په کار راځي، زموږ له واقعیت سره سمون خوري، زموږ ستونزې په اواربېري او ټولنه مو ورته اړتیا لري، هغه څه چې دوی یوازې د خپلې ټولنې او وخت د تقاضا له مخې کړي دي، هغه د ماضي په یادونو کې یوازې د هغوی د کارنامو په توگه یادگار وساتو او بس، له نویو ستونزو، مسلو او حادثو سره د ابتکار تگلاره لار واخلو، وېره ځنې ونه کړو، هره ستونزه حل لري، د هر څه تر شا علت شته، هر څه د یوه قانون له مخې کېږي، د هغه قانون کشف د انسان په وس کې شته، که څه هم نن نه وي کشف شوی، خو سبا حتمن کېږي، نو همت را کش کړو، له نویو حالاتو سره په نوي فکر مخ شو، د تېر د اتباع پر ځای له خپل بشري وس څخه په استفادې ابداع ته را وړاندې شو او په خپله ټولنه کې زموږ له لاسه را پېښو مسلو ته په خپل لاس او توان حل پیدا کړو، بیا به نه د ماضي په شانداره خوبونو کې ورک یو او نه به په حال کې د کمتری احساس را څخه د ژوند خوندونه ترورلي وي.

۴/۹/۲۰۲۲

طالبانو ته اخطار

په هیواد کې د جمهوري نظام تر سقوط وروسته په جنگي او له کړکېچه ډکو حالاتو کې په زور د طالبانو واک ته رسېدلو هغوی ته په کور دننه د دوو ډلو وسله وال مخالفت را وتوکاوه، یوه یې اسلامي دولت او بله یې د مقاومت جبهه ده او په نړۍ واله کچه یې مکمل منزوي کړل. که طالبانو د جذبې پر ځای له هوشبه کار اخیستی وای، دغه گواښ به نه وای رامنځته شوی او نړۍ به نه گوبنه کول. زموږ یو بد عادت دا دی چې د نننۍ بریا په نشه کې مو د پروڼ شکست هېر وي، د نن خوږې شپې د پروڼ ترخې لحظې را نه هېرې کړي. طالبانو ته هم د نن بریا د دې سبب شوه چې پروڼی وضعیت یې هېر شي.

د طالبانو د تېر واک په اخیر کې، دوی د امریکا په مشرۍ نړۍ والو ته زاری کولې چې د هر ډول ستونزو د حل لپاره دې خبرې وشي، جنگ دې د حللارې په توگه نه غوره کېږي، له امریکا سره د مخالفت یو عمده ټکی د اسامه او ډلې شتون یې وو چې په کابل کې د امارت په بلنه راغلو علماؤ له اسامه وغوښتل چې هیواد پرېږدي او زموږ له خاورې پټ ووزي خو موږ له نړۍ سره په شخړه وانه پروي، خو د دغه اقدام مخالفت یې د طالبانو امیر وکړ، لنډه دا چې جنگ پیل شو، په درې اونۍ کې طالبان له واکه گوبنه شول، بیا یې د ژوندي پاته کېدا لپاره هره لار وپه، خو هره غلطې چې وه هغوی د پاکستان منگولو ته ولوېدل او د جمهوري نظام پر

پیغام څلورم/۱۰۶

ضد یې وکارول، تر دې چې بیا له طالبانو سره خبرو اترو ته جمهوریت پالو زاری کولې خو طالبانو هیڅ نه اورېدل، د ملت، نړۍ او حکومت هر ډول غوښتنې یې یوازې اورېدې، نور یې د عمل په میدان کې هغه څه کول چې دوی غوښتل. لاندې ځینې هغه ټکي لیکم چې ممکن د طالبانو لپاره د نابودۍ په قیمت تمامې شي.

واک ته تر رسېدو وروسته هم طالبان هماغه څه کوي چې په تېرو شلو کلونو کې یې کول، دوی اوس هم د هر چا مخالفت د خپل ځان په نابودي حسابوي، نو ځکه هر مخالف کس د زندان میلمه کوي، د ښځو په اړه یې نړۍ او ملت ته ژمنه ور کړې وه چې د کار له ساحې به یې نه منعه کوي، مگر واک ته تر راتلو وروسته یې له محرم پرته پر راوتلو لا بندیز ولگاوه، کار خو د هر چا هېر شو.

د نجونو پر زدکړو یې هم ډېر وعدي کړې وې، توافقات یې لاسلیک کړي وو، اما قدرت ته تر رسېدو وروسته یې د نجونو له ابتدایي تعلیم پرته متوسطې او عالی لیسې تعلیق ته واچولې، په یوه او بله پلمه یې دروازې بندې کړې او نجونې د تعلیم حق نه لري.

د اردو جوړ چوکاټ یې خراب کړ، د پولیسو تیار نظام یې له منځه یووړ، د ملي امنیت اداره یې له بیخه وکښه، د حکومت په ملکي برخه یې تر اوسه غوښنه برخه نیولې ده او لا هم لگیا دي نور هم په دې برخه کې خپل نااهله کسان ځایوي او مسلکي کسان رخصتوي.

پیغام څلورم/۱۰۷

د خدماتو برخه یې ډېره کمزورې ده، دوی هر وخت ملت ته دا غورې کوي چې مور نوي یو، هر څه به سوکه سوکه سم شي، خو د یوه کال په پوره کېدو لا هم حتا خلک له بانکو خپلې پیسې نه شي ایستلای، نور خدمات یې پر ځای پاته.

د فساد په برخه کې دوی تل د جمهوري نظام پر لمن داغ لگاوه چې مفسد نظام و، دا خبره یې سمه ده، د هغه نظام په رگ رگ کې فساد داسې ځای نیولی و، چې اصلاح یې یا یو مخیز له منځه تگ باندې ممکنه وه لکه طالبانو چې یو وړی یا هم دا چې طالبان ورسره یوځای شوي وای، د جنگ بوج پر کم شوی وای، نو که په مشرتابه کې یې د اصلاح اراده وای، نو سخته وه، خو له امکانه نه وه وتلې، یعنې یوې پرېکنده ارادې چې تر شا یې قوي ځواک هم ولاړ وای، د دې کار شونتیا رامنځته کوله، خو له بده مرغه چې طالبانو دا کار ونه کړ. دلته یې هم د نړۍ او ملت خبرو ته غور ونه نوی.

بل لور ته یې د فساد په پلمه د ایسته کړي مفسد نظام پر ځای بیا هم د یوه بل مفسد نظام بنیاد کېښود، دوی له هر ډول تخصص او مسلکیتوب پرته خپل کسان پر لوړو بستونو گوماري، سیاسي، نظامي او تخنیکي برخې یې ټولې په خپلو کسانو ډکې کړې دي چې د فساد بنسټ له دې ځایه پیلېږي.

پیغام څلورم/۱۰۸

ملي سیمبولونه یې ختم کړل، لکه بیرغ، ملي سرود او د جمهوریت نوم. ملي بنسټونه یې له بیخه وکښل، لکه اردو، پولیسې، استخبارات، ملکي دولتي چوکاټ، او د ادارو چور ته دوی کسان ایله کړل، د همدوی کسان د دې ادارو وسایط گاونډیو ملکونو ته وړي، له ځانو سره یې پټوي او د دې هیڅ یوه عامل ته علني سزا نه ده ور کړل شوې. په داسې حال کې چې د ملت غوښتنه وه، چې دا هر څه دې پر ځای پاته شي، مگر طالب بیا هم د ملت غوښتنې ته غور و نه نیوی.

د ټول شموله حکومت جوړول، نه یوازې د افغانانو قانوني، بشري او اسلامي حق دی، بلکې له نړۍ سره یې توافق هم کړی و، د نړۍ والو غوښتنه هم وه چې ټول اقشار او قومونه به د طالبانو په نظام کې ځانونه ویني، خو دوی واک یوازې طالب شموله کړ، هر څوک چې د دوی د فکر او لیکو کس وي، هغه په دې نظام کې ځان ویني، که د دوی له لیکو بهر، د دوی له فکره مخالف، د دوی په جامه کې نه وي، هغه که مسلکي هم وي، متخصص وي، کاري تجربه ولري، له هیواد او ملت سره اخلاص ولري، هیڅ بده او مفسده سابقه ونه لري، بیا هم د دوی په اند یو اخوند یوازې له دې امله پرې بڼه دی چې د دوی ملا فلاڼی اخوند دی، دغسې یو شرمناک، بې اصولو، غیر متوازن او بې سابقې معیار رامنځته کول تر ټولو لوی فساد دی، له قانونه بغاوت دی، د الله په دین کې حرام دی او د بشري اخلاقو له مخې سنگین جرم دی.

بیغام څلورم/۱۰۹

په وړو شیانو کې دومره مصروفیت چې مهم او اساسي کارونه ځنې هېر شول، د بنڅو د مخ پټولو موضوع ته دومره هوا ور کول چې حتا نړۍ پر ورغېده، خو په هیواد کې د فقر، بېکاری، له هیواده د خلکو د وتلو ستونزه، وچکالي، د نرخونو جگېدل، لوړه، ناروغۍ، غلاوې، فساد، د خدماتو ځنډ، له نړۍ سره خرابې اړیکې او گنې نورې ستونزې ټولې پر ځای پاته دي، دوی د نجونو ښوونځي ته کمپسیون تعیین کړ، د امر بالمعروف ادارې ته واک ور کړي چې ښځې په زور مخ پټولو ته اړې کړي او داسې نور نمایشي کارونه.

له هیواد سره د گاونډیو ملکونو پر پولو زموږ له وطنوالو سره غیر انساني کړنې او بد اخلاقی بل هغه پواینټ دی چې که طالبانو یې د حل لپاره لاس په کار نه شي، نو خلکو ته به چانس ور کړي چې له داعش او مقاومت جبهې پرته د طالبانو پر بل بدیل فکر وکړي.

طالبانو په خپل شل کلن جنګ کې د خپلو افرادو ترمنځ یو نوبت وکړ چې د ځانمرگو فکټري یې فعاله کړه، نور یې ټول توان پر دې صرف کړ چې خپل کسان څنگه د جنګ لیکو ته سوق کړي، دوی چې کله د یوې جنګي ډلې پوست کېښ او د یوه باصلاحیته ملي دولتي خپلواک نظام؟! په شکل را څرګندېدل، نو دغه ظرفیت یې نه درلود، شعور یې دومره تکامل نه وو کړی چې د یوه دولت ځای ډک کړي، د دولت مقام وپېژني، د همدغه مقام صلاحیت ته په کتو له نورو نظامونو سره مناسب برخورد وکړي، دغه مقام ته راجع ملي او نړۍ والو مسوولیتونه وپېژني، له

بیغام څلورم/۱۱۰

ګاونډیو سره د یوه همسایه په توګه داسې تعامل وکړي چې هم یې خپل ګاونډی سم درک کړی وي او هم یې خپل زور او ځواک معلوم کړی وي، دوی نه د همسایه ځواک درک کړ، نه یې خپل، له تاجکستان، ایران او پاکستان سره اخته شول، د ګواښ په ژبه یې خبرې ورته وکړې او د ځان په اړه په نړۍ کې رامنځته شوی مثبت انځور یې د ځینو په ذهنو کې ت او د نور په اذهانو کې ختم کړ او ځای یې منفي ونیوی.

د کانونو یې سابقې استخراج د طالبانو کمال نه دی، بلکې د ملي شتمنۍ چور دی چې یوازې یې ګاونډي ته ګټه رسېږي، دا ټکی باید په یاد ولري چې په دې کانونو کې نه یوازې د ملت د ټولو اقشارو او قومونو سهم شته، بلکې راتلونکي نسلونه هم په دې کې ونډه لري، چې د قانون او اسلام دواړو له مخې ورته ثابت ده. دغه ټکی پر طالبانو د ملت منفي فشار زیاتوي، په تعمیر کې یې نه په تخریب کې شمارل کېږي او له دوی څخه د ولس هغه ډول خپګان رامنځته کوي چې پایله به یې د دوی له منځه تګ وي.

د ملت له احساساتو سره لویي کول، بله هغه نکتته ده چې د طالبانو په زوال به تمامېږي، نه د انتخاباتو غوښتنه مني، نه د نورو اقشارو او قومونو روا بشري هیلې په نظر کې نیسي، د هر قوم خپه کول به د دوی واک ته ډېرې جدي ننگونې را پیدا کړي.

په خپل واک او ځواک باندې د تکبر تر حده مغروره کېدل، د دوی بل منفي ټکی دی، د همدې څمار په ټس کې نه له ملت سره سمه خبر کوي، نه له نړۍ سره، دوی فکر کوي چې نه په ملت کې نور داسې ځواک پاته دی چې د هغوی د ځواک په وړاندې ودرېږي او نه نړۍ کې څوک شته چې د هغوی په مقابل کې یو بل مخالف ځواک حمایه کړي، خو دا فکر یې ډېر بې ځایه ده، هم ملت د دې وړتیا لري چې دغه ډول ځواک تولید کړي او هم نړۍ د دې وس لري چې په کمه موده کې د طالبانو بڼه یا بد بدیل پیدا او ځای ناستی کړي.

د طالبانو په وړاندې د یوه داسې ملي او افغان شموله محور نه شتون دې طالبانو ته دا احساس ور نه کړي چې ملت په هر حال راضي دی او نړۍ زموږ د هېڅ ډول عمل په وړاندې یوازې د خبرو له عکس العمل پرته د بل عکس العمل وړتیا نه لري. ملت نه دی راضي، ستونزه داده چې ملت د طالبانو پر یوه بڼه بدیل غور کوي او دا بڼه بدیل یې په سترګه نه دی ورغلی، داعش د دې ظرفیت نه لري چې د طالبانو خلا ډکه کړي دا خو پر لویه لار پرېږده چې د یوه دولت خلا دې ډکه کړي، نه بشري قوه لري او نه ظرفیت. په فکري لحاظ تر طالبانو هم ډېر سختدریځي دي، په ملت کې نفوذ نه لري، له فکر سره یې ملت جوړ نه دی، د مذهب له مخې دلته بستر ورته هوار نه دی، نو هغوی د طالب په وړاندې یو کمزوری، بې اندوله او بدتر بدیل لا هم نه شي کېدای.

پیغام څلورم/۱۱۲

د دویم بدیل په توگه یې سمدستي د مقاومت جبهه د افغانانو ذهن ته ورځي، چې په هیڅ توگه تر طالبانو ښه نه دي، بلکې ډېر بد بدیل یې گڼلای شو. هغوی اصلن د نورو د لاس اله ده، له نظام سره د دې لپاره لاس او گربوان نه وي چې اصلاح غواړي، بلکې دوی د خپل واک او جیب غم اخیستی او په نتیجه کې یې ملي خپلواکي هم د نورو په لمن کې د سوغات په توگه ور کوي.

که وضعیت همدغسې دوام وکړي، نو ملت او نړۍ به د یوه بهتر بدیل لپاره حتمي جدي هڅې پیل کړي چې په نتیجه کې به یې طالب نه یوازې له قدرته پرزول کېږي، بلکې ډېر مالي او فزیکي تاوانونه به هم ورسره مله وي، چې ملت او هیواد دواړه به هم لازمي زیان ویني. داسې یو تحول به وي چې د طالب د اینده سیاسي او نظامي وجود لپاره به وروستی ټکی کنسپرډي، د خپل بد تاریخ او ناوړه نوم له ایله کولو سره به اسلامي دین ته هم ډېره سخته صدمه ورسوي چې جیره کول به یې له اسلامپاله اصلاح غوښتونکو داعیانو څخه لسونه کلونه جدي هر اړخیزه هڅې وغواړي.

طالبان باید په دې پوه شي چې د هر چا مخالفې خبرې نه د هغوی د دښمنۍ معنا لري او نه د هغوی واک ته جدي گواښ متوجې کوي، ځینې وخت نیوکې او مخالفتونه د سمون لپاره وي، هر مخالف کس د یوه وسله وال جنگیالي په تله باید ونه تلل شي، له هر مخالف افغان سره

د دښمن چلند غوره کول د طالبانو پر تنگنظري، بې زغمي او کمزرفيتي دلالت کوي.

دوی چې پر کوم مسند ناست دي، باید هغه سم درک کړي، که د دې مسند څخه سو استفاده وکړي، نو د هر ډول ناوړه پېښو مسولیت به د طالب پر اوږو پروت وي، طالبان دې ملت او نړۍ دې ته نه مجبوروي چې لازمي د طالب پر غوره او همه شموله بدیل فکر وکړي، دا اوس هم که دوی سیاسي بصیرت ولري په دې به پوهېږي چې د هغوی هر ناسم گام د یوه افغان شموله سیاسي محور جوړېدو ته لار جوړوي، د ځوانانو یوه کتله په همدې فکر ده، هغوی د دې لپاره هڅې هم کوي، حتا د وسله والې مبارزې ملاتړي هم دي، تاسو به یې حتمن پېژنئ، خو زما په شمول زرگونه نه لکونه کسان دغه حالت نه شي زغملای او جنگ هم نه غواړي، مور د دغه د جمود حالت نه غواړو، اقتصادي او علمي رکود زموږ اینده گواښي، له ملت سره د مور او میرې چلند د هیواد تجزیې ته لار جوړوي، د خلکو پر افکارو بندیز ناسم اقدام دی، د مذهبي لښکیو سره غیر منصفانه چلند له اسلامي لارښوونو سره مخالف عمل دی، دا ټول کارونه باید اصلاح شي او ژر اصلاح غواړي، د مکتبونو دروازې به حتمي خلاصېږي، ښځو ته به د تعلیم، کار، تلو راتلو او ټولو بشري اسلامي حقوقو ور کول تضمینېږي، له نړۍ سره به د اړیکو پر رغولو جدي کار کېږي، زموږ د هیواد گوښه پاتېدل زموږ د ملت او هیواد سره ستر ظلم دی، دغه ډول انزوا ته ټپله کول، ستاسو پر عدم بصیرت دلالت

کوي، چې په نتیجه کې به یې ملت او نړۍ دواړه په دې باوري شي چې تاسو د دې مسند اهل نه یئ، نو بناءن باید ایسته شی.

زه بیا هم وایم چې له طالبی فکر سره په ډاگه مخالفت لرم، د نظام له سترکچره، تر ملي مسایلو، د دین له تعریفه بیا د فرعي مسلو تر حله په هره برخه کې ورسره مخالف یم، دا زما انساني او اسلامي حق دی، زه چا ته حق نه ور کوم چې له ما مې خپل حق واخلي، د دې ټولو باوجود د دې پلوي نه یم چې په اوسنیو حالاتو کې د طالبانو پر ضد دې وسله واله مبارزه وشي، دغه فکر اوس د زیاتره ځوانانو دی، ډېر کم کسان د وسله وال مقاومت ملاتړي دي، خو که حالات د اوس په شان دوام وکړي، نو دغه شمېر زیاتېږي، د دې فکر ملاتړي ډېرېږي، مقاومت له یوې سیمې بلې ته پراخېږي، د ملت، سیمې او نړۍ په کچه یې حمایت حتمې کېږي، پایله به یې ستاسو له واکه د سیمو وتل وي، چې یا به ستاسو د مخالفو کسانو لپاره ستاسو په څنگ کې دویم ملک جوړېږي او یا به ټول افغانستان ستاسو له وجوده پاکوي، هر څه که کېږي، مسوولیت یې یو مخیز ستاسو دی، پر خپل ځان، ملت، هیواد او دین رحم وکړئ، مه ځان ته گواښونه زیاتوئ، مه د درست ملت په سرنوشت لوبې کوئ، جالبه ده یوه وړه ډله د خپل ناسم فکر په پلي کولو هر وخت د دې سبب شوې ده چې هم ځان ته زیان ورسوي، هم ملت او وطن ته، ستاسو فکر د ټول ملت فکر نه دی، ستاسو پرېکړې د درست ملت فیصلې نه دی، څه وخت به تاسو دا حقیقت درک کوئ او منئ چې تاسو د دې ملت یوه

پیغام څلورم/۱۱۵

برخه یاست، ټول ملت نه یاست، نو بناءن خپلې پرېکړې او فکر پر ملت مه تپئ چې هر وخت یې نتیجه منفي راوتلې ده. له تاریخ څوک عبرت اخلي، خو مور یې د عبرت پر ځای بیا تکرار وو، هیڅ یوه نظام دا کار ونه کړ چې خلکو ته غیر خلاصه کړي، ټول په غیر کې ونیسي او هیچا ته د پردیتوب احساس ور نه کړي، په مساوي توګه د دې ملت ټولو خلکو ته د خدمت، کار، تعلیم، ژوند او نورو چارو زمینه برابره کړي، زموږ هر نظام چې راغلی دی، بس یوازې یې انتقام ته کار ویلی، د خپل همفکره کسانو ګومارنې یې خپل حق بللې دي او د خپل ځان اینده ثبات یې یوازې په وسله کې لیدلی دی، چې دغه فکر یې تل د خپل ځان په مرګ او ملت په زیان تمام شوی دی.

هیله ده طالبان له خپلې دې تګلارې تېر شي، ملت محکوم نه کړي، بلکې د خپل قدرت د مشروعیت مرجع او د خپل ځان د بقا ضمانت یې وګڼي، د پردیو په زور د واک ساتل همیشه نه وي، د بل کټ تر نیمو شپو وي، خپل ملت ته د پردیتوب احساس مه ور کوئ، که نه تاسو به له دې وطن او ملت څخه خپل ځانونه پردي کړئ، دا یوه حتمي پایله ده، چې هم تجربو ثابته کړې او هم الهي نه بدلېدونکي سنت دي.

۲۰۲۲/جون/۱۷

گڼ ودونه (تعدد زوجات)

ما داسې کور نه دی لیدلی چې هلته دې د یوه سپرې دوې میرمنې وي، هغوی دې په ارامه گوله پورته کړې وي، نه مې تر اوسه په کتابونو کې لوستي دي، چې په یوه کور کې د یوه سپرې څو میرمنې وي، هغوی بڼه ارام ژوند سره کاوه، بلکې گڼو ودونو هر ځای د خلکو شخصي ژوند د دوزخ ژوند گرځولی دی، نه یوازې دا چې د ښځو ترمنځ ستونزې وي، له مېړه سره یې اختلاف او جنجالونه وي، بلکې د دوو بڼو د کورنیو ترمنځ هم نفرت وي، د اولادونو کرکه یې هم د هېرولو نه وي او له هرې ښځې سره چې څوک تعلق لري، د هغې ملگرې او اړیکپاله ښځې لا د هغې له بڼې څخه بد وږي.

گڼ ودونه انسانانو ته د ستونزو سبب شوي دي، ما چې څومره کسان پوښتلي دي، لومړي سر کې دویم واده ته پلمې لټوي، خو چې خپله یې تجربه کړي، بیا توبې کاري. له دې سره چې نتیجه یې خوندوره نه ده، بیا ولې په اسلام کې گڼو ودونو ته اجازه ورکول شوې ده؟

دا ډېره مهمه مسله ده، ټولني ته له دې اړخ گڼې ستونزې ورپېښې دي، په خورا دقت یې څېړل او ترخپله وسه داسې هڅه کول چې د ټولني له اغېزه په دې برخه کې خپل ذهنیت پاک شي او بیا په دې اړه د

پیغام څلورم/۱۱۷

قران کریم پر هداياتو فکر وشي، نو به خبره روښانه شي چې قران هغه څه نه دي ويلي چې زموږ خلکو ترې اخیستي دي.

په اسلام کې گڼو ودونو ته مطلق اجازه په هیڅ صورت نه ده ور کول شوې، قران کریم د مېړه او ماینې په اړه وايي:

{ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ } [الروم: ۲۱].

ژباړه: او د هغه د (قدرت او شتون) له نښو يوه داده چې تاسو ته يې له انساني نوعې ستاسو جوړې پيدا کړې دي چې تاسو د هغوی په خوا کې ډاډمن کېږئ، ستاسو ترمنځ يې مينه او رحمت پيدا کړې، د هغو خلکو لپاره چې پر دې د فکر وړتيا لري، د عبرت نښې شته.

په دې ايت کې که فکر وکړئ الله تعالی د مېړه او ماینې ژوند يو بل ته د ډاډ و سيله وبالې، دغه زندگي يې د مينې او رحمت د پيدا کېدو ذريعه کړه او په دې توگه د ژوند تېرولو نښې نتيجه يې د مفکرينو په وړاندې ايښې دي چې تاسو د دې ټولني او هغې ټولني ترمنځ پر شته توپيرونو فکر وکړئ چې کومه يوه يې د پايلې له مخې د انسانيت په گټه ده؟

تر دې وروسته که فکر وکړو چې د هيڅ بڼې بن نه خوښېږي، نو که د هغې له خوښې پرته بن کور ته راوستل کېږي، دا به د کور ډاډمنه، له مينې ډکه او د امن و خوشالۍ فضا حتمن تبا کوي، تاسو فکر وکړئ چې

پیغام څلورم/۱۱۸

قران کریم څنگه د یوه کور د تباهی اجازه ور کوي؟ قران کریم یو لورته د کور په اړه هغه پاسنی نقشه زموږ مخې ته ږدي او بل لور ته بیا د هغې د ضد اجازه ور کوي؟

د نرانو د بې مهاره جنسي خواهشاتو د سرولو لپاره هغوی د ښځو د استعمال گڼې طریقي ایجاد کړې دي، په جنگونو کې د میرمنو نیول او بیا ورڅخه بې قیده و شرطه جنسي استفاده، د دې بې مهاره جنسي سرېدنې ښه بېلگه ده، پر انسان چې له یوې خوا سختي را شي، بلې لارې ته تښتي، که یوه موکه خطا کړي، بل چانس ته پټ شي، په نړۍ کې چې د غلامۍ ظالمة ښه ختمه او د بشریت پر لمن د دغه داغ د ختمولو لپاره خلک لاس په کار شول، ورسره سمدستي په عقلي او مذهبي لحاظ د نرواکې ټولني همدا وکمنه طبقه په دې لټه کې شوه چې د همدې تسکین لپاره یو بل حل پیدا کړي.

حل یې گڼو ودونو ته د اسلام بې قید و شرطه اجازه وبلله، پر دې موضوع په عقلي لحاظ هم خلکو دلایل وړاندې کړل او له شرعي متن څخه هم د دې لپاره ډېر کار واخیستل شو. په ځینو اسلامي هیوادونو کې پر گڼو ودونو بندیز دی، خو نور بیا دا د اسلام یوه ښېگڼه بولي چې خلکو ته یې د ډېرو ودونو اجازه ور کړې ده، څو د بدیو مخه ونیول شي او اسلامي امت ډېر شي.

د همدې استدلال مهال مور دې ته نه گورو چې که د بدیو مخه نیسو، نو هغه بدی به څنگه کوو چې له گڼو ودونو په یوه کور کې را پیدا کېږي؟ که اسلامي امت په دې توگه ډېروو، نو د خوراک، تعلیم، کار، کور، صحت او گڼو نورو اړتیاوو په اړه به څوک تضمین راکړي چې له ډېروالي سره یې مور د دې شیانو غم خوړو؟ که خبره د الله لور ته حواله کېږي، نو الله تعالی هیچا ته په خوله کې گوله نه ور کوي، نه یو مریض په خپله جوړېږي، وری به ډوډۍ په خپله همت تر لاسه کوي، بیا به ځان په مړوي او مریض په ډاکټر ته ځي، هغه به دوا ور کوي، بیا به رغېږي، تر دې وروځنۍ مشاهدې وروسته، دا خبره کول چې الله یې ور کوي، یوازې احمق وگړي کولای شي، چې له عقل او فکر څخه هیڅ کار هم نه اخلي، څوک چې یوه ذره عقل ولري، هغوی د دې گڼو ستونزو ځواب دا نه ور کوي چې الله یې ور کوي، هوبنیارې ټولنې له دې زاویې را پېښو ستونزو ته حل لارې لټوي، زموږ خلک یې یوازې اسباب او علتونه چمتو کوي. مور په خپله ټولنه کې هره ورځ خلک وینو چې د یوې گولې لپاره سوال کوي، بنځې او ماشومان وینو چې بازارونو کې په دوکانو گرځي او فقر کوي، ډېر کسان وینو چې په خوار ځواکۍ اخته دي او د کال په لکونو کسان مړه کېږي، که دا پوښتنه وشي چې خدای ولې دې کسانو ته خوراک او څښاک ور نه کړ، نو ځواب به مو چشۍ وي؟!

په دې برخه کې د رسول الله ص له ډېرو ودونو څخه هم په ناسم ډول استدلال کېږي، خلک یوازې دا گوري چې رسول الله ص ډېر ودونو

بیغام څلورم/۱۲۰

کړي وو، دا نه گوري چې رسول الله ص څه وخت ډېر ودونه کړي وو؟ پر دې چا فکر نه دی کړی چې رسول الله ص د خپل ژوند اوله مرحله کې له یوې کونډې سره واده وکړ، هغه هم تر ده په عمر مشره وه. تر هغو چې رسول الله ص له مکې هجرت کاوه، همدا یوه میرمن یې وه، د ژوند یو بل پړاو چې په مدینه کې تر هجرت وروسته پیل شو، رسول الله ص د ټولني حالاتو دې ته اړ کړ چې خپل روش بدل کړي، قران کریم هم په دې وخت اسلامي ټولني ته د گڼو ودونو اجازه وکړه، دا کومه مرحله وه؟ دا هغه مرحله وه چې مسلمانانو له گڼو دښمنانو سره په جنگ اخته شول، په ټولنه کې بنځې د مېړه، پلار، ورور او نورو خپلوانو له سیوري بې برخې کېدې، د یوې کورنۍ که به یو سپرست موجود و، د هغه په له منځه تلو، یوه دوې، درې یا هم گڼې بنځې له سپرست پرته د مسلمانانو ټولني ته ور له غاړې کېدې، په دې وخت کې به یا نژدې خپلوانو هغوی ته لاس ور کاوه، یا به هغوی په فقر او بدکاریو خپل ځان ته یوه گوله موندله یا به اسلامي ټولني په گډه د هغوی ستونزو ته د حل لار موندله، د رسول الله ص په وجود کې سوال نه پیدا کېده چې یوازې دوه لومړي اېشنه دې فعاله شي، بلکې ټولني په گډه دې ستونزو ته اوبڼه ور کوله، رسول الله ص له ټولني ځان بر نه گاڼه، هغه په هره مرحله کې له خپلو کسانو سره اوږه په اوږه ولاړ و، نه یې په جنگ کې ځان شاته کړ، نه په راحت کې مخته، نه یې له واکه د خپلو شخصي گټو لپاره استفاده وکړه او نه یې د مسلمانانو په مال ځان او کورنۍ ته ماڼۍ جوړې کړې، هغه خپل ټول وخت د مسلمانانو د یوې پیاوړې، ډاډمنې، سوکاله، خپل واکې او

پیغام څلورم/۱۲۱

الهي احكامو ته د پابندې ټولني پر جوړولو صرف كړ، په دې لړ كې رسول الله ص هم گڼ ودونه كړي دي او اصحابو رضي الله عنهم ته يې هم اجازه ور كړې ده. كه د رسول الله ص د بيبيانو ژوند ليك وگورئ نو رسول الله ص له عائشې رض پرته ټولې كوندې بنځې كړې دي، هره يوه يې تر هغې وروسته كړې ده چې په ټولنه كې بې سرپرسته پاته شوې ده.

زه به يې دلته څو مثالونه ذكر كړم: د عمر فاروق رض لور تر هغه وروسته د رسول الله ص په نكاح شوه چې هغه كوندلې شوه، يوه نژدې ملگري ته په دغه ډول دروند غم كې د مرستې لاس ور كول، د باهمته خلكو كار وي، رسول الله ص په دې غم كې خپل نژدې يار او ملگري يوازې پرېښود، بلکې د هغه تر شكایت وروسته يې سمدستي ورته وويل چې ستا له لور سره زه نكاح كوم، په دې سره د هغه بې اطمیناني ختمه شوه او د رسول الله ص په دې وړاندیز ډېر خوښ شو.

د ابو سفیان رض له لور ام حبيبي رض سره يې تر هغه وروسته نكاح وكړه چې هغه په حبشه كې يوازې پاته شوه، د تاريخي رواياتو د اختلاف له مخې يا يې مېړه له دينه واوښت يا هم مړ شو، خو په هر حال هغې ته ډېره لويه صدمه ورسېده، هغه له مېړه جلا شوه، كورنۍ يې په مكه كې وه او له رسول الله ص سره يې سخت اختلاف درلود، ابو سفیان د هغو جنگونو مشري كوله چې د مسلمانانو د له منځه وړلو لپاره يې كول، نو په دې حال كې به د يوې بنځې څه حال وي چې په پردې وطن كې له خپل ملگري جلا شي او له هر ډول مرسته كوونكي محرومه شي؟ رسول

پیغام څلورم/۱۲۲

الله ص هغې ته د مرستې لاس ور کړ، هغه یې تر خپله ژونده د احسان پورورې وه.

که د ټولو حالات یې بیان کړم، نو خبره به اوږده شي، په دې برخه کې زما په نظر دا خبره بس ده چې رسول الله ص یوازې په مدني ژوند کې گن و دونه کړي او هغه یې هم ټول له کونډو سره کړي دي، دا خپله په زبات رسوي چې گن و دونه په اسلام کې د جنسي خواهشاتو د سپړولو لپاره نه دي شوي او نه ورته اجازه ور کول شوې ده، بلکې د اړتیا او مجبوریت له مخې دې کار ته اجازه شوې او که هماغه ډول حالات پیدا شي چې رسول الله ص په مدني ژوند کې ورسره مخ شو، بیا هم خلک له دې اېشن څخه استفاده کولای شي، یا هم د یوه فرد لپاره سختې کورنۍ اړتیاوې، لکه: د یو چا اولاد نه کېږي، یا هم مېرمن یې ناجوره وي او یا هم دې ته ورته اړتیاوې.

یوه نکته چې په دې برخه کې ډېره مهمه ده او خلک ور څخه غافل دي، هغه وېره، شک او عدم اطمینان دی چې زموږ یوه بڼځه به یې د خپل مېړه په اړه هر وخت لري، زموږ بڼځې به هر وخت دا فکر کوي چې نن به د یوې بڼې اواز را باندې وشي او سبا به راباندې وشي. نه یوازې دا چې بڼځې به له دې حالت څخه ډار لري، بلکې تران یې په دې سره گواښي هم. تاسو فکر وکړئ چې په دغه صورت کې به د یوې بڼځې په کور کې څه حالت وي؟ د دغه ډول یوه کور میرمن به څومره ډاډمنه، له شکونو خلاصه، په آرامه فضا کې ژوند کوي؟ دا د دې نتیجه

بیغام څلورم/۱۲۳

ده چې مور خلكو ته بې قیده و شرطه له اسلامه د گڼو ودونو جوازلیكونه د خدای او رسول په نوم ور کړي دي او زمور ټولنه یې نن دې ځای ته را رسولې ده!!!

اوس به یو څه د هغه ایت تفسیر ته هم تم شو چې په دې برخه کې ور څخه د گڼو ودونو استدلال کېږي:

{ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكُمْ أَذْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا } [النساء: ۳].

ژباړه: او که تاسو ډار در لود چې د بې سرپرسته میرمنو په حق کې به بې انصافي وکړئ، نو چې ستاسو خوښې وي، له هغوی څخه دوې، درې او څلور په نکاح کړئ، که له تاسو سره د نه عدالت ډار وي، بیا یوه په نکاح کړئ او یا هم په ټولنه کې له شته مینځې سره نکاح وکړئ، دغه صورت ډېر دې ته نژدې دی چې تاسو ظلم ونه کړئ.

تاسو وگورئ چې قران کریم په دې ایت کې په څه ډول گڼو ودونو ته اجازه ور کړې ده؟ په ټولنه کې بې سپرسته میرمنې پاته دي، که ټولنه کې باصلاحیته خلک یا هم واکمن کسان پر دې ډار بدل چې له هغوی سره په همدې حالت کې انصاف نه کېږي، یا د انصاف معنا دا چې خلک کم دي، بڼځې په ټولنه کې زیاتې دي، اوس که یو سړی یوه بڼځه وکړي، نو بڼځې په ټولنه کې اضافه دي، هرې بڼځې ته داسې مېړه نه پیدا

پیغام څلورم/۱۲۴

کېږي چې بله ښځه دې ونه لري، که دا بې سپرسته ښځې په ټولنه کې همداسې پاتېږي، دا هم انصاف نه دی او که مېړه ورته موندل کېږي، نو داسې کسان نه موندل کېږي چې بله ښځه نه لري، اوس به له دې ښځو سره څه کېږي؟ دا په ټولنه کې یو استثنايي حالت وي، دا عمومي قاعده نه ده چې هر څوک دوه درې یا څلور ودونه کولای شي، زموږ خلکو دا یو عمومي حالت بللی دی، د ایت پای او سر ته یې پام نه دی کړی، یوازې یې هغه برخه عملي کړې ده، چې دوی یې د ځان په گټه گڼي.

تر دې وروسته په ایت کې راغلي دي چې ستاسو خوښې ښځې، له دې ښکاري چې د نکاح وخت تر بلوغ وروسته دی، ځکه ماشوم په دې برخه کې په هیڅ نه پوهېږي، خوښي او ناخوښي یې نه چلېږي، واړه ماشوم ته کوزده کول غیر اسلامي طریقه ده او وړه نجلۍ ور کول بیا هم له اسلام او عقلاښت څخه وتلې چاره ده. اسلام ښځو ته هم د خپل مېړه د انتخاب حق ور کړی دی (البقره: ۲۳۴) او نرانو ته هم په هغه لور ایت کې اجازه ده، زموږ ټولنې وړو ماشومانو ته د نکاح کولو جواز له کوم ځای څخه تر لاسه کړی دی؟!

په همدې ایت کې ور پسې وايي چې که عدالت مو نه شوای کولای، د گڼو ښځو حقونه مو نه شوای ور کولای، له خواړه کوره جهنم جوړېدی، نو بیا یوه ښځه درته کافي ده، همدا د کورني ژوند په اړه د اسلام اصل هم دی، که له ازادې ښځې سره د نکاح وس نه وي، یا هم

بیغام څلورم/۱۲۵

بل هر عامل یې د مخنیوي سبب شي، کولای شئ چې له مینځې سره نکاح وکړئ.

لکه په لومړي سر کې چې د بې انصافی له امله د جواز یو صورت وړاندیز شوی دی، همدغه ډول یې په اخیر کې له بې عدالتۍ بېرته عمومي حالت ته پنا وړې ده، په عامو حالاتو کې یوه ښځه ده، د اسلام عمومي اجازه ده، که د نرانو د سر لو گډ شو، ښځې په ټولنه کې پاته شوې، د ټولنې باصلاحیته وگړو یې بله لار ونه لیده، نو کولای شي چې د خپلې خوښې له ښځو سره نرانو ودونه وکړي، هغه ښځې چې د خلکو خوښې وي، ځکه نو به د کور چاپیریال نه خرابېږي، داسې هم نه کېږي چې د سړي خوښه وي، خو د ښځې بیا نه وي خوښه، قران کریم په میراث او زور د ښځو له وړلو منع کړې ده (النساء: ۱۹)، کور یوه کوچنۍ ټولنه ده، یا هم که ووايم کور د ټولنې بنیادونه دي، که د هرې ټولنې بنیادونه محکم او پیاوړي وي، هغه ټولنه به هم مضبوطه وي، که دغه بنیاد یې خراب او فاسد شو، ټولنه خپله ورسره شپږېږي، له دې امله د مېړه او ښځې په انتخاب کې د اسلام له مخې څوک د مداخلې حق نه لري، یوازې مشوره ور کولای شي.

اوس نو د خپلې ټولنې له خلکو پوښتنه وکړئ چې د کوم ایت پر بنسټ تاسو د گڼو ودونو جواز تر لاسه کړی و، د هغه ایت په سر کې کوم شرایط بیان شوي دي او په اخیر کې یې څه راغلي دي، تاسو چې گڼ ودونه کوئ، یو مو هم په دې شرایطو پوره ختلی دی؟

بیغام څلورم/۱۲۶

بله خبره داده چې دا یوازې له دې حالت سره د مقابلې یو صورت دی، که د ټولني وگړي یو بل صورت وړاندیز کړي، نو حتمي نه ده چې خلک دې له بنځو سره ودونه وکړي، په دې شرط چې نه به د بنځو حقونه ضایع کېږي او نه به په ټولنه کې د اخلاقي فساد سبب کېږي، ځکه په اسلام کې د عفت ساتل یو مستقل ارزښت دی، چې په دې سره د انسان نفس پاکېږي، ترقي کوي او انسان د بدی پر ځای نیکی ته هڅوي، نو د عفت ساتنه په اسلام کې خورا لوی ارزښت لري، که د ټولني د اخلاقي فساد سبب نه کېږي، لازمي نه ده چې بې سرپرسته بنځې دې حتمي ودونه وکړي، دا د هغوی خوښې ته پاته معامله ده، البته د ټولني د گټې په خاطر ممکن داسې صورت پېښ شي چې له بنځو سره په دې معامله کې د ټولني باصلاحیته وگړي مشوره وکړي، ممکن هغوی ورته یو وړاندیز وکړي چې د هغوی په اند د ټولني په گټه دی، حتمي نه ده چې هغه دې د گڼو ودونو وي، مگر هغه چوکاټ به په نظر کې نیول کېږي چې نه به له بنځو سره ظلم کېږي او نه به د ټولني د اخلاقي فساد سبب کېږي، که هر صورت د هغوی په گټه وي، ورته وړاندیز دې کړي، د اسلام له اړخه ستونزه نه لري.

۲۰۲۲/جولای/۳۱

مقدس متن نامقدس تفسیرونه

د انسان په ژبه نازل شوي اسماني کتابونه او هر راغلی پیغام د انساني کچې کتاب او پیغام وي، د خدای په کلام کې د دې ټولني اړتياوې په نظر کې نیول شوي دي، خنډونو ته پام شوی دی، انساني کمزوري يې له نظره نه ده اچولې، بهرنیو او عامو حالاتو ته يې ځانگړي احکام رالېږلي دي، نو که ووايم چې خدای خپل پیغام د انساني الفاظو په چوکاټ کې د انساني ټولني د اړتياؤ په نظر کې نیولو سره رالېږلی دی چې پیغام يې دوي برخې لري، یوه يې د احکامو برخه ده چې نه د زمانې قيد پکې شته نه د مکان و ټولني، یوه برخه يې هغه دي چې دې هر څه ته يې پام کړی دی، لومړۍ برخه يې د دين احکام دي او دويمه برخه يې د شريعت. دا پیغام هر شی د نوم په اخیستلو نه بيانوي، بلکه د عمومي فارمولو په بڼه يې زموږ مخې ته رډي چې په دې توگه انسانانو ته د خپل برداشت او اجتهاد دروازه پرانیزي، خو دوی له دې عمومي قواعدو څخه د خپلې ټولني، زمانې او اړتياؤ سره سم قوانین جوړ کړي، دا قوانین يې هم دوه ډله دي: یو؛ هغه قوانین چې د پوهانو ترمنځ پرې د نظر اختلاف وي، دويم؛ هغه قوانین چې پرې اتفاق نظر وي. لومړی ډول يې مختلف فيه دي، په دې کې د یو چا اختلاف گڼ لاملونه لري، دا هم امکان لري چې وچ تعصب نیولی وي، البته دا د زړه معامله ده، څوک پرې ټاپه نه شي

بیغام څلورم/۱۲۸

لگولای، دویمه کټگوری یې اتفاقي احکام دي چې تر انکار او ترک عمل وروسته یې په اړه حکم ور کول کېږي.

هغه احکام او مساویل چې د پوهانو ترمنځ اختلافي دي، په هغو کې یوه رایه ورکول او بیا په پوره شدت سره پرې درېدل، که څوک یې نه عملي کوي، هغه گمراه بلل، خپل فهم او برداشت ته مقدسه بڼه ورکول ناسم عمل دی، انساني فهم په هره کچه چې هم وي، بیا هم د خطا او صواب امکان لري، هر شی چې دغه دواړه احتمال ولري، هغه د تقدس درجې ته لوړول ناسم عمل دی، په دې توگه دوی خپل برداشت او دین و شریعت متن په یوه درجه کې سره ږدي، چې دا ډېره لویه تېروتنه ده او له دې ځای څخه د ډېرې لویې گمراهۍ بنسټ ښودل کېږي.

دا په خپله ذات کې سمه خبره ده چې د دین او شریعت متون مقدس دي، معصوم دي، محفوظ دي او تر کومه ځایه چې د یوه انسان فهم په ورسېږي، واجب الاتباع دي، مگر له انساني برداشت سره عیني معامله کول د دې دواړو مقامونه سره گډول دي، د خدای د کلام او انساني فهم ترمنځ شته پوله په دې توگه له منځه ځي، د کومې گمراهۍ د له منځه وړلو لپاره چې دا کتاب راغلی، بېرته د همدې کتاب په تفسیر هماغې گمراهۍ ته بنیادسازي کېږي، چې دا هم له الهي دین سره ظلم دی او هم د انساني ټولني و افرادو په حق کې بې انصافي ده.

پیغام څلورم/۱۲۹

ولې د یوه انسان فهم او برداشت ته د خدای د کلام درجه ور کول شي؟ په هماغه درجه مقدس، معصوم او واجب الاتباع وبلل شي؟ دویم په ټولنه کې ولې د یوې زمانې، یوې ټولنې او یوه شخصیت په اړه نورو انسانو ته دا تصور ور کول شي چې د هغه فهم مقدس دی؟ برداشت یې حق دی؟ اتباع یې واجبه ده او ستاسو د وخت و ټولنې ټول مسایل یې په خپل فهم حل کړي دي؟ د بشر قوتو، فهم، ټولنې او محدودیتونو ته په کتو، دا امکان لري که هسې د خپلو گټو په خاطر خلکو ته دوکه ور کوو او په دې نومونو یې یوازې غلوو؟

هر انسان خپلې وړتیاوې لري، هره زمانه خپلې اړتیاوې لري، هره ټولنه د خپلو ضرورتونو پر بنیاد تقاضاوې لري چې د پوره کولو لپاره یې هر وخت افراد او ټولنه دواړه انفرادي او اجتماعي هڅې کوي، همدا هڅې رنگ راوړي او نوي ابتکارات کېږي، ټولنه مخته ځي، د دین او دنیا دواړو په اړه نوي انکشافات کېږي او دا هر څه د انسان روح و جسم ته د سکون و ډاډ سبب کېږي، دنیا او اخرت یې ورسره جوړېږي، بشري ټولنې ته یې خیر رسېږي، د شر لمن ورسره ټولېږي، علم و شعور وده ورسره کوي او انسان د خپل ژوند له پيله همدا تکاملي سیر وهلی دی چې نن پر همدې معراج یې ولاړ دی. نو له دې هر څه سره او دې هر څه ته په کتو ولې پر نامقدس فهم و برداشت د مقدس نوم کښېږدو او بیا یې د ټولنې د هر پرمختګ په وړاندې خنډ جوړ کړو؟

بیغام څلورم/۱۳۰

ما دا خبره په خپلو نورو لیکنو کې هم کړې ده چې انساني ایډیالوژي که د تقدس پوښ یې پر غوړولی وي یا نه، دا په خپل ذات کې د ښه او بد، خطا او صواب، حق و ناحق، گټې او زیان، خیر او شر دواړو احتمال په هر وخت کې لري، پاته شوه د خدای د کلام موضوع، هغه په خپل ذات، الفاظو او هماغه خپل متن کې مقدس دی، له خطا معصوم دی او هر څوک چې یې په هر څومره برخه پوه شي، په هماغه کچه واجب الاتباع دی، کله چې انسان له دې مقدس متن څخه خپله برداشت اخلي، گڼ عناصر پر همدې تفسیر یې تاثیر کوي، د انسان علم، زمانه، مکان، ټولنه، اړتیاوې، اقتصاد، رواني حالت، د هغه پخوانی فکر، له یوه فکري متکب سره یې تړاو، جسمي امراض، ډار او... نو دې لوی فهرست ته په کتو ویل کېدای شي چې انساني برداشتونه مقدس نه دي، له خطا معصوم نه دي، حتمي د هر چا لپاره واجب الاتباع نه دي، نه پیروي یې د یوه چا د گمراهۍ سبب نه کېږي، څوک چې خپل برداشت کوي هر وخت باید دې ته آماده وي چې د هغه برداشت به خطا لري او ممکن یو څوک یې ورته په گوته کړي، که اصل پنځونکی یې نه وي، متبع یا پیروي یې وي، هغه هم باید په دې فکر وي، چې زما مسلک د خطا امکان لري، مقدس نه دی، څوک که عمل نه په کوي، د هغه د بې لارې کېدو وسیله نه ده، دا له دیني متن څخه د یوه انسان یا یوې ډلې خپل برداشت دی چې د گڼو عواملو تر تاثیر لاندې حتمي راغلی دی، نو تر کومه ځایه چې موږ ته صواب ښکاري عمل په کوم او هر ځای چې یې خطا را برسېره شوه، پرېښودلو ته یې آماده یم، په دې توگه به د مقدس او نامقدس توپیر

پیغام څلورم/۱۳۱

جوت شي، خلک به پوه شي چې اصل حقيقت چشي دي، هغه څه به معلوم شي چې واجب الاتباع دي او دا به هم په ډاگه شي چې انساني ټولنه د تکامل پړاونه وهي، نو په دې لړ کې هر وخت د يوه فکر پيروي ټولنه جمود ته بيايي چې له دې سره جوخت زموږ تکاملي سير ورو کېږي او دا پر ټولنه ناوړه اغېزې کوي، انساني ټولنه يوه ژوندۍ او خوځنده ټولنه ده، ژوندۍ شي هر وخت په نوي وضعيت کې وي او نوي شيان غواړي، فرد هم او ټولنه هم، خوځښت او حرکت بايلل د ژوند بايلل دي، قران کریم ځينو همداسې ټولنو ته د مرگ الفاظ کارولي دي، د خوب حالت يې مرگ بللی دی، ځکه مرگ سکون دی، حرکت پکې نه وي، هره ټولنه چې په اجتماعي لحاظ له حرکته ولوېږي، هغه مړه ده، که د دې مرگ لامل يې له دينه شوي برداشتونه وي، نو دا نه يوازې دا چې په دې نړۍ کې د ذلت او رسوايي سبب شوي دي، په اخرت کې به تر دې هم د بد ذلت او خوارۍ سبب کېږي. دين بشر- اجتماعي او انفرادي هڅو ته را بولي، هر څوک چې له دې انقلابي متن څخه د بې انقلابۍ پیغام را باسي، پر خپل فهم دې نظر ثاني وکړي، هر څوک چې له دې متن څخه پر کاره ټولنه بېکارۍ ته را باسي، هغه فهم خطا دی، هغه متن چې جنت او دوزخ دواړه ستا د عمل نتيجه بولي، له هغه متن څخه ټولني ته دا پیغام ور کول چې هر څه په ازل کې ليکل شوي دي، ستا هڅې په عيني شرايطو کې هيڅ بدلون نه راوړي، بس لاس تر زني کېنه او يوازې ننداره کوه چې څه پېښېږي، د دې فهم خاوند اصلن د هغه پیغام د راتگ په اساس نه دی پوه شوی، دغه خطاوې موږ په خپل ژوند

بیغام څلورم/۱۳۲

کې مشاهده کړې دي او اوس یې هم شاهدان یو، نو دا د هغه نامقدس فهم تېروتنې دي چې د خلکو د مخالفت له ډاره یې پرې مقدس پوښ غوړولی دی او په دې توګه یې د ساتنې لپاره شپه او ورځ ولاړ وي. دوی فکر کوي چې څومره نه فتح کېدونکې کلا یې ودانه کړې ده، څومره محکم او مضبوط فکري مکتب یې رغولی دی، دې ته بیا نه گوري چې محکم او نه فتح کېدونکې بیا د یوې خښتې له تلو سره نه لوېږي، نه دومره څوک پر ډارېږي چې په څنگ کې یې څوک د ناستې او ارام لپاره هم نه ایله کوي.

اوس هم وخت دی چې له خپل دې ډول فکر څخه تېر شي، په دې توګه به هم له دین سره انصاف وشي او هم له مخلوق سره، خلکو ته به د فکر او عمل لار خلاصه شي، ټولنه به له جمود څخه ورسره ووزي او د دین کلېشه شوی تفسیر به نوی رنگ واخلي، را ژوندی به شي او نوې سا به واخلي، خلک به په حرکت شي او یوه نوي سالم انقلاب ته به لار جوړه شي چې د خدای پر ځمکه د خدای له قانون سره سم د بشر په ګټه یو داسې انسان محوره نظام جوړ شي چې د ګرده انسانیت خیر و فلاح یې د همدې قانون په چوکاټ کې د عمل د ابتدا او انتها سرخط وي.

۲۸/اګست/۲۰۲۲

د یهودو غندل شوي اعمال او زموږ ټولنه

یهودو ځینې داسې اعمال کول چې د هغو په نتیجه کې یې جوړه امپراتوري له منځه تللې ده، د خپل وخت ښه ژوند یې بایللی دی، د بې همتۍ هغه ځای ته رسېدلي دي چې حتا د خپلې قومي خپلواکي لپاره هم مبارزې ته چمتو نه وو. د محکومیت او غلامۍ بدترین ژوند یې در لود، دومره د بادار ذهنیت تاثیر پر کړی و چې د خپلې خپلواکۍ ازاد فکر یې لا نه شوی کولای، موسی علیه السلام چې ورته د خپلواکۍ پیغام راوړی، په ورونو ورونو یې ورته پیغور ور کړل چې تر دې خپلواکه ژوند چې دومره ستونزې ورته گالو هماغه د محکومیت ژوند لا ښه و.

دلته به یې لنډه یادونه او ورسره مل تبصرې راوړم چې په هنداره کې یې موږ خپل حالات هم ولیدلای شو:

۱- {وَإِنْ يَأْتُوكُمُ أُسَارَىٰ تَفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ} [البقرة: ۸۵]
او که به مو خپل خلک بندیان شول، تاسو یې فدیة ور کوله په داسې حال کې چې له خپلو سیمو پسې اخیستل یې درباندي حرام و.

غداره او ریاکاره ټولنه یو څو کارونه د دې لپاره کوي چې د خلکو تر نظر ځانونه ښه وړ ولي، خو اصلن د ټولو ستونزو رینښې دوی وي، یهودو د بدې ټولني بنيادونه اینښي ول، جنګ جګړې به یې کولې، خلک یې د

پیغام څلورم/۱۳۴

نورو محتاج کول، بیا به یې د هغوی د لاسنیوي لپاره له خلکو کومونه را غونډول، قران یې دغه ریاکارانه کار غندلی دی.

۲- {أَوْكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ}

[البقرة: ۱۰۰]

او هر وخت چې دوی ژمنه کړې ده، نو د دوی یوې ډلې بېرته هغه ماته کړې، بلکې زیاتره یې اصلن پر الهي قانون ایمان نه راوړي.

له اصولو مخالفه او پر خپلو کړو وعدو نه درېدل، دا هغه بد خاصیت دی چې قران گڼ ځایونه غندلی دی، له دې امله هغوی خپل اعتبار بایللی و، له بده مرغه زموږ په خلکو کې دغه وبا بیخي زیاته شوې ده، نه یوازې افراد، بلکې مذهبي و نامذهبي ډلې مو ټولې په دغه مرض اخته دي.

۳- {وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ}.

[النساء: ۱۶۱]

او دوی سود اخیستی، په داسې حال کې چې ځنې منعه شوي ول او د خلکو مالونه یې تر خپل منځ په باطله طریقه خوړل.

سود او ناروا طریقي زموږ په خلکو کې هم کمې نه دي، بلکې د یتیم مال خوړل، له کونډې حق اخیستل، خوندو ته حق نه ورکول، د ظلم او

بیغام خلورم/۱۳۵

ناروا هغه طریقې په معاملاتو کې رواج کول چې په هغو سره شتمن نور شتمن شي او غریبان نور هم غربت وځپي .

۴- { أَكْأَلُونَ لِمَسْحَتٍ } [المائدة: ۴۲].

دوی هغه حرام مالونه خوړل چې په حرمت کې یې هیڅ شک نه و . سحت له بیخه د یوه شي کنبلو یا سوکه سوکه بېلولو ته وايي ، قران کریم وايي : {فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ} [طه : ۶۱] هغه به داسې سزا در کړي چې یو مخ به مو تبا یا هم سوکه سوکه به مو له منځه یوسي . د محیط لیکوال د کلیات په حواله کنبلي چې سحت هغه حرام ته وايي چې ښکاره حرام وي او هیڅ شک پکې نه وي . نو یهودو مطلق حرام خوړل ، زموږ ټولنه هم تر کمه نه ده ، فساد ، رشوت ، قاچاق ، غلاوې ، په زور غصبونه او د ضعیفانو مالونه ځنې وهل یو عام رواج دی .

۵- { كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ }.

[المائدة: ۷۹]

د دوی په ټولنه کې چې بد کارونه کېدل له هغو یې منعه نه کول ، دوی ډېر بدکرداره ول .

منکر یو ډېر جامع لفظ دی ، په دې کې له شرعي قانونه واخله تر هغو رواجونو پورې چې د شریعت له چوکاټه بهر نه وي ، ټول راځي ، نو له دې هر څه مخالفت منکر دی ، په هغوی کې دا وبا دومره عامه شوې وه

بیغام څلورم/۱۳۶

چې هیڅوک یې شریعت او قانون ته پابند نه ول. لکه عینن نن زموږ ټولنه، خلک نه د اخلاقیاتو خیال ساتي، نه د قانون، نه د شریعت، نه د کلتوري رواجونو، بس د خپل مفاد لپاره تر هر څه پښه اړوي، دا ډېره لویه ټولنیزه بدې ده چې د ټولني د زوال لوی عامل دی.

۶- {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ} [التوبة: ۳۱]
یهودو خپل ملایان او پیران له الله ماسیوا خدایان کړي ول او د مریم زوی عیسی یې هم خدای بالی، په داسې حال کې چې دوی ته د یوه خدای د بندګۍ امر شوی و چې له هغه پرته بل معبود نه شته، هغه د دوی له شرکه پاکه دی.

ملا او پیر څنگه خدای کېږي؟ حدیث کې راځي: عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَتْنَ»، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءةٍ: {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ} [التوبة: ۳۱]، قَالَ: «أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ» (۱)

له عدی رض روایت دی، ده ویل: زه رسول الله ص ته راغلم په غاړه کې مې د سرو زرو صلیب و، هغه ویل: عدی! دغه بت ایسته کړه. او له ده مې واورېدل، چې سوره توبه کې یې دا ایت تلاوت کاوه: هغوی خپل

بیغام څلورم/۱۳۷

ملایان او پیران له الله پرته خدایان کړي ول، ده ویل: حقیقت داسې دی چې هغوی یې عبادت نه کاوه، خو دوی چې به یو شی ورته حلال کړ، خلکو هغه حلال بالی او چې هغوی به ورته حرام کړ، نو خلکو هم حراماوه.

دین خپل اصل رنگ بایللی و، یوازې یو څو رسمي اعمال پاته ول، نور ټول د هغوی د ملایانو په خوله حرام او حلال ټاکل کېدل، پیران یې د خپلو ناسمو کړنو له امله هغوی مقدس گڼلي ول، تر مذهبي جامه لاندې یې هم د هغوی مالونه په ناروا طریقه خوړل او هم یې خلک د خدای له اصل دین څخه را منعه کول، د التوبې په ۳۴ ایت کې الله تعالی همدا خبره کوي چې دوی مالونه په ناوړا خوړل او خلک یې له الهي لارې منعه کول.

۷- {فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ} [الأعراف: ۱۶۹]

(نو تر دې اولنو وروسته یې) داسې کسان ځای ناستي شول چې کتاب په میراث ورته پاتې شو، د هغوی چې هر ډول مفاد ته لاس رسېدی هغه یې (له هر ډول اصولو او قانوني پابندیو پرته) اخیستی او ویل به یې چې د دې به مور ته معافي وشي او که به بیا هم داسې څه ورته مهیا شول، بیا یې هم اخیستل (او لاس اړول نه ول، تر هره ځایه یې چې وس کار کاوه، هغه هر څه یې اخیستل).

بیغام څلورم/۱۳۸

دا ډېره غټه اخلاقي نیمګړتیا ده، دوی قانون ته نه کتل، اصول او ضوابط نه ول، بس لاس رسی ورته مهم و، که هر ډول مال ته به یې لاس ورسېدی، هغه یې اخیستی، یوازې دنیاوي ګټې یې په نظر کې نیولې وې، په دې اړه یې نه شرعي قانون ته کتل، نه ټولنیز عدالت ته، نه یې د اخلاقیاتو پاس ساتی نه د قومي او ملي قوانینو، هر څه ته یې یوازې د خپلو ګټو په رڼا کې کتل چې زموږ ملت هم په دې مرض اخته دی. خلک فکر کوي چې یوازې لمونځ کول، یو څو واړه تسبیح ویل، ایت الکرسي ویل، روژه نیول او څو رکعت نفلې لمونځ دین دی او تر دې وروسته نو چې وس یې کار کوي هغه به کوي، نه به د چا د مال خیال ساتي نه د خپلوي، نه اخلاقیات، نه قانون، هر څه ته د چانس په سترګه ګوري، دا له دینه د ناوړې استفادې تر ټولو بد ډول دی.

۸- { لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ } [آل عمران: ۱۸۸]

ته فکر مه کوه چې کوم کسان په ور کړل شویو نعمتونو خوښي کوي او زړه یې غواړي چې پر ناکرده کارونو یې ستاینه وشي، بیا هم ته فکر مه کوه چې هغوی له عذابو وژغورل شي، د هغوی لپاره دردناکه عذاب دی.

شتمن او واکمنه طبقه زیاتره خپل شته د ځاني وړتیا محصول بولي، له دې امله غرور او فخر په کوي، له خلکو غواړي چې په ناحقه یې ستاینې او صفتونه وکړي، قران کریم دا ډېره بده ګڼي چې بې هیڅه دې

پیغام څلورم/۱۳۹

یو څوک وستایل شي، د قران کریم له مخې جنت او جهنم ته د تلو معیار عمل دی، په دنیا کې د بریا او ناکامۍ معیار عمل دی، که عمل نه وي، یوه دنیا هم نه رغېږي، ځکه نو هغو ته د عذاب اخطار دی چې له عمل پرته د ځان صفتونه غواړي.

۹- {وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ} [یونس: ۹۳]

او رښتیا مور بني اسرائيل داسې ځای مېشت کړل چې هلته د ژوند وسایل زیات وو، پاکه د عزت روزي مو ور کړه، نو دوی تر هغه وروسته اختلافات وکړل چې وحې/دین ورته راغی.

دین د اختلاف او شخړو وسیله جوړول ډېر بد عمل دی، اهل کتاب له دې امله غندل شوي دي چې هغوی د خپل ځان ښودلو، فریبکاری، شتمنۍ تر لاسه کولو، واک ته رسېدو او نورو دنیاوي کارونو لپاره دین وسیله کاوه، له همدې دین څخه یې د انسانانو د اختلاف او جنگونو ذریعه جوړه کړې وه، په داسې حال کې چې دین د اتحاد، هدایت، سمې لارې ته د رسېدو، خپل منځي مینې، ښو کارونو ته د تشویق او که لنډ ووايم د دې ژوند او بل ژوند د ښه کولو لپاره راغلی و، مگر دوی د خپلو اهدافو وسیله کړ، بل ځای قران کریم وايي: {وَأَتَيْنَاهُمُ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ} [الجاثية: ۱۷] او مور دوی ته د دین په اړه واضح او روښانه احکام ور کړل، دوی تر هغه

بیغام خلورم/۱۴۰

وروسته د خپل منځي کینې له امله اختلاف سره وکړ چې دغه روښانه احکام ورته ورسېدل. قران کریم دا هم وایي چې دوی امت ټوټې ټوټې کړی و، پر ډلو ټپلو تر وېشل کېدا وروسته هره ډله په خپل مسلک خوشاله وه: { فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبْرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ } [المؤمنون: ۵۳] نو دوی د خپل دین له وجې اختلاف سره وکړ، هره ډله په هغه څه خوشاله وه چې ورسره وه. { وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۳۱) مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ } [الروم: ۳۱، ۳۲] او تاسو د هغو مشرکانو په شان مه کېږئ چې خپل دین یې ټوټې ټوټې کړ، دوی پر ډلو تر وېشل کېدا وروسته یې هره ډله په هغه څه خوشاله وه چې دوی عملي کول. دې اختلاف کې هرې مذهبي ډلې د خپل ځان د غالب ښودلو په پار د مقابل جانب مقابله کوله، که به هر څومره هم یوه خبره ورته حقه معلومه شوه له دې وجې یې نه منله چې بیا یې خپله ډله ناکامه کېده، همدا معامله زمور د امت هم ده.

۱۰- {فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا } [البقرة: ۷۹]

نو پر هغو کسانو ته افسوس دی چې په خپلو لاسونو کتابونو ولیکي، بیا وایي: دا د الهي شریعت کتابونه دي، څو دوی په دې توگه یو څه پیسې تر لاسه کړي.

بیغام څلورم/۱۴۱

دا ډېر لوی افت دی، تېر امتونو هم ور څخه کړېدل او مور هم، په دین کې دا لوی خیانت دی چې خپلو اجتهاداتو او لیکنو ته د الهی شریعت نوم ور کوي او پر خلکو یې داسې عملي کوي لکه د خدای شرعي احکام، دا خلک د افسوس وړ دي.

۱۱- {وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا} [البقرة: ۱۳۵]

او دوی ویل: یهودیان یا نصارا شی، سمه لار به ومومی. {وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى} [البقرة: ۱۱۱] او دوی ویل: له یهودیانو او نصرانیانو پرته به بل هیڅوک هم جنت ته ولاړ نه شي. {وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ} [المائدة: ۱۸] او یهودیانو و نصرانیانو ویل: مور د الله زامن او د هغه دوستان یو.

دا چې ځانونه یې د خدای ولیان بلل او عمل یې هیڅ نه و، جنت یې د یهودیت او نصرانیت په ټیکه بالی او بل څوک د خپلې ایماندارۍ په گړځ کې نه ور معلومېدل او دا چې یوازې یې خپل ځانونه پر حق بلل ټول یې باطل گڼل، دا هغه بنیادي تېروتنې وې چې هغوی یې په محرف دین غره کړي ول او دنیا و اخرت یې په خراب کړ. د خدای په دین کې نومونه، قومونه، نژادونه، سیمې، رنگونه او دې ته ورته هیڅ شی اعتبار نه لري، یوازې د قانون له مخې بریا او ناکامي ده، معیار معلوم دی، له هغه سره موافق یې بریالی او له هغه سره ناموافق یې نامراوده، دا چې څوک ځانو ته یو نوم رډي او دا حق بولي، بل بیا بل نوم ور کوي هغه حق، دا د

پیغام څلورم/۱۴۲

حقانیت معیار نه دی، د دغه فکر بینادي غلطی په دې کې ده چې د الهي دین سم معرفت یې نه دی تر لاسه کړی، له دې امله یې پر وسیله د هدف گومان کړی او په همدې کاذب ډاډ لاس تر زني ناست دي، په خپل دې ژوند کې هم د ناسم فکر له امله بدې ورځې تجربه کوي او آخرت کې به هم.

۱۲- { وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ }.

[البقرة: ۸۸]

او دوی ویل: زموږ زړونه قلف دي، (الله وايي) بلکې د هغوی د انکار له وجې الله لعنت پر کړی دی، نو ډېر کم به یې ایمان راوړي.

روند تقلید د انسانیت د تباهي سبب کېږي، دا چې خپل ځان درته سل سلنه حق ښکاري او حتا د بل خبرې اورېدو ته چمتو نه یې، دا ډېره ستره غلطی ده چې اهل کتابو وکړه، قران کریم وايي: { فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ أُولُو الْأَلْبَابِ } [الزمر: ۱۷، ۱۸] زما هغو بندگانو ته زېری ور کړه چې خبرې ته غوږ ږدي، بیا یې سمه خبره مني، همدغه کسان الله هدایت کړي او دوی د عقل خاوندان دي. د خبرې د منلو معیار دا نه دی چې که زموږ خپل همفکره کس وکړه، منو یې او که مخالف کس وکړه، باید رد یې کړو، قران کریم مسلمانانو ته دا ور ښيي چې ویونکی مهم نه دی، خبره په خپل ذات کې مهمه ده چې ښه ده که بده؟ سمه یې منئ او بده یې ایله

بیغام څلورم/۱۴۳

کوئی، اهل کتابو همدا تېروتنه کړې وه چې یوازې د خپلو کسانو خبرې ورته د منلو وړ وي، بل څوک یې د دې اهل نه بلل چې دوی د هغو خبرې واوري او ودې مني.

۱۳- {قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ( ) وَلَنْ يَتَمَنَّوهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ( ) وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَعْزَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا}.

[البقرة: ۹۴ - ۹۶]

ووايه: که د اخرت کور د الهي ژمنې له مخې رښتيا هم یوازې ستاسو وي، له نورو خلکو پرته، نو که په دې اعتقاد کې رښتني یئ (د خدای په لار کې جدوجهد وکړئ) چې پر همدې مړه شئ، مگر دوی به د خپلو ناسمو اعمالو له امله هيڅکله د عمل میدان ته ور مخکې نه کړې، الله په ظالمانو پوهېږي، او ته به د دوی په دې خاصیت پوه شې چې تر ټولو خلکو له ژوند سره ډېره مينه لري حتا تر مشرکانو هم.

دا هغه طبقه وه چې له عمل پرته یې د دنیا او اخرت د بریا ادعاوې کولې، قران کریم ورته چیلنج ور کړ چې که اخرت او بریا ستاسو وي، نو ونیسئ د خدای په لار کې جدوجهد ته را وړاندې شئ، که مړه شوی، هم به مو بریا وي او که دنیاوي عزت مو تر لاسه کړ هم به بريالي یئ، مگر دوی د بل په ډوډۍ پالل شوي کله دا کار کولای شي، هغوی چې د بل مالونه یې په ناروا توگه خوړل، هيڅ وخت د اجتماعي حرکت ملاتړ

پیغام څلورم/۱۴۴

یې نه کاوه، د خپل ژوند جوړولو له هڅو یې ځانونه کینل، نو هغه په فی سبیل الله کې ځان ور کوي؟ دوی له مرگه ډارېدل، ځکه بد کرداره ول او د خیر یې هیڅ کار نه وو کړی، له دې امله یې ژوند خوښ و او تر مشرکانو لا هم ډېر پر ژوند او زندگي مین ول، پښتانه وایي چې مجرم نه یې له پاچا مه ډارېږه، نو چې د خدای په لار کې خدمت کوي، بیا د خدای حضور ته له تلو ولې څوک وډار شي؟ دا چې دوی د خدای حضور ته د وړاندې کولو څه نه در لودل، له دې امله یې هغه مبارزه نه شواي کولای چې په هغه کې یې د سر خطر لیدی او ژوند ته یې ترجیح پر ور کوله.

۱۴- {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ}.

[البقرة: ۲۴۳]

تا د هغو کسانو پر تاریخ فکر نه دی کړی چې له خپلو سیمو په داسې حال کې وتښتېدل چې شمېر یې زرگونو ته رسېدی یوازې د مرگ له ډاره (یې سیمه خوشي کړه او خپل عزت، شته او واک ټول یې پر دښمن لیلام کړل).

اهل کتابو دا ډېره لویه تېروتنه کوله چې اجتماعي هڅو کې بیخي کمزوري ول، هغوی د ملت او امت په کچه کارونو کې برخه نه اخیسته، یوازې یې د خپل جیب مفاد ته کتل، که به هغه نه پکې ډکېدی، بیا یې کار نه کاوه، له دې امله په سخت ذلالت اخته ول، دوی به د زرگونو په

بیغام څلورم/۱۴۵

شمېر کې ول، له دښمنه به فراري کېدل چې مړه مو نه کړي، خو خپل وطن به یې ایله کړ، مالونه به یې ایله کړل، عزت به یې ختم شو، یوازې د دې لپاره چې ژوندي پاته شي، هیڅ انقلابي حرکت کې یې برخه نه اخیسته، خو ژوند اصلن د مبارزې نوم دی، که هر څوک د مبارزې هیلې وبایلې هغه ژوند هم بایلې، یوازې دا ژوند نه دی چې په انسان کې سا چلېږي، ژوند هغه دی چې د ژوندیتوب پر معیار پوره وي، له هغه معیار سره ژوند یو نعمت دی او بې هغه ژوند یو عذاب دی، له دې امله هغه قومونه مړه دي چې په خپل ژوند کې یې دغه معیار نه دی پاللی. اهل کتابو خپل نبی ته ویل: {قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ} [المائدة: ۲۴] دوی ویل: ای موسی! موږ هیڅکله نه ور داخلېږو څو هغوی پکې وي، ته او مشر ورور دې ولاړ شی و جنگېږئ، موږ به دلته نندارې ته ناست یو. د ازادۍ مبارزه زور غواړي، په دې لار کې حتمن سختی راځي، هر څوک چې دې ته ځان نه شي ټینګولای هغوی به ازادي هم ونه گوري.

۱۵- {وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ}.

[الأعراف: ۱۶۳]

او له دوی د هغه کلي پوښتنه وکړه چې د سمندر پر ساحل ودان و، هغه چې خلکو یې د شنبې په ورځ کې تېری کاوه.

بیغام څلورم/۱۴۶

دغه ډول ایاتونه د یهودو هغه خصایل بیانوي چې دوی د ډېرو وړو قانوني پابندیو خیال نه ساتی او د ټولني نظم ته یې زیان رساوه، تېری، ناروا او له قانونه مخالفت یې عادت جوړ شوی وی، وړاندې مو هغه ایاتونه راوړل چې قوانین یې ټوټه ټوټه کول، د خپلې خوښې هغه یې منل او نور یې ردول. لکه زموږ خلک چې حتا د ترافیکي قوانینو عملي کول هم ورته سخت وي.

۱۶- {فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ}.

[الأعراف: ۱۶۶]

دوی چې له کومو کارونو منعه شوي ول، له هغو یې تېری وکړ، (عملي یې نه کړل) نو موږ د خپل قانون مکافات له مخې هغوی د ذلت او خواری مجسم سیمبول کړل.

قران کریم گني ځایونه پر اهل کتابونو د لعنت او غضب خبره کړې ده، لعنت او غضب د هغوی د بدو اعمالو بدلې ته ویل کېږي، یعنې دوی مو د خپلو اعمالو په نتیجه کې د ژوند له خوشالیو او ښه‌رازیو څخه محروم کړل. د دغه ایت یو مطلب دا هم دی چې څوک خپل افکار نه شي تولید کولای، هغوی د نورو په افکارو کې د خپل ژوند لپاره د نجات لارې لټوي، له دې امله د خپلو قوانینو پابندي نه شي کولای، ځکه بل ځای تولید شوي افکار د هغوی له قانون سره موافق نه راځي، خپل رواجونه، د ټولني عنعنات او کلتور د بل تر نظریاتو قرباني کړي، دوی

بیغام څلورم/۱۴۷

اصلن د ابتکار وړتیا بایللې وي، له دې امله تل د بل تقلید کوي، د هغوی په پېښو کې دومره مخته ولاړ شي چې د ټولني خپل ټول ارزښتونه ورته مات کړي او په دې توګه له منعه شویو شیانو څخه سرغړونه رامنځته کړي.

۱۷- {وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ} [المائدة: ۶۴]

او تر ډېره وخته مو (د خپلو اعمالو له وجې) د دوی ترمنځ دښمنۍ او کینه را پیدا کړه.

هغوی خپل زور په همدې خپل منځي کشمکش کې اوبه کاوه، یوې ډلې به بله وهله، اختلاف و، فرعون هم د هغوی د اختلاف څخه ګټه واخیسته، دوی یې محکوم کړل، یوه ډله چې د ازادۍ او خپلواکۍ حس یې در لود وټکول، کمزوري یې کړل، وې وژل او بله ډله چې د فرعون خدمت ته یې تن ور کړی وو، ونازول، قارون هم د یهودو له ډلې و، مګر فرعون په خپل دربار کې ځای ور کړ، موسی او هارون علیمها السلام هم د بین اسرائیلو له جنسه وو، خو له هغوی سره یې دښمني کوله، دا عمل د هرې زمانې فرعون کوي، خلک سره وپېشه بیا حکومت پر کوه، یهود چې د خپلې خپلواکۍ لپاره سره په یوه خوله نه ول، څوک یې مبارزین وو او ځینې یې بیا د فرعون درباریان، چا ګوښه والی غوره کړی و په هیڅ یې کار نه در لود، څوک یې بیا تر فرعون وړاندې د خپلو خلکو په ټکولو اخته ول، دغه ډول بې اتفاقه قوم به څنګه خپله خپلواکي

بیغام څلورم/م ۱۴۸

وساتلای شي او د هغوی په خپلمنځي چارو کې به څوک څنگه مداخله نه کوي؟ بني اسرائيلو د خپل ضعف له امله په کور دننه ازادي هم نه در لوده، د هغوی افکار، دين، شريعت او د عبادت طريقي لا فرعون ورته ټاکلې، هر قوم چې سره بېل شي، هغه بل ته محکوم شي، د ازادۍ او خپلواکۍ لومړنی شرط دادی چې يو موټی کېږي به، د خپلو حقوقو لپاره مبارزه کېږي، حاکمه طبقه په خپله خوښه هيڅ کله ټولو خلکو ته د قانون په رڼا کې حقوق نه ور کوي، بلکې هغوی قانون د خپلو گټو په رڼا کې تفسیروي، د قانون وجود د دې لپاره وي چې د خلکو خولې په وتړي، نور يې مساوي عملي کول، د انسانانو په ټولنه کې ډېره سخته خبره ده، ځکه نو انسان حق لري چې د خپل حق لپاره مبارزه وکړي، خو فرعوني قوتونه به يې هر وخت کوټي او په خپله کورنۍ کې به يې د اختلاف له امله دې ته نه ايله کوي چې سره يو موټی شي خپل بشري قانوني حقوق تر لاسه کړي.

۱۸- {وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمَّتْ عَلَيْهِ قَائِمًا} [آل عمران: ۷۵]

او ځينې اهل کتاب داسې ول چې که دې پر يوه درسته خزانه امانتداره وټاکل، نو سالمه به يې در وسپاري او نور يې بيا داسې ول چې که دې يو دينار ور کړ، تر هغو يې نه در کوي چې ورته شله نه شي.

بیغام څلورم/۱۴۹

په امانت کې لاسوهنه خیانت دی، یهودو دا بد صفت درلود، په معاملاتو کې یې خورا لویه نیمگړتیا وه، مور وړاندې ذکر کړل چې دوی د خلکو مالونه په باطله طریقه خوړل، سود پکې رواج و، حرام کاروبار یې کاوه، شتمنو یې مسکینان زبېښل، پر ټولنه یې (په اصطلاح) سرمایه داري نظام حاکم کړی و، د هغه په نتیجه کې یوه ډله پرسېده او بله یې خوارې ده، چې عملي نتیجه یې د بشریت تذلیل، فقر، بېکاري، دوکه، خیانت، شخړې، لوړې او له دې راولاړې شوې ډېرې ټولنیزې ناخوالې وې.

۱۹- [إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ] {آل عمران: ۷۷}

هغه کسان چې د الله په وعدو او خپلو قسمونو یو څه پیسې تر لاسه کوي، دوی په اینده کې (د خپل اعتبار په بایلو) هیڅ ډول برخه نه لري، نه به د الهي خبرو جوگه پاته شي (ځکه دا پاک نفس غواړي)، نه به د اعمالو د بدلې پر وخت الله ورته نظر وکړي او نه به یې هم پاک کړي، د دوی لپاره دردناکه عذاب دی.

څوک چې په دروغو او چل ول له خلکو په کاروبار کې پیسې خوري، هغه کسان که هر څومره مالداره هم شي، اعتبار یې په ټولنه کې له منځه ځي، د دغسې ټولنې د وگړو بد ژوند په برخه وي، دوی هر یو بل ته په کمین کې وي، په دې ټولنه کې شتمن کېدل هم تر ډېره ناڅاپي

بیغام څلورم/۱۵۰

وي او بېرته مسکينېدل هم ناڅاپي وي، ځکه ټول خلک ستا شتمنی ته غله وي، نه تا په قانوني توگه گتلي وي او نه يې بل په قانوني ډول در څخه وړي، ته يې هم په دوگه، فريب او چلول وړې، گتې او ډېروې او دوی هم عيني معامله درسره کوي، ځکه نو دا خلک خپل راتلونکی له خطر سره مخوي، د دې وړ نه پاتېري چې د الله قانون ته غاړه کښېږدي، ځانونه له بدو پاک کړي، خدای رحمت پر وکړي او په ځان کې د خدايي صفاتو د را پيدا کېدو وړ شي، دوی سنگ دله شي، رحم او بخښنه يې هېره شي، خلکو ته روزي ور کول، خپلوي پالل، تر دنياوي مفاد بشر مهم بلل ورته غير مهم شي، هر سړی د خپل ځان لپاره لگياوي، دغه جهنمي ټولنه ده او دغه ژوند يې هم د دوزخ ژوند وي، دوی په گڼو عذابونو اخته وي چې له ژونده يې زړه ور تور کړی وي، که څه هم دوی به دا نه محسوسوي چې دا الهي عذابونه دي، خدايي عذابونه د انساني اعمالو نتيجه وي، خدای وايي چې موږ دفعتن د دې لپاره سزا ور کوو چې خلک متوجې شي او له خپلو بدو کړنو منعه شي، خو که دوام ور کړي، نو عمومي تباهي به يې په برخه وي (الاعراف: ۱۶۸) {ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ} [الروم: ۴۱] په وچه او سمندر کې د انساني کړنو له امله فساد خپور شوی دی، څو انسانانو د دوی د ځينو اعمالو سزا ور کول شي ښايي له خپلو ناسمو اعمالو لاس واخلي.

پیغام څلورم/۱۵۱

۲۰- يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ {آل عمران: ۷۱}

اې اهل کتابو! ولې حق و باطل سره گډوډی او له پوهاوي سره حق پټوي؟

له واقعیت سره د زړه او خولې خبرې موافقت ته حق وایي، حق رښتنولی ته هم وایي، حق د خدای کتاب او دین هم دي، نو دوی نه یوازې دا چې په دین کې یې دوکه له خلکو سره کوله، بلکې د حق لفظ دا بڼې چې حق که د دین په برخه کې و یا د اموالو و صداقت په برخه کې، دوی پټاوه، دا کار یې په ناپوهۍ هم نه کاوه، بلکې ښه په خبر ول، بیا یې هم دا کار کاوه. زموږ ټولنه اوس پر دې معیار وتلې، څومره خلک به د خپل قریب په مقابل کې رښتیا وایي؟ څومره کسان به سمه له واقعیت سره برابره شاهدي ورکړي؟ دا هم لوی مرض دی چې په اهل کتابو کې خپور شوی او اوس زموږ ټولنه هم په اخته ده. دانسته دین پټول، پر خلکو حق و باطل داسې خلطول چې خلک پر باطل هم د حق گومان وکړي، خورا اوږده مخینه لري.

۲۱- {وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ} {آل عمران: ۷۳}

او یوازې پر هغه چا باور وکړئ چې ستاسو په دین وي.

پیغام څلورم/۱۵۲

اهل کتابو ځانونه دومره سپینې ملایکې جوړې کړې وې چې د بل چا خبره یې د دین په اړه بیخي نه اورېده، په ایت کې راغلي چې دوی یوازې او یوازې د خپلو خلکو پر خبرو او د دوی په اند علمي څېړنو باور کاوه، همدا خبره یې ترخپل منځ تبلیغوله هم چې پر بل چا باور مه کوئ. له بده مرغه چې په مسلمانانو کې د گڼو ډلو تر پیدا کېدا وروسته عیني معامله روانه ده، یو کس له دې وجې حتمن بد دی چې شیعیه دی، که هغه په خپل ذات او دیانت کې هر څومره ښه سړی هم دی، خو یوه اهل سنت ته له دې وجې بد دی، اهل تشیع ته بیا یو اهل سنت یوازې د همدې نوم له وجې بد دی، که په خپل ذات کې هغه هر څومره ښه کس هم وي.

۲۲- {هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ} [آل عمران: ۶۶]

ستاسو دغه یهودو د هغه شي په اړه دلیل وایي چې پرې پوهېدئ، د هغه شي په اړه ولې (ناحقه) دلایل وایي چې تاسو یې په اړه هیڅ علم نه لرئ؟

له پوهې پرته د یوه شي په اړه حکم ور کول، حق و باطل بلل، د ټولني لپاره خیر او شر گڼل، دا کار ډېرې بدې پایلې لري، ستا د استدلال میدان باید هغه وي چې ته پکې پوهېږي، کله چې د یوه شي په اړه پوهاوی نه لرې، بیا ولې په هغه کې ناحقه خبرې کوې؟ دلایل وایي او

بیغام څلورم/۱۵۳

خلک گمراهان کوي؟ کوم ضعف ته چې قران کریم گوته نیولې ده، راشئ یوځل یې پر خپله ټولنه عملي کړئ، بیا به درک در کړي چې له سپره خو ډوډۍ پخپري؟!

۲۳- {وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ} [البقرة: ۱۱۳]

او یهودو ویل: نصارا پر هیڅ دین نه دي او نصرانیانو ویل: د یهودو هیڅ دین نه دی، په داسې حال کې چې دوی دواړو د کتاب علم هم در لود.

تر دې وروسته نو زموږ ټولني ته نظر وکړئ چې څه حال دی؟ هلته خو یوې کتابوالې ډلې بله کتابواله ردوله، دلته د یوه کتاب خاوندان دې یو بل سره تکفیروي او یو بل سره لمونځ نه کوي، هر یې بل دوزخي او ځان جنتي بولي.

دا پر قران کریم د یوه سرسري نظر په ترڅ کې مې د هغو اعمالو لنډه تذکره وکړه چې له امله یې یهود تبا شوي او غندل شوي وو. دا هغه ټولنیزې او فردي، اخلاقي او له قانونه د مخالفت کړنې وې چې له امله یې هغوی د حاکم قوم په حیث پاته نه شول، بلکې وځپل شول، فقیر او ذلیل شول، خوار او محکوم شول، عزت و سلطنت یې ولاړ، د ځمکې په ډېره برخه کې وپاشل شول، دومره کمزوري شول چې پر خپل هر شي یې واک له لاسه ووتی، سیمه یې ولکه شوه، د هغوی منابع بل وکارولې،

دوی ته حتا دیني آزادي هم نه منل کېده، هغوی نور د ژوندي قوم په توګه مطرح نه ول، حتا حاکمې طبقې د هغوی د ذات په اړه لا د کمتری داسې احساس درلود چې کله موسی علیه السلام فرعون ته د دوی د آزادی او د یوه خدای د منلو له پیغام سره ورغی، نو درباریانو یې د پېغور په لهجه ورته وویل چې قوم یې زموږ محکوم او تر لاس لاندې دي، دی راغلی دی مور ته دعوت راکوي { فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ } [المؤمنون: ۴۷] د فرعون ډلې وویل: ایا زموږ په شان پر هغو دوو کسانو ایمان راوړو چې د دوی قوم زموږ غلامان دي؟ حاکمه طبقه په محکومه طبقه کې داسې کسان نه ايله کوي چې هغوی د اتبکار وړتیا لري، د محکوم قوم ټولې وړتیاوې خپل کېږي، بیا که هغوی یو نظر وړاندې کوي، نو حاکمه ډله ور پورې خاندې، اخیر هغوی د کمتری احساس واخلي، نور خپل نظریات نه شي وړاندې کولای، په هر شي کې د بل پېښې کوي، دوی فکر کوي چې په دې سړی ډېر ښه ښکارېږي چې د هغو کسانو او ټولنو پېرې وکړي چې د دوی په نظر لوړ او اوچت مقام لري، هغه حاکم او دوی یې محکوم دي، مور فعلن په اسلامي نړۍ کې همدغه وضعیت وینو، خلک د غرب پېرې کوي، دوی فکر کوي چې له ښخې پرتوګ وکاره دا پرمختګ دی، له ښخې پرونی ایسته کړه، دا تمدن دی، ښخه دې نیکر واغوندي، دا آزادي شوه او له دې سره هر څه جوړېږي، هره ټولنه ځان ته ارزښتونه لري، که پردیپاله خلک پر خپلې ټولنې د بل د کلتور تپلو هڅه وکړي، نو هم به ټولنه پراگنده کړي

بیغام څلورم/۱۵۵

او هم به خپله له نامرادۍ سره بدنام هم شي، باید د یوه ژوندي قوم حیثیت ته لومړی راشو، هغه معیارونه معلوم کړو چې په نړۍ کې یو قوم او ملت عزت په تر لاسه کوي، مور چې تر څو د یوې مړۍ لپاره لاس بل ته اوږد کړی وي، هره دعوه مو دروغ بلل کېږي او هیڅوک مو پر یوه خبره باور نه کوي، خلک په مور پوري خاندي چې مور ورته دعوت کوو، مور ازادي او خپلواکي لمانځو، په دې خپګان ښکاره کوو چې څوک ولې زموږ په چارو کې مداخله کوي، او دې ته ورته تشې ادعاوې نورې هم، زما په نظر ټوله اسلامي دنیا او په خاص ډول زموږ ملت او پښتون قوم په ژونديو امتونو، ملتونو او قومونو کې اوس بیخي شمار نه دي، دوی د بل د گټو لپاره سره جنگېږي، یو بل وژني، د خپل کور شته بل ته وږي، خپل ورور د بل لپاره وژني، د بل جنگ خپل کور ته راوړي، خپل منابع بل ته په واک کې ورکوي، د بل په اشارو چلېږي او د خپلو گټو په رڼا کې له نړۍ سره تعامل ته نه دي راوړاندې شوي، تر هغو چې مور د بل له اړتیا خلاص نه شو، دا که مادي اړتیاوي یا غیر مادي، مور خپل تولید ونه لرو، افکار وي که وسایل، ابتکار د بل په لاس کې وي، مور یوازې د هغوی پېښې کوو، هر څه ته د هغوی له عینکو ورگورو، علم د هغوی په غېږ کې زده کوو، د حکومت موډل مې د هغوی وي، حتا فیشن مو هم خپل نه وي، د هغوی په فیشن ویاړ کوو، مور نه ژوندی امت یو، نه مو نړۍ ژوندی بولي.

۲۲/۲۰۲۲/اگست

سرچینه:

(۱) (سنن الترمذي، ابواب التفسیر، باب: ومن سورة التوبه، ح: ۳۰۹۵)

تعقل، تفکر او تدبر په قران کې

قران کریم عقل ته ډېر ارزښت ور کوي، اصلن د دین بنیاد پر همدې عقل دی، که عقل نه وي، نو دین حقانیت نه ثابتېږي، د خدای وجود، د دین حقانیت، د رسول رسالت او د کتاب الله صداقت ټول له همدې عقل سره اړه لري. لېونی د دې یوه په حقیقت نه پوهېږي، ځکه عقل یې گډوډ وي، سالم عقل انسان تر خپله منزله رسوي، له دې امله نو قران کریم د عاقلانو کتاب دی او هر ځای یې همدغه خبره په پرېکنده انداز کړې ده.

په دې مقاله کې به هڅه وکړو چې د قران کریم له مخې د عقل، تفکر او تدبر پر اهمیت او ور څخه کار اخیستنې رڼا واچو، تر هر څه لومړی د قران کریم دغه ایت ته مو پام غواړم:

{ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا } [الإسراء: ۳۶].

او د هغه څه پیروي مه کوه چې علم نه پر لري، یقینن غوږونه، سترگې او زړه ټول پوښتل کېږي.

د دې ایت پیل په دې شوی دی چې په ناخبري کې د یوه شي تابعداري نه ده په کار، ور پسې درې شيان ذکر شوي دي چې د علم لپاره وسیلې دي، غوږونه او سترگې معلومات تر زړه نقلوي او زړه تر فکر

پیغام څلورم/۱۵۷

او تدبر وروسته یې په اړه پرېکړه کوي، چې دا سم دي، نو علم شو، او که یې له واقعیت سره اړه نه در لوده، نو ردوي یې او دا د وسایلو پر خطا حواله کوي، په اخیر کې وایي چې درې واړه د خپلو اعمالو په اړه مسوول دي، انسان د یوه با اختیاره او اراده لرونکي ژوي په توګه باید له ټولو وسایلو څخه پر ځای او سمه ګټه واخلي، غوږ پر خپل ځای وکاروي، سترګې همداسې او زړه یا ذهن پر خپل ځای، که له دې هر یوه پر ځای کار وانه خيستل شي، نو د ټولو مسوولیت یې هم خاوند ته ور ګرځي. قران کریم بل ځای وایي:

{ فَبَشِّرْ عِبَادِ (۱) الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ } [الزمر: ۱۷، ۱۸]

نو زما هغو بندګانو ته زېری ور کړه چې خبرې ته غوږ نیسي،- بیا یې ښه خبره مني، دوی ته الله تعالی هدایت کړی او همدوی د عقل خاوندان دي.

ګورئ د غوږ مناسب کار دادی چې د خبرو له اورېدو ځان ګونډ نه کړي، بلکې خبرې په واورېدل، شي پر خبرو تر غوږ وروسته دا ثابته کړي چې دغه یې سمې دي او هغه یې ناسمې، نو سمې یې ومنل شي او ناسمې یې رد شي، دا د یوه سالم عقل تقاضا هم ده، له دې وجې قران کریم په اخیر کې وویل چې دوی ته الله تعالی هدایت کړی او همدو د عقل خاوندان دي، ځکه د خپل عقل پر مقتضا یا غوښتنه ولاړل.

بیغام څلورم/۱۵۸

هغه کسان چې د عقل، سترگو او غوړو له کارولو ډډه کوي، الله تعالیٰ یې په اړه داسې وایي:

{لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ} [الأعراف: ۱۷۹].

دوی زړونه لري، علم نه په تر لاسه کوي، او سترگې لري، لیدل نه په کوي او غوړنه لري، اورېدل نه په کوي، همدغه کسان د چارپایانو په شان دي، بلکې تر چارپایانو هم بې لارې او همدوی ناخبره دي.

په دې ایت کې وینو چې کوم څوک له عقل، فکر تدبر څخه کار نه اخلي، د معلوماتو په وړاندې له شته وسیلو (سترگو او غوړونو) کار نه واخلي، الله تعالیٰ چارپایان هم ترې ښه بللي دي او دوی یې تر هغو هم ډېر غافله او بې خبره یاد کړي دي، بل ځای هم وایي:

{أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا} [الفرقان: ۴۴].

او که ته گومان کوي چې د دوی زیاتره حقایق اوري او په اړه یې فکر کوي، هغوی لکه حیوانات بلکې تر دې هم ډېر بې لارې دي.

دغه ایت موږ ته د غوړ نیولو او فکر کولو ډېر اهمیت په لاس راکوي، هغه څوک چې د یو چا خبره نه اوري، یوازې خپله یې تر سر نیولې وي، نه پر خپل کار فکر کوي نه د بل پر کار، هغوی داسې دي لکه حیوان،

بیغام څلورم/۱۵۹

ځکه چې حیوان عقل نه لري، هغه یوازې شعور لري، له دې امله د یوه شي په اړه تعقل او تدبر نه شي کولای، د خبرې مفهوم نه شي اخیستای، له دې امله هره خبره هغه ته فقط داسې معلومېږي لکه د پسي اخیستلو یا راگرځولو لپاره چې اواز ورته وشي، دوی نور نه پوهېږي، مگر انسان چې له خپل عقل سره دا کار کوي، نو ځکه تر حیوان هم بدتر او بې لارې بلل شوی دی.

زموږ په دنیا کې چې هر شی جوړ شوي دي، دا ټول د عقل په مرسته جوړ شوي دي، که عقل نه وي هیڅ هم نه کېږي، عقل د علم وړتیا په انسان کې پیدا کوي، که نه تر نه چا لېونی عالم لېدلی دی؟ د عقل وجود انسان دې ته هڅوي چې هم خپلې گټې خوندي کړي هم د نورو انسانانو، هم ځان ته فایده ورسوي او هم نورو ته، هم ملت ته گټور ثابت شي او هم وطن ته، هم خدای په وپېژني او هم دین.

د انسان بدن داسې جوړ دی که هر غړی یې ونه کاروي، هغه خپل ور کړی استعداد بایلي، که د پښو منزل ونه شي، بیا پر پښو تگ انسان نه شي کولای، که د مکتب یو استاد روزانې ته بوزې، یوه ورځ کار وکړي، نو ټول بدن به یې درد کوي، ځکه هغه ورسره نااشنا دی، یو کس چې زیاتې خبرې یې نه وي کړې، که یې ډېر ورغوي، د هغه پر سر درد کېږي، عقل هم دا ډول دی، که له عقل څخه کار وانه خيستل شي، هغه هم کمېږي، دغه ایاتونه چې مخکې تېر شول، دا ثابتوي چې دغو قومونو له عقله کار نه اخیستی، ځکه یې له عقل در لودلو سره فکر نه کاوه، په

بیغام څلورم/۱۶۰

سترگو یې بد کارونه لیدل، خو ایله کول یې نه، په غورو یې د نورو قومون کیسې اورېدې، خو عبرت یې نه ځنې اخیستی، له دې وجې الله تعالی وویل داسې دي لکه هیڅ چې نه لري او حیوانات لا تر ښه دي.

عقل د عمر له زیاتوب سره مخ پر زوال کېږي، له دې وجې باید د خپل عمر په اوله مرحله کې انسان له عقل څخه کار اخیستل پیل کړي، قران کریم وایي:

{وَمَنْ نَعْمَرُهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ} [یس: ۶۸].

او که موږ چا ته زیات عمر ور کړو، نو هغه بېرته خپل اولني حالته بیاو، دوی پر دې فکر نه کوي؟

نکس پر بل مخ اړولو یا ړندولو ته وایي، عرب وایي: اِنْتَكَسَ فُلَانٌ، پلانی سر پر چړی ولوبدی. نو د ایت د دې برخې معنا دا ده چې خپل اولني حالت ته یې بیاو، هغه وخت چې ماشوم وي، په هیڅ نه پوهېږي، نو که لوی شي او ډېر زوړ شي بېرته د ماشوم په شان کېږي، بل ځای وایي:

{وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا} [النحل: ۷۰].

او الله تعالی تاسو پیدا کړي یاست، بیا مو مړه کوي او ځینې مو هغه اخیر عمر ته بیايي چې تر پوهاوي وروسته په هیڅ شي نه پوهېږي.

د قران کریم په اړه غور:

{أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا}. [النساء: ۸۲].

ایا دوی د قران کریم په اړه فکر نه کوي چې که له الله ماسیوا د بل چا له خوا وای، نو دوی به ډېر اختلاف پکې موندلی وای.

دلته وینو چې د قران کریم په اړه الله تعالیٰ مشرکانو ته بلنه ورکوي چې فکر وکړي، تر فکر وروسته به درته ثابته شي چې دا کتاب د الله له لوري دی، ځکه په ۲۳ کاله نزول کې یې هیڅ داسې مثال نه شته چې یو حکم دې له بل سره ټکر وي، یوه مسله دې له بلې سره تعارض ولري، یوه خبره دې له علمي ساینسي حقیقتونو سره په ټکر کې واقع شي، نو دا خبره د دې ثبوت ده چې دغه کتاب د الله دی، نه د بشر.

{أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا} [محمد: ۲۴].

ایا دوی د قران کریم په اړه فکر نه کوي او که یې زړونو ته نه کښته کېږي (زړونه یې بند دي)؟

مشرکان چې له عقله یې د دین په برخه کې کار نه اخیستی، قران کریم دلته ورته یادونه کړې ده چې زړونه مو ولې بند کړي دي؟ ولې پر قران کریم غور و فکر نه کوئ؟ تاسو خپل دین او د الله دین سره پرتله کړئ،

بیغام خلورم/۱۶۲

بیا سوچ پر وکړئ نو خپله د انصاف پرېکړه وکړئ چې کوم دین حق دی او کوم یې ناحق؟

{ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ } [البقرة: ۲۴۴].

په دغه ډول الله تعالی تاسو ته خپل اياتونه (قوانین) بیانوي چې تاسو فکر پر وکړئ.

{ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ } [يونس: ۱۶].

ووايه: که د الله خوښه وای (چې دا کتاب نازل نه کړي) نو ما به نه پرتاسو تلاوت کړی وای او نه به مې په خبر کړي واست، يقنن ما تر دې پخوا ستاسو په منځ کې ډېر ژوند کړی دی، تاسو غور نه پرې کوئ؟

که زه په خپله دعوه کې درواغجن یم، نو خورا ډېر عمر مې ستاسو ترمنځ تېر کړی دی، هلته مې ولې داسې دعوه نه کوله؟ دا چې تر ډېر وخت وروسته دا دعوه کوم، معلومه ده چې وحې راته شوې ده؟ او زه خپل ژوند ځکه په مثال کې راوړم چې ما په تېر ژوند کې نه دروغ ویل، نه مې بل بد کار، دا چې له خلکو سره په معامله کې مې دروغ نه ویل، نو له خدای سره په معامله کې به څنگه دروغ وایم؟

{الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱) إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}.

بیغام څلورم/۱۶۳

[یوسف: ۱، ۲].

الف، لام، راء، دغه د روښانه کتاب ایاتونه دي، مور په عربي ژبه نازل کړی دی، چې تاسو پکې فکر وکړئ.

{لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ} [الأنبياء: ۱۰]

یقینن مور تاسو ته داسې کتاب نازل کړی چې ستاسو لپاره پند پکې دی، نو تاسو فکر نه پر کوئ؟

په دې قران کریم کې تاسو غور وکړئ چې د دې کتاب په احکامو عمل کول تاسو ته د دنیا او اخرت د ښېگڼو دروازه خلاصوي، تاسو ولې عمل نه په کوئ او له منلو څخه یې انکار کوئ؟

{قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ} [الأنبياء: ۶۶، ۶۷]

(ابراهیم ع) وویل: نو ایا تاسو له الله ماسیوا د هغه شي عبادت کوئ چې نه گټه در رسوي او نه زیان، پر تاسو او له الله ماسیوا ستاسو پر معبدانو دې افسوس وي، ایا دومره سوچ هم نه شته درسره؟

{ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ}.

[المؤمنون: ۸۰].

پیغام څلورم/۱۶۴

او دی هغه (ذات) دی چې ژوند ور کوي او دی یې مړه کوي، د شپې او ورځې یو په بل پسې راتگک د هغه په امر کېږي، ایا د دې نظام په اړه فکر نه کوئ؟

تاسو پر دې فکر ولې نه کوئ چې څنگه الله تعالی یوه انسان ته د مور په رحم کې ژوند ور کوي، هلته یې د ژوند لپاره اوکسیجن ور رسوي، د خوراک او څښاک انتظام یې ورته کړی دی، یو چیچی په هگۍ کې ژوندی کېږي او همالته ورته د خوراک ترتیب نیول شوی، یو دانه په ځمکه کې لوېږي، تر ځمکه لاندې شنه کېږي، وده کوي او اخیر مېوه، بیا د دې هر ژوندي شي اخيري برخلیک مرگ دی، دغه د ژوند او مرگ سلسله چا روانه کړې ده؟ شپې او ورځې ته نه گورئ، چا دغه نظم ساتلی دی چې لمر راځي ورځ جوړوي، بیا لمر ځي، تیاره کېږي؟ که دغه لمر تر خپل وخت ډېره موده په گرمي کې ودرېږي، نو د گرمۍ درجه به څومره لوړه شي، ژوندي موجودات به ټول مړه شي، او که په یخ کې لمر وځنلېږي، د شپې موده اوږده شي، نو څومره به یخ شي او د ژونديو موجوداتو به څه حالت وي، دغه نظم چا برقراره کړی دی او تاسو و ټولو ژویو ته یې د ژوند چانس په لاس ور کړی؟ پر دې ټولو اړخونو یې فکر نه کوئ؟

{اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}. [الحديد: ۱۷].

بیغام څلورم/۱۶۵

په دې پوه شئ چې الله تعالی تر مرگ وروسته ځمکه ژوندی کوي، یقینن مور تاسو ته واضح ایاتونه بیان کړل چې ښایي تاسو فکر پر وکړئ.

ځمکه دلته د حاکمو قوانیو له مخې داسې کېږي چې یو وخت شیان پکې شنه کېږي، دا یې د ژوند حالت دی او بیا پکې یخ شي، ځمکه ورسره کنگل شي، هیڅ نه شنه کوي، دا یې د مرگ حالت دی، دغه قانون چا داسې جوړ کړی دی؟ فکر نه ور باندې کوئ!

{كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ} [يونس: ۲۴].

دغه ډول مور خپل ایاتونه د هغو خلکو لپاره تفصیلي بیانوو چې سوچ و فکر کوي.

{وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغِثِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ( ) وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ} [الرعد: ۳، ۴].

دی هغه (ذات) دی چې ځمکه یې غوړولې ده، په دې کې یې غرونه پیدا کړي، ویالې یې پکې جوړې کړې، هر ډول مېوې یې پکې پیدا کړې په ځمکه کې د مېوو دوې دوې جوړې پیدا کړې دي، پر ورځ شپه راولي، په دې ټولو نښو کې د غور کوونکو خلکو لپاره د عبرت نښې دي

بیغام څلورم/۱۶۶

او په ځمکه کې ځینې برخې یو له بل سره مښتې وي ورسره په خوا کې د انګورو باغونه وي، کښتونه وي او د خورما داسې ونې وي چې ځینې پر یوه تنه را شنه شي بیا سره بېل شي او نور یې جلا جلا را وټوکېږي، دا هر څه په یوه ډول اوبو اوبېږي او په خوراک کې مو ځینې مېوې له نورو جلا کړې دي، په دې هر څه کې د عقل لرونکو کسانو لپاره د درس سترې نښې دي.

په دغو ایاتونو کې د عقل لرونکو، فکر کوونکو او هوښیارو خلکو لپاره د الهي نظام خورا په زړه پوري او دلچسپ اړخ ذکر شوی دی، دا ځمکه څنگه پیدا شوې ده؟ غرونه او دریاونه پکې شته، د ځمکې د هوا په بدلون کې خورا لوی لاس لري، غرونه د ځمکې ذخیرې هم دي، د اوبو لویې زیرمې همدلته خوندي کېږي اوبه یا د کاریز و چینو په شکل را بهېږي، واورې نیسي او د گرمي په موسم کې سوکه سوکه ویلېږي په ویالو او دریاونو کې را وبهېږي، دغه ډول دقیق نظام چا جوړ کړی دی؟ هر ډول مېوې په همدې اوبو پیدا کوي، دغه ځمکه یې د را زرغونېدو محل ده، جالب اړخ دادی چې مېوې هم جوړې لري، نر و ښځه لري، ځکه یې په دې ایت کې الله تعالی یادونه کړې ده. تر دې وروسته د شپې او ورځې یادونه له حکمت څخه خالي نه ده، د مېوو په پخولو او خوړولو کې شپه او ورځ دواړه اغېز لري، ټول وخت که لمر وي هم به گرمي زیاته شي چې مېوو ته ښایي له گڼو اړخونو ستونزې جوړې کړي، او که شپه یوازې وي، بیا یخ ورسره زیاتېږي هم مېوو ته مشکلات

بیغام څلورم/۱۶۷

ایجادوي، دا چې دواړه شته، او په دې سره یې د نظام توازن ساتلی دی، نو دا کار چا کړی دی؟

څنگ پر څنگ ځمکې وي، په یو ډول اوبو اوبېري، مگر یو لور ته د انګورو باغ وي، بل خوا کبوتونه وي، له دې سره جوخت بیا خورماوي ولاړې وي، گن شیانو نور هم په همدې یوه ځمکه کې زرغونه وي، دا سیستم چا پنځولی دی چې پر یوه ځمکه ولاړ باغونه په ډول ډول اوبو اوبېري، خو بیا یې هم میوې له نورو سره توپیر لري، جلا جلا خوندونه لري، ځینې یې تر نورو په خوراک کې د انسانانو لپاره بهترې وي، چا ته یوه مېوه خوند ورکوي چا ته بله، دغه ډول دقیق او محاسبه شوی نظام کوم ځواک را منځته کړی دی، پر دې تاسو فکر نه کوئ؟

{ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ( ) وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ ( ) وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ( ) وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ [الروم: ۲۱ - ۲۴].

او د ده د قدرت له نښو داده چې تاسو ته یې له خپلو ځانو جوړې پیدا کړې چې تاسو ور سره ډاډ پیدا کوئ او ستاسو ترمنځ یې دوستي و رحمت پیدا کړی دی، یقینن په دې کې د فکر کوونکو خلکو لپاره د

بیغام خلورم/۱۶۸

عبرت نښې دي، او د قدرت له نښو یې د اسمانو و ځمکې پیدایښت، ستاسو د ژبو او رنگو اختلاف هم دی، په دې کې د جهانیانو لپاره د عبرت نښې دي، او دا یې هم د قدرت نښه ده چې په شپه کې خوب کوئ او ورځ کې یې د فضل لټه کوئ، په دې کار کې بیا هم د هغو خلکو لپاره درس دی چې خبره اوري، د هغه یوه بله نښه دا هم ده چې تاسو ته برېښنا د ډار او تمې دواړو لپاره در ښکاروي، له لوړې خوا اوبه را نازلوي او په دې سره ځمکه تر مرگ وروسته ژوندی کوي، د فکر کوونکو کسانو لپاره دې کې هم د عبرت نښې دي.

{وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ} [الجاثية: ۱۳].

او تاسو ته ده د اسمانو او ځمکې هر څه په خپله مسخر کړي دي، په دې کې فکر کوونکو خلکو لپاره غټې نښې دي.

اسمان او ځمکه کې هر شی د قانون تابع دي، که تاسو وغواړئ د هغو قوانینو تر کشف وروسته یې د خپلې گټې لپاره استعمالولای شئ، دلته ټول کاینات د فطرت له مخې همداسې پیدا شوي دي، انسان ته دا وړتیا ور کول شوې ده چې دغه قوانین کشف او په خپله گټه یې وکاروي، لکه نن چې د ساینس په مټ انسان همدغه کار کوي.

{لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ} [الحشر: ۲۱].

پیغام څلورم/۱۶۹

(د مثال په ډول) که موږ دغه قران پر غره نازل کړی وای (او هغه ته مو د دې احساس ور کړی وای)، نو تا به غر لیدلی وای چې د الهي ډار له کبله به لږزه پر راتله او چاودلی به وای، دغه مثالونه موږ د دې لپاره خلکو ته بیانوو چې هغوی فکر پر وکړي.

دغه ایت فرضي مثال بیانوي، چې که موږ غره ته د قران کریم په اړه احساس ور کړی وای، نو هغه به د مخالفت په صورت کې د الهي ډار له کبله لږزېدلی او چاودل شوی به وای، مگر انسان د خپل ډېر واپه صورت په درلودلو سره بیا هم د قران کریم په وړاندې نه ټیټېږي او د الهي احکام تعمیم ته غاړه نه ږدي، سره له دې چې انسان ته شعور او عقل ور کول شوي، وړتیا یې لري او له دې سره الهي پیغام هم ورته راغلی، مگر بیا هم د خدای د کلام په وړاندې یې نرمي غوره نه کړه او پرلپسې مخالفت کوي.

دغه مثالونه د تعقل، تفکر او تدبر یوازې یوه نمونه دي، په قران کریم خورا ډېر ځایونه الله تبارک و تعالی زموږ پام دې شیانو ته را اړولی دی، د اسمان، ځمکې، ونبو، اوبو، مرگ و ژوند او دې ته شیانو یادول دا په گوته کوي چې قران کریم انسانانو ته پر دې ټولو شیانو د غور او فکر بلنه ور کوي، انسان د دې هر څه وړتیا لري، پر دې هر څه فکر تر علم وروسته کېدای شي، انسان چې پر همدې شیانو تجربې کوي او خپلې تجربې راتلونکي نسل ته ایله کوي، په دې توگه اخیر انسان هغه ځای ته رسېږي چې الله تعالی یې ځنې غواړي، قران کریم یادونه وکړه چې د

بیغام څلورم/۱۷۰

اسمان او ځمکې هر څه په قانون کې دي او مخالفت یې نه شي کولای، په دې توګه ستاسو لپاره اېل شوي دي، نو علم وکولای شول چې د دې کایناتو ترمنځ شته قوانین کشف کړي او د لمر د تورېدو وړاندوینه وکړي، د سپوږمۍ د تورېدو وړاندوینه وکړي، د باران اټکل وکړي، د مور په نس کې د ماشوم حالت بیان کړي، د انسان د مرضونو تشخیص وکړي، د مرض لپاره مختلف ډولونه دواوې د تداوي لپاره جوړي کړي.

د کایناتو په اړه د قران کریم دې یوه ایت ته پام وکړئ:

{ وَكَانَ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ. }

[یوسف: ۱۰۵]

او په اسمانو و ځمکه کې د الهي قدرت داسې ډېرې نښې شته چې دوی پر تېرېږي او له دې نښو څخه غافله دي.

دغه ایت څومره ډېر وخت مخکې دې ته اشاره کړې ده چې په اسمان او ځمکه کې د قدرت نښې دي، انسان به پر تېرېږي، ور لور به شي، پر وبه درېږي، له دې هر څه سره به د دې نښو له خالقه غافل وي، د هغه قانون به نه مني، دې ته به فکر نه کوي چې په دغو کایناتو کې د چا قوانین جاري دي؟ که دغه ځواک دومره لوی نظام د خپلو قوانینو په مټ درولای شي، نو انسان ته یې هم باید ژوند تېرولو لپاره قانون لېرلی

پیغام څلورم/۱۷۱

واي، هغه قانون قران کریم دی، خو د نړۍ څومره ډېر انسانان له دې حقیقت څخه غافل دي؟

وگورئ دغه ایت ډېر په خوا د کایناتو لوړو ته د پورته کېدو خبره کړې ده، دا کار څه وخت ممکن دی؟ کله چې مور علم وکړو، کله چې ساینس زده کړو، هغه وخت چې په کایناتو کې طبیعي قوانین کشف کړو، تر دې وروسته مور کولای شو چې د قران کریم دغه وړاندوینې نړۍ ته ثابتې کړو او د الله کتاب د یوه رښتني کتاب په توگه را مطرح کړو، که مور په هره برخه کې د نړۍ نامسلمانو ته سترگې نیولې وي، نو دقران کریم دغه حقایق به هیڅ وخت را برسېره نه شي او خلکو ته به یې حق دعوت هم ونه رسېږي.

{وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ} [الأنبياء: ۳۲]

او مور اسمان (شاوخوا کاینات) د یوه خوندي چت په توگه جوړ کړي دي او دوی د اسمان له دې حقیقت څخه په ناخبري مخ اړوي.

دا څومره لوی ساینسي انکشاف دی؟ نن د ساینسي برخې علماء مور ته وایي چې ځمکه په خورا ښه ډول له اسماني اجرامو او لمړینو زیان رسونکو وړانگو څخه خوندي شوې ده، که دغه لوړ چت ورته نه وای، ښایي له ځمکې سره ډېرې لویې اسماني ډبرې ټکر شوې وای چې دلته به یې قیامت جوړ کړی وای، یا هم د لمر تېزې سوځونکې تاوانې وړاندې تر ځمکې راغلې وای، انسانیت به یې تبا کړی وای، ژوندي

پیغام خلورم/۱۷۲

شیان به بی یو مخیز هلاک کړی وای، دلته به یې د زراعت او کښتونه
مخه نیولې وای، دا چې د دې هر څه لپاره چا زمینه برابره کړه؟ قران کریم
ددې ځواب وایي او انساني علم ورته زمور په بشري نړۍ کې شواهد پیدا
کوي چې دا خبره نوره هم باوري او یقیني کړي.

یو بل ځای وایي:

{ يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَتَفَدُّوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ فَانْفُدُوا لَا تَتَفَدُّونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ [الرحمن: ۳۳].

اې جنیاتو او انسانانو! که ستاسو په وس پوره وي چې د اسمانو او
ځمکې اطرافو ته ووزئ، نو دا کار وکړئ، مگر تاسو یې له قوت او زور
پرته نه شی کولای.

په دې ایت کې دا خبره شوې ده چې که تاسو د کایناتو په منځ کې
پرواز کوئ، نو د دې لپاره قوت ته اړتیا ده، باید هغه قوت تر لاسه کړئ
چې همدا کار په وکړئ، ځکه هلته به له داسې څه سره مخ شی:

{ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ [الرحمن: ۳۵].

(که لوړ ولاړ شی) نو بې دوده اور سره به مخ شی او (که په ځمکه
ننوزئ) نو هلته به د مسو (گرم ویلې) کانونه ستاسو مخه ونیسي، نو تاسو
به بریالي نه شی.

بیغام څلورم/۱۷۳

دواړه ایاتونه په خورا لوړه کچه د نن زمانې ساینسي انکشافاتو ته ګوته نیسي، اول یې دا خبره وکړه چې که تاسو تګ غواړئ نو په سلطان (ټیکنالوجي) سره کولای شئ چې ولاړ شئ، مګر د دې لپاره ستاسو په وړاندې دوې ستونزې دي: یوه یې په اسمان کې ده چې تاسو به له سخت اور او ګرمۍ سره مخ شئ دویمه یې په ځمکه کې ده چې کانونه او مس همداسې ویلې پراته دي، که په ځمکه کې ځی یا هم اسمان ته باید د ځان حفاظت په داسې توګه وکړئ چې هلته مو ژوند بچ کړي، که نه دواړه ځایونه به ویلې شئ او د بېرته راتلو یا راختو وس به در پکې نه وي.

سلطان په قران کریم کې بل ځای هم د غلبې یا قوت لپاره کارېدلی دی:

{ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي }

[إبراهيم: ۲۲].

ما پر تاسو هیڅ غلبه و زور نه در لود، مګر دا چې ما تاسو ته دعوت در کړ، تاسو را سره ومانی.

{ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ } [الحجر: ۴۲]

زما پر بندګانو ته هیڅ ډول غلبه او زور نه لرې.

دا چې انسان قوت او زور پیدا کړي، بیا کله ناکله د شر کارونو ته مخه کوي، له دې امله په قران کریم کې ګڼې لارښوونې ورته شوې دي چې که

پیغام څلورم/۱۷۴

تاسو د خدای له قانون سره سم عمل وکړئ، علم ته ترقي ور کړئ، خپل استعدادونه وغورځوئ، په کایناتو کې شته قوانین چې تاسو ته مسخر دي، کشف کړئ او گټه ځنې واخلي، نو تاسو سره به دلته ټول الهي قوانین هماهنگه شي، موفقیت او بریا به ستاسو وي، الله به مو غیبي مرسته وکړي، خو تاسو مخالفت ته مخه کړئ، نو نه یوازې دا چې د الله په عذابونو به اخته شئ، بلکه دلته له شته قوانینو سره نه همبرغي به تاسو تبا او برباد کړي، له دې امله انسان ته په کار ده چې تر خپلو حدودو ونه وزي، د خپل علم په مټ د الهي قوانینو مخالفت ونه کړي، انسان د علم او وسایلو په برخه کې یې له خورا ډېرو محدودیتونو سره مخ دی، نو د انساني علم لپاره د الهي وحې د ډېوې خورا ډېره اړتیا ده چې هغه په تیارو کې ورته رڼا وکړي او خپل منزل ته ځان په ورسوي.

خیر ښېگڼه ده او شر بدگڼه ده، په مجموع کې خیر له الهي قانون سره سم تگ دی او شر یې مخالفت دی، که هر څوک د خدای له قانون سره سم تگ وکړي، نتیجه به یې هم ښه وي: مثلن: انسان ته د اوکسیجن اړتیا ده، که څوک پر ځان اوکسیجن بند کړي، حتمي به مري او دا د هغه لپاره شر دی، که څوک له لوړ ځای څخه ځان را ایله کړي، نو د ځمکې جاذبه قوه یې کښته کشوي او هغه به ځان ووژني یا به سخت خور شي، دا یې د ځان په خیر کار ونه کړ بلکه شر دی، همدا شان اور سوځول کوي، که څوک په اور کې ځان واچوي، نو دا شر شو، خو که بل کار وکړي، له اوبو د تندي ماتولو کار واخلي، دا خیر دی، له لوړ ځای څخه

بیغام څلورم/۱۷۵

د را توپ وهلو پر ځای پر ځینه (زینه) کښته شي يا هم د رسی په مټ کښته شي، نو روغ به ولاړ شي او له دې قوانینو سره دا هماهنگي به یې په خیر تمامه شي، اور زموږ د ژوند له بیخي نه جلا کېدونکو اجزاؤ څخه دی، مگر د انسان د مرگ او سوځولو سبب هم کېږي، که ناسم یې استعمال کړو شر پیدا کوي، مثلن: کور په وسوځو، بازار ته اور ور کړو یا بل همداسې کار، نو دا له الهي قانون څخه سرغړونه ده او نتیجه یې شر ده، خو همدغه اور د انرژۍ د پیدا کېدو سبب ده چې انسان ته سوکالي وړ کوي، په دې توگه دلته ټول هغه قوانین چې الله تعالی د دې نظام په منځ کې وضع کړي دي، که موږ ورسره هماهنگي وکړو، په خیر مو دي که ورسره ټکر وکړو، شر راته پیدا کوي، په همدې توگه د انسانانو خپل منځي روابط دي، معاملات دي، سیاست دی او داسې نورې برخې د دې هرې برخې لپاره الله تعالی ځینې کلي فارمولې بیان کړې دي، چې د هغو په رعایت کولو زموږ ژوند ښه کېږي او د هغو په نه رعایت له نړۍ څخه ځنگل جوړېږي چې هر زورور به کمزوری پکې خوري او دغه گره به د انسانیت لپاره جهنم جوړه کړي، لکه نن چې موږ د دې هر څه شاهدان یو.

{إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ (۱۹۰) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ}.

[آل عمران: ۱۹۰، ۱۹۱]

بیغام څلورم/۱۷۶

د اسمانو او ځمکې په پیدایښت او د شپې و ورځې یو په بل پسې راتلو کې د عقل خاوندان ته د عبرت غټې نښې دي، دوی هغه کسان دي چې د الله دین پاس په ولاړه، ناسته او پر اړخ په پروتو ساتي (یعنې ټول وخت یې پرې نظر وي عمل په کوي) د کایناتو د لوړو او کښتو برخو په اړه تر فکر وروسته وایي: ای زما ربه! دغه ټول نظام دې بې گټه نه دی پیدا کړی، له بې گټې کارو څخه ته ډېر لرې او منزله یې.

{أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَايِبُ سُودٌ (۴۷) وَمِنَ النَّاسِ وَالْدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ}.

[فاطر: ۲۷، ۲۸]

دې ته دي فکر نه دی کړی چې الله له اسمانه اوبه نازلوي، مور په همدې یو رنگه اوبو گڼ رنگه مېوې را پیدا کوو، غرونو ته دې پام نه دی کړی چې ځینې تکسپین، نور یې سره او یو بل ډول یې تکتور دي، څنگه یې رنگونه سره مختلف دي، همدا شان خلک، خزندی او چارپایان هم بېلابېل رنگونه لري، بېشکه چې یوازې د الهي حقیقت پېژندونکي بندگان د هغه په وړاندې خپل ځانونه کم بولي.

دغه دواړه ایاتونه د هغو شیانو د علم یادونه کوي چې ټول یې له ساینس سره تړلي دي، د ایت په پای کې یې یو ځای د عقل خاوندان او بل ځای هغه علماء بللي دي چې د خدای عظمت په خپلو سترگو ویني،

بیغام څلورم/۱۷۷

تر دې وروسته خپل ځان د هغه په وړاندې کم گڼي او د علم، معرفت، سمې پېژندنې او مینې له مخې د هغه قوانین عملي کوي او ځان ته دا حق نه ور کوي چې د داسې یوه ستر او عظیم رب له قوانینو مخالفت وکړي. د یخشی اصل معنا هم دغه ده چې د یو چا د عظمت تر پېژندلو وروسته خپل ځان دهغه په وړاندې کم وبلل شي؛ که څه هم په عربي کې ځینې الفاظ د نورو پر ځای کارېږي، مگر یو د لفظ خپله اصلي معنا وي او بله یې مجازي، د یخشی اصل معنا همدغه ده او که بل ځای د خوف لپاره وکارېږي، نو هغه به یې مجازي معنا وي.

۱۴/۹/۲۰۲۲

ایا په اسلام کې مذهبونه یوه اړتیا ده؟

د اسلام له پیل را وروسته یوازې د رسول الله ص زمانه هغه موده وه چې په اسلام کې دننه د اسلام په نوم گڼې ډلې او مذاهبو وجود نه درلود، د هغه تر مړینې وروسته د اصحابو له زمانې فکري اختلاف پیل شوی دی چې په را وروسته پېړیو کې دې اختلافاتو دومره شدت وموند چې مسلمانانو یو له بل څخه لارې جلا کړې، یوې ډلې خپله لار سمه وگڼله او بله یې رد کړه، حتا سره تکفیر یې کړل او جنگونه وشول.

فکري اختلاف خو د بشري ژوند یوه برخه ده، اختلاف تنوع ده او بې تنوع ژوند خوند نه کوي، بلکې ژوند ورسره درېږي، اختلاف که تنوع ته لار جوړوي، ابتکار را منځته کوي، کلېشه شوی فکر ځای نوي ته په دې توگه ایله کړي، نو بد نه دی، بلکې هدف دی.

مگر که اختلاف شدت ومومي، فزیکي شخړو ته ورسېږي، جمود ته لار جوړه کړي او د تنوع پر ځای د جمود داسې یو وضعیت را پیدا کړي چې هر څه ورسره ودرېږي، د انساني ذهن د فکر برخه ورسره فلج شي او وچ کلک روند تقلید کې خلک په ځنځیرونو تړلي خوشاله وي، دغه ډول اختلاف یې مردود دی او پایلې یې هم بدې راوړي.

مور دواړه ډوله اختلاف وینو، خو لومړی ډول یې په کمه کچه دی او دویم ډول یې په لویه پېمانه شته. په ژوند کې اصلن لومړی اختلاف

هدف وي او دویم یې مردود، مور مردود اختلاف ته لار جوړه کړې او هغه ښه مو ايله کړی دی. له اختلافه تېښته نه شته، ځکه انساني افکار، استعدادونه، پوهه، د ژوند شرایط، رواني حالت، له خپل چاپیریال او نړۍ څخه معلومات او پر بنا یې لیدلوری، په دیني متن پوهه او تر څنگ یې د هغې ژبې علم، مذهبي تعصب او گڼ نور عوامل ټول توپیر سره لري، له دې امله اختلاف حتمي دی او د تېښتې هیڅ لار ځنې نه شته.

تر دې پاسنیو عواملو ور هاخوا انساني ژبه هم هر وخت د تغیر په حال کې وي، الفاظ یې د وخت، ځای او ټولنې په بدلېدو خپل مفهوم بدلوي، له دې حقیقه هم سترگې نه پټېږي چې له یوه متن څخه گڼ خلک گڼ مفاهیم را باسي، دا د انساني ژبې یو داسې خصوصیت دی چې هم ښې پایلې لري او هم بد عواقب. بیا د دیني متن نزول په یوه خاصه زمانه کې کېږي چې د هغه زمانې، مکان او ټولنې ځانگړی تاثیر پر حتمي دی، ځکه د هغوی په ژبه وي، اصطلاحات، محاوره، متلونه، مجاز و حقیقت، تفصیل و اجمال او گڼ ورته ژبني مسایل یې ټول په پام کې نیول کېږي، که داسې ونه شي، نو د یوې نوې ژبې اختراع به کوي چې په هغه ژبه بیا د انسانانو پوهاوی ممکن نه دی، سره له دې چې دغه دیني متون اساسن د انساني پوهاوي لپاره راغلي دي، نو که د انسانانو د ژبې ټول مسایل په پام کې ونه نیسي، بیا زموږ پوهاوی ور باندي ممکن نه دی او اساسي هدف یې له منځه ځي، نو دا خبره یو روښانه حقیقت دی چې د ټولنې کلتور د دین پر ژبه، احکامو، عملي طریقې ټولو باندي

تاثیر لري، دا چې دین په څنگه شرایطو کې نازلېږي، دا یو اړخ، او بل یې دا دی چې وروسته انسانان د دغه وخت په شرایطو پوهېږي که نه؟ له دیني متن څخه خپلې ټولنې ته په کتو فهم اخلي، هغه د نزول د وخت شرایط یې یو مخیزه له پامه اچوي او که دواړه په نظر کې نیسي، وروسته فهم ور څخه اخلي، یا هم یوازې د نزول وخت ته پام کوي، د دوی ټوله هڅه دا وي چې دیني متن پخوانی زمانې ته کش کړي، د هغه وخت خلکو چې څنگه فهمولی وي، دوی یې هماغه ډول فهم کافي بولي، تر دې وروسته بله ډېره جدي ننگونه را منځته کېږي، هغو کسانو چې له دې متن څخه فهم اخیستی دی، ایا هغوی خپلو حالاتو او غوښتنو ته په کتو برداشت ځنې کړی او که د نزول د وخت شرایط یې ورسره رعایت کړي یا هم یوازې د پخوانی زمانې شرایط یې مدنظر نیولي، ورسره جوخت دا مسله پیدا کېږي چې دوی د هغه وخت په حالاتو څومره سم خبر شوي دي، دغه انتقال د هغوی تر زمانې څومره دقیق شوی دی او دوی څومره په ښه توګه ور باندې پوه شوي دي؟ د هغوی له برداشتونو څخه بیا زموږ برداشت اخیستل هم دوه حاله لري، یو یې زموږ د وخت شرایطو ته په کتو ور څخه فهم اخیستل دي او بل د هغوی حالت ته په کتو فهم دی، دا خبره چې په دې توګه څومره سره اوردوي، همدومره ستونزې ایجادوي او قرن پر قرن خبره سختېږي، پېچلېږي کېږي، له خلکو څخه دیني ماهیت ورکېږي او حتا د تېرو خلکو برداشتونه هم د ګڼو تعبیرونو له امله ګڼ جوړېږي او د یوه مسلک د بنسټګر اصل خبره هم په ګڼو تعبیرونو کې ورکېږي.

له دې ټولو ستونزو سره نو د مذهب څومره اړتیا پاتېږي؟ هو دا خبره هم حقیقت ده چې اختلاف اړین دی بې اختلافه هم نه کېږي، اوس پوښتنه داده چې بیا خو مذهب سهې شو، له دې سره چې مخکې یې په وړاندې د غرونو غوندې غنډونه مور بیان کړل، مگر دا چې اختلاف حتمي دی، نو تر اختلاف او ځان ځانۍ بڼه خبره داده چې مذهب جوړ شي او خلک په یوه تار وپیل شي، څو ناوړه وضعیت رامنځته نه شي.

مگر زه په دې نظر نه یم، د اختلاف د ختمولو لپاره مذهب او بیا په پوره شدت پرې درېدل یې حل لار نه ده، دا سمه ده چې اختلاف به حتمي وي او ډېر زور ور کول، فزیکي شخړې را منځته کول یا زموږ د وخت ډلو ډلبازیو ته یې رسول، هم یو ډېر بد عمل دی، بڼه نو کومه لار به غوره کوو، دا خو سمه د پان او پرانګ ترمخ شوه؟! هر سړی چې خپل لیدلوری ولري، د هغه یو څه پیروان پیدا کېږي او دغه د مذهب بنیاد دی، دا تسلسل پسې اوږدېږي او د نني مذهبانې بڼه اخلي، په دې کې څه خرابي ده، لوړو تشریحاتو ته په کتو خو دا یوه حتمي پایله نه ده؟

زه وایم: ده؛ مگر په دغه توګه نه لکه اوس چې رواج ده. مذهب اړین دی، له دې عوام خلک هیڅ چاره نه لري، خو یوه خبره بېرته شته، له دیني متن څخه چې د مذهب امامان برداشت کوي، د هغوی په متن څوک پوهېږي؟ که هر سړی د هغوی له متن څخه تشریح او ترجمه کوي، هغه بېرته همدې پاسنیو مشکلاتو سره مخېږي، نو که دا تسلسل پسې اوږد شي، بیا یې هغه غرونه خنډونه په وړاندې درېږي لکه وړاندې

چې مې لنډه اشاره ورته وکړه، تر دې دا ښه ده چې پوهان خلک دې په هره زمانه کې د نویو مسلو د ځواب لپاره د شریعت متن ته رجوع وکړي، له خپل فهم او بشري توان سره سم چې یې څه برداشت ځنې واخیستی، دا به تر هغه ښه وي چې د پخوانو پر فهم تکیه کېږي، دا کار دې یوازې پوهان کسان کوي نه عوام الناس، هغه کسان چې د اجتهاد په شرایطو پوره وي، په دې کې به هم نویو مسلو ته نوی حل وموندل شي، نه به مذهب په دومره سخته بڼه عملي کېږي لکه نن چې یې مور وینو، قران او سنت پاته وي، خلک په مذهبي اختلافاتو اخته وي او د دیني متن پر ځای خلک د نورو په لاس لیکل شوي متون په شد او مد زده کوي. دا خبره هم باید یاده شي چې له اجتهاد څخه هم اوڅ باید جوړ نه شي او نه دې عنقا مرغه جوړوي چې پخوا یې وجود و اوس ختم شوی دی، تر هغو چې ژوند وي، اجتهاد به وي، خو نه د سفلیانو په شان چې نالوستی یې هم مجتهد وي او نه د مذهبیانو په شان چې لوی نومور علماء یې هم د واضح نص په مقابل کې د یوه فقیه د کتاب تر متن نه شي تېرېدای، نه باید د سفلیانو په شان وي نه د مذهبیانو، بلکې بین لار به ورته غوره وي.

زما په نظر ښه حل لار ورته دا ده چې هر کس و ناکس دې له مسلو بند شي، بلکې یو کس ته دې د مسلو ور کولو اجازه نه ور کول کېږي، د مسلمانانو په هیوادونو کې دې ځانگړې ادارې جوړې شي چې د دولت تر چتر لاندې به فعالیت کوي، عوام خلک دې له رسمي ادرسونو پوښتنه کوي، که مسله په واضحو نصوصو ثابته وي، بیا دې له همدې ځواب

پیغام څلورم/۱۸۳

شي، که اجتهادي وي، بيا دوي لاري دي: نوي اجتهاد دې ورته وشي يا دې هم د پخوانو په اجتهاد حل کړي، په دې شرط چې نه اوس ستونزې وټوکوي او نه په مجموع کې له ديني پیغام او ماهيت سره تصادم ولري، په دې توگه به خالصه اسلاف پرستي ختمه شي، خلک به د دين تابعداري شروع کړي، د هر چا خبرې به د دين په توگه نه منل کېږي، د فتوا مرجع به معلومه وي، له رسمي ادرسونو يې نشر و اشاعت به خلک مطمئن کړي، اختلافات به کم کړي، د دين په نوم سوداگري، دوکانداري، مناظرې، د تکفير ټاپې، شخړې او حتا وژنې به ورسره ختمې شي، د خلکو له لاري بايد ټول خنډونه ايسته شي، په خلاصه فضا کې دغه اداره پر ټولو مسلو بحث وکړي او هر څه چې ديني جنبه لري، راسن دې يا په ديني نص ثابت کړي يا دې هم داسې اجتهادي لار غوره کړي چې نه پکې ديني پیغام تر پښو لاندې شي، نه کلیات د جزئياتو په تول خرڅ شي، نه ځانگړي احکام عمومي شي او نه عمومي ځانگړي، نه مقيد مطلق شي او نه مطلق مقيد، په دې توگه به خلک له ديني متن سره ډېره اړيکه پيدا کړي، مسايل به درست شي، ديني و غير ديني امور به سره بېل شي، د خداى او دين په لار کې يې ولاړ پانونه به ونړېږي او د اسلاف پرستي پر ځای به د دينپالنه را منځته شي او د مسلکونو په نوم شخړې به ورسره پای ته ورسېږي.

۱۰/۹/۲۰۲۲

اساسي او فرعي قوانین

د نظام لپاره اسلام ځینې اصولې لارښوونې کړې دي، یو نظام باید د هماغه اصولي هداياتو په عملي کولو د فرعي مسلو، قضایاوو او موضوعاتو لپاره د وخت له غوښتنو سره سم قوانین جوړ کړي.

د فرعي قوانینو لپاره دې اساس هماغه د اسلام اصولي او کلي هدايات شي، د اسلام دغه اصولي لارښوونې دې د نورو قوانینو لپاره د اساسي قانون حیثیت ولري، بلکې د اساسي قانون په مادو کې دې ځای پر ځای شي، له دې ماسیوا قوانین به ټول پر هماغه معیار لیکل کېږي چې اساسي قانون یې ورته بردي، په دې توګه به هم یو نظام اساسي اسلامي قانون ولري او هم به یې د وخت له غوښتنو سره سم د ټولني ستونزو ته له قانوني پلوه رسېدګي کړې وي.

یو نظام په دې نه اسلامي کېږي چې یوازې د اسلامي نظام نوم پر ولاړ شي، اسلام د ټولنیز او فردي ژوند لپاره لارښوونې لري، که هغه لارښوونې یې عملي نه شي، هر څو چې یو فرد/ډله/ټولنه د اسلامیت نارې ووهي، څوک یې نه ورسره مني او نه د الله په دربار کې د قبولیت مقام خپلولای شي.

اسلام د یوه دین په توګه له سیاسته، بیا تر سولې، اقتصاده، نړۍ والو اړیکو، فردي او ټولنیزه ژونده ځینې اصولي او کلي لارښوونې کړې دي، چې پېژندل او عمل په کول بیخي اسانه کار دی.

که داسې ووايم چې د قران کریم دغه لارښوونې د نورو موضوعاتو د حل لپاره د قوانینو ایجاد ډېر اسانه کړی دی، مثلن: قران کریم عدالت د ټولني/فرد لپاره لازمي بولي، د پرېکړې په وخت کې یې خلکو ته د

عدالت امر کړی دی، خو عدالت یې نه دی تعریف کړی، په دې توګه یې مور ته یوازې یو اصل راکړ، دا چې هره ټولنه ممکن د عدالت لپاره بېل تعریف ولري، نو په فرعي قوانینو کې به یې هم توپیر حتمي ترسترګو کېږي، دا پروا نه لري، خو چې هغه ټولنه د عدالت پر همدې معیارونو سره متفق وي، خلک پکې متضرر نه وي، قران د همدې امر کړی دی او ټول افراد یې په رعایتولو مکلف دي. نو هر قانون چې جوړېږي، عدالت به په نظر کې نیسي، دغه ډول نور هدايات هم.

په دې سره به هم اوس د بې قانونۍ خلا ډکه شي، هم به د خلکو ستونزو ته د قانون په چوکاټ کې د حل مرجع وموندل شي.

نور هغه وخت تېر دی چې ټولنه به په هر ډول مسایلو کې د یوه ملا او مفتي په فتوا چلېده، په نړۍ کې ددې لپاره نن قوانین موجود دي، د هغو قوانینو لپاره دې د قران کریم اساسي کلي ټکي معیار شي او نور دې په ازادانه توګه قوانین ولیکل شي، اسلام یې ممانعت نه دی کړی، بلکې د ټولني اړتیا ته په کتو باید دا کار حتمي شي.

د عباداتو په برخه کې دې یوازې یوه مرجع وي چې ټول علماء یې منل شوي دیني عالمان، تقوا داره، د زمان، مکان او ټولني له شرایطو باخبره کسان وټاکل شي چې هم د خلکو پوښتنو ته ځواب وویل شي او هم د اختلاف مخه ډب کړي.

ټولنه قانون ته ډېره اړتیا لري، له نړۍ سره اړیکې، سیاست، نظام، اقتصاد، ملي مسایل، د مشر ټاکنه، د واک موده، د چارواکو صلاحیتونه او ګڼ مسایل خو د ملا په فتوا نه حل کېږي، د دې لپاره خو د قوانینو اړتیا ده چې هر څه په مکمل ډول تشریح کړي، داسې خو نه کېږي چې له نړۍ سره د اړیکو لپاره یو ملا فتوا در کړي، نو که یوه ملا یوه فتوا در کړه او بل بیا بل ډول، بیا به څه کېږي؟

دا ډېره د شرم خبره ده چې په معاصره نړۍ کې د قانون پر ځای زموږ د هیواد چارواکي حکومتداري او سیاست د ملا په فتوا کوي، دا نه په اسلام کې اساس لري او نه د قانون له مخې جواز.

د عالم فتوا دې یوازې عبادت اړخ مسایلو پاته شي چې هغه هم د دولت له دار الافتاء څخه حل و فصل شي، د هیواد ټولو علماء دې په دې مکلف شي چې یوازې دې همدا فتوا بیان کړي، په دې سره به هم د خلکو پوښتنې ځواب شي او هم به د اختلافاتو مخه ونیول شي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې موږ ته را پاته علمي فقهي میراث دومره بډایه دی چې د هر ډول مسایلو حل یې وړاندې کړی دی، د هر وخت او هر ځای لپاره بسنه کوي او هره ټولنه خپلو مسایلو ته په کتو له دې میراث څخه گټه اخیستای شي او ستونزې یې په اوارېږي.

دا خبره تشه ادعا ده، نه یوازې دا چې حقیقت نه لري، بلکې غلطه هم ده، حتا که ووايم دغه ډول ادعا ناروا ده. ولې؟ ځکه یوه لور ته د انسان گڼ محدودیتونه دي او بل لور ته په ژوند کې لا یتناهي مسایل دي، نو څنگه امکان لري چې مسایل دې پیدا شوي نه وي او یوه فقیه دې پخوا لا حل ورته موندلی وي؟ که داسې وي، نو د نویو مسلو لپاره دې د اجتهاد دروازه بنده کړي، قرضایي، غزالي، وحید الدین، ذاکر نایک، غامدي، سروش، محق او دې ته ورته د نړۍ په سلگونو علماء دې د نویو مسایلو د حل لپاره سرگردانه کېږي نه، بلکې دا هر څه په همدې میراث کې حل و فصل پراته دي، زموږ د کلي ملا لا په خبر دی، نو ولې یې له قران او سنت څخه د بیا حل لپاره مجلسونه کېږي، غونډې دایرېږي، اجتهادونه کېږي او نوې فتاوی صادرېږي؟ هغه ادعا دغه عمل په خپله ردوي!!!

ناسمه څکه ده چې ډېری مسایل اصلن دیني جنبه نه لري، نو څنگه به یوه فقیه له وړاندې چې مسایل لا پیدا شوي نه وي او نه هم له دین و شریعت سره سر و کار ولري، حل ورته پیدا کړی وي؟ که د اسلامي نړۍ په ډېرو پرمختللو هیوادونو کې مور وگورو نو هغوی د دې وړ مسلو لپاره نور وضعي قوانین جوړ کړي دي خو غیر شرعي مسایل پر هماغو قوانینو حل و فصل کړي. د دې لپاره خپل زموږ په فقه کې هم د استناد توکي شته، مور چې کوم مسایل په قیاس او اجتهاد حل کوو، د هغو یوه برخه د علت مشترکه له امله سمه ده چې شرعي مبنا پیدا کولای شي، مگر داسې هم شته چې هسې په زور یې سره تپلي دي، ځکه هغه د شریعت پر همدې مبنا نه جوړېږي، له دې امله یې ترمنځ خورا ژور اختلافات وي، دوه کسان یې پر یوه لار نه سره ځي، وجه یې داده چې اساسن هغه دیني نه دي، دوی په زور له دین سره تړلي دي، بڼه نو یو شی یا ستونزه چې له دینه را پیدا نه وي، او مور یې په لوی لاس په دین پوري تړو بیا یې حل نه شو وړاندې کولای، د دې اړتیا څه ده؟ رسول الله ص واضح ویلي دي چې اوتیت جوامع الکلم، زه فارمولې بیانوم، مور ته غټ چوکاټونه دین ایښي دي، د هغو په رڼا کې او د همدې چوکاټ په رعایتولو سره مور حق لرو چې ځینې قوانین نویو مسایلو د حل لپاره جوړ کړو. د فقهي دغه تعزیري مسایل د کوم ایت یا حدیث پر بنا ور کول کېږي؟ یوه کس ته نغدي جریمه ور کول کېږي، بل ته له جریمې سره بند هم، یو کس وهل کېږي او بل له وهلو سره بندي کېږي هم؟ دلته خو شریعت یوازې فارموله در کړې ده، د هغه لوی چوکاټ ته په کتو تاسو د همدې جزیو په اړه خپله پربکړه کوئ، حالات، ټولنه، وخت، ځای، مجرم، جرم او دې ته ورته نکتې ټولې په نظر کې نیسئ او پربکړه کوئ، دې ته تاسو حتمن د شرعي مسلې نوم ور کوئ، خو که یو څوک د شریعت له همدې فارمول

څخه په استفادې د شرعي چوکاټ په رعایت سره د مدني قانون په نوم یو قانون جوړ کړي او د هغه قانون په ساحه کې مسایل په حل کړي، نو ستا ورسره څه مشکل دی؟ که یو فقیه د خپل اجتهاد په مټ سل، دوه سوه، درې سوه ان زر کاله مخکې د یوې مسلې په اړه نظر ور کولای شي چې لا هم هغه مسله ایجاد شوې نه ده، نه یې ټولنه په نظر کې نیول شوې، نه یې نوعیت ته پام شوی، نه وخت ورته مطرح دی، نه ځای، نو ستا عقل څنگه دا اجازه هغه چا ته نه ور کوي چې هم ټولنه په نظر کې ساتي، هم وخت او مکان ورته مطرح دي، هم نوعیت ته توجه کوي، هم د تېرو علماؤ تعبیر د هغوی په وړاندې دی، هم د خپل وخت علمي پانگه ورسره ده او له دې ټولو سره د یوه فقیه یا قانون پوه پر ځای یوه درسته کمېټې دغه کار ته اوږه ور کوي، که څه هم دا کار د فقهيې په نوم نه کوي، د وضعي قانون په نوم یې کوي، نو ستا یوازې پر نوم ورسره شخړه ده او که تاته یوازې اسلاف پرستي خوند در کوي د نن زمانې علماء درته علماء نه ښکاري؟ ته مسایل او ستونزې حل کول غواړې او که په دې توگه نه یوازې ایجاد شوې ستونزې نه حلوي، بلکې د نورو ایجاد ته زمینه سازي کوي؟ له دې سره ته هم د یوه فقیه په کتاب یا فکر عمل نه کوي، د امام صاحب د مذهب په نوم دې مسلک کې څو سلنه مسایل د هغه خپل دي؟ څومره فقهي اصول د هغه لیکل شوي دي؟ څه دا شاگردان به هم د هغه په شان فرض کړو، څومره مسایل ته اوس د هغه وخت د علماؤ په تعبیر حلوي؟ ایا تاسو اوس نوي اجتهادونه نه دي کړي؟ تال له یوه مسلک څخه بل ته منډه نه ده کړې؟ د مفقود په مسله کې پر خپل مسلک ولاړ یې که د امام مالک په مذهب دې عمل پیل کړی دی؟ که تاسو دا حق لرئ، نو نورو ته ولې نه یاست په قایل؟

که دغه قانون مقدسه جنبه نه لري، نو ستا اجتهادي قوانين يې هم نه لري، ځکه دا خو له شرعي متن څخه د يوه انسان فهم دی، د هغه برداشت دی، انساني فهم او برداشت ته څنگه مقدسه صبغه ور کوي؟ تاسو په دې توگه دوه سنگين جرايم کوئ: يو د شريعت له مقدس متن سره خپل برداشت/فهم/کتاب په يوه درجه کې ردئ او دويم دا چې په دې سره د خلکو خولې بندوئ او د واقعيت له درک پرته ستونزو ته ستاسو په اند رسېدگي کوئ چې د حل پر ځای يې نوره خرابي را منځته کوئ، دا تجربو ثابته کړې ده او هسې خوشي چتې ادعا نه ده!!!

دا خبره بايد ومنل شي چې فقه د اسلامي امت يو ډېر غوره علمي ميراث دی، پر خپل ځای له پوره اهميت څخه برخمن دی، مگر د يوه شي تاريخي اهميت دا معنا نه لري چې حتمي بايد اوس هم نافذ شي، هغه تاريخي ميراث مور ته د خپلې ماضي په اړه معلومات راکوي، د هغوی د ټولنې، کلتور، علميت، مسايلو، ستونزو، حل او فصل، حکومتداري، اقتصاد او نورو په اړه له مور سره د موادو يوه بډايه ذخيره ده، خو له دې ټول اهميت سره سره د اوس مسايلو ته له ځواب ور کولو عاجزه ده. دا اقيعت که درک نه شي، نو هم به د ځان تاوان وکړئ، هم د ملت و وطن او په خاص ډول دين ته به ځانگړې ضربه ور کړئ، تر کومه ځايه چې د پخوانو پوهانو تعبير د اوس وخت له مسلو سره ربط لري، ځواب يې وايي، نافذ يې کړئ ستونزه نه لري، ورسره دا واقعيت بايد ومنئ چې ډېر داسې مسايل شته چې نوي قوانين غواړي، دا قوانين دې وليکل شي، بيا د فقهي نوم پر ردې که د قوانينو، هغه ستاسو کار دی، مگر هو چې مسايلو ته يې سمه معقوله رسېدگي کړې وي، نه وخت صرف نظر شوی وي، نه مکان، نه ټولنه، نه اړتياوې، مسايلو ته يې حل

بیغام څلورم/۱۹۰

وړاندې کړی وي، داسې نه چې یوه حل کوي، لس نورې را ولاړې کړي، دا حل نه دی بلکې لا زیاته خرابي ده. که په اخیر کې یو څه سپین وړغېرم نو فقهه په خپل وخت کې د پوهانو له لوري د وخت مسایلو ته د حل یوه هڅه وه چې هغه وخت ورته فقهه ویل کېده او اوس یې خلک د اساسي، مدني، حقوق تجارت او پلان و پلان د قوانینو په نوم پېژني، نور یې ماهیت یو شی دی، که څه هم نوم به یې سره جلا وي، د شکل له مخې ممکن یو او بل ډول اوډل شوي یا لیکل شوي وي، خو ماهیت، ماهیت دی په دې شیانو له منځه نه ځي. نو تر اشکالو را تېر شئ، ماهیت وپېژنئ، تېر ایله کړئ، په حال کې ژوند وکړئ، خیالونه پرېږدئ واقعیت درک کړئ، د خپل غرور له بامه را کښته شئ له ملت سره د ځمکې پر همدې متواضع مقام یوځای کېنئ، ستا د فهم تقدس او زما د فهم ناتقدس، تر دې کیسو تېر شئ ټول غیر مقدس دي، راځئ په گډه د دې ملت د خادمانو او دې خاورې د ساتونکو په توگه یو بل ته لاسونه ور کړو، ستونزې حل کړو او د خپل دې ژوند او آینده ژوند لپاره یوه کارنده، معقوله نقشه تیاره کړو چې ستونزې راته ایجاد نه کړي، بلکې په عملي کېدای یې د ښه ژوند خاوندان شو.

۲۰۲۲/جولای/۳

د علم کتاب د بې علمو په لاس کې

پښتانه وایي: د زرو قدر له زرگر سره وي؛ سم وایي، ځکه یو ماشوم د زرو په گوتمی څه پوهېږي، یو کس د هسې ژړو او زرو څه توپیر کولای شي، گن کسان مې لیدلي دي چې په همدې توگه بازار کې چلبازو دوکه کړي وي او ژر یې د زرو په نوم پرې تېر کړي وي.

د خدای د کتاب په حق کې له مور سره همدا د زرگر او نازرگر معامله کېږي، تاسو فکر وکړئ چې له نن څخه شاوخوا ۱۴۰۰ کاله وړاندې د یوه کتاب د نزول پیل د لوست په الفاظو وشو او وسره په خوا کې یې د علم یادونه د یوه نعمت په توگه وکړه، بیا یې د خپل نزول په تدریجي مراحلو کې گن ځایونه پر انسان د خدای د دې نعمت یادونه وکړه چې د علم تر لاسه کولو وړتیا یې ورکړې ده، د علم په وسیله قلم یې قسم وکړ، قران کریم یې د پوهانو لپاره د خدای وروستی کلام او حجت وبالله(البقره: ۲۳۰، الانعام: ۹۷، الانعام: ۱۰۵، الاعراف: ۳۲، التوبه: ۱۱، یونس: ۵، النمل: ۵۲، فصلت: ۳).

د عربو په خرافاتي ټولنه کې یې د علم ډېوې بلې کړې، ښځو ته د انسانیت له لاسه وتلی مقام یې بېرته ورکړ، د نرانو په څنگ یې د علم پر میدان ودرولې، هغه عرب چې د لور پیدایښت ورته د شرم و عار سبب و، اوس یې د خپلو لونیو په کارنامو ویاړ کاوه، د عائشې صدیقې رض نوم د علم په ډگر کې له هیجا پټ نه دی، د تقوا او زهد په میدان کې د

بیغام څلورم/۱۹۲

رابعه بصري نوم د تاریخ په پاڼو کې ثبت دی، په نبوي دور کې د کار له میدان، بیا تر جنگ، سیاست، عبادت، علم، تجارت، ټولنیز او اجتماعي کارونو پورې نر او ښځه یو له بل سره اوږه په اوږه روان شول او په لسو کلونو کې یې یوه داسې ټولنه رامنځته کړه چې د هغه وخت لپاره یوه نمونه وه. د تاریخ په پاڼو کې دا هم ثبت دي چې د عمر فاروق رضي الله عنه غوندي یوه هیبت لرونکي خلیفه چې د جمعې په خطبه کې له نبوي منبره خلکو ته وویل: زما په نظر که د ښځو په مهرونو کې دا ډول اصطلاحات راولو، نو یوې ښځې تر بل هر چا وړاندې د قراني کریم له یوه ایت په اجتهاد د هغه پر خبره نیوکه وکړه. دا هغه ټولنه وه چې تر دې لس و شل کاله وړاندې یې همدا ښځې په خاورو کې پټولې خو لس کاله وروسته له خلکو په ډک جومات کې د وخت خلیفه ته خبره ور گرځوي او د خپل ورسره علم په مټ عمر رض یې ځوابه کوي.

د حدیثو په کتابونو کې داسې ډېر روایات شته چې د یوې مسلې د ځواب لپاره لویو اصحابو له نبوي میرمنو د پوښتنې لپاره خلک لېرلي دي او په دې سره یې د هغوی علمي ستر مقام ته درناوی کړی دی.

د خدای د کتاب غوښتنه وه چې له نبوي کاروان سره به هر ځای مسلمانې میرمنې همربابه وي، د بدر او احد جنگي میدانونه وو که د حجة الوداع د سخت عبادت ډگر، په کور کې د علم د زده کړه وه که په اجتماعي کارونو کې فزیکي حضور یا هم د مالي مرستې اړتیا به یې وه، ښځو ځان نه دی سپمولی.

بیغام څلورم/۱۹۳

دا ستر انقلاب د هغه کتاب معجزه وه چې نن هم زموږ په کورنو کې را سره پروت دی، مگر د دې پر ځای چې خپلې ټولنې د سوکالیټی تعبیر ځنې وکړو، موږ داسې تعبیر ځنې کوو چې حتا نیم ملت ته د کار، تعلیم او اجتماعي عبادت اجازه نه ور کوو!

علم یوازې هغه نه دی چې زموږ تعبیروال یې معرفي کوي، د قران کریم له مخې د علم میدان ډېر پراخ دی، تاسو پر دې دوو ایتونو فکر وکړئ:

{إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ (۱۹۰) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ}.

[آل عمران: ۱۹۰، ۱۹۱]

د اسمانو او ځمکې په پیدایښت او د شپې و ورځې یو په بل پسې راتلو کې د عقل خاوندان ته د عبرت غټې نښې دي، دوی هغه کسان دي چې د الله دین پاس په ولاړه، ناسته او پر اړخ په پروتې ساتي (یعنې ټول وخت یې پرې نظر وي عمل په کوي) د کایناتو د لوړو او کښتو برخو په اړه تر فکر وروسته وايي: اې زما ربه! دغه ټول نظام دې بې گټه نه دی پیدا کړی، له بې گټې کارو څخه ته ډېر لرې او منزې یې.

بیغام خلورم/۱۹۴

{أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ (۲۷) وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ أَلْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ}.

[فاطر: ۲۷، ۲۸]

دې ته دي فکر نه دی کړی چې الله له اسمانه اوبه نازلوي، مور په همدې يو رنگه اوبو گڼي رنگه مېوې را پیدا کوو، غرونو ته دې پام نه دی کړی چې ځينې تکسپين، نور يې سره او يو بل ډول يې تکتور دي، څنگه يې رنگونه سره مختلف دي، همدا شان خلک، خزندی او چارپايان هم بېلابېل رنگونه لري، بېشکه چې يوازې د الهي حقيقت پېژندونکي بندگان د هغه په وړاندې خپل ځانونه کم بولي.

دغه دواړه اياتونه د هغو شيانو د علم يادونه کوي چې ټول يې له ساينس سره تړلي دي، د ايت په پای کې يې يو ځای د عقل خاوندان او بل ځای هغه علماء بللي دي چې د خدای عظمت په خپلو سترگو ويني، تر دې وروسته خپل ځان د هغه په وړاندې کم گڼي او د علم، معرفت، سمې پېژندنې او مينې له مخې د هغه قوانين عملي کوي او ځان ته دا حق نه ور کوي چې د داسې يوه ستر او عظيم رب له قوانينو مخالفت وکړي. د يخسې اصل معنا هم دغه ده چې د يو چا د عظمت تر پېژندلو وروسته خپل ځان دهغه په وړاندې کم وبلل شي.

بیغام څلورم/۱۹۵

له دې سره چې قران کریم د علم پر ټولو برخو ټینګار کړی دی، مګر زموږ تعبیروال یوازې د فقهي کتابي پوهي ته علم وايي، هغه ته یوازې خان عالم ښکاري، څوک چې ریاضي پوه وي، یا فزیک پوهي یا هم ټولنپوه، دوی ته عالم نه ښکاري، بلکې په خپلو مجلسونو کې یې امي (نالوستی) بولي، له خانو ماورا ټول ورته امیان ښکاري، هغوی ګرده خلک امیان بولي، که تاسو ورسره خبرې وکړئ، نو دوی په خپلو خبرو کې له ملایانو ماسیوا د هر چا لپاره د امي لفظ کاروي، له دې ښکاري چې د خدای له علمه ډک کتاب څنګه ناخبره عالمانو؟! ته په لاس ور غلی دی!

زموږ تعبیروال د علم له همدې جالب کتاب څخه تر اوسه پر دې مسلې سره یوه خوله نه شول چې ایا دغه کتاب ښځې ته د یوه بشر-په توګه د علم زدکولو او کار اجازه ورکوي که نه؟ که ورکوي یې نو طریقه یې څه ده؟ دا چې د طریقي بیان یې نه دی راغلی، نو حتمي خبره ده چې ښځه یا د کور ده یا د ګور، د علم او کار له میدان به یې باسو، ځکه قران کریم ویلي دي!!!

اصلن د قران کریم له رویه د ښځې د کار او علم مسله د بحث وړ نه ده، قران کریم د ګرده بشر لپاره دی، نران او ښځې ورته علی السویه دي، که د لمانځه امر کوي، نو هر وار ښځې ته نه وايي، که د روژې امر وي، حتمي نه ده چې هرې نوعې ته جلا امر وکړي، بلکې ټول د هغه د احکامو په وړاندې برابر دي، د قران کریم په رڼا کې علم ډېر ګټور دی،

پیغام څلورم/۱۹۶

خلک یې ورته هڅولي دي، دا توپیر یې نه دی کړی چې قران دې وکړي او ښځې دې په کور کې بندې کېني!

ښځه د یوه انسان په توګه د کار، تعلیم، تجارت او ګرځېدا را ګرځېدا حق لري، قران کریم د عبرت تر لاسه کولو لپاره انسانانو ته امر کړی دی چې تاسو په ځمکه کې سفر وکړئ، د عبرت او درس تر لاسه کولو ډېرې نښې به ومومئ، نو ایا دې ښځه حق نه لري؟ قران کریم باید ښځو ته ځانګړی امر وکړي او بیا یې د سفر طریقه هم بیان کړي، که نه ملا صاحب بندیز پر لګوي؟!

څوک چې په قران کریم رښتیا خبر وي، د هغه په تعلیماتو او پیغام پوه شوی وي او تر څنګ یې په رښتني ډول ۲۱ پېړۍ کې ژوند هم کوي، هغه ته باید دا موضوع بیخي د بحث وړ نه وای چې ښځه د وتلو، تعلیم، کار، تجارت، مشري او نورو کارونو اجازه لري که نه؟

دا چې تر اوسه هم دا مسله حل نه ده، او خدای مه کړه د ابد لپاره یې فتوا او عمل همداسې نه شي، له دې ښکاري چې د علم پالونکی، ستایونکی او هڅونکی کتاب د څنګه خلکو تعبیر او تفسیر ته پاته دی!!!

۷/۹/۲۰۲۲

عبادات او له ژوند سره یې تړاو

مور عبادت د یوه عادت له مخې کوو، ځکه نو نه په عبادت کې شته پیغامونو ته متوجې کېږو او نه یې له عملي ژوند سره په تړاو پوهېږو. قران کریم د عباداتو په اړه ویلي دي چې د دې کارونو په کولو له بدو را منعه کېږي [العنکبوت: ۴۵]، ښه انسانان در څخه جوړېږي (البقره: ۱۸۳)، د خدای د قوانینو پابند مومنان در څخه جوړېږي، له دې معلومېږي چې عبادات د انسانیت لپاره ځانگړي پیغامونه لري او د کولو فلسفه یې هم په همدې پیغامونو کې ده، که نه الله د یو چا لمونځ ته څه اړتیا لري او روژه یې څه کوي؟ عبادات په خپل ذات کې هدف نه دي، خو مهم دي.

د زمانې په یوه مقطع کې عبادت کول د ټول ژوند لپاره تمرین دی، لکه پوځي چې د خپل ټول ژوند لپاره یوه ټاکلې موده تمرین کوي، مسلمان هم د خپل ژوند لپاره عبادات د تمرین په توگه کوي.

د لمانځه لپاره طهارت او نظافت څومره مهم دی؟ په ټول ژوند کې همدومره مهم دی، په دې حرکاتو پوهېدل څومره اړین دي؟ د خدای په دین پوهېدل هم اړین دي، ورته خاصه توجو او عملي کول یې څومره ارزښتمن کار دی؟ د خدای احکامو ته توجو او عمل په کول هم په دغه کچه ضروري دي. د عبادت یاد او کول یې باید هر وخت مور د الهي احکامو لور ته متوجې کړي، عابد باید هر وخت د خپل بادار د احکامو پابندي وکړي، موسی علیه السلام ته وایي: اقم الصلاة لذكري، دغه مفهوم نه ور کوي چې زما د یاد لپاره لمونځ کوه، هدف یې دادی چې ستا لمونځ دې زما د نور دین او احکامو د پابندي سبب شي، نه دا چې

یوازې لمونځ وي، خو اخلاق نه، معاملاتو کې بد کړداري، زموږ یوه بدبختي داده چې د خپلو چټلو اعمالو د جبران لپاره روژه نیسو، لمونځ کوو، حج ته ځو، عمره کوو، په داسې حال کې چې دغه عبادات باید ددې سبب وای چې موږ ناسم معاملات نه کولای، اخلاق مو سم وای، له ټولني سره مو ښه تعامل وای، خلکو ته مو گټه رسېدلای، د درست انسانیت لپاره تعميري کارونه کولای، د قران کریم پیغام پر همدې شیانو را څرخي. له بولو یا نجاسته د جامي پاکې د لمانځه لپاره شرط ده، نو ایا د غلا په جامه کې لمونځ کېږي؟ دا چې له خپلو بولو ځان ساته، نو دا معنا لري چې د بل مال او د بل حق به هیڅ وخت نه دراخلې، غلا به نه کوې، په ناسم ډول د بل حق وړل تر هغه لوی نجاست دی چې د لمانځه پر وخت یې له جامې د لرې کولو امر راته شوی دی. دغه تمرین دی، له خپل ژوند سره تړاو ور کړئ، که لمونځ په پاکه جامه کوئ، نو د غلا او ناسم کاروبار په پیسو اخیستې جامې کې یې هم مه کوئ، د لمانځه لپاره پاک ځای شرط دی، نو دا هم ورته شرط ده چې ځمکې به نه غصبوي، جومات به دې د غضب پر ځمکه نه وي جوړ، که وخت پېژندل ورته لازمي شرط دی، نو د په ټولنه کې د کارونو لپاره د وخت تنظیم هم درښيي، که د جومات پاکوالی د اسلام لارښوونه ده، نو د کور، کلي، ښار، لارې او بل هر ځای د نظافت تعلیم هم در کوي، که د خدای په وړاندې په لمانځه کې د بادبه درېدو درس در کوي، نو د خدای د مخلوق په وړاندې هم باید ادب او احترام ولرې، که عبادات د خدای امر دی، په وړاندې یې تسلیم یې، نو له دې پرته نور الهي امر او نواهي هم شته چې د هغو په وړاندې هم باید د تسلیم سر تیت کېږي او په ټولنه کې د نظم په خاطر نور قوانین هم شته، د هغو پاسداري هم باید له دې وړوکی تمرین څخه زده کړئ.

عبادات بیخي ډېر تراو له عملي ژوند سره لري، دا د الهي دين شعایر دي، شعار نښې ته وايي، دغه عمل کول د دې نښه ده چې ته نو په ټول دين عمل کوي، ته مومن يې، د خدای د احکامو په وړاندې دې سر ټیټ کړی دی، ځکه لمونځ له دې وجې کوي چې الله ویلي دي، نو غلا، فساد، رشوت، تخریب، بد اعمال او ټولني ته ضرر رسونکې کارونه هم له دې امله نه کوي چې الله یې د نه کولو امر کړی دی، ستا لمونځ ستا د دې ټولو کارونو لپاره شعار دی، ته لکه یو پوځي چې خپل مشر-ته سلامي کوي، لومړی وار لمانځه ته په داخلېدو سلامي کوي، بیا په خپل لمانځه کې د خالق د دومره کارونو یادونه کوي چې اخير يې تر تاثیر لاندې په راتلو ورته ټیټېږي او په دې دې هم زړه نه یخېږي، سجده ورته کوي، د هغه تسبیح وايي، سبحان ربي العظیم او سبحان ربي الاعلی، یعنی هغه ستر پالونکی، تربیه کوونکی، روزونکی ذات ستر او اوچت دی، په دې توگه لکه یو څوک چې تر ډېرې ملامتیا وروسته د یو انسان پښو ته ور لوېږي، مور د خپل خالق په وړاندې په سجده کې همدغسې حالت ته ځو، تر دې دومره تمرین وروسته که څوک بیا هم غلا کوي، ناسم کارونه کوي، خلکو ته زیان رسوي، بد اخلاقه وي، د تعمیر پر ځای یې تخریب زیات وي، هغه نه د سجده، رکوع، لاسونو پورته کولو، قران لوستلو او ټول لمانځه په پیغام او فلسفه پوهېږي، نه د درست دين فلسفه ورته معلومه ده او نه هم د انسان ارزښت باندې قایل دي. دوی یوازې میراثي مسلمانان دي، د خدای دين يې له دې امله نه دی منلی چې په هغه کې یې د حقانیت نښې لیدلې دي، پر ټول پوره ختلی دی، دوی له دې امله مسلمان ځان نوموي چې دمسلمانانو په کور یا ټولنه کې پیدا شوي دي.

پیغام څلورم/۲۰۰

زموږ ورځ ځکه بده ده چې موږ شعوري مسلمانان نه یو، زموږ د نوي فیصده خلکو د لمانځه ترجمه هم نه ده زده، دا خو پرېږده چې د دین او عبادت په پیغام ځان پوه کړي، موږ ته هغه گټه مهمه وي چې زما لاس ورته رسېږي، که څه هم په دې کار کې د ټولني زیان وي، هغه گټه چې د ټولني تر اصلاح وروسته په مجموع کې زه هم ور څخه برخمنېږم، هغې ته انتظار نه شم کولای، زموږ هر سړی په خپل فردي ژوند کې یوازې د ځان گټې غواړي، که په دې توگه ټولنه بد وضعیت ته ځي، هم یې پروا نه کوو، له دې امله زموږ ټولنه تر بنې بدې ورځې ته نژدې کېږي، زموږ تخریبي اعمال تر تعمیرې هغو ډېر دي، موږ د اخلاقیاتو په لحاظ په اسفل السافلین کې پراته یو، هیڅ ډول اخلاقي معیارونو ته ژمن نه یو او هر هغه کار کوو چې په وس مو پوره وي، زموږ تقوا، دین منل، عبادت او اخلاق یوازې تر رسمي چوکاټه محدود دي، که زه پر خپل ځان ونه ډارېږم، د زیان وېره را سره نه وي، نو هیڅکله به ښه انسان ونه اوسم، موږ ځکه د ښه انسانیت تظاهر کوو چې نورو ته ځان ښکاره کوو، له خپله ځان د اذیت مخه نیسو، پر لمن مې د تور داغ لگولو مخنیوی کوم، های که له ما سره د دې هیڅ وېره نه وای یا هم څوک په ما نه خبرېدلای، نو انسان به هغه کارونه کړي وای، چې حیوان به هم ورته گوته په غاښ کړي وای.

موږ اهداف ورک کړي دي، وسیلې مو هدف جوړې کړې دي، ما وړاندې وویل چې عبادت هدف نه دی، دا لکه د یوه حکومت ځینې شعارونه، لکه بیرغ، ملي سرود، مشر ته سلامي، په اصل کې هدف دا وي چې په ټولنه کې نظم برقرار وي، خلکو ته خپل حقوق ورسېږي، هیڅوک پر بل ظلم ونه کړي، د مظلوم لاسنیوی وکړي او د ظالم مخه ډب کړي، خلکو ته خدمات وړاندې کړي، تعمیرې ټولنه جوړه کړي د

بیغام څلورم/۲۰۱

تخریب په هره ممکنه وسیله مخه ونیسي، که څوک یوازې بیرغ ته د خلکو په مخ کې احترام وکړي، خو د ټولني برقرار نظم بیا اخلالوي، نو دا بد سپری دی، دغه اصلن د هغه بیرغ احترام هم نه دی کړی، که احترام یې ورته درلودای، نو د همدې بیرغ چتر لاندې جغرافیه کې به یې فساد نه کولای، ځکه دا د هغه بیرغ قدر او درناوی په خلکو کې کموي، د ملک او هیواد بې عزتي یې ده، د پاچا او مشرانو بې قدری یې ده.

نو زموږ عبادات هم شعارونه دي، اهداف له دې وړ هاخوا دي، تر ټولو لوی هدف پر خدای ایمان دی، که یو څوک سل سلنه باور ولري چې زما اعمال څارل کېږي، یو څوک شته چې ما ته سزا راکوي او که ښه کار وکړم ښه بدله یې راکوي، نو بیا تعمیری کارونه کوي تخریب نه کوي، عین کله د یوه پاک نظام، که څوک یې په ساحه کې غیر قانوني کار وکړي، نو د هغه نظام پاسداران یې نیسي، له قانون سره سمه سزا ورکوي، په دغسې ټولنو کې ولې جرایم کم وي؟ ځکه د دوی د باور کچه پخه ده چې زما پر تخریبي عمل حتمن ما ته سزا را کول کېږي، له دې امله یې نه کوي، که عبادت په مسلمان کې پر خدای باور او ایمان راسخ نه کړ، هغه عبادت بې گټې دی، که یې له عبادت سره تر تعمیر تخریب ډېر وي، ټولني ته د گټې پر ځای یې زیان زیات وي، دا نو دینپالی نه دینکاری دی، چې یوازې د خدای په نوم د خدای مخلوق ته دوکه او فریب ورکوي، له دوی څخه هر وخت ځانونه خوندي کوي، ځکه دوی یوازې چانس ته په تمه ناست دي، که یې د هر ډول تاوان او زیان چانس تر لاسه کړ، نو ځنډ به ونه کړي.

۲۰۲۲/جولای/۴

بیغام څلورم/۲۰۲

فقه که قانون

له دې سرلیک څخه زما هدف د فقهي او قانون ترمنځ تقابل او تعارض نه دی، بلکې موخه مې یوازې د همدې دوو لفظونو پر انتخاب ده چې له دیني متن څخه زموږ دغه علمي تفسیري میراث ته د فقهي نوم کارول ښه دي که د قانون؟

که د دغه تعبیر شالید په پام کې ونیول شي، نو جوتېږي چې په فقهي کتابونو کې راغلي ټول مسایل راسن واضح دیني منبع نه لري، حتا ډېر داسې مسایل لا هم شته چې اصلن دیني ریښه نه لري، بلکې زموږ تېرو فقهاؤ په لوی لاس دین رنگ وړ کړی دی او په خپلو کتابونو کې یې ځای وړ کړی.

پر دې خبره ټول مسلمانان سره یوه خوله دي چې دین د رسول په وسیله خلکو ته ښودل کېږي، عملي بڼه یې رسول وړاندې کوي، دا هم اتفاقي خبره ده چې محمد رسول الله ص وروستی نبی دی (۱)، تر هغه وروسته بل نبی نه شته، دې ته د ختم نبوت اصطلاح کارېږي، یعنې اوس نه نوی شریعت نازلېږي او نه څوک دغه ادعا کولای شي، مگر له دې اتفاق سره، د مسلمانانو لویه برخه مفکرین په دې باور دي چې د شرعي مسلو د حل لپاره له قران او سنت سره په خوا کې د امت اجماع، قیاس یا اجتهاد، مصالح مرسله، قول صحابي، ادیان سابقه او گڼ نور شیان د سرچینې په توگه کار وړ کوي.

بیغام څلورم/۲۰۳

دلته خورا ژور تناقض موجود دی، که ختم نبوت سهي وي، نو بیا د بل چا قول څنگه دیني سرچینه کېږي؟ زما په نظر دې یادو شیانو کې یوازې د تېرو ادیانو را پاته سنت زموږ لپاره د یوې دیني سرچینې ارزښت لري ځکه قران کریم یې هم یادونه کړې ده (الانعام: ۹۰)، البته چې له قران کریم سره ټکر ونه لري، نور اجماع، قیاس، مصالح مرسله، قول صحابي او هر بل شی چې په هر نوم یادېږي، دیني سرچینه نه شي بلل کېدای، اجماع به د هغوی لپاره چې کوي یې، پر هماغه مسلو د حجت کار ورکوي چې دوی یې په حل و فصل کړي، مگر د بل چا لپاره ځکه حجت نه ده چې هغه یې نه په استدلال پوهېږي، نه یې د اخذ اصل مصدر ور معلومېږي او نه په دې خبر دی چې اجماع رښتیا هم شوې ده که نه؟ د دې په مقابل کې قران کریم امر کوي چې په ناپوهي به د یوه شي تابعداري نه کوي (الاسراء: ۳۶)، دا چې د اجماع په اړه گنې پوښتنې لا هم لا ینحل پرتې دي، نو دا یوازې د هغه چا لپاره کار ورکوي چې خپله یې وکړي، نه دا چې نور خلک یې هم د یوه مستقل مصدر په توگه د حرمت او حلت لپاره وکاروي.

دغه ډول اجتهاد یا قیاس، هغه څوک چې اجتهاد کوي، هغه تر خپل کوبښن وروسته همدې نتیجې ته رسېږي، دا چې په دین کې تر وس بالا مکلفیت نه شته، نو همدې اصل ته په کتو، د هغه لپاره یې خپل اجتهاد یا قیاس سهي دی، مگر دا چې د یوه چا په قیاس دې نور کسان وروسته د حلالو او حرامو پرېکړې کوي، دا نه شرعي بنسټ لري او نه یې عقل مني.

بیغام خلورم/۲۰۴

همدا لامل دی چې ځینو فقهاؤ اجماع او قیاس یوازې کاشف بولي،
یعنې په دیني متن کې د مسلې لپاره د دلیل موندونکي دي، نه دا چې
خپله مستقل مصدر دي، دوی وايي:

أَمَّا الْإِجْمَاعُ - إِذَا تَحَقَّقَ - فَهُوَ كَاشِفٌ عَنِ حُكْمِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى؛ لِأَنَّ
الْأُمَّةَ لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ.

وَأَمَّا الْقِيَاسُ - عِنْدَ مَنْ يَقُولُ بِهِ - فَهُوَ كَاشِفٌ عَنِ حُكْمِ اللَّهِ تَعَالَى فِي ظَنِّ
الْمُجْتَهِدِ. (۲)

اجماع- که وشي- د الهي حکم څرگندونکې ده، ځکه امت پر
گمراهي نه را غونډېږي، او قیاس- د هغه چا په اند چې حجت یې بولي-
هم د مجتهد په گومان د الهي حکم ښکارونکې دی.

په دغه عبارت کې څو مهم ټکي دي: اجماع که وشي، دا جمله په
دې اختلاف ته اشاره کوي چې ځینې کسان یې اصلن نه مني، بل خوا د
ټول امت له لوري د اجماع ناممکنوالي ته اشاره کوي، دویم ټکی پکې
دا شو چې که وي هم یوازې د کاشف درجه ده، خپله مصدر نه شي
کېدای، د قیاس په اړه هم وايي څوک چې یې حجت بولي، دا معنا لري
چې ځینې یې نه مني، او بیا پسې وايي چې د مجتهد په گومان هغه د
الهي حکم کاشف دی، نه ځانگړې سرچینه، دا چې مجتهد یې لا په اړه
گومان کوي، نو تر هغه وروسته به څنگه د یو چا لپاره باوري مصدر

بیغام خلورم/۲۰۰۵

کهری؟ حرمت یوه باوري مسله ده چې سل سلنه باوري دلیل غواړي، په ظنیاتو او گومانو نه شي ثابتېدای.

مصالح مرسله څه دي؟ فقهاء وايي:

فِي اللُّغَةِ: صَلَحَ الشَّيْءُ صَلُوحًا وَصَلَاحًا، خِلَافُ فَسَدَ، وَفِي الْأَمْرِ مَصْلَحَةٌ، أَي: خَيْرٌ، وَالْجَمْعُ: الْمَصَالِحُ.

وَالْمَصَالِحُ الْمُرْسَلَةُ عِنْدَ الْأُصُولِيِّينَ: مَا لَا يَشْهَدُ لَهَا أَصْلٌ مِنَ الشَّرْعِ لَا بِالِاعْتِبَارِ وَلَا بِالِإِلْغَاءِ. وَهِيَ أَعْمٌ مِنَ الضَّرُورِيَّاتِ، لِأَنَّهَا تَشْمَلُ الضَّرُورِيَّاتِ وَالْحَاجِيَّاتِ وَالتَّحْسِينِيَّاتِ.. (۳)

په لغت کې د یوه شي اصلاح کول دي چې د فساد ضد دی، وفي الامر مصلحة، یعنی په دې کار کې خیر دی، جمع یې مصالح ده، د اصولو علماء د مصالح مرسله په اړه وايي: هغه دي چې نه یې شرعي اصل د اعتبار شاهدي ورکوي او نه د رد. مصالح تر ضروریاتو عام دي، دا ضروریات، حاجتونه او تحسینیات ټول را نغاړي.

دلته وینئ چې شریعت یې نه د اعتبار لپاره اصل وړاندې کړی وي او نه د رد لپاره، نو له دې څخه دیني منبع جوړول د یو چا خپل شخصي- نظر دی، بل څوک دغه ډول امورو ته دیني بعد نه ورکوي.

قیاس څه شی دی؟ دوی وايي:

بیغام خلورم/۲۰۶

الْقِيَاسُ حُجَّةٌ مِنْ حُجَجِ الشَّرْعِ يَجِبُ الْعَمَلُ بِهِ عِنْدَ انْعِدَامِ مَا فَوْقَهُ مِنَ الدَّلِيلِ فِي الْحَادِثَةِ... هُوَ تَرْتِّبُ الْحُكْمِ فِي غَيْرِ الْمَنْصُوصِ عَلَيْهِ عَلَى مَعْنَى هُوَ عِلَّةٌ لَذَلِكَ الْحُكْمِ فِي الْمَنْصُوصِ عَلَيْهِ. (۴)

قیاس د شریعت له حجتونو یو حجت دی، که د پېښې په اړه تر دې د لوړې رتبې دلیل وجود ونه لري، په قیاس عمل لازمي دی... قیاس دادی چې د یوه مشترک علت له امله په نص د ثابتې مسلې حکم پر یوه داسې مسله منطبق شي چې په نص نه وي ثابت.

دلته وینو چې قیاس په هغه مسله کې حجت دی چې په نص نه وي ثابته، په دې کې خورا لوی اختلاف دی چې علت مشترکه په دې حکم کې چټی دی او په هغه کې چټی؟ د سود په اړه د مذاهبو ترمنځ دغه اختلاف دې ته رسولی دی چې د یوه مذهب له مخې یو شی سود دی او د بل له مخې نه دی سود، ځکه دوی د علت مشترکه په اړه یوه خوله نه دي، هر څوک یې له خپل اند سره سم معرفي کوي، چې طبیعي خبره اختلاف سره لري او دا اختلاف یې فرعي مسلو ته هم رسېږي.

دا ثابته شوه چې له قطعي الثبوت او قطعي الدلالت له دلایلو پرته د نورو مسلو په اړه جدي اختلاف شته، په دې کې نو داسې اختلاف هم شته چې ځینې مسایل دیني بنه لري که دنیوي؟ بس پر همدې موضوعاتو د وخت عالمانو خپل نظریات ور کړي دي چې هغه مهال د قوانینو د نه رواج له امله هر لیکل کیدونکی کتاب او قانون به د فقهي په نوم یادېدی.

بیغام څلورم/۲۰۷

دا څه بده خبره نه ده که نن د همدې فقهې پر ځای مدني، اساسي، تجاري، حربي او نور قوانين وليکل شي، فقه هم د موضوعاتو په اعتبار گڼ تقسيمونه لري، فقه عبادات شته، فقه معاملات شته، فقه السياسه شته او... دغه نومونه چې دوی په خپل وخت کې د فقهې لپاره کارولي دي، دا یو هم په شرعي نص ثابت نه دی، د هغوی د خپل وخت یو نوم و، دوی پرې پوهېدل او هيڅ بد کار نه و، دا چې نن دغه نوم بدلېږي، څه ستونزه لري؟ احکام الحدود، والجنايات والتعزيرات يې بولي، که د قانون الجزائي و الجنائي نوم ور کوي، ستونزه ولې جوړه شي؟

همدا شان پخوا د مسلمانانو په قضايي سيستم کې د څارنوالۍ په نوم شی نه و، عرب ورته نيابة وايي، لويه څارنوالي نيابة العامه بولي. زموږ په پخوانۍ فقه کې نيابت دې ته وايي چې يو څوک د بل پر ځای د هغه دعوه مخته يوسي، يا ورته وکالت هم ويل کېږي، دا په هغه وخت کې د خپل تاريخي اجتماعي کړنو محصول و، اوس چې وخت ډېر تېر شوی دی، نو د نيابت هماغه جزئي شکل اوس کلي شوی دی، پخوا به يوه کس د بل کس نيابت کاوه، اوس يوه اداره چې د يوه خاص مشر-تر نظارت لاندې کار کوي، د يوه مجرم په وړاندې د ټول ملت نيابت کوي، په دې کې نو څه ستونزه ده؟ داسې هم نه ده چې په اوسنيو قوانينو کې نو متهم يا مظنون ته هيڅ ډول رعايت نه دی ور کول شوی، بلکې هغه هم له خپل ځانه د دفاع لپاره ډېرې وسيلې په لاس کې لري، که يو څوک نن را ولاړ شي پخوانی نيابت شرعي وبولي او د فقهې په نوم يې ياد کېږي،

پیغام څلورم/۲۰۸

مقدسه جنبه ور کړي، خو د نن نیا به (څارنوالي) په دې کونک و هی چې دا غربي پدیده ده زموږ په فقهي تراټ کې مخینه نه لري، ځکه یې باید منحل کړو؟! ایا هره غربي پدیده باید په همدې برخلیک اخته شي؟ که داسې وي، نو زموږ په فقهي تراټ کې د بهرنیو چارو وزارت چېرې دی؟ دغه دولتي جوړښت چې نن یې لري، په کوم فقهي کتاب کې راغلی دی؟ دا خبره ناسمه ده چې هر نوی شی یا غربي پدیده باید رد شي، د یوه شي گټور توب او ناگټورتوب ته کتل کېږي، که ښه وي، د ټولني په خیر وي، باید ځای ور کړل شي، که نه رد دې شي.

دا فکر پر خلکو دومر غلبه کړې وه چې د قانون په بڼه لیکل شوي کتابونه یې هم فقهي بللي دي، پاچا ته لیکل شوي د نظام ځینې اصول هم په فقه کې شمارل شوي دي، هغه کتابونه چې مسایل یې له یوه کتابه د بل عالم کتاب ته په حواله خلاص کړي وي، هغه هم تر همدې مقدس پوښښ لاندې راغلي دي، زه دا نه وایم چې پخوانو ښه کار نه دی کړی، ممکن د هغوی به موخه دا نه وه چې تر دې نوم لاندې کتابونه ولیکي بیا یې په مقدس نوم پر خلکو داسې تېر کړي چې څوک یې د مخالفت فکر لا نه شي کولای، که څوک په دلایلو ورسره مخالفت وکړي، نو د بې دینه په ټاپه یې ووېهي او د ژوند له نعمته یې محروم کړي، د هغوی د وخت علمي کچه همدومره وه، هغوی تر گڼو اعتبارونو لاندې د فقهي وېش کړی دی، د دلایلو په لحاظ، د موضوعاتو په اعتبار، د حکمت له مخې، له یوه وخته بل ته یې ځینو نورو اصطلاحاتو هم تغیر کړی دی،

پیغام څلورم/۲۰۹

دا چې په فقه کې مور کوم پخواني اصطلاحات وینو، دا هم نه یو په قران کریم ثابت دی نه په سنت، بیا هم مور ورته بدعت نه وایو، بلکې د یوه ضرورت پر بنیاد یې لازمي بولو، نن بیا دا ضروري ده چې له اوسنیو حالاتو سره موافق ولاړو شو، په ټوله نړۍ کې همدا فقهي اصطلاحات په نویو اصطلاحاتو او بنسټي دي، احکام الاسرة ته نن مدني قوانین ویل کېږي، فقه المعاملات ته نن قانون تجارت ویل کېږي، په دې کې هم د پخوانو فقهاؤ له علمي نظریاتو گټه اخیستل شوې ده او هم نوي پر اضافه شوي، دغه قوانین د یوه اسلامي هیواد لپاره لیکل کېږي او پر مسلمانان ټولنه نافذېږي، نو دا هیڅ امکان نه لري چې هغوی دې له شریعتو مخالف وکړي، شرعي مقاصد او د شرعي عمومي پیغامونه دې هېر کړي، هغه فقهي مسایل دې صرف نظر کړي فرضن اوس هم مسایل په حلېږي، دوی دې پر ځای نوي ایجاد کړي، بلکې له کاره لوېدلو ته نوی بدیل لټوي، نوي مسایلو ته حل پیدا کوي، دا که پخوا د فقهي په نوم یادېدل، نن د مدني یا بل قانون په نوم یاد شي، نو څه اسمان خو نه را لوېږي؟ اصلن فقه هم د هغه وخت لپاره قانون و، دوی ورته یا په شرعي متن کې حل پیدا کاوه یا یې د اجتهاد، قیاس، مصالح مرسله، قول صحابي او گڼو نونو لاندې حل پیدا کاوه چې همدغه یو نوم ورته کارېدی، اوس هم عیني کیسه ده یوازې یې ځینې مسایل نوي کېږي، په سیستم کې یې رد و بدل کېږي، او هغه پخوانی نوم یې په نوي بدلېږي، نه پخوانی فقه له خطا خالي ده، نه نن قوانین، دواړه د انساني دماغ او علم محصول دي چې د خپل وخت د ټولني او گڼو نورو حالاتو وشرایطو اغېز پر جوت

بيغام څلورم/۲۱۰

دى، نو فقه قانون ده او قانون فقه ده، په دې کې زما په نظر هيڅ شى بد نه دى، بلکې لا به ښه شي چې مور له حالاتو سره موافق د خپلې ژبې په قاموس کې نويو لفظونو ته ځاى ور کړو.

۱۵/۹/۲۰۲۲

(۱) الموسوعة الفقهية الكويتية، مصادر الاجتهاد: (۴۳/۱)

(۲) الموسوعة الفقهية الكويتية (۱/ ۴۳)

(۳) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲۸/ ۲۰۸)

(۴) أصول الشاشي (ص: ۳۰۸-۳۲۵)

دین او ساینس

د دین او ساینس په اړه زه تر ډېره وخته په دې نظر وم چې دواړه یو له بل څخه دومره گوښه دي چې یو د بل په چارو کې مداخله نه، بلکې مطلق کار نه لري؛ مگر اوس دې پایلې ته رسېږم چې نه له یوه بله مطلق په هره برخه کې بېل دي او نه سره یو شی دي، خو ترمنځ یې مشترکې نکتې شته.

قران کریم د خپلې مدعا لپاره یا تاریخي شواهد وړاندې کړي دي (النور: ۳۴)، یا یې هم د علم په مټ د خپلې مدعا د تللو بلنه ور کړې ده (یونس: ۳۹) یا یې هم ورته ویلي چې تاسو خپل کار کوئ مور خپل، د کار او عمل نتیجه به دا په ډاگه کړي چې څوک پر سمه لار او څوک پر ناسمه درومي. (الانعام: ۱۳۵، هود: ۹۳، الزمر: ۳۹)

قران کریم د انسان په اړه دا خبره په گڼو مواردو کې کړې ده چې هغه تلواره کوي او د هر شي پایله ژر او ځای پر ځای غواړي، البته عیني شرایط داسې نه دي لکه انسان په ذهن کې جوړه کړې نقشه، عیني شرایط د ډېر وخت په تېرېدو د یوه حقیقت د منلو لپاره، د یوه کار د نتیجې لپاره، د انقلاب د راتلو او یوه اوښتون لپاره سازگار کېږي، نو له دې امله الله تعالی انسان ته د علم په میدان کې د خپلې مدعا د تللو بلنه ور کړې ده، خو تر څنګ یې دا هم ورته ویلي چې دوی تلواره کوي، د یوه شي نتیجه ژر غواړي، د هر شي په اړه داسې فکر کوي چې دلته هیڅ اصول نه شته او هر څه بس همداسې تصادفان را منځ ته کېږي، که یې غوښتنه پوره نه شي، د یوه قاطع حقیقت له منلو هم انکار وکړي، که څه هم د هغه د رد لپاره یوازې دومره توجیه کولای شي چې دوی یې په

حقیقت نه پوهېږي، الله تعالی وایي دوی د علم په میدان کې همدومره
مخته تللي دي، (النجم: ۳۰) نور د هغې ادعا د رد لپاره هیڅ نه لري،
یوازې خپله ناپوهي یې بانه کړې ده او د خپل شاوخوا له حقایقو ناخبره د
زمرې غوندي پر میدان ناست دی.

قران کریم وي که بل هر کتاب چې د علم په میدان کې د درېدو
توان ونه لري، هغه د دې وړ نه دی چې پیروي یې وشي، قران کریم که
هغه پیغام د بشریت لپاره ونه لري چې د بشر-بښېگنې پکې شته، په
تاریخي شواهدو یې خپله مدعا ثابته نه کړه، د علم په میدان کې د هغه
کړې وړاندوینې د منل شوي حقیقت په توگه زبات نه شوې او په
لارښوونو تر عمل وروسته یې که د ښې او غورې نتیجې په بڼه د انسانانو
مخته د خپل حقانیت شواهد وړاندې نه کړل، نو بیا قران کریم نه د الله
کتاب دی او نه د علم په دې نړۍ کې د دې وړ دی چې پوهان، عاقلان،
تجربه کاره او مفکرین خلک یې ومني .

اوسپنسکي وایي: "کوم مذهب چې ساینس رد کړي او یا هم ساینس
مذهب رد کړي، هغه دواړه باطل او ناسم دي".

ډاکټر OTTO لیکي: «تر هغو چې یو دین د عقل او بصیرت عناصر
له ځان سره لري، هغه به د تعصب او تصوف په گنده ډنډ کې له لوېدو
خوندي وي، دغه مذهب په ځان کې د بشریت شموله دین د جوړېدا
وړتیا لري.» (۱)

قران کریم کله هم په ړندو سترگو خلکو ته دعوت نه دی ورکړی
چې د هغه ادعاوې دې په پټو سترگو ومني، قران کریم د رسول الله ص په
ژبه وایي:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي {يوسف: ۱۰۸}

ووايه: دغه زما او زما د پیروانو لار ده چې په بشپړ بصیرت ورته بلنه کوم.

یو بل ځای قران کریم د احد تر ماتې وروسته مسلمانانو د الهي اصولو د بیان په لړ کې وایي:

إِنْ يَمَسُّكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا {آل عمران: ۱۴۰}.

که تاسو ته زیان رسېدلی، نو دښمن مو هم عیني زیان لیدلی دی او د خلکو ترمنځ د (بریا و ناکامی) دغه وختونه د الهي اصولو له مخې بدلېږي او څو مسلمانان په همدې (حقیقت) پوه شي.

د بدر په میدان کې بریا او د احد په میدان کې ناکامی، تقریب د یوه کال په اوږدو کې دوی یو د بل مخالفې حادثې وې، قران کریم پر دواړو تبصره کړې ده، د احد په اړه دغه تبصره کې راغلي دي چې دلته له نافذو قوانینو سره همپهنگي د انسانانو د بریا اسباب چمتو کوي، همدې نکتې ته باید د همدې دوو پېښو په رڼا کې وگورئ او دغه حقیقت په مجسم شکل ستاسو مخې ته پروت دی، ولې په ډېرو کسانو مو د بدر میدان وگتې او له ډېرو کسانو سره مو د احد میدان ویايلي؟ پر دې عواملو په فکر کولو تاسو پوهېږئ چې مور ته قران کریم د څه ډول ژوند د منلو بلنه راکوي او مور څنگه په دې حقیقت تر پوهاوي وروسته د ژوند پر سختیو بریا موندلای شو؟!

زما په نظر که دا معیار له منځه یوسو چې پر ساینسي حقایقو د قران کریم یا دین مدعا نه شو عرض کولای، یا په بل عبارت د دیني ادعاؤ لپاره که داسې یو معیار ونه لرو چې پر هغه په ټول کولو د دې دروندوالی او سپکوالی را معلوم شي، نو بیا یې حقوالی و ناحقوالی څنگه جوت شي او انسانان یې د کومو دلایلو و شواهدو پر بنیاد ومني؟

دا چې مسلمانان ادعا کوي زموږ دین تر نورو حق دی، نو ایا یوازې په دې حق دی چې لمونځ کوي، که د حج یا روژې له امله حق دی؟ که په دین کې دا راغلي چې دروغ مه وایه، غلامه کوه، زنا مه کوه، له خلکو سره همدردی کوه، دا یې د حقانیت معیار شو؟ زما په نظر دا خبرې او د عبادت یو ډول هر دین لري، نو بیا هر دینپالی ویلای شي چې زما دین هم حق دی، د دې هرې ادعا د اثبات لپاره خو باید داسې یو معیار وجود ولري، چې پر هغه په ټول سره سپک او دروند سره معلوم شي، که ساینس د دې لپاره معیار ونه ټاکو، نو بل هیڅ داسې ټول منلی معیار تر اوسه وجود نه لري، چې پر هغه معیار سپک شوی دې خلک سپک ومني او دروند یې خلک دروند وبولي.

قران کریم د خپلو خبرو د اثبات لپاره له تاریخي شواهدو سره سره د کایناتو لور ته هم زموږ پاملرنه اړولې ده، د انسان خپل جسم او نفس ته یې هم گوته نیولې ده، د اسمان او ځمکې په لوړو او ژورو کې داسې حقایقو ته یې هم زموږ توجه جلب کړې ده چې نن یې مور د علم په مټ درک کولو ته نژدې شوي یو، قران کریم دې خبرې ته داسې اشاره کړې وه:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ( ) أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِئَةٍ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ { [فصلت: ۵۳، ۵۴]

ژر به موږ دوی ته د خپل (قدرت او شتون) نښې په کایناتو او د دوی په نفسونو کې ور ښکاره کړو، خو دوی پوه شي چې قران کریم حق (له واقعیتونو سره موافق) دی او ایا دا خبره بس نه ده چې ستا رب پر هر شي حاضر و څارونکی دی؟ حقیقت دادی چې دوی د خپل رب د ملاقات

په اړه شک کوي، خبره داده چې هغه د (خپلو قوانینو) په مټ پر ټولو شیانو احاطه کړې ده.

په دې ایاتونو کې قران کریم د علم لور ته د خپلو مخاطبانو توجه جلب کړې ده، الله تعالی وایي تاسو لږ انتظار شئ، مور به د خپل شتون او قدرت نښې په کایناتو او انساني نفسونو کې درته وښیو، د قدرت داسې نه بدلېدونکي او له یوې مرجع څخه کنټرولېدونکي قوانین به کشف کړئ چې گوته په غاښ به ورته پاته شئ، هغه مهال به پوه شئ چې د کایناتو هیڅ شی هم د تصادف له مخې نه را منځته کېږي او نه د تصادف له مخې ختمېږي، بلکې دا هر څه د محکمو اصولو په رڼا کې ترسره کېږي، له دې اصولو نه کاینات مستثنا دي او نه انسانان، نه یو فرد ځان ترې خلاصولای شي او نه درسته ټولنه، د هر چا لپاره دلته اصول دي، هر څه د هغو اصولو په رڼا کې ترسره کېږي، هیڅوک دې بې وخته د یوه شي د تلو یا راتلو تمه نه کوي، پښتانه وایي؛ په تلواره اوگره نه سپرېږي، نو په تلواره د کارونو نتیجه هم نه راوړي، د هر شي لپاره چې ذهني او عيني شرایط مساعد نه شي، هغه شی نه موجودېږي او نه په عالم خلق کې د الله تبارک و تعالی تگلاره داسې ده چې په یو دم هر څه ترسره کېږي، دلته که د کایناتو پیدایښت دی هم یې تر دې وخته پر وجود دومره زمانه تېره شوې ده چې انسان یې د ورځو او کلونو په شمار سترې کېږي او که د انسان خپل پیدایښت دی هم داسې دی چې له یوې نکتې پیلېږي، په سوکه سوکه تدریجي ډول د خپلې ودې وروستی څوکې ته رسېږي، همدا ډول که زموږ په شاوخوا کې وگورو د هر شي لپاره همداسې د تدریج لار تعین شوې ده، حتا د انسان خپل افکار هم تاثیرات لري، قران کریم یې یادونه کړې ده:

{وَأِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يَحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ} [البقرة: ۲۸۴].

او ستاسو په نفس کې شته افکار که ښکاره کړئ یا یې پټ وساتئ،
الله یې درسره محاسبه کوي.

هدف ورڅخه د الله قوانین دی، ستا خیالات او افکار خپلې پایلې
لري، که عملي یې کړې هم به خپله نتیجه په خپلو سترگو وگورې او که
ستا په ذهن کې پاته شي، هم به یې پایلې حتمي ووينې. تاسو نن د قران
کریم دغه وینا د علم اصول النفس له یوه ماهر څخه وپوښتنئ چې هغه د
انسان د لا شعور او تحت شعور له نړۍ څومره جالبې درته کوي، بیا به
پوه شئ چې زمور افکار څنگه زمور په کړنو او وجود اغېز کوي او څنگه
یې محسوسې پایلې زمور په وړاندې راځي؟

هغه څوک چې د علم له میدانه قران کریم د خانقا تاریکیو ته له دې
ډاره ځغلوې چې هسې نه د ساینس تحقیقات یې پر شویو ادعاگانو د
بطلان چلیپا راکاږي، هغوی دې لومړی د قران کریم په مفاهیمو، ژبه،
اصولو، بیان، دلایلو، د ادعا په حقیقت بیا یې د ثبوت لپاره په طریقه
ځانونه پوه کړي، تر دې وروسته دې د علم له میدانه هغه ثابت شوي
حقایق ورسره پرتله کړي چې د دې میدان اهل ذکر وړ باندي د ثبات
اخیري ټاپه وهلې ده، بیا دې ترمنځ د توافق یا تضاد موندلو په فکر کې
شي چې قران کریم د علم په تله کې خپل ځان څنگه ثابتوي؟

د قران کریم د حقانیت لپاره ساینسي لاسته راوړنې، د بشریت علمي
وده او د سیاست و اقتصاد په میدانو د انسانانو ورځ تر بلې علمي
تیوریانې او ور پسې یې په علمي ډگر کې ارزونې یو په یو د قران کریم د
حقانیت او صداقت چيغې وهي، دا چې څوک یې له تعصبه نه مني،
هغوی ممکن د خپل ځان له وجوده هم منکر شي، بل لور ته که مسلمان
یې له قران کریم څخه په ثابتولو کې پاته راغلی، دا د هغه پرناسخبري او
ناتواني دلالت کوي، په دې کې د قران کریم نقص نه شته.

د ملوکیت لپاره د تابوت جوړول د قران کریم وړاندیز و، قران کریم واک لپاره د مسلمانانو خپل منځي مشوره پیشنهاد کړه (الشوری: ۳۸) قران کریم د فرعون او دې ته ورته پاچاهانو په یادولو د دې د بدوالي بېلگې ور کړې دي، تر ډېرو تجربو وروسته انسانان هم دې پایلې ته ورسېدل چې د ملوکیت پایلې د بشر په ګټه نه دي، د ملوکیت دور یې ختم کړ. د غلامانو په نیولو لومړۍ نیوکې قران کریم وکړې، د انسانانو پیدایښت یې له یوه نفس وباله او ټول بشریت یې د احترام او درناوي وړ وباله، په ټولنه کې د شته غلامانو د ازادولو امر یې وکړ او انسانان ډېر وروسته همدې نیجې ته ورسېدل. د روحانیت او مادیت په کشمکش کې انسانانو یا د افراط لوری نیوی یا هم تفریط ته یې پنا وړه، څوک به له مادیته په ګوښه کېدو د رهبانیت لمنې ته په لوېدو د مادیت له لذتونو بې برخې شول او څوک به دومره مادیت پرسته شول، چې په دې ټس کې به یې روحانیت بیخي هېر کړ، هر څه به یې ماده بلل، د ماده پرستانو ټول اعمال هم د خلکو په وړاندې دي، داسې کارنامه یې نه ده کړې چې څوک پرې وویاري، قران کریم د اعتدال لار ونيوه، نه یې یو مخیز خپل پیروان مادیت ته هڅولي او نه یې روحانیت ته، بلکې دواړه خواو ته یې لازمه پاملرنه کړې ده. نه یې له مادیته انکار کړی دی، چې ژوند یوازې تر خانقا را محدود کړي او نه یې هر څه ماده بللي چې د روحانیت بیخ په وکارې، بلکې اصول یې ور کړل چې همدې چوکاټونو ته په کتو دې له مادي نړۍ ګټه واخلي او خپله روحاني دنیا دې په ودانه کړي، داسې نه کېږي چې له مادیته په انکار روحانیت قوي کېږي او نه داسې حل راوړي چې روحانیت نفې شي یوازې مادیت دې هر څه وبلل شي. د مذهبي ازادي په اړه لومړی قران کریم خپلو پیروانو ته امر وکړ چې اسلام ته راتګ او تګ هم د خلکو په خوښه دی او هر دین هم د دینپالو کسانو

بیغام څلورم/۲۱۸

په خپله خوښه پوري اړه لري، د یو چا چې هر دین زړه غواړي، خوښ یې وي، هغه دې ومني، په دې لړ کې زور زیاتی باید ونه شي (البقره: ۲۵۶)، دا یادې یې یوازې یو څو بېلگې وې چې دلته مې یادې کړې، که نه په قران کریم کې دې ته ورته مثالونه بیخي ډېر دي.

قران کریم په قاطعانه توګه ځینو ساینسي حقایقو ته اشاره کړې ده چې له دې ډګره د قران کریم په ایستلو به کله هم هغه قراني حقایق را برسېره نه شي، د قران کریم د حقانیت معیار به د خرافاتو په گرداب کې ورک شي او د الله له انقلابي کتاب څخه به یوازې یو څو خرافاتیان د خپلو خرافاتو د زبات لپاره کار اخلي، چې هم انسانان له علمه په لرې کړي، هم یې په دنیا کې د دې په وسیله وشکوي او د اخروي ژوند له نعمتونو یې هم د خپلو خرافاتو په ذریعه محروم کړي. قران کریم د علم کتاب دی او تل به د علم په میدان کې ځلېږي، هیڅوک نه شي کولای چې د خپلو خرافاتي باورونو د لږېدو له امله پر قران کریم نیوکې وکړي او د قران کریم اهمیت په دې سره کم کړي، قران تر بل هر چا د خرافاتو ډېره مقابله کړې ده، د عربو په خرافاتي ټولنه کې همدې قران کریم انقلاب راوستی، د علم ډېره یې هغه وخت روښانه کړه چې پر نړۍ باندي د ظلم، جهالت او وحشت تورتم پروت و، دا ډېره به تر هغو له همدې ځایه بله ساتله کېږي چې دا نړۍ په علماؤ او د عقل په خاوندانو ودانه وي.

۲۰۲۲/جولای/۳۰

سرچینه:

۱) انسان نې کیا سوچا؟

پیغام څلورم/۲۱۹

پر دیني سرچینو زیاتونې او ترې کمونې

دیني متن د الهي کلام او کتاب په بڼه نازلېږي، بیا د همدې کتاب هداياتو ته عملي او تشریحي جنبه د همدغه خدای رسول ورکوي، له دې امله په قران کریم کې وايي:

{هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ} [التوبة: ۳۳].

دی هغه څوک ذات چې خپل رسول یې له حق دین او عملي تگلارې سره لېرلی دی.

دغه مطلب یې د الفتح په (۲۸) او د الصف په (۹) نمبر اياتونو کې هم بیان کړی دی.

هدی چیش ته وايي؟ د عربي ژبې د لغت کتابوه وايي:

الطَّرِيق، الشَّرِيعَة " (۱).

لار، تگلاره.

ابن فارس په خپل کتاب کې وايي:

هدی: الهدى: خلاف الضلال... وأصله التقدم. (۲)

هدی د ضلال (گمراهي) خلاف دی... او اصلن وړاندېتوب ته وايي.

پیغام څلورم/۲۲۰

د ښکاره او روښان معنا هم لري، ورځې ته هم هم وايي. د ږانده په لاس کې لکړې ته الهادیه وايي، نو د دې مادې بنسټیزې معناوې ښکاره، روښانه، وړاندې او تگلاره دي. له دې امله حرم ته روانه کړې قرباني هم هډي بولي، ځکه د کاروان مخته روانه وي، لکړې ته هم وايي، ځکه تر ږوند وړاندې وي، په اوبو کې راوتلې ډبره هم هادیه بولي، لامل یې دادی چې له وراه ښکاري، د حیوان د مخ حصه هم هاد بولي، تر نور بدن یې مخکې وي او ژر ښکاري.

په ایت کې چې الله تعالی د کوم هدایت یادونه کړې ده، هلته یې هدف تگلاره او لارښوونه ده، دین خو د ژوند لپاره عملي احکام او هدايات دي، نو رسول په دې مکلف وي چې دغه عملي بڼه په خپل عمل او کړنو سره امت ته وښيي.

تر هغه وروسته چې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم احکام نازلېدل، هغه یې تشریح کوله، څه وخت چې احکام تکمیل شول، نو په قران کریم کې د دې اعلان هم وشو او د رسول الله ص د رسالت دنده ورسره بشپړه شوه او د هغه د کوچ وخت را ورسېد، قران کریم وايي:

{الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا} [المائدة: ۳].

نن ورځ مې تاسو ته ستاسو دین پوره کړ، او خپل نعمت مې در باندې بشپړ کړ او تاسو ته مې اسلام د دین په توګه خوښ کړ.

تر دې اعلان وروسته باید دا خبره روښانه شوې وای، چې کوم شیان دیني دي او کوم غیر دیني؟ په دې باید خلک پوه وای چې دین د الله وي، هغه یې نازلوي، حکم یې هغه کوي، هر څه یې د هغه په خوښه کېږي، له دې پرته پر بل شي د دین نوم ایښول ناسم کار دی.

یوه خبره باید واضحه وکړم چې یو انساني برداشت دی او یو اسماني دین، د دواړو ترمنځ فرق دادی چې انسان د خطا امکان نه شي ختمولای او په دیني متن کې دغه احتمال له لویه سره نه شته، په دین کې بیا یو هغه مسایل دي چې امت یې پر مفهوم اجماع لري، لکه: د الله وجود، د لمونځ فرضیت، د زنا حرمت، رشوت، سود او دې ته ورته کلي مفاهیم دي چې پر کلي مفهوم یې اجماع ده او دغه ډول کلي مفاهیمو کې اختلاف نه وي، دا له بدهیاتو څخه بلل کېږي، نو دغه هم مقدس دي که څه هم د انساني فهم او برداشت مالګه ور ګډه شوې وي، یو هغه جزوي مسایل دي، لکه په قسطنو کار سود دی که د بیې یو ډول؟ پر دې اختلاف دی او هیڅ ټول منلې فتوا د دیني سرچینو په ملاتړ نه شته، اوس د دې دویمې کټګورۍ مسایلو ته حتمي دیني رنگ ور کول او د لومړۍ برخې په شان یې مقدس بلل ناسم کار دی او ډېر غلط او ناقص افکار ور څخه سرچینه اخلي. هغه بدهیات حتمي یو داسې کامل فرد لري چې پر هغه یې ټول امت سره یوه خوله وي، خو له هغه سره د نورو په ور ګډولو کې اختلاف رامنځته کېږي، مثلن: سود څه دی؟ له قرضدار څخه تر خپل اصل مال اضافه مال اخیستل سود دی، دا یې هغه اتفاقي فرد دی

چې ټول امت پر متفق دی، تر دې وروسته افراد یې مختلف فیه دي، زنا چیش ده؟ له نکاح پرته له ښځې سره د یوه نارینه د مخ په فرج کې جنسي اړیکې دي، دا چې متعه زنا ده که نه؟ په زور نکاح شوي زنا وبلل شي که نه؟ د بدل نکاح سهي ده که په زنا کې شمار شي؟ دا ټول اختلافي دي، هغه اتفاقي مفاهیم یې حتمي دي، مقدس هم دي او دین هم بلل کېږي، ځکه دغه اتفاقي مفهوم یې له صدر اسلام څخه منقول دی.

په اختلافي مسلو کې حتمي نه ده چې یو څوک دې له بل چا سره د نظر اتفاق ولري، له دې امله مور په اسلامي دنیا کې ډېر اختلافات او مذاهب وینو، ټول لمونځ کوي، ډېر څه یې سره مشترک دي، خو په جزئیاتو کې اختلاف لري، حج هم ټول کوي، غټ اعمال یې سره متفق دي، وړې مسلې یې اختلافي شته، خدای هم ټول مني، په اړه یې ځینې واړه اختلافونه له ناسمو برداشتونو څخه را پیدا شوي دي، دا هر څه د دې بېلگې دي چې اختلاف نه ختمېږي او د انسانیت په همدې متغیر ژوند او د دغو خاصیتونو لرونکې ژبه کې یې ختمول هیڅ امکان هم نه لري.

نو چاره څه ده؟ چاره یې زغم دی، یو څوک که خپل برداشت باوري بولي، هغه دې په خپل فهم عمل وکړي، پر یو چا یې باور شو، له هغه تر پوښتنې وروسته دې حکم عملي کړي، زما فهم دا نه لازمي چې زما پلار دې هم زما له فهم او فکر سره سم عمل وکړي، ځکه زه په خپل فهم مکلف یم او هغه په خپل وس او فهم، نو زه حق نه لرم چې خپل فکر مې پر نورو تحمیل کړم، مگر په دې مکلف یم چې تر خپله وسه په دین

بیغام څلورم/۲۲۳

ځان پوه کړم، هر سړی په مکلف دی، څوک به خپله وس لري، اصل سرچینې به یې د پوهانو له هداياتو او وسیلوي علومو سره یوځای کتلای شي، څوک به داسې وس نه لري، هغه به له نورو د پوښتنې په کولو پوهاوی تر لاسه کوي.

دین په اصل کې پر یوه سرچینه ولاړ دی، هغه سرچینه یې وحی ده، تر هغو چې الله تعالی یو حکم نازل نه کړي، رسول الله ص یې په عملي نمونې وړاندې کولو هم مکلف نه دی، تر هغه وروسته چې حکم نازل شي، رسول مکلف دی چې عملي نمونه یې خلکو ته وښيي، دغه دین شو او دغه یې عملي طریقه. دغه دواړه شیان که څوک په هر نوم یادوي پر وحی ولاړ دي او اصل دین له همدې ځایه سرچینه اخلي.

تر دې وروسته چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات شو، د دیني احکامو د نزول زمانه ختمه شوه، دغه دروازه د ابد لپاره وتړل شوه، نور احکام نه نازلېږي، دین په خپل متن کې ځینې مسایل واضح بیان کړي دي، نور یې د یوه فارمول په چوکاټ کې ایښي دي او حکم یې واضح کړی دی، ځینې یې بیخي نه په چوکاټ کې شته او نه په واضحو لارښوونو کې، دغه کټگوري مسایل یې په دیني رنگ نه دي رنگولي، زما په نظر، بڼه به وي چې ثابت مسایل یې دیني وپولو او غیر ثابت یې ټول دنیوي، څو یې ترمنځ د بیلټون بڼه واضحه کړبڼه وایستل شي چې خلکو ته یې تمیز اسانه شي.

اوس که یو څوک راځي پر همدې ديني سرچينو اضافه کوي، مثلن وايي: په قران کریم کې دا مسله نه شته، په سنت کې هم نه شته، تر یوه فارمول لاندې هم نه راځي، مگر د دې شي په اړه د حرمت پرېکړه دوه زره علماؤ کړې ده، نو دا شی ځکه حرامېږي چې اجماع حرام وېالی او اجماع یوه ديني سرچينه ده، لکه قران چې یو شی حراموي یا سنت، همدغسې اجماع هم د دغه شي په اړه د حرمت پرېکړه وکړه او اسلامي امت پر گمراهي نه را یوځای کېږي، نو معلومه شوه چې د دوه زره علماؤ اتفاق پر حق دی او د هغه شي د حرمت پرېکړه بالکل سهې ده.

زما په نظر دلته بنسټيزه تېروتنه دا کېږي چې پر ديني سرچينو زیاتوب کوي، دا که د اجماع په نوم وي چې مستقله سرچينه یې بولي، که د مصالح مرسله په نوم وي، یا د قول صاحبې په نوم وي یا بل هر نوم، دا له دين سره ظلم دی، دا پر هغه څه نه اکتفا ده چې الله او رسول ور باندې کړې وه. زما په اند باید له دې سرچينو هيڅ شی نه کم شي او نه هم پر زیات شي، هماغه دين الحق او الهدی دوي سرچينې بيخي کافي و شافي دي، الله د شارع او رسول ص یې د شارح په توگه زموږ لپاره د دنيا او اخرت د بریا ضامن دي، تر دې اضافه والی که په داسې توگه وشي چې مسایلو ته حل وړاندې کړي، یا له ديني متن او شرحې څخه د اجتهاد په توگه یا هم غیر له دينه د یوه قانون په توگه یې وړاندې کړي چې د هغه وخت خلک پرې اجماع وکړي، دا به تر هغه ډېره ښه وي چې په اجماع حل شوې مسلې ته کامل ديني رنگ ور کوي او اجماع یوه

دیني مرجع معرفي کوي، ځکه دلته دوی خلکو ته د استدلال دروازه خلاصه کړه، هره ډله د خپلې مخالفې ډلې په مقابل کې چې له قران او سنت څخه دلیل نه شي موندلای نو اجماع ته پنا وړي او دا نو بیا څوک ثابتوي چې په دې وخت کې ټولو خلکو اجماع کړې وه که نه؟ ایا شونتیا یې هم وه که نه؟ عقل یې مني که نه؟ بس ادعا وکړي چې پر دې مسله د امت اجماع ده، دا که وي که نه، یوه ډله یې د بلې په مقابل کې کاروي او مثالونه یې د گڼو مذاهبو په فقهي کتابونو کې تر شمار وتلي موجود دي.

زه دې جرأت ته حیران یم چې د الله پر بشپړ شوي دین زیاتونې کوي، سرچینې یې گڼې ور وړاندې کوي، یو شی د خلکو په خوله یوه ورځ حرام او بله ورځ حلالوي، له دیني احکامو یې د لوبو وسیلې جوړې کړې وي، توخداي دغه صیغه به یو څوک نن د خپلې خور، لور، ورېرې، خورڅې او بلې خپلوانې په حق کې خوښه کړي؟ که دا نه شي برداشت کولای، نو د بل لونیو ته څنگه فتوا ور کوي او په تاریخ کې یې څنگه تر دې ډېرو پاکو ښځو او نرانو ته ثابتوي؟ بل مثال ته فکر وکړئ! یوه ښځه له مېړه درې واړه طلاقه شوه، د قران کریم د حکم له مخې نور دغه مېړه او ماینه نکاح نه شي سره کولای، مگر په هغه صورت کې چې له یوه بل مېړه څخه کونډه یا طلاقه شي، بیا که اول مېړه ته ځي، نکاح یې جواز لري، د دې حکم هدف دا نه دی چې یوه طلاقه شوې ښځه دې د هغې پخوانی مېړه تر لاس ونیسي، یوه مینده ته دې ور نکاح کړي، هغه دې ورسره جماع وکړي، بیا دې طلاقه کړي او بېرته دې اول مېړه ته نکاح

ور وکړي، زموږ په وخت کې مذهبي قشر- دې ته حلاله وايي، دا نو حلاله نه ده سمه (ملعنه) ده، په دې کې ښځې له لومړي طلاقه عدّه نه وي پوره کړې، دویم دا چې اول مېړه د هغې نور مېړه نه شو پاته، هغه پردی سړی دی او دا پردی ښځه، هیڅ اړیکه نه سره لري، هغه څه واک لري چې تر لاس نیولې یې یوه مینده ته دروي او بیا یې په زور نکاح کوي؟ دواړې نکاوې بې مهره کېږي، د دویم مېړه نکاح فقط د یوه گړي لپاره وي چې هغه له دې ښځې سره یوځای شي نور بس خلاص، هغه به یې حتمي طلاقوي، تر طلاقه وروسته ځای پر ځای اول کس ته په نکاح کېږي، عدّه او مهر سر خورلی دی، ځکه د نر واکې ټولني یوه فرد په غوسه کې خپلې ښځې ته طلاق ور کړی، اوس یې بېرته ځان ته حلالوي نو سزا یې ښځې ته ور کوي؟ دا یوه زړه برنونکې ډرامه نه ده، نو چیش ده؟ دغه کسان هم بیا پر منبر ناست وي، نارې وهي مخ یې سور وي او غرب ته پېغور ور کوي چې اسلام ښځو ته حقوق ور کړي دي، تاسو خو د جنسي تندې اله ترې جوړې کړې ده؟! هغوی به اله کړې وي، مگر تاسو خو هم اله کړې ده او هم مو په زور کړې ده او دې کار ته مو د خدای د دین نوم ور کړی دی، چې یوه مقدسه فحاشي ورته ویلای شو، د یوه انسان په زړه کې که یوه ذره انسانیت هم پاته وي، تو خدای له یوه انسان سره به دغه ډول معامله وکړي؟ دا یې نو مشت نمونه خروار دي، دغه ډول کیل تماشه والا مسایل نور هم په پیڅر دي.

بیغام څلورم/۲۲۷

که د حلالې لپاره یو ناسم دیني استدلال نه وای شوی، خبره قانون ته تللې وای، تر دې په مراتبو ښه حل کېده او مېړه و ماینه دواړه به راضي وای او دین به پکې نه بدنام کېدای. د خدای لپاره دا مو دین ته په نسبت څه مقدسه لوبه او فحاشي پیل کړې ده؟

پر اصلي دیني سرچینو د نه درېدا به همدغه نتیجه وي، څوک چې اضافي پر کوي، هغوی به حتمن له دین څخه داسې مسخره شی جوړه وي چې هم به د ظلم سبب وي، هم د فحاشی، هم د بل د حق خوړلو او گټو نورو نارواؤ، ځکه اوله ناروا یې داده چې د خدای پر سرچینو یې بسنه ونه کړه او له دې ځای یې د ظلم بنیاد کېښودل شو.

دوکتور یو سف قرضواوي پر خپل ټویټر پاڼه یوه ورځ ډېره ښه یادونه کړې وه: «مور د هغو پوښتنو حل له اسلامه غواړو چې هغه نه دي مطرح کړې او د هغو ستونزو حل لار پکې لټوو چې له هغه مور ته نه دي را پیدا، بلکې په خپلو لاسونو مو ایجاد کړې او نه مو له دې ستونزو د ځان ساتنې هغه اسلوب غوره کړي چې اسلام یې سپارښتنه کړې».

له مسایلو سره که برخورد داسې کړو چې پر دیني او دنیوي کټگوریو یې ووبشو، ښه به وي؛ په دیني نص ثابتې مسلې یې په همدې کټگوری کې شمار کړو او له دې پرته په نورو سرچینو ثابتې مسلې که پخوا د همدې برخې گڼل شوې هم وي، اوس لازمي نه ده چې همدلته یې شمار کړو، دغه برخه د اوس لپاره ښه ده چې ځنې بېله شي او د قانون په

پیغام څلورم/۲۲۸

چوکاټ کې ورته حل وموندل شي، بيخي دې کټگوري بېله شي، په دې سره به هم مسايلو ته د هر وخت له حالاتو سره سم حل موندل کېږي، غير مقدس مسايلو ته به په وچ زور مقدس پوښ نه گڼدل کېږي، د الهي دين پر سرچينو به ناحقه زياتونې او کمونې نه کېږي او په دې توگه به دين له خرافاتو خلاص شي هم به د خلکو د کيل تماشه له ميدانه ووزي، د هرې مسلې د حل لپاره دين را وړاندې کول او بيا تر همدې نوم لاندې يې له بلې مرجع حل کول او بيا دې عمل ته ديني رنگ ور کول هغه مسله ديني او شرعي بلل، د خورا ډېرو بدو پايلو سبب کېږي چې حتا خلک يې له دينه زړه توري کړي دي، دغه ټول مزخرف مسايل له همدې ځايه سرچينه اخلي، د ملنگانو خرافات، د زيارتونو کرامات، په کامل دين کې نورو ته اختيارات او پر هغه څه اضافات چې الله يې اجازه نه ده کړې، ټول همدې بنسټيزې تېروتنې ته ور گرځي.

يوه ډېره جالبه اوس دا شوې ده چې که پر اصلينو سرچينو خلکو ته سپارښتنه وشي، نو په بدو نومونو دې يادوي، خو دوی چې پر ديني سرچينو اضافې کړې دي او له دې څخه په را پېښو ستونزو کې گير پاته دي، دوی څوک نه يادوي، څومره ستر ظلم دی چې د خدای پر بشپړ شوي دين څوک اضافې کوي هغه د يوه ښه مسلمان په توگه يادېږي او څوک چې پر هماغه منزل دين بسنه کوي، هغه بيا بد بلل کېږي؟! زما په نظر له کتاب الله او سنت الرسول پرته هيڅ سرچينه بايد نه زياته شي او نه کمه، په ديني تعبير کې د ميزان مقام د الله د کتاب دی، ټول هغه اقوال،

بیغام څلورم/۲۲۹

تعبیرونه، تفسیرونه، روایات، اعمال، عقاید او ټول دین ته منسوب څه باید پر همدې ترازو وتلل شي، وزندهاره یې د منلو دي او بې وزنه یې د ردولو.

له دې پرته نورې سرچینې دې وي، مگر دیني دې نه گنلې کېږي، له هغو څخه دې د مسلو په حل و فهم کې کار واخیستل شي، د یوې وسیلې په توگه دې ځای ور کړل شي، مگر د حرمت او حلت واک دې نه ور کوي، ثواب او او عذاب دې نه په ټاکي، معیار دې نه گرځوي، که اجتهادي مسایل علماء حل کړي، دوه اړخه لري: دا چې دین ته یې نسبت کېږي، نو دیني جنبه یې ردېدای نه شي او دا چې د خلکو فهم ور گډ دی، نو خالص دیني نه دي، بلکې د خلکو برداشت پکې رول لري، له دې امله دې همدغه ډول مسایل د اوس وخت لپاره د هیواد په کچه یا سیمه ییزه کچه د پوهانو یوه کمېټه حل کړي، په دې توگه هم ښه حل شي او هم به حساسیتونه نه پاروي یا به ټولنیز مشکلات نه ایجادوي، پر خلکو دې په دیني بڼه نه اجباري کېږي، بلکې په قانوني توگه دې خلکو ته ور وپېژندل شي، ځکه منصوصي نه دي، بلکې اجتهادي بڼه لري او د کامل باور درجه نه لري، نو پر خلکو یې د الهي دین په توگه جبري کول، نه یوازې له دین سره بې انصافي ده، بلکې پر خلکو هم ظلم دی، دوی به یې د ثواب په نیت کوي، په داسې حال کې چې سل سلنه به یې ثبوت قطعي نه وي، البته که داسې ورته وړاندې شي چې تاسو یې عملي کړئ، هیله ده چې بدله به یې درته ښه وي، ځکه که عیني دین نه وي،

پیغام څلورم/۲۳۰

نو د یوه قانون بڼه لري، د مسلمان لپاره د خپل اولي الامر قانون منل چې له ديني چوکاټ سره ټکر نه لري، هم بڼه کار دی، هيله ده الله يې بدله در کړي، په دې کې زما په نظر ډېر احتياط دی، که دغه بعد يې په نظر کې ونیول شي، زما په اند ډېر به بڼه وي.

۲۲/۹/۲۰۲۲

(۱) معجم اللغة العربية المعاصرة (۳/ ۲۳۳۸)

(۲) مجمل اللغة لابن فارس (ص: ۹۰۱)

د دوو بنو د رضاعي اولاد نکاح

که یو سړی دوې ښځې ولري، یوه ښځه یې د بل چا هلک ته تې ور کړي او بله ښځه یې د بل کور نجلۍ ته تې ورکړي، ایا دغه هلک او دغه نجلۍ تر خپل منځ نکاح سره کولای شي؟

دا مسله اجتهادي بڼه لري، عیني هغه ډول نه ده لکه یو ماشوم ته چې ښځه تې ورکړي، د هغه ماشوم نکاح د دې ښځې له اولاد سره نه کېږي او نه یې له هغه کس سره کېږي چې عیني همدې ښځې هغه ته هم تې ورکړی وي، ځکه دواړه رضاعي وروڼه یا خوندې یا ورور او خور دي، په دې یاد صورت کې نوعیت یو څه تغیر کوي، دوې بېلې ښځې دي، مگر مېړه یې یو دی.

که دې ته وکتل شي چې د یوې ښځې له لوري ماشوم ته تې ورکولو باندې د هغې مېړه د ماشوم رضاعي پلار بلل کېږي، نو په دې صورت کې هم د دواړو ماشومانو پلار د هماغو دوو ښځو یو مېړه دی، نو دغه هر او هغه نجی د یوه پلار رضاعي اولادونه بلل کېږي، احتیاط په دې کې دی چې دغه هلک او هغه نجلۍ نکاح سره ونه کړي.

زما له معلوماتو سره سم په دې مسله کې ټول فقهاء پر دې خوا دي چې نکاح یې جواز نه لري، حتا فقهاء دا هم لیکي چې که یو کس دوې، درې یا څلور ښځې ولري، یوه ښځه یو ماشوم ته تې ورکړي، نو ټولې

بیغام څلورم/۲۳۲

ښځې یې مندې دي، هغه سړی یې پلار دی او د هغه سړي هر څومره اولادونه چې له ټولو ښځو څخه دي هغه ټول یې وروڼه او خوندي دي، څوک چې یې په مور او پلار دواړه گډه دي هغه یې رضاعي سکیني وروڼه یا خوندي دي او څوک چې یې یوازې په پلاره دي، هغه یې ناسکه رضاعي وروڼه یا خوندي بلل کېږي. په الامام ابن باز سايته کې د یوې پوښتنې ځواب ته هغه لیکي:

إذا كان للرجل زوجتان أو ثلاث أو أربع، فأرضعت احداهن طفلة أو طفلاً في الحولين خمس رضعات أو أكثر، فان هذا الرضيع يكون ولدا للزوج، ويكون أخا لأولاده من النساء كلهن، يكون أخا لأولادهن جميعا، لكن أولاد المرضعة يكونون اخوانا أشقاء، وأولاد الزوجات الأخريات يكن إخوة لأب؛ لأن الفحل واحد.

فالتی أرضعت أولادها اخوة للرضيع من أمه وأبيه بالرضاع، وبقية الأولاد من الزوجة الثانية أو الثالثة أو الرابعة يكونون اخوة من الأب، كالنسب سواء، كمال قال النبي صلى الله عليه وسلم: يحرم من الرضاع ما يحرم من النسب.

که یو کس دوې، درې یا څلور ښځې ولري، یوه یې نجلی یا هلک ته په دوه کلنۍ کې پنځه واره/پنځه غورپه یا زیات تې ورکړي، دغه ماشوم د مېړه اولاد شو، د هغه له ټولو ښځو د اولاد ورور شو او د ټولو

پیغام څلورم/۲۳۳

ښځو د اولاد هم ورور دی، د تي ور کوونکې ښځې اولاد يې سکني وروڼه او د نورو ښځو اولادونه يې له پلاره وروڼه دي، ځکه پلاري يې يو دی.

د هغې ښځې اولاد چې تي يې ور کړی دی له مور او پلاره يې رضاعي وروڼه دي، له دويمې، درېيمې او څلورمې ښځې اولادونه يې يوازې پلرني وروڼه دي، عيني د نسب په شان، لکه چې رسول الله ص ويلي: رضاعت هغه څه حراموي چې نسب يې حراموي.

دغه ته ورته وضاحت په حنفي فقه کې هم ور کړل شوی دی، ما په دې اړه تر اوسه هم د هيچا اختلاف نظر نه دی ليدلی.

۱/۱۰/۲۰۲۲

پرون او نن د مریټوب بڼې

د بشري تاریخ یوه ډېره ناوړه پدېده د بشر په لاس د بشر مریټوب هم ده، غلامی د پخوا زمانې یو رواج و، له نن څخه تقریبین (۱۱۰۰۰) کاله پخوا تر زراعتي انقلاب وروسته د غلامانو د نیولو او ساتلو کرغېرن دود رامنځته شوی دی، غلامی پر اقتصاد بڼه اغېز در لود، د همدې غلامانو په مټ پاچاهانو له مزدوری پرته نهرونه کښل، ودانۍ یې په جوړولې، پوځ کې یې گډول، خرڅول یې، د در بار کارونه یې په کول او گڼ نور، ورسره جوخت یې د جنسي تندي د تسکین ذریعه هم وه، هغوی د بڼڅو په توگه زیاتي میرمنې نه شواي کولای، پاچاهان، امیرانو او د زر و زور خاوندان به خپله خپنې هم له خپلو کفو کسانو سره کولې، په دې توگه یې خپل کور ته نه داسې میرمنې زیاتي موندلای شواي او نه یې په کور کې د دغه ډول کورنۍ میرمنې خپه کولای شواي، له دې امله به یې مینځې راوستې، دا به یې هم د بڼځې خادمان وې او هم به دوی خپله جنسي تنده په ماتوله، د جنگ په میدان کې د جنگي کسانو نیولو لړۍ او بیا یې غلامول بڼایي د نورو عواملو تر څنگ په دې هدف را منځته شوې وي چې هم خپل دښمن ذلیل کړي او ورسره خپلې اړتیاوې په پوره کړي، دا که د خدمت ضرورت وي، که په خرڅلاو یې د اقتصاد بیاوړتیا وي یا هم جنسي تنده ماتول، د غلامی رواج خورا ډېره مخینه لري، د مصر په لرغوني تمدن کې هم د غلامی څرک ښکاري.

بیغام څلورم/۲۳۵

د اسلام د راتلو مهال په عربي جزیره کې غلامی ښه په خرپ رواج وه، د عربو په خوا کې دوې سترې امپراتورۍ وې چې هرې یوې کلونه کلونه له بلې سره جنگ کړی او په ضمن کې یې هرې یوې له بلې څخه جنگي بنديان نیول، هر ښار ته چې به فاتح ځواکونه ننوتل، نو د هغه ښار له خلکو سره یې د غلامانو سلوک کاوه، څوک چې یې خوښېدل، هغه یې غلامان یا منيځې کول، دغه غلامان به په ښارونو کې خرڅېدل، په دې توګه به عربو ته هم راتلل، نه یوازې دا چې په عربو کې بهرنی غلامان موجود ول، بلکې عربي قبایلو هم یو پر بل بریدونه کول، هرې قبیلې له بلې قبیلې څخه ښځې او نران بندي کول چې وروسته به یې یا د دښمن په قبیله کې غلامی/مینځیتوب کاوه یا هغوی نورو ځایونو ته نقلول او هلته یې وسلې، خوراکي توکي یا د هغه وخت په چلېدونکو مالونو خرڅول، نو غلامی که یو خوا ځینو انسانانو ته د هلاکت او له ژونده د لاس مینځو په معنا وه، بل خوا بیا امیرانو او د اشرافو کورنیو ته د زوی زېری و.

د اسلام راتګ په عربي جزیره کې یو ښه اوښتون و، اسلام له پیله د غلامۍ او هغو موانعو غلام و چې د دین او خدای په نوم یوې طبقې پر بلې ورتپلي ول، قران کریم دغه موانع د اصر او اغلال(الاعراف: ۱۵۷) په نوم یاد کړل او رسول یې د دې اغلالو ماتونکی وباله، د محمد په سورت کې یې د جنگي بندیانو لپاره دوه اېشنه اعلان کړل، یو یې د احسان له مخې ایله کول او بل یې په فدیة کې خوشي کول و(محمد: ۴)،

بیغام څلورم/۲۳۶

په دې سره یې د غلامۍ سرچینه وچه کړه، بیا یې په گڼو مواردو کې د شته غلامانو د خلاصولو فرمانونه ور کړل (النساء: ۹۲، المائدة: ۸۹، المجادلة: ۳، البلد: ۱۳) فضایل یې بیان کړل او اخیر یې د نور په سورت کې امر وکړ چې د ټولني په خیر ټول غلامان او مینځي ازاد کړئ او پر همدې کار له بیت المال کومک ورسره وکړئ (النور: ۳۳)

۱۹ پېړۍ کې فردي غلامۍ ته د پای ټکی ور کول شو، عثمانی خلافت، سعودیان، سوډان او گڼ نور هیوادونه د غربي فشار په نتیجه کې دې ته آماده شول چې غلامی ختمه کړي، دا ډېر ښه کار وشو، له دې سره چې د اسلام په تر ټولو معتبر متن کې د غلامۍ پای له نن څخه ۱۴۰ کاله وړاندې اعلان شوی دی، خو مسلمانانو د گڼو عواملو له وجې غلامۍ ته دوام ور کړ او دادی فقط څو لسيزې وړاندې یې ور څخه توبه وکړه، اما بدمرغي دا شوه چې له فردي غلامی سره جوخت د غلامۍ یوه بله بڼه را پیدا شوه چې دا تر هغې غلامۍ ډېره بده او نتایج یې ډېر خطرناک و ډارونکي دي. یو عرب روڼ اندی په دې اړه لیکي:

وليست لفظه «العبودية» في الاستخدام المعاصر من قبيل المجازات الميتة، فأشكال امتلاك الانسان للانسان وسيطرته عليه واستغلاله له لا تزال قائمة بأشكال متعددة في المجتمعات المعاصرة. ولعله ليس من قبيل المبالغة أن نعتبر «التفرقة العنصرية» بكل ألوانها وأشكالها، سواء مارسها البيض ضد السود في أفريقيا وأمريكا، أو مارسها الصهاينة المحتلون ضد العرب من أبناء الارض، شكلاً حديثاً من أشكال الاستبعاد. وتعدد العبودية وتختلف مستوياتها،

لکنها لا تعني الامتلاك الكامل للروح والجسد كما كان الحال في النظام الاجتماعي/الاقتصادي المسمى «العبودية». (۱)

او د غلامی لفظ په معاصر استعمال کې له کاره لوېدلی مجاز نه دی، د بشر په لاس د بشر- غلامی، پر هغه واک او د خپلو گټو لپاره یې استعمال اوس هم په گټو بنو همدې معاصرو ټولنو کې وجود لري، ښایي دا به زیاتوب نه وي چې مور د جنسي- توپیر او تبعیض ټولې بنې د غلامی اوسنی شکل وپولو، دا توپیر نه کوي چې سپین پوستی یې د تور پوستي ضد توپیري چلند کوي، لکه په افریقا او امریکا کې یا هم اشغالگر اسرائیلیان یې د عربي خاروې د عربي بچیانو پر ضد کوي، غلامی خپلې بنې بدلوي او کچه یې هم ورسره توپیر کوي، خو په دې توپیر چې نن د پخوا په شان د بدن او روح مالک یې نه وي لکه د غلامی په نوم پخوانی ټولنیز اقتصادي نظام کې چې به مالکان کېدل.

د پخوانی غلامی او اوسنی ترمنځ خورا ډېر مشترکات شته، هلته به هم یو څوک بې واکه شو، اوس هم فرد بې واکه کړي او هم درست قوم، هلته به یې د ملکیت گټه مالک ته تله، اوس د قومونو شخصي ملکیتونه نور ځنې وړي او دا خو پرېږده چې گټه یې ور ورسپري، بلکې د همدې پر سر یې نور هم پسې ټکوي چې اینده ته یې د پوښتنې څوک پاته نه شي، هلته به د هغوی برخلیک د بل چا له خوا ټاکل کېدی، اوس هم د قومونو برخلیکونه نور ټاکي، هغوی هم ازاد فکر نه درلود، اوس قومونه په دې عذاب اخته دي چې د بیان ازادي نه لري، هغوی به زیاتره په خپله

خوښه تعلیم نه شوای کولای، بادار چې به یې د کوم هنر لپاره یو هنرمن ته اړتیا وه، هغه به یې په زده کړ، بیا به یې شخصي-استفاده ور څخه کوله، اوس هم د خلکو په خوښه تعلیمي سیستم نه دی جوړ، بلکې څه چې پر وټپل شول، هغه به وایي، د هغه وخت مالکان چې په کومه ژبه رغېدل، غلامان به یې هم رغېدل، اوس هم د غلامو قومونه په ژبه پسې نور قومونه خاندني، دوی حتا د خپلې ژبې په ویلو شرمېږي، د غلام به اوادونه هم غلامان ول، اوس هم عیني معامله ده، د قوم هغه ماشومان او ناخبره کسان یې هم د دوی په تور نیولي دي، نه په خپله ژبه د زده کړې حق لري، نه په خپله خوښه د تعلیمي سیستم د جوړولو واک لري، ټول کوښښ پر دې دی چې اینده نسلونه همداسې غلام فکره پاته شي، دا ټول هغه مشترکات دي چې د پخواني شکل او اوسني ترمنځ شته دي.

پخوا د غلامۍ تر ټوله لویه سرچینه جنگونه ول، د جنگونو یو لوی سبب بیا اقتصاد و، د یوه قوم واکدار به غوښتل چې خپله د واک سیمه پراخه کړي، ثروت به یې زیات شي او ښه په مستی په ژوند وکړي اینده نسل ته به هم د سوکاله او خرمستیو د ژوند وسایل پرېږدي، بس پر یوه سیمه به یې حمله وکړه، د نورو شیانو تر څنگ به یې انسانان هم غلامان کول، د غلامۍ دا لویه سرچینه وه، دلته په په ډله ییزه توګه له لسګونو کسانو نیولې تر سلګونو زرګونو کسان په یوه وخت کې له ازادۍ څخه لاسونه مینځل، د ازادۍ حس به یې وژل کېدی او د بې حسۍ په دې له کپاوه ډک ژوند کې به یې د ژوند پیتی تر منزله ورساوه.

مگر نن یوازې جنگ د غلامۍ وسیله نه ده، د لویو قدرتونو په دې لویو لاسته راوړنو کې یوه دا هم ده چې د غلامۍ یې ډېرې نوې بڼې او وسایل را پیدا کړل، که څوک د خپلو گټو فکر کوي، نو دې ته یې مجبوروي چې د مابنام وچه گوله پر ودروي، ښه مثال یې ایران او شمالي کوریا ده، د علم په مټ را پورته شوې نړۍ چې شعار یې په علمي ډېوه د اذهانو تنویر او د علم په وسیله انسانیت ته خدمت دی، خو همدغه علم یې د بشر د غلام کولو تر ټوله غټه وسیله گرځولی دی، د همدې علمي تفوق په وجه درست ملتونه تر سخت جبر لاندې دي یا به د ذلت په مرگ مري یا به د هغوی غلامۍ ته غاړه بردي، د علم په مټ جوړو شویو وسایلو بشر ته له سوکالی سره ډېر کړاونه هم وزیرول، پخوا به یوه جنگ کې لسگونه کسان مړه کېدل، خو اوس په یوه ثانیه کې زرگونه وژل کېږي، پخوا به جنگونه دومره تخریب نه پېښاوه لکه نن، اوس نه یوازې انسان پکې مري، اقتصاد ضربه ویني، بلکې د چاپیریال له ککړتیا سره یې هوا هم ککړه کړه او د گڼو مرضونو له خطر سره یې نه یوازې بشر مخ کړ بلکې حیوانات یې هم له ضرر څخه خوندي نه دي، اوس بیا دا نارې سورې هم وهي چې که حالت همداسې دوام وکړي، د بشر-یوازینی تیکانه به هم له جدي خطر سره مخ شي او بشریت به له دې کرې د تل لپاره پوپنا شي.

یوازې دا هم نه ده چې یو لوی قدرت لرونکی هیواد نور هیوادونه غلامان کوي، بلکې په هیوادونو کې واکمنه طبقه هم نورې طبقې د

بیغام څلورم/۲۴۰

غلامانو په توګه کاروي، دا چې ستا په شخصي ژوند کې مداخله کوي، اساسي بشري حقوق نه درته مني، هر کار ستا له خوښې پرته په زور او جبر در باندې کوي، دا هم د غلامۍ یوه بڼه ده. دا چې د ژبې له وجې تعصب در سره کوي، بلکې په پالیسي کې یې ځانګړی ځای ور کړی وي، مذهبي تعصب در سره کوي، سمې در سره پالي، قومي درسره کېږي، د هنر او تعلیم میدان لا هم له دې توپيري چلند څخه خالي نه وي، نو دا د غلامۍ معاصره بڼه ونه بولو څه نوم به د بشري ژبې په قاموس کې ورته ومومو؟

د معاصرې نړۍ پوهان خوشي چټي په دې لاس ته راوړنه ویاړ کوي چې د بشر له لمنې مو د غلامۍ تور داغ ومنيځی، بلکې دا داغ ورسره ډېر پراخ، پوخ او جوت شو، د دوی د خپلو علمي لاسته راوړنو په مټ د هغوی بېلچې ته ښه نه ماتېدونکي او نه کېدونکي لاستی ور واچاوه، که پخوا یو لک کسان په نړۍ کې د غلامۍ ژوند کاوه، اوس څو سوه میلیونه کسان د غلامۍ په همدې مردار ډنډ کې پراته دي.

د هغې ورځې په تمه چې بشر له هر ډول تبعیض څخه پاک شي، هره ازادي ولري چې اخلاقیات او قانون یې ورته جواز ورکوي، خپل ټول بشري حقوق د بشریت جمله افراد ولري، هیڅوک په هیڅ ځای کې نه د قوم، نه رنگ، نه وطن، نه مذهب، نه هنر، ژبې او... په پلمو وځورېږي او داسې زمانه شي چې بشر د بشر په خوا کې د ارامۍ سا واخلي نه دا

پیغام څلورم/۲۴۱

چې یو بشر د بل له ضرره د خونديتوب لپاره جنگي او دفاعي وسایل
جوړ کړي.

۱۴/۹/۲۰۲۲

سرچینه:

(۱) نقد الخطاب الديني

ایا د دوو ښځو شاهدي له یوه نر سره برابره ده؟

قران کریم د معاملاتو په برخه کې له یوه سپري سره د دوو ښځو د شاهدي یادونه کړې ده، دا په ټول قران کریم کې یوازې یو ځای ذکر شوي دي، نور ځایونه یې د شاهدي په اړه د نر یا ښځې قید نه دی ذکر کړی، بلکې په عمومي توګه د شاهد یادول یې همداسې عام ایله کړي، خو نر و ښځې ټولو ته شمولیت وکړي.

د دې ایت یوه برخه داسې ده:

{وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى}.

[البقرة: ۲۸۲].

او ستاسو دوه سپريان شاهدان کړئ، که دوه سپريان نه ول، نو چې فریقینو ته خوښ وي، له هغو دې یو سپری او دوې ښځې شاهدان کړي، دا ځکه چې که یوې اشتباه وکړه، بله به یې ور یادوي.

له دغه ایت څخه داسې برداشت شوی دی چې ښځې ناقص العقله دي، لامل یې همدا یاد کړی چې د یوه نر په مقابله کې دوې ښځې شاهدی ور کوي، په دغه ډول تفسیر یې له دې ایت او ښځو سره لوی ظلم کړی دی. د عربو هغه وخت داسې یوه ټولنه وه لکه د نن پښتانه،

بیغام څلورم/۲۴۳

ښځې د راکړې وړ کړې په کار کې ډېر فعالې نه وې، له دې امله یې په ډېرو جزئیاتو هم نه پوهېدلې، دا وجه چې د ښځو تر یادولو وروسته یې دا جمله اضافه کړې ده چې ستاسو خوښ وي، یعنې داسې څوک وي چې فریقین په راضي وي او دغه چاره کې لږ و ډېر اشنایي ولري، خو له دې سره که بیا هم ښځې اشتباه وکړه، دویمه ښځه به مداخله کوي او هغه اشتباه به یې رفع کوي.

په ایت کې د «تضل» لفظ ذکر شوی دی، چې معجم اللغه العربیه المعاصره تر ض ل ل مادې لاندې په ۳۱۳۸ شمېره لیکلي دي:

زَلَّ عَنِ الشَّيْءِ وَلَمْ يَهْتَدِ إِلَيْهِ، انْحَرَفَ عَنِ الطَّرِيقِ الصَّحِيحِ. (۱)

په یوه شي کې اشتباه شو، ورته ونه رسېدی، له سمې لارې کور شو.

یوه بله ترجمه یې په هېره هم شوې ده، دلته یې لومړۍ ترجمه سهي ده، ځکه د هغه وخت د عربي ښځې له حالت سره همدا سې لگېږي، هغوی په معاملاتو کې زیات حضور نه در لود، نو د شاهدۍ په برخه کې یې د اشتباه امکان زیات و، له دې امله یې دوې ښځې یادې کړې دي، بیا یې ویلي چې که له یوې اشتباه کېده بله دې وړ یاد کړي، یعنې د هغې اشتباه ازاله دې وکړي، له دې ښکاري چې حتمن دوې ښځې ضروري هم نه دي، ځکه که یوې اشتباه ونه کړه، بیا د بلې ښځې مداخلې ته اړتیا نه شته، د هغې مداخلې ته هغه وخت ضرورت پیدا کېږي چې یوه ښځه اشتباه وکړي، دلته الفاظ هم دغه ډول دي، وایي که یوې اشتباه وکړه، نو

بیغام څلورم/۲۴۴

بله دې ور یاده کړي، دا خپله ثابتوي چې په شریعت کې دوی بڼڅې حتمي نه دي، دلته یوازې د اشتباه د ازالې لپاره دوی یادې شوې دي، که یوه داسې بڼڅه پیدا شي، چې په دې معامله کې د نرانو غوندې مهارت ولري، تر یوه نر یې بڼڅه تشریح کولای شي، نو بیا به هم د هغه نر په مقابل کې چې د تجارت په الف او با نه پوهېږي دوی بڼڅې شاهدي ور کوي؟

د دې ایت په اړه عمومي فکر دادی چې د بڼڅې شاهدي د سړي په نیمايي ده، په داسې حال کې چې قران کریم داسې نه دي ویلي، دا یوازې د هغه وخت ظروفو ته په کتو دغه حکم و، که دغه ظروف بدل شي، دغه حکم هم وررسره بدلېږي، ځکه د مکان او زمان تغیر د حکم پر تغیر هم تاثیر لري.

بلکې په ځینو ځایونو کې قران کریم د بڼڅې شاهدي د نر پر هغې معتبره گڼلې ده، هغه وخت چې یو مېړه پر خپلې بڼڅې د زنا تور ولگوي، هیڅ شاهد یې ترمنځ نه وي، نو نر به څلور واړه د الله په نوم قسم کوي چې دی رښتینی دی او پنځمه پلا به وایي چې که دی درواغجن وي، پر ده دې د خدای لعنت وي، بڼڅه به څلور وار په خدای قسم کوي چې هغه دروغ وایي، پنځم وار به وایي چې که هغه رښتینی وي، دا دې د الهي غضب مستحقه شي. (النور: ۶-۹)

بیغام څلورم/۲۴۵

که د بنځې شاهدې ته د نر مساوي اعتبار نه ور کول کېدای، نو دلته باید پر بنځه حد جاري شوی وای، مگر قران کریم یوازې د هغې په قسم اکتفا کړې ده او هیڅ ډول عذاب، حد او تعزیر ور ته نه شته، نو د هغې شاهدې یې تر نر ډېره معتبره بللې ده.

په نورو چارو کې قران کریم د بنځې شاهدې کمه نه ده گڼلې، د زنا په اړه د لیدلې حالت په بیان کې یې د نر او بنځې فرق نه دی کړی، قران کریم وایي:

{ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ } [النور: ۶].

او هغه چې پر خپلو بنځو تور لگوي او دوی له خپلو ځانو پرته نور شاهدان نه لري.

دلته وینو چې د شاهدانو ترمنځ یې هیڅ توپیر نه دی کړی، بس مطلق شاهدان یې یاد کړي، نر وي که بنځې توپیر نه لري، ځکه شاهدې داده چې په سترگو یو شی وویني بیا یې د بیان لپاره غوښتنه ځني وشي، نو هغه د ده په حضور کې شوې واقعه بیان کړي، دا چې په معاملاتو کې د بنځو حضور کم و، له دې امله یې د اشتباه امکان ډېر و، خو دا چې زنا په پېښه کې دا امکان کم دی، نو ځکه یې دلته توپیر ونه کړ.

۲/۱۰/۲۰۲۲

(۱) معجم اللغة العربية المعاصرة (۲/۱۳۶۷)

په میراث کې د لمسی حق

په ځینو صورتونو کې لمسی محبوب شوی دی، حجب د لغت له مخې منعې ته وايي او په اصطلاح کې د میراث له ټول یا بعضې حق څخه د یو معین شخص منعه ده، فقهاء کرام لیکي:

وَهُوَ فِي اللَّغَةِ الْمَنْعُ وَفِي اصطلاحِ أَهْلِ هَذَا الْعِلْمِ مَنْعُ شَخْصٍ مُعَيَّنٍ عَنِ مِيرَاثِهِ إِمَّا كُلُّهُ وَيُسَمَّى حَجَبَ الْحَرَمَانِ أَوْ بَعْضُهُ وَيُسَمَّى حَجَبَ النُّقْصَانِ بِوُجُودِ شَخْصٍ آخَرَ. (۱)

حجب په لغت کې منعې ته وايي او د دې علم د پوهانو په اصطلاح د یو بل کس د وجود په وجه له ټول میراث یا بعض څخه د یوه معین شخص منعه ده چې لومړي ته یې حجب الحرمان وايي او دویم ته یې حجب النقصان ويی.

دا هغه موضوع ده چې د اسلامي نړۍ خورا لویه برخه علماء پکې منفي نظر لري، دوی وايي که یو کس د خپل پلار په ژوند کې مړ شي، زوی یې پاته شي، نو که د دغه یتیم نیکه ومري، د هغه په ترکه کې دغه یتیم ماشوم هیڅ حق نه لري، ځکه د هغه چې له نیکه سره کومه واسطه وه (د ده پلار) هغه نه شته، نو حق د هغې واسطې په وسیله دوی تر لاسه کاوه، دا چې هغه واسطه اوس نه شته او تر لمسي نژدې کسان یې نیکه ته شته، نو دی محجوبېږي.

پیغام څلورم/۲۴۷

خو زما په نظر دا انصاف نه دی، که عقلن دې موضوع ته وکتل شي، نو باید ماشوم ته حق ورکړل شي، ځکه هغه لا ډېرې مرستې ته اړتیا لري، دا خو بیخي له عدالت څخه لرې فیصله ده چې د هغه میراثي حق دې ترې واخیستل شي او هیڅ دې هم ورنه کړل شي.

ما په خپل ژوند کې دوې پرېکړې لیدلې دي چې خلکو له دې میراثي مسلې پکې سرغړونه کړې ده، یوه زموږ په کلي کې د یوه هلک وه، د هغه پلار د روسانو خلاف جنگونو کې وژل شوی و، بیا یې نیکه تر مرگ مخکې د هغه لپاره خپله حصه بېله کړه چې پاته درو زامنو یې نیوکه پر وکړه، مگر نیکه ویل چې زه خپل اولاد بې حصې نه شم ایله کولای چې د بل مزدوری ته پاته شي، نه واده لري، نه کور، نه پلار، نه یې مور پاته شوه ځکه تره یې وکړه بیا پسې مړه شوه، لنډه دا چې له نیکه، ترونو او ناسکه ورونیو پرته یې څوک نه در لودل، نو نیکه هغه خپل اولاد بالی، له دې امله یې د یوه زوی حصه ورته جلا کړه، خو هغه لمسی یې د تېر دولت خلاف په یوه جگړه کې ووژل شو او د هغه حصه بېرته اکاگانو سره جلا کړه.

یوه بله پېښه د کندهار د پنجوايي په سلاوات کلي کې وه، هلته ورونیو جنگ سره وکړ، یو ورور را ولاړ شو له خپلو درو ورونیو څخه یې یو قتل کړ، په دې سره له څلورو ورونیو یوازې اوس درې پاته شول چې یو پکې د خپل ورور قاتل هم و، دا چې هغه ظلم کړی و، نو پاته دوه وروینه ورته پخوا شول، دغه قاتل یې هم قتل کړ، په دې سره دوه وروینه مړه شول او

دوه پاته، د یوه ورور یې یو یتیم زوی هم و، نیکه یې ژوندی و، کله چې د دوو ورونیو پلار خپلو زامنو ته حصې ور کولې، نو یتیم ماشوم یې ځنې وایستی، د هغه کشر زوی ورته وویل چې هغه یو ځل ټول وخت د پلار له مینې او شفقت څخه محروم و، اوس یې د هغه له حصې هم بې برخې کوي، یا به هغه ته هم پوره حصه ور کوي یا به یې مور ته هم نه راکوي، لنډه دا چې پلار یې مجبوره کړ، لمسي ته یې کامله حصه ور کړه، پر هغه په سیمه کې ډېرو ملایانو نیوکې وکړې، مگر ده ما ته ویل: پلانیه! دا بې انصافي نه ده چې زه کور لرم، بنځه لرم، لوی سړی یم، زه به حصه اخلم او هغه چې لا پوره ځوان شوی نه دی، واده نه لري، ټول وخت یې د پلار او مور له مهربانۍ پرته تېر کړی دی، هغه دې همداسې د بل مزدوري ته پاته شي؟ ما ورته وویل چې بالکل انصاف نه دی.

د پوهنتون په دوره کې مې له خپل یوه استاد سره یوه ورځ پر دې موضوع بحث شو، استاد ډېر مغرور و، زما خبرې ته یې غوږ نه نیوی، نه یې په صنف کې د خبرو اجازه را کوله، ما څو پلا ورته وویل چې زه د دې لپاره شرعي دلایل لرم، خو ده ویل چې نه دا مسله کې د لمسي لپاره هیڅ دلیل نه شته، نو ځکه لمسي محجوب دی او هیڅ ډول حصه ورته نه رسېږي، د استاد تر تلو وروسته همصنفيانو پوښتنه وکړه چې په لنډه توګه مې خبره تشریح کړه، مگر دا مسله دومره اسانه هم نه ده چې په یو څو خبرو دې خلک په پوه شي، باید سمه بیخکي تشریح شي چې خلک یې سم په شرعي اړخ پوه شي او د هغه بل لوري کمزوری هم ورته جوتې شي.

بیغام څلورم/م/۲۴۹

د ځینو هیوادونو په قانون کې دا ډول مسله حل شوې ده چې یو ثلث میراث ور کوي، لکه د مصر قانون، ځینو بیا پر نیکه وصیت لازمي کړی دی چې د لسمي لپاره به حتمي وصیت کوي، نورو بیا پر تره د یتیم ماشوم تربیت ضروري کړی دی، اما که په شرعي مسله له ماشوم څخه حق واخیستل شي، بیا یې د تره ټوک ته کېنوي، په دې سره به د ماشوم ورځ سمه نه شي، هغه به هم د تره تر جبر لاندې وي هم به یې روحن څپي.

دویم دا چې د حرمت په برخه کې لسمی د زوی ځای لري، یعنې زوی ته د خپل پلار ښځه نه ده روا، عیني مسله له لسمي سره هم ده، هغه هم نه شي کولای چې د نیکه په نکاح شوې ښځه وکړي، ځکه په دې برخه کې هغه د زوی حکم اخلي، لکه زوی ته چې یې د پلار ماینه میره وه، د لسمي لپاره یې هم انا بلله کېږي، نو حرمت یې قطعي دی او نیکه ته د لسمي ښځه نرور ده قطعي ورته حرامه ده. دغه مسله کې د قرانکریم دغه ایت د استدلال ښه مرجع ده:

{قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ} [البقرة: ۱۳۳].

دوی ویل: مور ستا د معبود عبادت کوو ستا د پلرونو د معبود لکه ابراهیم، اسماعیل او اسحاق.

دلته د یعقوب علیه السلام پلار اسحاق علیه السلام دی، مگر د هغه تره او نیکه یې هم په پلرونو کې شمېرلي دي، له دې څخه فقهاؤ د اصولو او فروعو اصل استنباط کړی دی چې د پلار، پلار، د مور، مور

پیغام څلورم/۲۰۰

دواړه لکه مور و پلار داسې دي، نو فروع هم دغسې دي، د لمسي-لور هم نیکه ته لمسی ده ځکه د هغه لپاره نه روا کېږي.

د اولاد په برخه کې قران کریم بل ځای هم وايي:

{يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ} [النساء: ۱۱].

الله ستاسو د اولاد په اړه سپارښتنه درته کوي.

اولاد یوازې لور او زوی ته نه وايي:

وَلَدَ الرَّجُلِ: رَهْطُهُ، أَوْلَادُهُ وَذُرِّيَّتُهُ " {وَاتَّبِعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا} (۲).

د سړي زوی: ډله/کورنۍ، اولاد او ذریت، الهي وینا ده: دوی د هغه چا پیروي وکړه چې مال او اولاد ته یې خساره ور پېښوله.

د قران کریم په ایت کې اولاد ته زیان یې یوازې هغه یاد کړی چې خپل سکني اولاد ته یې ور رسوي، که په دې کې لمسی او نور هم شامل دي؟ دا خو هیڅ سر نه سرخوري چې زیان دې د هغوی تر اولاده ځانگړی و، تر دې به یې تجاوز نه کاوه!

ذریه په قران کریم کې هم استعمال شوی دی، معجم اللغه وايي چې ذریه نسل و اولاد ته ویل کېږي، په قران کریم کې دي:

{وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ}.

بیغام څلورم/۲۰۱

[الأنعام: ۸۴].

او د هغه (ابراهيم ع) له اولاده داؤد(ع)، سليمان(ع)، ايوب(ع)، يوسف(ع)، موسی(ع) او هارون(ع) ول.

دلته تر ابراهيم ډېر پښتونه وروسته راغلي کسان يې هم د هغه په ذريه کې شمار کړي دي، نو اولاد يوازې لور او زوی نه دي، په عربي ژبه کې د اولاد الفاظ کارول د بلا واسطه اولاد لپاره خاص نه دي.

فقهاء هم دا خبره مني، دوی د زوی پلار ته جد صحيح وايي، دوی يې داسې تعريف کوي:

وَهُوَ الَّذِي لَا يَدْخُلُ فِي نِسْبَتِهِ إِلَى الْمَيِّتِ أَنْثَى، وَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الْأَبِّ عِنْدَ عَدَمِهِ عَلَى مَا يُذَكَّرُ فِي بَابِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، وَلِأَنَّ اسْمَ الْأَبِّ يَنْطَلِقُ عَلَيْهِ، قَالَ - تَعَالَى - خَبْرًا عَنْ يُوسُفَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ -: {وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ} [يوسف: ۳۸] وَإِسْحَاقُ جَدُّهُ وَإِبْرَاهِيمُ جَدُّ أَبِيهِ. (۳)

جد صحيح هغه دی چې له مړي سره په نسبت کې يې شخه نه وي، نيکه د پلار په نه شتون کې د هغه درجه لري، په خپل باب کې به دا خبره راشي، او بل د اب(پلار) نوم اطلاق پر نيکه هم کېږي، الله تعالی د يوسف ع په اړه ويلي: او ما د خپلو پلرونو ابراهيم و اسحاق پيروي وکړه، اسحاق ع د هغه نيکه او ابراهيم يې د پلار(يعقوب) نيکه کېږي.

بیغام څلورم/۲۰۲

دلته مور و لوستل چې فقهاء هم په دې کې راسره موافق دي چې پلار نیکه ته هم ویل کېږي، د اولاد په برخه کې هم کارې:

الْأَبُ، وَلَهُ ثَلَاثَةُ أَحْوَالٍ: الْفَرَضُ الْمَحْضُ، وَهُوَ السُّدُسُ مَعَ الْإِبْنِ وَابْنِ الْإِبْنِ وَإِنْ سَقَلَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَلَأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ} [النساء: ۱۱]. (۴)

پلار درې حاله لري: فرض محض دی، چې له زوی یا لمسي یا هم تر دې کنبته درجه لرونکي سره یې شپږمه برخه کېږي، الهي وینا ده: د مور و پلار هر یوه د زوی له ترکې شپږمه برخه ده که د هغه ولد وي.

دلته له ولد څخه دوی لمسي، کړوسی او... هم اخیستي دي، په قران کریم کې یوازې ولد ذکر شوی دی، خو د عربي ژبې سره بلد کسان پوهېږي چې له ولد څخه هدف څوک وي؟ د زوی د لور په اړه وايي:

الثَّانِيَةُ بِنْتُ الْإِبْنِ وَلِلْوَاحِدَةِ النِّصْفُ وَلِلثَّانِيَيْنِ فَصَاعِدًا الثُّلُثَانِ، فَهِنَّ كَالصُّلْبِيَّاتِ عِنْدَ عَدَمِ وُلْدِ الصُّلْبِ؛ لِأَنَّ اسْمَ الْوَالِدِ يَنْطَلِقُ عَلَيْهِنَّ حَقِيقَةً وَشَرْعًا. (۵)

دویم د زوی لور ده، یوې ته یې نیمه حصه، دوو یا زیاتو ته یې دوه ثلثه دي، دوی د اولاد په نه شتون کې د اولاد ځای نیسي، ځکه د ولد اسم اطلاق د (ژبني/عرفي) حقیقت او شریعت دواړو له مخې پر دوی کېږي.

بیغام څلورم/۲۰۳

تر دې مقدماتي بحث وروسته راځم دې ته چې فقهاؤ د کومو اصولو په عملي کولو لمسی محجوب کړی دی او ایا هغه اصول هر ځای د عملي کېدای وړ دي که ځینې ځایونه دوی خپل هم د هغو ماتولو ته اړ شوي دي؟

لمسی د کوم قانون له مخې محجوب شوی دی، فقهاء وايي:

فَالْأَقْرَبُ يَحْجُبُ الْأَبْعَدَ، وَمَنْ يُدْلِي بِشَخْصٍ لَا يَرِثُ مَعَهُ. (۶)

نژدې قریب لري محجوبوي او که څوک د بل په واسطه له یو کس سره خپلوي لري، نو له هغه سره یوځای میراث نه شي وړای.

دوه اصله یې بیان کړل، نژدې لري محجوبوي او که په واسطه له یو چا سره قرابت وي، نو د هغه واسطې په شتون کې له هغه سره یوځای میراث نه شي وړلای.

مثلن: یو کس مړ شي، وروڼه هم لري او زوی هم، نو د زوی په شته والي کې، وروڼه د هغه په ترکه کې حصه نه لري، دویم مثال: یو کس مړ شو (ایمل)، پلار (میوند) لري، زوی (بریالی) لري او ورور (اباسین) لري، اوس که د ایمل پلار چې میوند دی، ومري په دې صورت کې د هغه اقرب د ده زوی دی اباسین، نو لمسی (بریالی) یې محجوب شو. همدا رنگه که ایمل ژوندی وي، بیا یې پلار میوند ومري، هم یې زوی بریالی

بیغام څلورم/۲۵۴

د نیکه په میراث کې حصه نه لري ځکه دی له نیکه سره د پلار په وسیله قرابت لري، نو د واسطې په شتون کې حصه نه ور کول کېږي.

دویم اصل د ایمل په مرگ سره ختم شو، دلته د نیکه او لمسي-تر منځ واسطه پاته نه شوه، لهدا لکه نیکه چې د لمسي په مال کې حصه لري، لمسی هم د نیکه په مال کې حصه لري، ځکه هغه واسطه ختمه شوه چې لمسی یې د نیکه له ترکې محجوب کړی او نیکه یې د لمسي له میراثه، فقهاء د لمسي په ترکه کې د نیکه حصه مني، خو د نیکه په ترکه کې لمسي ته حصه نه ور کوي، دوی دلته د الاقرب فالاقرب اصل پر راوړي چې د لمسي تره موجود دی، راشی پر دې اصل لاندې تفصیلي خبره وکړو.

دلته لومړی خبره دا ده چې د اقرب الاصل له کوم ځای څخه اخیستل شوی دی؟ او ایا هدف یې همدا دی چې څوک مړي ته ډېر نژدې وي هغه به حصه وړي او که موخه دا ده چې په خپلوي کې یې واسطه پاته نه شي؟

د الاقرب فالاقرب اصل له دې ایت څخه اخیستل شوی وي:

{لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا} [النساء: ۷].

بیغام څلورم/۲۰۰۵

نر د مور او پلار یا ډېرو نژدو خپلوانو په ترکه کې برخې لرې او ښځې د مور و پلار او ډېرو نژدو قریبانو په ترکه کې برخې لري، لږ وي که ډېر، معلومې شوې حصې دي.

نو دلته له الاقربون څخه هدف هغه څه نه دي چې دوی فهمولي دي، دلته د اقرب جمع ذکر شوې ده، دا نه شته چې حتمي دې ډېر قریب لرې قریب محبوب کړي، که دغه ډول اصل شي بیا خو په دې لاندې صورتونو کې دغه اصل دوی خپل هم نه دی مرعات کړی:

میراث نیکه او د مړي زوی ته پاته شو، دلته زوی له واسطې پرته قریب دی او نیکه په واسطه قریب، مگر بیا هم حصه ور کول کېږي، دلته اقرب، ابعده نه دی محبوب کړی.

ځینې کسان دلته د عربي ژبې مغالطې ور کوي، چې د پلار لپاره د اب لفظ استعمال شوی دی او د زوی لپاره د ولد، نو اب خپل پلار او نیکه ته هم ویل کېږي او ولد یوازې خپل سکني زوی ته ویل کېږي، که ابن وای بیا لسمی هم پکې شاملېدی، دوی زیاتوي چې والد پلار ته ویل کېږي نیکه نه پکې شاملېږي او که اب لفظ وي، بیا نیکه ته هم شاملېږي، که دارنگه په والدین یا هم والدان کې هغه مور و پلار شامل دي چې خپل سکه یې وي، نه هغه چې ناسکه یې وي او نه هغه چې نیکه یا جد یې وي.

بیغام څلورم/۲۰۶

په دې اړه که د عربي ژبې یوه لغت دا یادونه کړې وي، نو بل بیا وايي چې توپیر نه لري، یوازې د اسلوبو تغیر دی، د یوې پوښتنې په ځواب کې د اسلام ویب ټکی نیټ انلاین دار الافتاء کاري:

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله وصحبه، أما بعد:

فإن كلمة الوالدين والأبوين معناهما واحد، ولا إشكال في تنوع الأسلوب فيهما، وقد ذكر بعض المفسرين أن أم يوسف ماتت وهو صغير، وأن زوجة يعقوب كانت خالته ولم تكن أمه، وإذا كانت كذلك فيكون عندها نسبة أبوة ووالدية ليست كاملة، ولكن الأولى عدم التكلف في الأمر وأن يحمل على أنه من باب تنويع الأسلوب. والله اعلم

ترجمه: د والدين او ابوين كليمو معنا يوه ده، د اسلوبو په تنوع کې ستونزه نه شته، البته ځينو مفسرينو ويلي دي چې د يوسف مور د هغه په ماشومتوب کې مړه شوې وه، د يعقوب مور ميرمن د هغه خاله وه، مور يې نه وه، که خبره همداسې وي، نو بيا د ابوت نسبت ورسره لري، نه د بشپړ والدیت، خو ښه خبره داده چې دغه تکلف پکې ونه شي او خبره یوازې د اسلوبو پر تنوع حمل شي.

که دا ومنل شي چې والدين خپل سکني مور و پلار ته وايي، نيکه او غير سکني پکې نه شاملېږي، بيا دلته هم يوازې مور والده ده، ځکه هغه زېږول کوي، پلار ولې والد دی؟ نو دا خبره کېږي چې دلته تغليب شوی دی، په مور کې يې معنا حقيقي دي او د پلار په اړه يې يوازې نسبت

بیغام څلورم/۲۵۷

دی، دا سمه ده چې په عربي کې به یو لفظ خاص معنا ولري او بل به عامه، مگر دا حتمي نه ده چې عام دې د خاص پر ځای نه کارېږي او خاص دې د عام، په قران کریم کې دین او شریعت هم توپیر سره لري، مگر دواړه یو د بل پر ځای کارېږي. یوه بله پوښتنه دا هم پيدا کېږي چې قران کریم له والدینو سره د ښه سلوک امر کړی دی، ایا په دې ښه سلوک کې نیکه، جد، انا، ناسکه مور و پلار نه دي شامل؟ که وایي نه دي شامل، د دې لپاره خو عرف له ده سره ملتیا نه کوي، په عربي ټولنه کې د نیکه، جد، ناسکه پلار و مور هغه ډول احترام کېدی او خبره یې منل کېده، لکه د خپل پلار و مور، او که وایي چې شامل دي، نو په کوم دلیل یې ور شاملوي؟ په قران کریم کې د اطاعت او احسان په برخه کې هر ځای د والدین الفاظ راغلي دي.

د اولاد په برخه کې هم دغه مغالطه سمه نه ده، د عربي ژبې د لغت گڼو کتابونو او هم د فقهي مشهورو کتابونو اولاد لمسي ته هم شامل کړی دی، هغه څوک چې له دې څخه منکر دي، دوی د فقهي په کتابونو کې دا نه گوري چې میراث کې همدغه تگلاره عملي شوې ده، لاندې مثالونه وگورئ:

که مړی یوه لور او یتیم لسمی ولري، نو نیمه ترکه لور ته ور کوله کېږي او پاته یې د لسمي ده.

بیغام څلورم/۲۵۸

که مری تر یوه زیاتې لونیې ولري، نو دوه ثلثه د لونیو دي او پاته یې د یتیم لسمي ده.

په دې دواړو صورتونو کې اقرب څوک دی؟ که د ولد په برخه کې لمسی شامل نه وي، نو بیا څه اړتیا ده چې د لور (قربترین) شخص په موجودګي کې ابعده ته مال ورکول کېږي او د لونیو حصه یې هم ورکمه کړه.

که د مړي مېړه او یتیم لسمی وي، مېړه څلورمه وړي او پاته ترکه د لسمي ده. دلته بیا اقرب څوک دی؟ دا عیني هغه صورت دی لکه د مړي بڼڅې چې خپل اولاد پاته وي، نو که لسمی په اولاد کې شامل نه دی، بیا یې د مېړه حصه له نیمايي څخه ولې څلورمې ته پورته کړه؟

د اقرب په یوه بله مسئله کې که له یوه مړي سره اولاد د خپلې مور په واسطه خپلوان وي، نو د مور اقریبیت هغه اولاد نه شي محجوبولای، بلکې مور ته یې هم حصه ورکوله کېږي او زامن یې هم حصه وړي، نو که اقرب ابعده محجوبولای، دلته به مور اولادونه محجوب کړي وای!

إِلَّا أَوْلَادُ الْأُمِّ حَيْثُ يَدُلُّونَ بِهَا وَيَرْتُونَ مَعَهَا وَتَحْجِبُ الْأُخُوَّةُ بِالْأَبْنِ وَأَبْنَةُ
وَأِنْ سَفَلُ وَبِالْأَبِّ وَالْجَدِّ وَيَحْجِبُ أَوْلَادُ الْعَلَاتِ بِالْأَخِ لِأَبْوَيْنِ أَيْضًا. (۷)

مګر مورني اولادونه، هغوی په دې سره خپلوان شوي دي، او له دې سره میراث هم وړي، وروڼه بیا په زوی، لمسي- او تر دې کښته درجه

بیغام څلورم/۲۵۹

لرونکي، پلار او نیکه سره محجوبېږي او پلرنی اولاد بیا حقیقي اولاد محجوبېږي.

په دې ځای کې مور له اولاد سره میراث وړي، مور اقربه ده، مگر بیا هم اولاد ورسره حصه وړې ده، د میراث په برخه کې چېرې د ولد یا اولاد پر ځای ابن یا ابناء ذکر شوي دي چې دلته بیا له لمسي-څخه د زوی ځای ناستی جوړ شوی دی او د لمسي په شتون کې یې د مړي وروڼه محجوب کړي دي؟ حتا که تر لمسي هم کښته درجه وي، بیا هم د مړي وروڼه محجوبوي، که فکر وشي دلته مړي ته اقرب څوک دی؟ کړوسی که د مړي ورور؟ کړوسی په څو واسطو له مړي سره قرابت لري او ورور یې له واسطې پرته، نو بیا ولې په کړوسي سره اقرب محجوب شي؟ د امام صاحب رح په نظر نیکه د سړي سکني او ناسکني وروڼه محجوبوي:

سَمِعْتُ مُحَمَّدًا يَقُولُ قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الْجَدُّ مَعَ الْأَخَوَاتِ بِمَنْزِلَةِ الْأَبِ لَا يَرِثُ مَعَهُ الْأَخَ لَابٍ وَأُمٌّ وَلَا لَابٌ وَلَا لَامٌ. (۸)

له محمده مې واورېدل، ویل یې چې امام ابو حنیفه رض ویل: د وروڼو په نسبت نیکه د پلار درجه لري، د هغه په شتون کې حقیقي وروڼه، پلرنی او مورني وروڼه یو هم میراث نه شي وړای.

دلته نیکه په واسطه د مړي قریب دی او ورور یې د خپلې مور او پلار زوی دی، ولې په نیکه سره سکني او ناسکني ټول محجوبېږي؟

زما په نظر د دلته د اقرب څخه داسې اقرب هدف نه دی چې مېرې ته به حتمن ډېر نژدې وي، بلکې د واسطې له منځه تگ څخه خپله اقریبیت ته لار جوړوي، نو که پلار له منځه ولاړ شي، له نیکه سره د لمسي-قربت په اقرب کې شاملېږي، لکه دوی چې یې د مېرې د ورور په صورت کې اقرب کوي، عیني معامله باید د نیکه او لمسي په صورت کې هم ورسره وشي.

لمسی که له نیکه سره ترمنځ واسطه ولري، هم حصه نه لري، ځکه پلار یې شته او د هغه په وجود کې حصه نه لري، که پلار یې له منځه ولاړ شي، بیا هم حصه نه لري، ځکه تر ده اقرب موجود دی چې د ده تره دی، د پلار یې ورور دی او د نیکه یې زوی دی، له دې امله بیا هم بې برخې پاتېږي، ځینې کسان دا خبره کوي چې لمسی برخه نه لري، د برخوال اصلن پلار دی، نو که پلار موجود وي، لمسی حق نه لري، که پلار ولاړ شي، نو د هغه حصه ده ته نه نقل کېږي، ځکه یو څوک چې په میراث کې برخه وړي، هغه یې د ژوند په حالت کې وړي نه د مرگ، نو چې پلار حصه یې ختمه شوه، لمسی بیا د چیشي حصه وړي؟

دا خبره په هغه صورت کې سهې وه چې لمسی په هر حال کې دوی محروم کېږي، دوی خو یې محجوب بولي محروم یې نه گڼي. لمسی له دغه یوه صورت پرته په نورو کې حق لري، ما یې د دوی له کتابونو وړاندې مثالونه ذکر کړل، که په دې نورو صورتونو کې حصه وړي، نو هغه ولې وړي؟ لمسیتوب خپله په میراث کې حصه لري، که د لمسي-

پلار وجود ونه لري، په میراث کې د لمسي-لپاره ځای خالي شو، د واسطې له منځه تگ هم د لمسي لپاره د میراث حصې ته ځای خالي کړ او هم یې د نیکه لپاره خالي کړ، دغه خبره چې نیکه د ابوت له وجې په پلار کې شاملېږي او لمسی بیا د ولد په لفظ کې نه شاملېږي، نو ځکه نیکه د لمسي په میراث کې حصه لري او لمسی یې د نیکه په میراث کې نه لري؛ دا خبره ما وړاندې ناسمه ثابته کړه، هم د لغت له کتابونو او هم د فقهاؤ له کتابونو، دغه کسان بیا په کوم سند او برهان د لمسي په شتون کې د هغه تروته د خپل ورور له ترکې محجوبوي؟ که دلته فقهاؤ لسمی د زوی پر ځای درولی دی، دلیل یې همدا ورکړی دی چې لمسی او تر دې کبسته درجه لرونکي د زوی پر ځای حسابېږي، له دې امله یې تره محجوب دی، اما هغه کسان چې په ولد کې لمسی نه شاملوي، دوی یې بیا دغه ډول مسایلو ته په کوم نظر گوري؟

یوه نیوکه دا هم کېږي چې دلته د زوی ځای لمسي ته ورکول کېږي، نو دا معنا چې گواکې لمسی د زوی ځای ناستی دی، بیا به نو احکام هم د زوی پر جاري کېږي، په دې سره یې یو صورت جوړ کړی دی چې که له لمسي سره په یوه مرتبه کې د دوو ورونیو له اولادونو څخه یو لمسی پاته وي او بل خوا د لمسي اولاد وي، نو دلته به لمسی تر دوی ډېره حصه وړي او هغوی به کمه وړي؟ دا نیوکه یې له څو وجو ناسمه ده، یوه دا چې حتمن ځای ناستی د هغه اصل حکم کامل نه اخلي، دا کار یوازې د لمسي حق منونکي هم نه کوي، بلکې فقهاء یې هم کوي، نو دغه

نیوکه دې اول پر فقهاؤ ده، دویم دا چې که د زوی ځای نیسي، نو بیا د لمسي د اولاد ستاسو له انده باید هیڅ حصه نه وي، ځکه زوی چې راغی نو بیا لمسی یا د لمسي اولاد څوک دي؟ دلته اقرب موجود دی، نو بیا څله ابعده ته حصه ور کوي؟ بله خبره دلته دا ده چې د پلرونو له منځه تلو کبته رتبه لرونکو ته له نیکه څخه د مخامخ میراث وړلو ته لار برابره کړه، په دې کې نور لمسی او کړوسی توپیر نه لري، دواړه باید یو ډول حصه یوسي، زما په نظر دلته اقرب مفهوم د نژدې رتبې قریب ته یوازې نه دي، بلکې له واسطې پرته پر قریب بڼه تطبیقېږي، نو چې ترمنځ یې واسطې وشلېدې، بس لمسی یې هم اقرب دی او کړوسی یې هم اقرب شو.

یو وخت مې په دې اړه د دوکتور یوسف قرضای رحمہ الله مقاله وکته، هغه لمسی بې برخې کړی و، بیا یې د هغه پر حالت د شفقت له مخې ځینې وړاندیزونه کړي ول، هغه ویل: نیکه دې تر مرگ وړاندې وصیت وکړي، په دې سره دې د لمسي لپاره حصه بېله کړي، که داسې ونه شول، بیا دې پاته میراث خواره د ترکې د جلاوالي په وخت کې هغه ته یو څه ور کړي، او داسې نور.

مهمه خبره داده چې که یو ځل محجوب شو، بیا به نو بڼه هغه ته یو څه ورسېږي، دا مسله په ښکاره نص ثابت نه ده، نو بیا ولې دومره ټینګار پر وشي لکه په قطعي ایت چې ثابت وي؟ مسله ټوله د ژبې پر ظرافتونو ولاړه ده، که خبره د قطعي الثبوت او قطعي الدلالت نص وای، بیا اختلاف چا نه کاوه، دلته اختلاف له دې امله را پیدا دی چې ځای ور ته شته، د

ایاتونو عبارات دا مجال ور کوي چې گڼ مفاهیم ځنې وایستل شي، له دې امله باید د لمسي- حالت ته په کتو دغه اجتهاد بدل شي، نور وړاندیزونه کار نه ور کوي، که یې ور کولای، په نورو ځایونو کې خلکو څومره د دغه ډول احکامو خیال ساتلی دی؟ که یوځل د ترونو حق وبلل شي او لمسی محجوب شي، بیا یې د هغوی له جیب یا خولې ورته را ایستل ستونزمنه چاره ده، زما په نظر ښه به دا وي چې له لومړي سره د نیکه په ترکه کې لمسي ته خپله حصه ومنل شي.

تر دې گڼو بعدونو وروسته غواړم دا وضاحت وکړم چې دا مسله اجتهادي ده، که فقهاء په دې اړه دلیل وایي، هم یې د اجتهاد پر بنیاد وایي، که مخالفت کې یې څوک بل لور ته تللي دي، هم یې نص نه دی پکې وړاندې کړی، بلکې ژبني ظرافتونو ته په کتو دغه ځای ته رسېدلي دي، نو په دې اختلاف کې یو پر بل تاپې لگول، څوک په یوه نوم او نور په بل نوم یادول، به مناسب کار نه وي، دا نه د نورو د تقلید نتیجه ده، نه په دې کې غرب کار لري او نه شرق، نه د غربي تمدن اغېزې دي او نه د شرقي، بلکې خبره د گڼو زاویو ده چې په یوه مسله کې څوک له یوې زاویې ورته راگوري او نورو له نورو، له دې امله د مسایلو تعدد رامنځته شوی دی، په دې برخه کې بېل نظر ور کول به جرم نه وي، حتا که له جمهورو فقهاؤ څخه جلا هم وي، ځکه ډېر واره نورو علماؤ هم دغه کار کړی دی، زموږ په زمانه کې هم دا کار کېږي، ان په ډېرو وړو مسلو کې هم دغه کار شوی دی، زموږ په سیمه کې یو ملا و، د مړي په کور کې به

یې چای لا نه کولې، ویل به یې د مړي پر کور ناسته او خوراک مکروه دي، نورو ملایانو به مزغنې غوړې ډوډیانې پر وهلې، په دې مسله کې هغه عالم یوازې و او نور یې ټول بل اړخ ته ولاړ ول، نو د هغه یوه عالم په گڼو نومونو یادول سهې کار نه دی، دغه ډول نو په نورو ځایونو کې بیا تر دې په غټو مسلو کې اختلاف کېږي او شوی دی. دا خبر هم ډېره بې وزنه ده چې کله ناکله یو څوک ښه په برگو سترگو درته وایي: نو ته لکه لوی عالمان داسې اختلاف کوي، ته د هغوی درجې ته رسېدلې یې، ته اجتهاد کولای شې، ته له هغوی سره ځان بردي؟ اما که له بله دغه پوښتنې کوي، خو خپله بیا دغه اصل نه ساتي، هر ملا له بل سره اختلاف لري، حتا په حرامو او حلالو کې یې لري، دا که په مذهب کې دننه وي، نو د مجتهد في المذهب کار دی یا که د راجح او مرجوح خبره وي، نو د هغو عالمانو کار دی چې د دې د تعینولو اهلیت ولري، تاسو خو دا یوه مرتبه هم د ځان لپاره نه منئ، نو بیا څله اختلاف کوي؟

صفا خبره داده چې اوسني عالمان که د تقوا له مخې د پخوا عالمانو ځای ته نه وي رسېدلي، په علمي لحاظ که تر هغو زیات نه وي، کم هم نه پاتېږي، دا خبره ډېره چټي خبره ده چې پخوا د اجتهاد ټولې درجې وې او اوس یې یوه هم نه شته، دا اوس په داسې مسایلو کې دوی خبرې کوي چې په یوه مذهب کې هم ور باندې بحث نه دی شوی، نو بیا کوم مجتهد دغه مسایل حل و فصل کوي؟

بیغام څلورم/۲۶۵

په ژوند کې هره ورځ نوي مسایل را پیدا کېږي او دغه مسایل لازمي حل غواړي، که څوک په ځان کې د دې توان ويني، هغه به حتمن يو څه لاس و پښې خوځوي او که څوک يې نه مني، خپله وړتيا يې وژلې وي او پر ځان يې بنديزونه لگولي وي، بيا دې لاس تر زني کېني د نورو پر تحقيق دې تيغونه کاږي. دغه تحقيق ته که څوک هر نوم ور کوي، هغه د خلکو خپل کار دی، مگر د تحقيق او څېړني مخه په هيڅ ډول تبليغاتو څوک نه شي نيولای.

۱۵/۱۱/۲۰۲۲

(۱) مجمع الأنهر في شرح ملتقى الأبحر (۲/ ۷۵۶)

(۲) معجم اللغة العربية المعاصرة (۳/ ۲۴۹۳)

(۳) الاختيار لتعليل المختار (۵/ ۸۷)

(۴) الاختيار لتعليل المختار (۵/ ۸۷)

(۵) الاختيار لتعليل المختار (۵/ ۸۸)

(۶) الاختيار لتعليل المختار (۵/ ۹۴)

(۷) ملتقى الأبحر (ص: ۵۱۰)

(۸) الحجة على أهل المدينة (۴/ ۲۰۵)

په مصنوعي ډول اولاد پیدا کول

ځینې وختونه نر یا ښځه وچ وي، عوامل یې ډېر دي، دلته مهمه نه ده چې د وچوالي په اړه بحث وغځوم، په دې اړه هغه څوک ښه بحث کولای شي چې همدغه یې د تخصص میدان وي، زموږ تر بحث لاندې موضوع داده چې که څوک وچ وي، هغه کولای شي چې په مصنوعي توګه اولاد پیدا کړي؟

دا مسله په نورو ژبو کې ډېره شاربل شوې ده، عربي کې د اطفال الانابیب یا دې ته ورته عنوانو لاندې بحث پر شوی دی، ګڼ اړخونه یې را سپړلي دي، زه یې د ډولونو خوا ته هم نه ځم، ځکه زیاتره یې زما په اند اسلام کې ممنوع دي، دلته یې پر هغو ډولونو بحث کوم چې په اسلامي متن کې ورته اجتهادي ممانعت نه شي پیدا کولای او د اوس وخت ډېری اهل علم هم د هغو پر جواز فتوا ور کړې ده.

د وچو کسانو فیصدي ډېره نه ده، له دې سره زموږ په ټولنو کې د کمفیصده خلکو لپاره هم وچوالی لویه ستونزه ده، ځکه دلته نه په دولتي کچه د کمزورو او بې سرپرسته کورنیو ساتلو انتظام شته او نه ټولنه د دې ستونزې لپاره حل لري. زما په اند دلته باید له اسلامي نصوصو او معقولو عقلي دلایلو سره پر دې اول بحث وشي چې ولې دولت او خلک د دې ډول خلکو او کورنیو د ساتلو لپاره سوچ و فکر نه کوي؟ تر دې وروسته

بیا د مصنوعي اولاد موضوع مهمه ده. داسې امکان لري چې څوک اولاد ولري، خو نه پايي، دا هم شته چې اولاد يې ځنې بېل شي، په اخير عمر کې د نورو مرستې ته اړ شي، يا په يوه طبيعي پېښه کې مړه شي، يا هم نور، مطلب يوه کورنۍ بې سرپرسته شوه يا داسې ضعف ته ورسېده چې خپل ځان نه شي ساتلای، د دې لپاره اړينه ده چې خلکو او دولت يې په وړاندې ځان مسوول احساسولای او د دې ډول کسانو پالنه يې حتمي کړې وای.

په هر حال دا کار د يوه فرد له وسه نه کېږي، يوازې مې د خلکو متوجې کول هدف و، راځم خپلې خبرې ته، له واده دوه هدفه ډېر مهم دي، پاک لمنې او انساني توليد، که څوک پر دې قادر نه وي چې توليد وکړي، نو کولای شي چې په يوه هدف اکتفا وکړي، خو چې اينده ژوند يې له سختو گواښونو سره نه مخېږي، مگر زموږ په ټولنه کې داسې امکان نه لري. بې اولاده کور د نر او ښځې دواړو لپاره ښايي د ډېرېشن او گڼو ناروغيو سبب شي، له دې امله که يې درمنله وشي، ډېر به ښه وي، څو مېړه او ماينه له ناروغيو خوندي شي او اينده يې هم تر خپله وسه تضمين وي. له دې امله د اولاد اړتيا ډېره احساسېږي، نو که څوک وچ وي، هغه د مصنوعي اولاد لپاره زيار باسي، څو لوړې موخې تر لاسه کړي.

د مصنوعي اولاد په اړه ستونزې له دوو ځايونو را پيدا دي، يوه دا چې په دې کې کشف عورت راځي، يعنې د ښځې د هگۍ اخيستو مهال يا

بیغام څلورم/۲۶۸

هم په رحم کې د موادو د ښوولو پر وخت د هغې د عورت لڅېدل هغه ټکی دی چې مسلمان علماء یې د دې موضوع په اړه سره وېشلي دي. دویم ټکی پکې دادی چې اولاد یې په فطري توگه نه کېږي، بلکې انساني لاسوهنې او تر یوه حده د نسب اختلاط ته پکې زمینه برابږېږي، له دې امله هم ځینو پوهانو د منعې رایه ور کړې ده.

دا خبره د علماؤ ترمنځ د بحث موضوع ده چې ایا وچوالی ناروغي ده که نه؟ ځینې کسان په دې اند دي چې وچوالی د الهي قدرت له ښو څخه دی، قران کریم ویلي دي چې یوه برخه انسانان الله تعالی وچ کړي دي، نو باید په الهي تخلیق کې لاسوهنه ونه شي، او پر خپل حال پاته شي.

مگر دا خبره زما په نظر مناسبه نه ده، وچوالی یوه ناروغي ده، فطرت (له قانون سره سم پیدایښت) په انسان کې هغه دی چې عمومن انسانان پرې پیدا کېږي، لکه سالم پیدا کېدل، باید ټول اعضاء او وړتیاوې یې پوره وي، دا یې اصل فطرت دی، نه دا چې په اعضا یا غړو کې یې کمی وي. لویه برخه انسانان داسې دي چې اولاد یې په خپل طبیعي شکل کېږي، دا چې وړه برخه کسان دا کار نه شي کولای، نو ښکاري چې دوی کې د ځینو عواملو له مخې هغه انساني فطرت ختم شوی دی، دا هم د خدای له لوري مستقیم کار نه دی، بلکې دلته په جهان کې اصول دي، اصولو ته نه پام یا ورسره ټکر د دې سبب کېږي چې ځینې انسانان داسې پیدا شي چې انساني فطرت کې یې کمی وي، یا یې غږې ناقص وي یا هم وړتیاوې، دا چې له طبیعي قوانینو سره د انسان ټکر د

دې سبب کېږي چې پایله یې دغسې شي، نو الله تعالی یې ځان ته منسوبوي، لامل یې دا دی چې دلته نظام د الله له لوري جوړ دی، هغه اصول او پر هغو مرتبه نتیجه د الله له لوري وي، له دې امله یې ځان ته منسوب کړی دی، که نه د اولاد په پیدا کولو کې هم انسان په خپله دخپل وي، نر او ښځه سره یوځای کېږي، د حیض وخت به نه وي، هڅې به تیارې وي، په نر کې به مواد پوره وي، بیا حمل اخلي، تر دې وروسته که ښځه ناسم درمل وخورې، یا دروند کار وکړي، یا هم ولوبږي یا ووهل شي، دغه اولاد یې ضایع کېږي، خو له دې سره الله تعالی دغه پیدایښت ځان ته منسوبوي چې مور یې ور کوو، ځکه دغه سیستم الله تعالی جوړ کړی، نو پایله یې ځکه د هغه لور ته منسوبېږي.

که له هغه ایت څخه دا مفهوم واخلو چې الله تعالی ځینې انسانان په لوی لاس وچ پیدا کوي، دا نو بیا د الله پر عدالت سوال پیدا کېږي، د هغو اصولو او قوانینو له مخې چې الله تعالی انسان پیدا کوي، که په یوه نه یو ډول په دې کې لاسوهنه ونه شي، بالکل به انسان کامل پیدا شي، نه به یې اعضا کم وي او نه وړتیاوې، دا چې پر انسان د تاثیر لپاره خورا ډېر عوامل په طبیعت، اجتماع او د هغه په بدن او روان کې شته، له دې امله یې بدني اعضا او جسمي وړتیاوې هم اغېزمنېږي او مور یې په خپلو ټولنو کې ژوندي مثالونه لرو. له دې ټولو څخه که یو مثال یوازې د پوهاوي لپاره یاد کړم، ښه به وي. ډاکټران توصیه کوي چې ودونه له خپلوانو سره مه کوئ، له دې څخه ځینې ستونزې را پیدا کېږي، د هغو

بیغام څلورم/۲۷۰

ستونزو عوامل یې هم بیان کړي دي، بیا که څوک یې کوي، نو لومړی باید د نر او ښځې وینه په لابراتوار کې چیک شي، که ډاکټران ورته اجازه ور کړي، بیا دې وشي، مگر زموږ خلک په دې خبره پسې خاندی، هر څه پر تقدیر تاوانوي، که تر واده وروسته یې په اولادونو کې مشکلات پیدا شول، یو علت یې له خپلوانو سره واده کېدای شي، یعنې گڼ عوامل پر دې تاثیر کوي، له هغو څخه یو یې دغه واده هم امکان لري، په انسانانو کې دا قوانین چا پلي کړي؟ الله کړي دي، ځکه یې نتیجه هم هغه ته منسوبېږي، مستقیم الله تعالی د چا په کموالي او نقص کې لاس نه لري.

ښایي دا روښانه شوې وي چې وچوالی مرض دی، اصلن د الهي قانون له مخې هغه بشپړ پیدا کېږي، نقص یې د نورو عواملو پایله شوه، نو باید علاج یې وشي، یا به نر و ښځې ته درمل ور کوي چې تر علاج وروسته یې په طبیعي توګه اولاد پیدا شي یا هم له دې پرته نورې لارې چارې ورته لټوي.

زما په نظر تر دې ځایه خبره صفا شوه چې وچوالی مرض شو او په دې کې نور د شک ځای پاته نه دی، اوس بلې پوښتنې ته راځو چې ایا د دې مرض د علاج لپاره باید د ښځې کشف عورت وشي؟

زه چې څومره پوهېږم او د څومره پوهانو نظریاتو مې کتلي دي، باید وشي؛ ځکه له دې بې اولادۍ غټې ستونزې پیدا کېږي، د نورو امراضو خطر ده، د همدې لپاره اړینه ده چې علاج وشي خو یې مخه ونیول شي.

پیغام څلورم/۲۷۱

مور د نوور علاجونو لپاره هم د نر او ښځې کشف عورت کوو، د هر ډول علمیاتو مهال د نر او ښځې بدن لڅپړي، دې ټولو ته هر عالم په جواز قایل دی، نو د مصنوعي اولاد په برخه کې ولې باید ممانعت وشي؟

ځینو پوهانو د سد ذریعې په توګه هم د مصنوعي اولاد د حرمت خبره کړې ده، مګر سد ذریعه هغه وخت کار ورکوي چې یوه اتفاقي حرمت ته زمینه سازي کوي، دلته خبره داسې نه ده. لکه له یوې پردې ښځې سره له اړتیا پرته خلوت، اخیر د زنا سبب کېږي، نو قران کریم امر کړی دی چې زنا ته مه نژدې کېږئ، هدف یې همدا دی چې له هغه ځایه او کاره ځان ګوښه کوئ چې زنا ته مو رسوي، زنا د ټولو په اتفاق حرامه ده، دلته مصنوعي اولاد دی، یا وچوالی دی، یو مرض دی او بل د واده هدف او د بشري ژوند اړتیا، نو د سد ذریعې اصل دلته نه تطبیقېږي.

تر دې روښانه کوونکي بحث وروسته اصل موضوع ته رسېږو، د مصنوعي اولاد هغه ډولونه دلته لنډ بیانوم چې په اسلامي کې ورته جواز موندل کېږي:

۱- د نر نطفه د ښځې په رحم کې له هګۍ سره یوځای کوي، بیا اولاد ځنې پیدا کېږي.

۲- د نر او ښځې نطفه و هګۍ بهر سره یوځای کوي، کله چې د پیوند لګېدا باوري شي، ډاکټران یې د ښځې رحم ته وړي او هلته یې ځای پر ځای کوي، چې بیا په طبیعي توګه اولاد پیدا کېږي.

پیغام څلورم/۲۷۲

۳- د نر او ښځې نطفه و هگی په لابراتوار کې سره یوځای کوي، بیا یې د هغې ښځې د ښې په رحم کې یو ځای کوي، دویمې ښځې ته مزدوري ور کوي یا هم په خپله خوښه دې کار ته اوږه ور کوي.

۴- د نر او ښځې سپرم و هگی بهر سره یو ځای کوي، د هیڅ ښځې په رحم کې یې نه رډي، همداسې یې په لابراتوار کې ۹ میاشتې ساتي او بیا یې همدغې جوړې ته سپاري. (زما له معلوماتو سره سم که څه هم د دې عملي تجربه تر اوسه بریالی شوې نه ده)

لنډه دا چې که د خپل مېړه او ماینې سپرم و هگی سره یو ځای کړي، بیا له یادو لارو چې په هره یوه اولاد ځنې پیدا شي، ستونزه نه لري، له دې ماسیوا که د نر سپرم د پردې سړي وی یا هم هگی د بلې ښځې وي، هر صورت چې یې وي، په اسلام کې ورته جواز نه شته، ځکه دلته د نسب اختلاط رامنځته کېږي، د حجاب ستونزه پیدا کوي او میراث و دې ته ورته احکامو کې مشکلات ایجادوي، له دې امله جواز نه لري.

که د یوه مېړه او یوې ماینې سپرم و هگی سره یوځای کړي، اولاد ځنې پیدا شي، دغه صورت یې ستونزه نه لري، دا سمه ده چې په دې برخه کې یو څه انساني لاسوهنه شته، مگر د اړتیا له مخې هغه لاسوهنه جواز لري، لکه یو ماشوم په طبیعي ډول نه پیدا کېږي، نو ډاکټران یې د اپریشن په ذریعه د مور له نس څخه اخلي، په دې کې هم انسان لاسوهنه وکړه، یا د یوه انسان وینه بل ته ور لگول، دلته هم لاسوهنه ده، یو

بیغام څلورم/۲۷۳

پښتورگی بل ته ور کول، بیا هم لاسوهنه ده، پلاستيکي کولمې یا نور غړي هم لاسوهنه ده، په ټولنه اسلامي دنیا کې یې خلک کوي او ډېر پخوا ورته جواز ور کړل شوی دی، که دغه لاسوهنه جواز لري، نو د مصنوعي اولاد په پیدایښت کې هم کامله لاسوهنه نه ده شوې، د نر سپرم او د ښځې هڅې د پیدایښت اصل منبع دي، دا چې ځای یې بدل شو، نو دا څه مشکل لري؟ قران کریم چې د کوم ډول پیدایښت یادونه کړې ده، له هغه څخه یې هدف یوازې د طریقې بیان دی، نه دا چې امر یې هم په کړی دی، بیا انسانان په عمومي توګه داسې نه کوي، بلکې د یوه ضرورت له مخې خلک مجبورېږي، د هغې اړتیا د رفع کولو لپاره مصنوعي لار غوره شوې ده.

په یوه خبره که سر خلاص شي، ممکن په ډېرو ځایونو کې له ستونزو د خلاصون سبب شي، یو د قران کریم امر وي او بل یې د یوه شي په اړه بیان، قران کریم د اوبو پیدایښت هم د الهي نعمت په توګه کوي، که نن انسانان اوکسیجن او هایدروجن سره یوځای کړي، اوبه ځنې جوړې کړي، ایا دا به حرامې وي؟ ځکه چې په طبیعي توګه نه دي پیدا شوې؟ دلته به د حرمت لپاره قطعي الثبوت او قطعي الدلالت له نص له کومه کوي؟ په طبیعت کې د یوه شي پیدایښت کم کېږي یا سولو وي، انسان په خپلې مداخلې سره د هغه سرعت زیات کړي، نو دا څه خلل جوړوي چې باید حرام شي؟ دا نن شنې خونې څومره لوی نعمت دی د انسان لپاره؟ د دې موادو په تولید کې هم انسان مداخله کوي، بیا ولې جواز لري؟

ها دا خبره تر اوسه حتا د نړۍ په هیڅ کونج کې قانوني جواز نه لري چې څوک دې د انسان په اعضاؤ کې مداخله وکړي، سترگې یې توري کړي، بدن یې غټ کړي، مخ یې نری یا پلن کړي، خوله یې وره او پزه یې پلنه کړي، دا موضوع تر بحث لاندې ده، په اخلاقي لحاظ هم دې ته جواز نه دی پیدا شوی، ځکه د یوه انسان په ذات/جسم کې لاسوهنه ده چې نه په اخلاقي لحاظ جواز لري، نه په قانون او شریعت کې.

که د خپلې مور رحم یې د تولید وړتیا نه لري، نو د بلې ښځې (ښې) په رحم کې سپرم او هګۍ یوځای شي یا بهر تر یوځای کېدای وروسته هلته ځای پر ځای شي، یا هم په لیباتري کې وساتل شي، دا ټول هغه صورتونه دي چې علماؤ په اجتهادي توګه جواز ورکړی دی (یوازې د بلې ښځې رحم ته بیخي کم جواز ورکړل شوی)، دا یوه خبره باید روښانه وي چې که څوک جواز ته دلایل وړاندې کوي هم اجتهادي درجه لري واضح نص څوک نه لري او که ممانعت ته یې پیدا کوي، هم د هغوی خپل برداشت ځنې همدغه ډول دی، نه واضح نص.

په دې صورتونو کې دغه اولاد د یوه مور و پلار اولاد دی، دوی یې د پیدا کولو مهال د نر او ښځې په ټاکلو کې اختیار لري، له دې ماسیوا یې باید د بدن په غړو کار ونه لري، البته که له طبیعي مسیر څخه د ماشوم وده ناسم لوري ته تله بیا د مداخلې حق ورته شته، اما که له طبیعي قانون سره سمه وده یې کوله، بیا یې په بدني غړو د کار لرلو حق نه لري.

که د بلې ښځې (ښې) رحم د یوې جوړې د اولاد لپاره ونیول شي، نو هغه ښځه یې رضاعي مور هم بلله کېږي، ځکه د هغې له بدن څخه یې استفاده کېږي ده، لکه یوه مور چې د بل چا ماشوم ته تی ور کوي، تی ور کوونکې ښځه د ماشوم رضاعي مور بلله کېږي، دغې ښځې ته که د همدې کار لپاره اجرت ور کړي هم پروا نه لري او که په خپله خوښه یې دا کار وکړ، بیا خو ډېر ښه کار دی. ځکه د تي ور کولو لپاره که یوه ښځه د ټاکلي عوض په بدل کې ونیول شي، شریعت کې جواز لري، نو د اولاد د ساتنې لپاره که یې رحم د معین مقدار اجورې په مقابل کې استفاده شي، ولې به مشکل ولري؟

ځینې شرایط پوهانو بیان کړي دي چې حتمي خبره ده هغه یو مسلمان په نظر کې نیسي، یوه خبره داده چې له دې پرته به بل علاج نه وي، د ماهر ډاکټر تر وینا وروسته به وي، د سپرم او هګۍ په وخت کې به احتیاط کېږي چې د بل چا له سپرم او هګۍ سره خلط نه شي، د ښځې هګۍ به اضافه نه ساتل کېږي چې بیا د بلې ښځې لپاره کار ځنې واخیستل شي او نه به د نر سپر مني ساتل کېږي، تر خپلې اړتیا وروسته به د ښځې او نر دواړه اضافي هګۍ او مني له منځه وړل کېږي.

له دې پرته که د یوه بل نر مني د خپلې ښځې له هګیو سره یو ځای کړي، یا هم له بانک څخه زاړه د معین یا نامعین شخص مني په قیمت را نیول شي، بیا د خپلې ښځې له هګیو سره یو ځای شي، یا هم نر خپل مني د پردۍ ښځې له هګیو سره بهر تلقیح کړي یا هم د خپلې ښځې په رحم

کې، دغه ته ورته ټول صورتونه ځکه ناجایزه دي، چې دلته د نسب اختلاط راځي، اینده د حجاب ستونزې را پیدا کوي او په میراث کې هم مشکلاتو ته لار جوړوي، دا چې پر دې وروسته نورې ستونزې بنا دي، له دې امله باید یو مسلمان ځنې ډډه وکړي او پر خپله هغه برخه راضي شي چې په دې جهان کې ورته رسېدلې ده. دلته مور د خپل چاپیریال او ټولني له لوري په ځینو کارونو کې را محصور یو، واک نه لرو، لکه په یوه فقیره ټولنه کې پیدا کېدل، د یوه ناامنه هیواد په غېږ کې منځته راتگ، توروالی، سپینوالی، وچ محیط، ډېر گرم محیط، ښه رنگ او بد رنگ، نیمگړي اعضا او ناقص استعداد یا ورته مسایل، دا چې د هغو په برخه کې کله ناکله بې وسه شو، یوه بې بیا دا هم پر اضافه، زما په نظر دغه مسله په هغه کچه نه ده مهمه چې ورته ډول ووهل شي لکه د بې سرپرستانو او کمزورو کورنیو ساتنې ته د دولت او ټولني نه پاملرنه؛ که زموږ په ټولنه کې دا ستونزه حل شي، نو یو وچ سړی له یوې وچې ښځې سره ژوند تېرولای شي، دوی که په اینده کې د بل مرستې ته اړتیا ولري، نو دولت او ټولنه به یې دغه ستونزه ورته حل کړي، دغه ستونزه یوازې وچ کسان هم نه لري، نور کسان هم په دې برخلیک اخته کېدای شي چې ټولنه باید لاس ور کړي، بشر باید یو د بل لپاره د تکیې او مسند کار ور کړي نه د چپه کېدو، نو یوه وړه فیصدي کسان که د اولاد اهل پاته نه وي، زما په نظر لازمي نه ده چې دا هم یوه اړتیا وبلل شي او یوه حرام شي ته د استعمال جواز په پیدا کړو، په اسلام کې حجاب، نسب او میراث هم ډېر اهمیت لري، البته که انساني نسل د ختمېدو له گواښ سره

بیغام څلورم/۲۷۷

مخ وای، بیا ستونزه نه وه، لکه اول پیدایښت چې بې له خاورې شوې دی، دلته به بې هم بېرته یوه بله کړۍ په تولید کې اضافه کړې وای، مگر دا چې بشر له دې کمښت سره مخ نه دی، نو حتمي نه ده چې د یوې ډېرې کمې فیصدي کسانو لپاره دې حتمن د ناروا لارو استعمال ته جواز وموندل شي.

دا چې انسانانو نن پر گڼو لارو د تولید لپاره تجربې پیل کړې دي، له حیوان څخه د انسانانو پیدایښت، له پردې نر او ښځې د اولاد کېدل، نر د حمل او تولید لپاره کارول، د نر جنس ښځې ته او د ښځې جنس نر ته اړول، د حیوان او انسان ماده سره گډول بیا انسان ځنې پیدا کول، دا هغه لارې دي چې که انسانان بې تجربه کړي، بریالي هم شي، نو په شریعت کې انساني کرامت ته په کتو باید جواز ور نه کړل شي، ځکه بشر-له کمښت سره مخ نه دی چې دغه ډول ناروا لارې را خپلې کړي.

البته که انسان د خپلې جوړې سپرم او هکۍ په لابراتوار کې سره یوځای کړي، همالته یې د ساتنې او ودې انتظام وکړي، ماشوم په لابراتوار کې پیدا شي، نو د سپرم ور کونکې کس یې پلار او د هغه ماینه یې مور ده، په دې کې به ستونزه نه وي، یو لور ته به بې ښځه له تکالیفو هم خلاصه شي، د انسان پیدایښت به هم په هغه توگه وشي، چې ټولني ته به تر ډېره حده سالم راځي، شاید په اخلاقي او شرعي لحاظ به دا خبره ستونزه نه لري چې د نر او ښځې انتخاب یې خپله مور و پلار وکړي، ځکه دواړه بشر دي او کله څوک نر ته اړتیا او کله بیا ښځې ته، نو

بیغام څلورم/۲۷۸

انتخاب که یې وشي، ستونزه به نه لري. ځکه دا کار په طبيعي لحاظ هم کېدای شي، که ښځه د خپل حیض پر ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶ ورځو له نر سره یوځای شي، هغه له جماع یا انزال څخه یو څه وخت پرهیز وکړي، نو په غالب احتمال چې نر اولاد به یې پیدا شي. که دا کار په طبيعي لحاظ ممکن وي، نو په مصنوعي لحاظ به هم ستونزه ونه لري.

یوه خبره چې علماء یې د جواز قایل نه دي او حتا دا نه مني چې ممکن دې شي، هغه دا صورت دی چې که انسان په مصنوعي لحاظ دا ممکنه کړه چې سپرم او هګۍ جوړې کړي او بیا یې په یوه مصنوعي رحم کې سره پيوند کړي، نو که له دې څخه انسان پیدا شي، دا کار به جواز ولري که نه؟

ځینې دینپوهان دا کار ناممکن بولي، دوی د قران کریم له هغه ایت څخه استدلال کوي چې د مشرکانو د خدایانو په اړه یې ویل: دوی یو مچ نه شي پیدا کولای. پوهان وايي نو چې د مچ پیدا کول امکان نه لري، انسان خو بیخي نه شي کولای، مګر دا خبره یې له ناسمه برداشته ده، قران کریم یوازې د مشرکانو خدایان یاد کړي دي، هغه رښتیا هم دومره عاجزه ول چې که مچ هغو ته له صدقه شیانو یو شی وړی وای، نو دوی ترې د اخیستلو توان نه درلود، د هغو دغه حالت ته په کتو به نو انسان څنگه پیدا کړي؟ مګر دا خبره یې د علم په اړه نه ده کړې، قران کریم رب العالمین په اړه ویلي دي چې هغه انسان پیدا کوي، دا نه نفې کوي

پیغام څلورم/۲۷۹

چې انسان دا کار نه شي کولای، انسان تر یوه حده په دې میدان کې بریالی شوی دی، ځینې حیوانات یې مثال کېدای شي.

زما په نظر که انسان د مقدار له مخې کمښت وکړي، بیا که دغه طریقه استعمال شي، لا به یوه لار ولري، که نه نو دغه خلک به په ټولنه کې چېرې اوسي؟ د چا به زوی وي، د چا به ورور، د چا خور، له نورو انسانانو سره به یې د څه شي اړیکه وي؟ دغه طریقه بنایي په انسانانو کې خواخوږي را کمه کړي، عاطفه له منځه یوسي، یو پر بل زړه سوی ختم شي، کورنی نظام ورسره وران شي او ټوله کیسه همدې تصنع ته ودرېږي او اخیر کار د ربوتانو را پیدا کول چې شي بشر له یوې مخې ختم کړي، که تر سختو نړۍ والو جنگونو یا طبیعي افتونو وروسته بشري قوه کمه شي، نو بیا د اشد اړتیا له مخې کامل مصنوعي تولید به ستونزه نه لري، مگر نن یې خوشي چټي پیدا کول، په ټولنه کې د هغه کرامت ته صدمه رسول دي، ځکه هیڅوک به نه لري، نو چې دغه ډول تکی تنها شي، بیا به له یوازیتوبه کپرېږي او خپل عزت النفس او کرامت به ور پاته نه شي، بنایي دا په اخلاقي او دیني لحاظ نور هم په نړۍ کې ډېر وشاربل شي، چې یوه اجتهادي مسله ده او ممکن د راتلونکي وخت علماء په دې اړه ښه نظر ور کړای شي.

۱/۱۰/۲۰۲۲

استقلال او اشغال

دواړه عربي الفاظ دي، لومړی یې د محکم، مضبوط او پیاوړي په معنا دی او دویم یې د مشغول، ځای نیول او دندې معنا ور کوي.

له خپلې لغوي معنا سره په یو څه همبرغی دواړه الفاظ په عامه محاوره کې مور د خپلواکۍ او عدم خپلواکۍ لپاره کاروو.

د استقلال او اشغال الفاظ په اوس وخت کې بیخي ډېر کارېږي، زموږ د هیواد په دې وروستیو لسيزو کې دغه دواړه اصطلاحات د سخت او افراط او تفریط ښکار شول. ډېر واره استقلال د اشغال او اشغال د استقلال لپاره استعمال شو، مور له الفاظو او مفاهیمو سره په دې وجه ظلم کوو چې د یوه روان او نوي کېدونکي ژوند په بهیر کې مور له الفاظو او اصطلاحاتو هماغه پخواني مفاهیم غواړو، په داسې حال کې چې دلته هره څه هر گړی د نوي کېدا په حال کې دي، د انسان فزیګي وجود هر گړی نوی کېږي، ذهن یې د ودې په حال کې وي، معلومات یې اپډیټ کېږي او د علم نوې دريځې پرانیستل کېږي، نو دا ظلم نه دی چې په دغسې یوه نړۍ کې مور د یوې پېړۍ نه بلکې څو پېړیو تر تېرېدو وروسته هم له الفاظو او اصطلاحاتو څخه هغه مفاهیم اخلو چې سونه کاله پخوا خلکو ورته کارول؟!

پیغام څلورم/۲۸۱

پخوا بنایي هغو قومونو/ملتونو استقلالیت در لود چې د هغوی په هیواد کې د زور له لارې خارجیانو شتون نه در لود، د هغوی پر داخلي او بهرنی پالیسي یې اغېزې نه در لودې، دوی د خپلو تصامیمو په نیولو کې د یوه بهرني قووت تایید ته اړتیا نه در لوده، دوی همدې ته استقلالیت ویلی دی، که څه هم اوسنیو شرایطو ته په کتو یې ما مفهوم یو څه پراخ ونیوی، که نه هغوی دومره ډېره محاسبه نه ورته کوله، بلکه تر دې یې ورته لید ډېر کم و.

اشغال یې د خارجي قوتونو شتون او واک ته کاراوه، که به پر یوه هیواد د بل ملک لښکرې ور وختې، د هغه هیواد خاوره به یې لاندې کړه، هلته به یې خپل واک چلاوه، نو دې ته یې اشغال وایه او که به یې خپل لاس پوڅي واکمن کړل، هغوی ته یې د اشغال گوداګیان یا بالواسطه اشغال وایه.

دا چې د هغه وخت له حالاتو سره به دې دواړو تعریفونو څومره سمون در لود زه په دې اړه بحث نه کوم، هر څه چې وو اوس تېر شوي دي، زه یې د اوس وخت په اړه لنډ تحلیلوم چې ایا استقلال او اشغال اوس هم پر هماغه پخوانی بڼه لا پاتې دي که ډېر نوي څه هم پکې اضافه شوي دي؟

زما په نظر د استقلال او اشغال په اړه اوس تگلاره بدله شوې ده، بنایي تر نیمايي هم ډېره بدله وي، پخوا چې کوم شي ته استقلال ویل

پیغام څلورم/۲۸۲

کېده یا ورته اشغال، اوس عیني په هماغه بڼه نه استقلال وجود لري او نه اشغال. مور ډېر هیوادونه وینو چې نه پکې خارجي قوتونه پراته دي او نه ظاهرن داسې گواښونه ورته وینو چې هغوی له خطر سره مخ کېږي، له دې سره بیا هم مستقل نه دي، دا ځکه چې پخوا یوازې د زور له لارې پر نورو تسلط ممکن وو، خو نن د علم او اقتصاد په مټ تر فزیکي حضور ډېر بڼه اشغال را منځته کېږي او د یوه ملت/هیواد استقلالیت له منځه تلای شي.

که زه په خپل هیواد کې هیڅ بهرنی اشغالگر ونه وینم، ټول هیواد زموږ د خپلو ځواکونو په کنټرول کې وي، ایا خپل هیواد مستقل بللای شم؟ که د پخوا تعریف ته شي، هو، او که د نن تعریف او مشاهدې ته شي، نه.

که زه په علمي لحاظ دومره کمزوری یم چې زما د پوهنتون علمي و تخنیکي برخه د بل هیواد د علمي کادرونو په مټ چلېږي، نو زه مستقل نه یم، که زما ناروغان بل هیواد ته ځي، زه مستقل نه یم، که زما اقتصاد پر بل متکي وي، زه خپلواک نه یم، که داخلي تولیدات د خپلو خلکو لپاره بس نه وي، زما خپلواکي حتمي د نورو تر تاثیر لاندې راځي، که زه د دې وړتیا ونه لرم چې خپلو خلکو ته د اړتیا وړ توکي تولید کړم، دا که في الحاله ما کېږي وي یا یې بالقوه وس لرم، نو زه څنگه مستقل کېدلای شم؟

بیغام څلورم/۲۸۳

په دې توگه نو په نړۍ کې ډېر کم هیوادونه شته چې هغوی دې مستقل وي، ډېری هغه هیوادونه چې ځانونه مستقل بڼیې په اصل کې نه مستقل دي او نه کېدای شي، په نظامي، اقتصادي، سیاسي او علمي ډگرونو کې یې نورو هیوادونو ته د سوال ځولۍ غوړولې وي، که په هر میدان کې د بل احتیاج شوي، هغه شرطونه در باندې ردي، ستا خپلواکي له گواښ سره مخ ده، ستا بهرنۍ او داخلي پالیسي ستا په خپله خوښه نه وي، حتا که بیخي کمه یې هم د بل په خوښه وي، بیا هم خپلواکي نه شوه.

زموږ په ډېری هیوادونو کې د غرب هیڅ نظامي حضور نه شته، مگر اشغال کړي یې دي، د هغوی برنامې مخته وړي، که د پخواني استقلال تعریف شي، نو بیا ولې مستقل هیوادونه د بل په اشارو چلېږي؟ او که واقعیت ته وگورو او د اشغال و استقلال لپاره نوي تعریفونه وضع کړو، بیا نو دغه هیوادونه چې په یوه نه یو ډول د بل په وسیله خپلې اړتیاوې پوره کوي، نه یې دمدرحاله وړتیا لري او نه بالقوه، دوی نه مستقل دي او نه کېدای شي.

۲۰۲۲/اگست/۳

د رؤیت هلال (میاشتی لیدلو) ستونزه

د ۲۰۲۲ میلادي کال چې له ۱۴۴۳ هجري قمري سره سمون لري، د واړه اختر مسله ډېره جنجالي وه. په اسلامي نړۍ کې ناجیریا، مالي، افغانستان او د وزیرستان خلکو د مې پر یوه تاریخ اختر کړ، په دوه تاریخه یې د سعودي په شمول ۲۵ هیوادونو اختر کړی و او پر درېیم تاریخ یې د پاکستان و ایران په شمول پاته هیوادونو اختر کړی جوړ کړ.

بل خوا یوازې په پاکستان کې هم درې اختره وو، وزیرستان پر اول تاریخ اختر کړ، پېښور، چمن، کلا سیف الله، د بلوڅو ځینې سیمې او زیاتره پښتني علائقو کې په دویم تاریخ اختر وشو او په درېیم تاریخ یې رسمي دولتي اختر کړ.

دا اختلافات هر وخت وي، په اسلامي دنیا کې اصلن د رؤیت هلال په اړه نظریاتي اختلاف موجود دی چې په نتیجه کې یې د اختلافي اختر عملي بڼه هم په را ویني.

د مسلمانان یوه ډله په دې باور دي چې د هر هیواد لپاره خپل مطلع معتبر دی، که په هغه هیواد کې میاشت ولیدل شوه، خبر یې رسمي دولتي کمیټې تایید کړ، نو اختر باید وشي، که روژه وه، باید روژه ونیول شي او که چا د میاشتی لیدو خبر ور کړ، خو شاهدي یې کمیټې ونه منله، بیا اختر او روژه نه شته.

پیغام څلورم/۲۸۵

یوه بله ډله مسلمانان په دې نظر دي چې که د هر ځای څخه باوري شاهدي د میاشتي لیدلو را ورسېږي، هغوی یې ورسره مني، که روژه وه، روژه نیسي او که اختر و، اختر جوړوي.

که د دې دواړو ډلو په اړه پلټنه وکړو، چې د کومو دلایلو له مخې هغه او دغه تگلاره لري، نو د شریعت په نصوصو کې دواړه خپل دریځ ته ملاتړي دلایل موندلای شي. لومړی به پر همدې نصوصو سرسړکي نظر وکړو:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «صُومُوا لِرُؤُوتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤُوتِهِ، فَإِنْ غُمِّيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعَدَّةَ». (۱)

ژباړه: له ابو هريره رض روایت دی چې رسول الله ص وویل: د میاشتي په لیدو روژه نیسي او د میاشتي په لیدو یې خورئ، که مو میاشت ونه لیده، نو شمېر یې پوره کړئ.

له دغه حدیث څخه د دویم مذهب خاوندان استدلال کوي چې لیدل د هر مسلمان معتبر دي، نو که هر چا ولیده، شاهدي یې ورکړه، نورو مسلمانانو ته یې شاهدي په باوري ډول نقل شي، بس همدا معتبره ده او د روژې یا اختر فیصله پر کېږي. یو بل حدیث کې دي:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَدَلِيُّ، أَنَّ
أَمِيرَ مَكَّةَ خَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: «عَهْدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَنْ نَنْسُكَ لِلرُّؤْيَا، فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدًا عَدْلًا نَسَكْنَا
بِشَهَادَتِهِمَا»، فَسَأَلْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ الْحَارِثِ مَنْ أَمِيرُ مَكَّةَ، قَالَ: لَا
أَدْرِي، ثُمَّ لَقَيْتَنِي بَعْدُ، فَقَالَ: هُوَ الْحَارِثُ بْنُ حَاطِبٍ أَخُو مُحَمَّدِ بْنِ
حَاطِبٍ، ثُمَّ قَالَ الْأَمِيرُ: إِنَّ فِيكُمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مِنِّي،
وَشَهِدَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى رَجُلٍ،
قَالَ الْحُسَيْنُ: فَقُلْتُ لِشَيْخٍ إِلَى جَنَبِي مَنْ هَذَا الَّذِي أَوْمَأَ إِلَيْهِ الْأَمِيرُ؟
قَالَ: هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَصَدَقَ كَانَ أَعْلَمَ بِاللَّهِ مِنْهُ، فَقَالَ:
«بِذَلِكَ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ». (۲)

ژباړه: له ابو مالک الاشجعي روايت دی، ده ويل مور ته حسين بن الحارث الجدلي حديث بيان کړ، چې د مکې امير بيان وکړ، زياته يې کړه: مور ته رسول الله ص امر کړی چې د ليدلو له مخې عمل وکړو، که مور مياشت ونه لیده او دوو عادلو کسانو يې د ليدو شاهدي ور کړه، د هغوی په شاهدي عمل وکړو. ما له حسين بن الحارث څخه پوښتنه وکړه چې د مکې امير څوک و؟ ده ويل: زه نه پوهېږم، بيا وروسته راسره مخ شو، وې ويل: هغه حارث بن حاطب د محمد بن حاطب ورور و، امير پسې زياته کړه: په تاسو کې داسې څوک شته چې تر ما هم د الله او

بیغام خلورم/۲۸۷

رسول الله ص په اړه ښه خبر دی، دغه کس له رسول الله ص څخه شاهدي ور کوي، نو په لاس یې یو کس ته اشاره وکړه، حسین ویل: ما د څنگ یوه بوډا ته وویل: هغه کس څوک دی چې امیر په لاس اشاره ورته وکړه؟ هغه ویل: عبد الله بن عمر رض، او امیر رښتیا ویل چې ابن عمر تر هغه د رسول الله په حال ښه خبر و، هغه ویل: مور ته رسول الله ص دغه امر کړی دی.

له لیدو څخه هدف د هر سړي لیدل نه دي، بلکې موخه یې باوري کول دي، نو که دومره کسان یې وويني چې د نوور مسلمانانو باور پر وشي، همدا لیدل دي، چې د اختر او وروژې دواړو لپاره کفایت کوي، لکه د اوس وخت لپاره چې کمپنۍ ټاکل کېږي، د هغوی کار همدا لیدل دي، نو که هغوی اعلان وکړي، خلک یې ورسره اختر کړي، که یې اعلان ونه کړ، خلک یې نه اختر کوي او نه روژه، یعنې د هغوی په شاهدي خلک عمل کوي.

د لومړي دريخ د خلکو دليل دغه حديث دی:

عَنْ كُرَيْبٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتَهَلَ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلَالَ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَأَى النَّاسُ، وَصَامُوا وَصَامَ

مُعَاوِيَةُ، فَقَالَ: " لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومُ حَتَّى نَكْمَلَ ثَلَاثِينَ،
أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوْ لَا تَكْتَفِي بِرُؤْيِي مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: لَا، هَكَذَا أَمَرْنَا
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " (۳)

ژباړه: کريب روايت کړی چې زه ام الفضل بنت الحارث په شام کې
معاويه رض ته ولېرلم، ده ويل: زه شام ته ولاړم، د هغې غوښتنه مې پوره
کړه او پر ما په شام کې روژه شوه، د جمعې په شپه مياشت وليدل شوه،
بيا د مياشتې په اخيره کې مدينې ته راغلم، له ما عبد الله بن عباس رض
پوښتنه وکړه، په خبرو کې د مياشتې يادونه راغله، ده ويل: تاسو مياشت
څه وخت وليده؟ ما ويل: مور د جمعې په شپه وليده. ده ويل: تا په خپله
ولیده؟ ما ويل: هو، خلکو هم وليده، خلکو روژه کړه او معاويه رض هم
روژه ونيوه، ده ويل: خو مور د شنبې په شپه وليده، نو تر هغو به روژه
نيسو چې دېرش پوره کړو يا مياشت ووينو. ما ويل: ته د معاويه رض ليد
او روژه بس نه بولې؟ هغه ويل: نه، مور ته په دغه ډول رسول الله ص امر
کړی دی.

پر دغه حديث امام نووي رحمه الله هم باب اينبی دی چې د هر ښار
لپاره خپل ليد دی، ده هم دغه فهم ځنې اخيستی دی چې د هر ښار د
خلکو ليدل د هغه ښار د خلکو لپاره معتبر دي. د لومړي دريځ خلک
هم دغه فکر ځنې اخلي، ابن عباس رض چې کومه خبره کړې ده، هغه
واضح نه ده، دغسې حديث چې د هر ښار لپاره خپل رؤيت دی، په
دې الفاظو حديث نه شته، ابن عباس رض چې وايي، مور ته دغه ډول

امر رسول الله ص کړی دی، هدف یې هماغه عمومي حدیث دی چې رسول الله ص ویلي له لیدو یې نیسی او له لیدو یې خورئ، ابن عباس رض له دې حدیث څخه همدا فهم اخیستی دی، چې د هر ښار او سیمې لپاره خپل لید معتبر دی، نو ځکه یې ویلي چې رسول الله ص مور ته دا امر کړی دی، په داسې حال کې چې هغه نور حدیث نه دی بیان کړی چې رسول الله ص څنگه امر ورته کړی دی؟ چېرې یې ورته کړی؟ بل چا ولید په دغه ډول حدیث نه دی نقل کړی؟

دا مسله اجتهادي ده، زما په نظر ترجیح دا ده چې د هر مسلمان شاهدي که په باوري ډول نقل شي، هغه معتبره ده، د هر ښار لپاره نه ده، بلکې د ټولې نړۍ لپاره. هغه وخت چې ابن عباس رض دغه اجتهاد کړی دی، د خپل وخت له شرایطو سره سم یې کړی دی، په هغه وخت کې د دې امکان نه وو چې یو کس دې له افغانستان څخه د مدینې خلکو ته شاهدي ورکړې وای، نو دوی چې د رؤیت اعتبار ته کتلي دي، نو د خپل وخت حالاتو او شرایطو اړکړي دي چې تر هغه ځایه یې معتبر وبولي چې په یوه ورځ یا یوه شپه کې یې د رسولو امکان وي، له دې امله یې د شام لیدلو ته اعتبار نه دی ورکړی، ځکه له شامه مدینې ته شاهدي په یوه ورځ نه شي رسول کېدای او نه له مدینې و مکې ته، له دې امله یې د هر ښار لپاره خپله مطلع معتبره بللې ده. البته نن شرایط له هغو شرایطو سره توپیر لري؛ مور کولای شو چې په یو څو دقیقو کې ټوله نړۍ خبره کړو، شاهدي هم تر پخوا په ډېر باوري ډول نقل کېږي. دویمه خبره د

ابن عباس پر اجتهاد دا هم کېدلای شي چې هغه د یوه ښار لپاره معتبره بللې ده، د بسته هیواد لپاره یې نه ده بللې، که د ټول هیواد په کچه وای، بیا خو مدینه او شام د یوه هیواد دوی بېلې بېلې سیمې وې، نو ابن عباس رض ولې د خپل خلیفه په لیدو نه روژه کوله او نه یې اختر کاوه؟ که خبره د یوه ښار شي، نو اوس خلک تر یوه ښاره محدود نه دي، بلکې له همدې حدیث څخه د درست هیواد لپاره استدلال کوي، په داسې حال کې چې دا استدلال یې له دغه حدیث څخه زما په اند سم نه دی. درېیمه خبره دا هم ده چې پاس د ابن عمر رض په حدیث کې راغلي دي چې یا لید معتبر دی یا هم د عادلو شاهدانو شاهدی، له عادلو څخه هدف د شاهدی کره او باوري کول دي، چې دروغ پکې نه وي او خبره پاکه و صافه شي؛ هلته هم ابن عمر رض ویلي دي چې مور ته رسول الله ص دغه ډول امر کړی دی. که د ابن عباس رض له حدیث څخه هغه ډول استدلال کېږي، نو د ابن عمر رض له حدیث څخه پر دې بل ډول استدلال کېدلای شي. ابن عمر رض هم ویلي دي چې مور ته رسول الله ص دغه امر کړی دی. نه یې د شاهدی لپاره حدود ټاکلي دي چې له کومه ځایه شاهدی تر کومه ځایه معتبره ده او نه یې د لید لپاره ځایونه تعیین کړي دي چې له دې ځایه تر هغه ځایه لید معتبر دی او له هغه ځایه وړ ځای به خلک خپله میاشت ویني، بیا تر پلاني ځایه د هغوی لید اعتبار لري. څلورمه خبره دا چې د هیوادونو جغرافیې غټېږي او کمېږي، یو وخت د افغانستان جغرافیه ډېره لویه وه، نن بیا ډېره وړه ده، پاکستان یو مهال بیخي وجود نه در لود، نن شته، په دې توگه هر هیواد د وړېدو او

بیغام څلورم/۲۹۱

لویدو امکان لري، نو که نن یو ښار د یوه هیواد برخه وي، د هغه هیواد لید او شاهدي به پکې معتبره وي، که سبا هغه ځان ته بېل هیواد شي یا له بل هیواد سره پیوست شي، بیا به ځان ته لید او شاهدي لري یا به د بل د لید او شاهدي تقلید کوي، په دې توگه شرعي احکام د پسخند او استهزاء درجې ته را کښته کېږي، د مسلمانانو اتحاد او یووالی ماتوي، هیوادونه د خلکو په شخصي عبادت کې خپل سیاستونه ور نښاسي، دا او دې ته ورته زیانونه له همدې پېښېږي چې د هر ښار خپل مطلع د هغه ښار یا هیواد لپاره معتبر وگڼل شي.

دا اختلاف خو د ډېر وخت دی، فکر نه کوم چې د یوه سړي، یوې ډلې، یو عالم، یوه مفتي او یوه لیکوال په فتوا، سپارښتنه یا راجح و مرجوح دې خبره حل شي، اوس یې د حل وخت تېر شوی دی، پر دې اختلاف کتابونه لیکل شوي دي، د هر دریځ په ملاتړ او رد کې ویناوې و مناظرې شوې دي، په اسانه د خلکو پوه کول اوس د عامو خلکو د وس خبره نه ده، که پر دې مسله د امت اتحاد غوښتل کېږي، باید په دولتي کچه څو کارونه وشي چې اتحاد ته لار جوړه شي:

اول: د اسلامي نړۍ په کچه دې یوه کمیټه جوړه شي، دې کمیټې ته که له هره ځایه د میاشتي د لیدو خبر ورسېد، تر خپلو څېړنو وروسته دې روژه یا اختر اعلان کړي چې په اعلان یې باید ټول مسلمانان عمل وکړي، هیڅ هیواد دې له دې څخه ځان نه باسي او دغه یوه کمیټه له سیاستونو او هر هغه څه څخه لرې وساتل شي چې د هغوی پر کار اغېز

پیغام څلورم/۲۹۲

کوي، دا که د کمېټې د غړو پر کار وي يا هم د هغوی د اعلان پر تاثيراتو وي. دا وړانديز ښايي په اوسنيو حالاتو کې د عملي کېدا شونتيا ونه لري، ځکه مسلمانانو تر خپل منځ يوه د بل گړېوان ته لاسونه اچولي دي، سياستونه يې سر ټکر دي، د اختلاف او جنگ لپاره گڼې نورې پلمې هم پيدا شوې دي چې د اسلامي نړۍ اتحاد ته يې کلکه ضربه ور کړې ده، له دې امله به څوک په دې خبره د پوهاوي کولو زحمت هم ونه کاري. هغه وخت يې د منلو امکان زيات دی که ايښه په اسلامي نړۍ کې د اسلامي اتحاديې څرکونه وليدل شول، يا هم پر شرعي عباداتو ته يې د يووالي هوکړه وکړه، دغه وړانديز به منل کېږي او عملي جامه به ور اغوندي.

دوه: د اسلامي نړۍ علماء دې د اوس وخت شرايطو ته په کتو پر دې مسله بيا فکر وکړي، يوځل دې بيا و ارزوي، په دې اړه راغلي شرعي نصوص دې ټول يو د بل ترڅنگ کښېږدي، وخت، مکان، ټولنه، غوښتنې، زموږ حالات او د شرعي نصوصو صحت و سقامت، د اجتهاد سموالی و ناسموالی دې ټول و ارزول شي، د علماؤ په څنگ کې دې فلکياتو ماهرين هم وي، د هغوی پرېکړه دې دوی هم و ارزوي، هغوی دې ځانو، دولتونو، ملتونو او د هر ځای مسلمانانو ته قانع کوونکې دلايل وړاندې کړي چې دغه لوری د مسلمانانو د اتحاد لپاره گټور دی، له نصوصو سره برابر دی، له حالاتو، ځای، مکان، غوښتنو او ټولنو سره سمون لري، پر عبادت د سياست او نورو اغېز ته اجازه نه ده ور کول

پیغام څلورم/۲۹۳

شوی او فردي عبادت د حاکمې طبقې د سیاستونو قرباني شوی نه دی، بلکې یوازې د مسلمانانو اتحاد، د نصوصو واضح مفهوم، د خلکو فردي عبادت او له خپل خالق سره یې د مخلوق اړیکې ته پکې پام شوی دی، دغه فتوا دې د اسلامي امت د اتحاد لپاره یو ښه قوي مصدر وگرځي او خلک دې عمل په وکړي.

درې: په مسلمانان کې د اختلاف د مخنیوي لپاره یوه بله لار د فلکیاتو د ماهرینو او ساینس پوهانو ده. د کال له سر څخه دې جنټري اکلنډر جوړه شي، د متخصصو کسانو په مټ دې د ټولو عباداتو ورځې ورتاکل شي او هیڅ اختلاف ته دې زمینه نه برابرې. البته دا تر هغه وروسته چې د جنټري په اړه خلک یوه خوله شي، جنټري د رؤیت ځای ناستې وگڼله شي، که څه هم د ساینس پوهانو دغه کار د رؤیت هلال کمېټې تر اعلاناتو ډېر باوري دی، یو شی چې ممکن د اختلاف سبب شي هغه له دې کار سره ظاهرن د نصوصو نه همبرغي ده چې ممکن د ځینو کسانو د اختلاف سبب شي. زما په اند که د دین او شریعت کلي پیغام ته متوجې شو، پوهېږي چې پر جنټري اختر او روژه ستونزه نه لري، په حدیث کې د روژې او اختر لپاره د میاشتې لیدلو امر هم د اتحاد لپاره و، دا چې خلکو گڼ مفاهیم ترې واخیستل او د یووالی امر یې د اختلاف سبب کړ، دا یوه بدمرغي وه چې اسلامي امت ورسره مخ شو، خو موږ کولای شو چې نویو حالاتو ته په کتو یې د نوي اجتهاد په مټ مخنیوی وکړو او یوځل بیا د دین او شریعت کلي پیغام او اصل روح ته امت

بیغام خلورم/۲۹۴

رهبري کړو. له دې هر څه سره په احاديثو کې دوه داسې شيان ذکر شوي دي چې مور يې ددې لپاره لاسوند گرځولای شو، لومړی به دغه دواړه حديثونه راوړم:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: «لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهَلَالَ، وَلَا تَفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ أُغْمِيَ عَلَيْكُمْ فَأَقْدِرُوا لَهُ» (۴)

ژباړه: ابن عمر رض له رسول الله ص څخه روايت کړی چې ده رمضان ذکر کړه، وې ويل: روژه د مياشتې په ليدو ونيسئ او د مياشتې په ليدو يې وخورئ، که مياشت درڅخه پټه شوه، نو اندازه ور ته وکړئ.

«إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ، الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا» وَعَقَدَ الْإِبْهَامَ فِي الثَّلَاثَةِ «وَالشَّهْرُ هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا» يَعْنِي تَمَامَ ثَلَاثِينَ (۵)

ژباړه: مور نالوستی امت یو، چې نه لیکل کولای شو او نه حساب (علم نجوم) مياشت دومره، دومره او دومره ورځې ده، په درېيم وار يې بته گوته کت کړ او مياشت دومره، دومره او دومره ده، يعنې پوره دېرش ورځې.

په لومړي روايت کې د اندازې يادونه او په دويم کې دا ذکر چې مور نالوستي یو، په علم نجوم نه پوهېږو، له دې امله نو د ليد او شاهدی خبره شوې ده، که امت اوس له هغه حالت څخه را ووزي، هم نالوستی نه شي

پیغام څلورم/۲۹۵

په لیک لوست پوه شي او هم د فلکیاتو ماهرین پکې داسې دقیقه وړاندوینه وکړي چې یوه ذره غلطې پکې نه وي، بیا هم مور په دې مکلف یو چې میاشت به وینو؟ زما په اند دغه حدیث علت ذکر کړی دی، د میاشتي لید ځکه ضروري و، چې مور له بلې لارې نه شوای کولای چې د میاشتي راختل باوري کړو، یوازې په هغه صورت کې اجازه ور کړل شوې ده چې ورېځ وي، افق نه لیدل کېږي، نو له اندازه کوونکو څخه د مرستې طلب شوی دی، چې هغوی د خپل علم نجوم له مخې دا معضله حل کړي. که په حدیث کې هغه وخت د دې جواز ور کول شوی دی، چې اټکل یې باوري هم نه و، نو اوس چې یوه ذره خطا نه لري، دا کار به څنگه جواز نه لري؟ ایا لید به ډېر باوري وي که د همدې علم له مخې د میاشتي راختل؟ د لیدو خبره باوري نه ده، که وای دومره اختلاف به نه وای، په یوه ښار کې د چا اختر وي او د چا روژه. نو که د لید اعتبار دومره ضعیف شوی وي، بیا نو د فلکیاتو د ماهرینو دریځ پرې پیاوړی دی، هغوی کولای شي چې د ټولې اسلامي نړۍ لپاره یوه ورځ په ډېر دقت وټاکي، څو د مسلمانانو اختلاف ختم کړي، ټول مسلمانان په یوه ورځ اختر او ورژه وکړي او په دې سره د مسلمانانو اتحاد او یووالی بېرته خپل لومړني حالت ته را وگرځي. دا د دین له کلي پیغام او عمومي روح سره ښه لگېږي.

که دا هیڅ نه وي، بیا نو زما په اند شاهدي معتبره ده، که د هر ځای شاهدي په باوري ډول هر مسلمان ته ورسېږي، نو روژه یا اختر ورسره

پیغام څلورم/۲۹۶

کولای شي، په دې کې د حکومتونو د ټاکلې تگلارې اطاعت ته اړتیا نه شته، خلک په شریعت کې په لید او شاهدي مکلف شوي دي، نه د فردي عبادت په چارو کې د حکومت په تصمیم، حکومتونه د خپل سیاست له مخې نه یوازې ټولنیزې چارې کله ناکله ناسم لور ته وړې، حتا فردي شرعي چارې هم په خلکو کې د اختلاف وسیله ګرځوي. مسلمانانو ته لازمه ده چې خپل فردي عباداتو د وخت د حکومتونو د ناسم سیاست قرباني نه کړي، دولتونه دې هم د فردي عبادت بې قیده ازادي ورکړي چې خلک روژه نیول او اختر کول یوازې د خپل خالق لپاره وکړي، نه د ټولنې لپاره او نه د حکومت له امله.

۵/۵/۲۰۲۲

سرچینې:

۱) صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیت الهلال...، ح: ۱۰۸۱.

۲) سنن ابی داؤد، کتاب الصوم، باب شاهدة الرجلین علی رؤیة هلال الشوال، ح: ۲۳۳۸.

۳) صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب بیان ان لكل بلد رؤیتهم... ح: ۱۰۸۷.

۴) صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیة الهلال... ح: ۱۰۸۰.

۵) تېره حواله.

په دولتي محکمو کې د نکاح راجسټرول (ثبوتول)

زموږ په ټولنه کې د نکاح مروجہ بڼه که له یوه لورې ځینې نقصانونه لري، نو بل خوا د ټولنې په خیر هم نه ده تمامه شوې. په دې نکاح کې کله د دواړو خواو، کله د یوې خوا حقوق تر پښو لاندې کېږي. داسې نکاح هم شوې ده چې مېړه او ماینه دواړه واړه وي، مور و پلار یې نکاح ورکړې ده او کله چې هغوی را لوی شي؛ نو یوبل یې نه وي خوښ، یا د یوه د خپل ژوند ملگری نه وي خوښ، خو بل لوری یې بیا بېلولو ته تیار نه وي.

داسې پېښې شوې دي چې له نجلۍ هیڅ پوښتنه نه ده شوې او د خپل پلار یا ولې له لورې ورکول شوې ده. داسې هم کېږي چې له زړه هم نظر نه غوښتل کېږي، مور یا د کور نورې مېرمنې یې یوه نجلۍ خوښه کړي، نور هلک یا نجلۍ ته وخت نه ورکول کېږي، چې سره وويني، د خپل اینده ژوند لپاره خبرې سره وکړي، که سره خوښ یې شول توافق وکړي او که نه نو هر یو خپله لار ونیسي؛ افسوس چې داسې نه کېږي، بلکې هر یو دومره خبر وي چې کوزده یې ده، نور د خپل ژوند د ملگری په اړه یو فیصد معلومات هم نه لري. دلته که یو لور ته په لومړي سر کې د یوه یا دوو انسانانو حقوق خوړل کېږي، نو بل لور ته ځینې وختونه د مېړه او مایني مزاجونه نه سره جوړېږي، یو د بل په طبیعت نه پوهېږي، نو د کور دننه د دوی تر ژونده خشونت دوام کوي، چې نه یوازې د دوی دوو

بیغام څلورم/۲۹۸

ژوند یې تر یخ کړی وي؛ بلکې اولادونه، نور کورنیان او حتا همسایه گان لا ترې په زحمت وي. دا هر څه له دې امله چې مور په نکاح کې لومړی ورځ ځینو مهمو ټکو ته پام نه کوو او بیا هغه خپل جوړ کلتور پښې را بندې کړي او په خپل لاس د جوړ شوي زندان بندیان شو. زموږ گډ ژوند د لاتړی په شان دی، خالي ختل یا له انعام سره دواړه احتمال له وي، زموږ لپاره خوشاله گډ ژوند د لاتړی چانس دی، که وختی که نه.

نور باید دا قبایلي رواجونه بدل کړو؛ د نکاح مراسم یوازې د یوه ملا په خوله د څو الفاظو له ویلو څخه راپیل او خلاص نه کړو. بلکې د حکومت په محکمه کې د قاضي مخته مېړه او ماینه د اقرار ترڅنگ پر ټاکلو شرایطو لاسلیکونه هم سره وکړي، چې د نه تعیل په صورت کې دواړه حق لری چې شکایت وکړي او که بیا هم معضله حل نه شوه؛ نو قضا دې د جلاوالي پرېکړه وکړي، چې نه مېړه ته نور زحمت جوړ شي او نه ماینې ته. دا هرڅه به له لومړي سره په نکاح نامه کې لیکلي وي، نکاح نامه باید د دولت له لورې رسمي پارچه وي چې شرایط یې ټول له شریعت او قانون سره سم لیکلي وي. له دې شرایطو سره نکاح نه وي تړلې؛ بلکې دا د گډ ژوند اصول دي، که پر ځای نه شول گډ ژوند ورسره ختمېږي چې نه یې باید وخت ټاکل شوی وي، لکه د موقتې نکاح او نه د نکاح د صحت لپاره شرط وي، چې فاسده نکاح ترې جوړه نه کړي.

په محکمو کې د نکاح د تړل کېدا او فسخې دواړه ثبوتونه په احادیثو کې راغلی دي. دلته مو دوو حدیثو ته پام غواړم:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي، فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَعَدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ، ثُمَّ طَأَطَأَ رَأْسَهُ، فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةَ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا.

ژباړه: سهل بن سعد روایت کړی چې یوه میرمن رسول الله ص ته راغله، وې ویل: د الله رسوله! زه ځان تاته هبه کوم. رسول الله ص هغې ته لوړ او کښته وکتل بیا یې سر تپت کړ، مېرمنې چې ولیدل ده هیڅ پرېکړه ونه کړه، نو کښاسته. له اصحابو یې یو کس ولاړ شو، وې ویل: ای د الله رسوله! که ستا ورته اړتیا نه وي، ماته یې په نکاح راکړه.

د حدیث په اخیر کې دي: «أَذْهَبَ فَقَدْ مَلَكَتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ».

ورځه، ما دا تاته د هغه قران په مقابل (مهر) کې په نکاح درکړه. (۱)

په دې روایت کې مور ولیدل چې رسول الله ص د وخت امیر، سیاسي، نظامي، ټولنیز او د قضا مشر دی، له دې هر څه سره یې یوه صحابي ته په خپل مجلس کې نکاح ور وکړه. له دې حدیث څخه مور د اوس وخت لپاره دا استفاده کولای شو چې د راتلونکي شرونو د دفعې لپاره نکاح په محکمه کې وتړو، شاهدان هم موجود وي، قاضي هم وي، شرایط یې معلوم شي او د اینده شر مخه ونیوله شي.

یو بل حدیث کی دي:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ امْرَأَةً ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ أُمَّتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ، مَا أَعْتَبُ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلَا دِينٍ، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ؟» قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقْبَلِ الْحَدِيثَةَ وَطَلَّقْهَا تَطْلِيقَةً».

ژباړه: ابن عباس رض روایت کړی دی چې د ثابت بن قیس میرمن رسول الله ص ته راغله، وې ویل: ای د الله رسوله! زه پر ثابت بن قیس د هغه د اخلاقو یا دین له امله نیوکه نه لرم، مگر په اسلام کې له ناشکری وېره لرم. نو رسول الله ص ورته وویل: ایا هغه باغچه یې بیرته ور کوي؟ دې ویل: هو، رسول الله وویل: باغچه ځنې قبوله کړه او دې ته طلاق ور کړه. (۲)

په دې حدیث کې روښانه شوه چې یوه میرمن له خپل مېړه په شکایت راغله، کله چې رسول الله ص پوه شو هغه وخت نه شې ورسره تېرولای، نو د خلعي صورت یې ښځې ته وړاندې کړ، هغې ومانه او مېړه ته یې امر وکړ چې ښځې ته طلاق ور کړي.

که نکاح په محکمه کې وشي، څو گټې به ولري: یو، مېړه او ماینه به مخامخ سره وويني، دوه، یو د بل تر لیدو وروسته یې رضایت هم معلوم شي. درې، که فرضن یو لوری دې نکاح ته مجبور شوی وي، نو د

پیغام څلورم/۳۰۱

قاضي او شاهدانو په مخکې کولای شي خپل مشکل بیان کړي او له اینده ستونزې ځان وساتي. څلور، قاضي به مېړه اومایني ته لیکلي شرایط اورولي وي، د دوی ترڅنگ به یې شاهدان او د کورنۍ غړي هم خبر شي، که اینده د هر لورې له خوا مشکل ایجاد شو، مخکې له مخکې به یې د اوارې لپاره حللارې په گوته شوې وي او هر یو به خپل وجایب پېژني چې د کورني تاوتریخوالي په کمولو کې مهم رول لري. پنځه، په محکمه کې د نکاح راجستر کول به د بنځو تینبستي مخه هم ونیسي، د جبري ودونو گراف به هم ورسره کم شي، میرمنو ته به حقونه هم ورکړل شي، مېړونه به د خپلو میرمنو حق ته متوجې کړي او تر دې ټولو وروسته به کورنۍ کې زورزیاتې کم شي چې مستقیم پر ټولنه او نوي نسل مثبت اغېز کوي.

دا یو ډېر مهم تړون دی، دوه انسانان، دوی کورنۍ او حتا دوی قبیلې یو له بل سره پیوند کېږي. له دې امله دې په سپکه نه ورته کتل کېږي چې د هر کول و پتي پر سر یې سره وتړي. که لومړی میرمن او مېړه ته اجازه ورکړل شي چې سره وپېژني، وويني، خپل شرایط یو بل ته بیان کړي او په لنډو وختونو کې ځینې صفات د یوه بل درک کړي، دا به تر هغه نکاح ډېره بڼه وي چې په پټو سترگو وشي. دا کار شرعن حرام نه دی، بلکې سنت دی. رسول الله ص هغې بنځې ته کښته پورته وکتل، هغه بل صحابی هم ولیده او هغه میرمن په جومات کې د اصحابو په وړاندې ناسته وه. مور د دې پر ځای چې د غیرت او ناموس ساتنې په

پیغام څلورم/۲۰۲۰

نوم میرمنې په پوښونو کې پټې کړو، حقونه یې ترې واخلو، نور له دې قبایلي او پخواني کلتور څخه تر لاسه کړي دي؟ میرمنې پریردئ چې د خپل ژوند مسیر په خپله وټاکي، الله ورکړی حق دی او اخلاقیات و قانون یې ایجابوي. که مور په خپله ټولنه کې د میرمنو په وړاندې همدې روان جبر اوستم ته دوام ورکړو، نو د نورو مشکلاتو تر څنگ بد اخلاقي او د میرمنو تینښته به ورځ تر بلې ورسره زیاتېږي چې د شریعت او قانون دواړو له مخې ناوړه کارونه دي.

په دې اړه باید هغه میرمنې ډېر کار وکړي چې د نکاح د ثبت په گټو پوهېږي. ښځې تر نارینه میرمنو ته زیات لاس رسی لري او په ښه ډول کولای شي چې هغوی پوه کړي. میرمنو ته قناعت ور کول او د خپل حق په اړه یې پوه کول ممکن په کلیوالو سیمو کې یو څه گرانه خبره وي، اما که ښځې دا کار وکړي، نو تر نارینه ژر کولای شي چې میرمنې په دې کار قانع کړي. نارینه به د نارینه وو په خوا کې خپل کار ته دوام ورکړي او نارینه ته به قناعت ورکړي چې نکاح د مسجد یا یوې کوتې پر ځای محکمه کې وټېري.

مدني ټولني، علماء، روشنفکران، لیکوال، شاعران، رسنۍ، اړوندې دولتي ادارې او نړۍ والې مؤسسې هم باید تر خپله وسه د بشر-د ساتنې او حق ور کونې په دې انساني پروسه کې برخه واخلي او زموږ د ملت تر نیمایي زیاته برخه چې لا په تیارو کې ژوند کوي؛ راوباسي، د حق اخیستنې لارې چارې لا ورته نه دي معلومې او هغه مرجع یې نه ده

پیغام څلورم/۳۰۳

موندلې چې د حقونو د تلف په وخت کې ورته رجوع وکړي، یاد
بنسټونه باید راوراندې شی او دا هر څه د خپلې بشري خواخوږۍ او
انساني مسوولیت له مخې په ښه ډول مخته یوسي.

۲۰۲۱م

سرچینه:

۱) بخاري، کتاب فضائل القران، باب القراءة عن ظهر القلب، ح:
۵۰۳۰.

۲) بخاري، کتاب الطلاق، باب الخلق وكيف الطلاق فيه؟ ح: ۵۲۷۳.

د انسان د بدني غړو پيوندکاري

په طبي برخه کې له نويو پرمختگونو سره ځينې داسې مسایل هم را برسېره شول چې پر طب برسېره يې له شريعت، قانون او اخلاقياتو سره تعلق در لود. له هغو مسایلو يوه هم د انساني بدن د اعضاؤ پيوندکاري ده. په دې اړه خورا ډېر اختلاف موجود دی، اختلاف ځکه پکې ډېر دی چې يو خو مسله ډېره نوې ده، دويم دومره اسانه هم نه ده لکه ځينو چې فکر ورته کړی دی، لامل يې دادی چې پر دې موضوع له شرعي، قانوني او اخلاقي بعدونو بحث کېدای شي او ور باندې شوی هم دی.

نو يوه مسله چې هم يې ډاکټر پر رواينت و نارواينت بحث کوي، هم يې پر دواړو اړخونو قانون پوه خبرې کوي، همدارنگه له اخلاقي زاويې هم بحث پر کېدای شي او له شرعي هم، دې ټولو نکتو ته په کتو ويلاى شو چې مسله ډېره ساده هم نه ده او په دې کې د حرمت او حلت دواړه لوري بايد په تېرو ونه وهل شي، ځکه مسله منصوبي نه ده بلکې د علماء ترمنځ پر اجتهاد ولاړه ده او په اجتهاد کې طبيعي خبره ده اختلاف موجود وي او هر لور د خپل موقف لپاره ځينې لاسوندونه وړاندې کوي چې د هغه د علم له مخې ورته سم برېښي، زه لومړی د هغو کسانو له لوري بحث را پيلوم چې پيوندکاري ورته له څو وجو ممنوع ښکاري:

پیغام څلورم/۳۰۵

اول: انسان په خپل بدن کې د تصرف واک نه لري.

د حرمت منونکو لومړی دلیل دادی چې انسان ته د هغه بدن د امانت په توګه ورکړل شوی دی، په امانت کې که هغه د ورکړل شوي واک له دایرې بهر عمل کوي، نو دا یو ډول خیانت دی او په شریعت کې خیانت حرام دی.

دویم: له انساني کرامت او شرافت سره منافي ده.

انسان ته الله تعالی کرامت او شرف ورکړی دی، قران کریم وايي چې مور بني ادم ته کرامت ورکړی دی، په دې کې ټول انسانان شاملېږي، نو د انسان هر غړی چې ځنې پرېکېږي، دا یې په دغه شته بدن کې نقص راولي او قران کرامت ته یې زیان رسېږي او قران دا هم ویلي دي چې انسان مو په ډېر ښه شکل کې پیدا کړی دی، نو هر نقص یې له دې دواړو ورکړل شویو نعمتونو سره ټکر کوي.

درېیم: د انساني بدن د غړو پیوندکاري د انساني اعضاؤ تجارت ته لار جوړه کړه.

دا هم یو خطر دی چې که شرعي اجازه ورکړل شي، نو ښایي د انساني اعضاؤ تجارت او راکړې ورکړې ته لار جوړه کړي، د دې لپاره چې غریب او بې وزلي وګړي د شتمنو او مړو خلکو لپاره وسیله نه شي، هغوی د پیسو په مقابل کې د دوی اعضاؤ ونه پېږي، باید د سد ذریعې په

پیغام څلورم/۳۰۶

توگه د انساني غړو پيوندکاري ممنوع شي، خو د شريعت او قانون له مخې پابندي د دې کار تر ممکنه بريده د کمولو انساني هڅه وشي.

څلورم: دا په الهي تخليق او فطرت کې لاسوهنه ده.

بل دليل دا هم دی چې الله تعالی چې انسان څنگه پيدا کړی دی، پر کوم فطرت يې پنځولی دی، انسان که په دې کې لاسوهنه وکړي، نو دا په الهي تخليق کې او فطرت کې انساني و بشري لاسوهنه ده چې د قران کریم واضحو اياتونو سره مخالفه ده، شيطان په انسان هغه کارونه کوي چې د الهي تخليق د تغيير سبب کېږي.

پنځم: د واصلې او مستوصلې له حديث څخه دليل ويل.

په يوه حديث کې دا راغلي دي چې پر وينتو وړ بنوونکې او وېنسته غوښتونکې بنځو دې د الله لعنت وي، نو چې له عذر سره د وېنستو لپاره جواز نه موندل کېږي، تر دې د لوی تغيير جواز به څنگه پيدا شي؟

شپږم: هغه کس چې بل ته غړي وړ کوي، د ده څه اړتيا ده؟ ناروغ که مجبور وي، وړ کوونکی کس يې د کوم مجبوريت له مخې وړ کوي؟

شپږمه خبره دا ده چې ناروغ به د اعضاؤ لگولو ته مجبور وي، دغه کس چې روغ جوړ دی، څه اړتيا لري چې بل کس ته خپل اعضاء وړ کوي او په دې کار سر د الهي احکامو مخالفت ته ملا تړي؟

بیغام څلورم/۳۰۷

دا شپږ هغه نکتې دي چې د پيوندکاري مانعینو په خپلو مقالو او کتابونو کې ذکر کړې دي، که فکر ورته وشي، دا پر خپل ځای ښې نکتې دي، دوی د خپل دریځ لپاره ښه لاسوندونه موندل دي، دې دلایلو ته په کتو باید دغه دریځ لرونکي کسان په ناسمو الفاظو یاد نه شي او نه یې موقف ضعیف او بې بنسټه وبلل شي، بلکې له دلایلو سره مل موقف دی او هر څوک چې همدې دلایلو ته په کتو د منعې لوری راجح بولي، هغه د خپل علم او بشري وس له مخې په خپل ذات کې سهې دی، خو یو کار باید دغه موقف لرونکي او جواز ور کوونکي هر وخت وکړي، هغه دا چې د مخالف موقف دلایل په سره سینه وگوري، که ورته سم او مناسب ښکاره شي، هر وخت باید د حق له منلو ونه شرمېږي، خپل موقف دې تغیر کړي او هغه څه دې برملا ومني چې دلایل یې هغه ته ښه او قوي ښکاري.

اوس به د هغو کسانو دلایل را واخلم چې د انساني بدن د غړو پيوندکاري ته یې د شریعت له مخې جواز ور کړی دی:

اول: {وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا} [المائدة: ۳۲].

او که چا یو نفس را ژوندی کړ، گواکې ټول انسانان یې را ژوندي کړل.

د جواز ور کوونکو لومړی دلیل له قران کریم څخه دغه ایت دی، دوی وایي چې دومره لوی فضیلت د بل هیڅ شي نه دی ذکر شوی، یوه انسان ته د ژوند اسباب برابرول دومره لویه نیکی ده لکه ټولو انسانانو سره

بیغام څلورم/۳۰۸

چې همدا معامله وکړې. له دې امله نو دوی جواز ورکړی دی چې که انسان د صدقې لپاره یو بل کس خپل اعضاء ورکوي، دا یوه صدقه ده او دا یو ډېر لوی بهتر کار دی.

دویم: {فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرٍ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.

[المائدة: ۳].

نو که څوک له لوړې ډېر اړ شو گنا ته یې میلان نه و، بیا الله غفور او رحیم دی.

په دې ایت کې الله تعالی د حرامو شیانو خوراک ته د سختې اړتیا له مخې اجازه ورکړی دی، که په لوړه، تنده کې د سختې اړتیا مهال محرماتو ته د استعمال اجازه وي، بیا نو د انساني ژوند د ژغورنې لپاره ولې یو حرام کار ته اجازه ونه شي؟ د انسان ژوند تر هر شي مهم دی، حتا په دغسې حالت کې د کفر کلیمې ته جواز ورکړل شوی دی، نو که فرض حرام هم شي، دومره سختې اړتیا ته په کتو به اجازه ونه لري؟

درېیم: په قران کریم او نبوي حدیثونو کې د صدقې لوی فضایل ذکر شوي دي، امر په شوی دی، نو که مال صدقه کېږي، تر مال خو انساني اعضاء ډېر مهم دي، دا بیا تر مال هم لویه صدقه ده، د قران کریم او حدیثو عام فضیلت ته په کتو انساني اعضاء د یوه بل انسان د ژوند ژغورلو لپاره صدقه کول، ډېره لویه قرباني او صدقه ده، چې فاعل به یې د مال تر صدقې د ډېر اجر مستحق وي.

پیغام څلورم/۳۰۹

څلورم: د حرمت په اړه یې صریح نص وجود نه لري، بل خو د صدقې او انساني ژوند د ژغورنې په اړه واضح نصوص شته، نو دې دواړو طرفو ته په کتو دا خوا راجحه ده چې اجازه ور کړل شي، ځکه د یوه شي حرمت په قاطعو دلايل ثابتېږي او دلته قاطع دلايل وجود نه لري.

پنځم: دلته ځینې فقهي قاعدې شته چې له هغو څخه هم د دې پر اباحت دلیل ویل کېدای شي. یوه قاعده داسې ده: ادا تعارضت مفسدتان روعي اعظمها ضرراً بارتکاب اخفهما. که د دوو مفاسدو ترمنځ تعارض واقع شو، نو د واره په ارتکاب به له لوی څخه ځان ساتل کېږي. بله قاعده ده: الضرر یزال بقدر الامکان، تر وسه به د زیان مخه نیول کېږي. بل اصل دی: واذا ضاق الأمر اتسع، د سختي په وخت کې پراخي وي، دغه ته ورته قواعد نور هم شته، دې ټولو ته په کتو د اباحت لوری راجح بلل شوی دی.

پاته شوه د مانعینو د دلايلو خبره، نو د هر یوه لپاره یې دوی ځینې توجیهاتې وړاندې کړې دي. انساني کرامت په دې کار سره له منځه نه ځي، بلکې د یوه انسان په ژوندي کولو نور هم دغه کرامت درنېږي، ځکه د یوه انسان دومره احترام وشو چې حتا بل انسان د خپل غېږي تر سر ورته تېر شو، نو دا عیني د کرامت ساتل دي نه د هغه بې حرمتي، بل دا چې ممکن یو وخت چې طب په سم ډول د دې کار تر سره کول نه شواي کولای، نو دا به د انسان لپاره بې حرمتي بلل کېده، له دې امله به عرف هم دغسې و، مگر نن چې دا هر څه په ډېر بريالیتوب سره کېږي،

پیغام څلورم/۳۱۰

عرف ورسره بدل شوی دی، خلک دغه ډول یو انسان ته په ډېره درنه سترگه گوري، له دې امله نو هغه کرامت تر پښو نه دی لاندې کړی، بلکې د انسان کرامت یې په ډېره ښه توگه ساتلی دی.

دا چې دوی وایي د فطرت او الهي تخلیق له منځه وړل دي، نو دوی ورته وایي چې تاسو هم د یوه انسان اپریشن یا هم د یوه خراب غړي بېلولو ته جواز ورکوئ، که هغه د اړتیا له مخې جواز لري، نو دغه هم د اړتیا له مخې جواز لري، ځکه هلته د یوه انسان ناچله غړی دی، ممکن دهغه لپاره خطر وي، یا هم له درد څخه یې په تکلیف وي یا احتمالي خطر ور څخه احساسوي، نو باید چې پرې شي، دلته احتمال هم نه شته، ډاکټر په سل سلنه باور وایي چې د هغه ژوند یوازې په هغه صورت کې ممکن دی چې بل انسان ورته خپل یو غړی هدیه کړي، نو ایا دغه به ډېر لوی زیان وي او که هغه؟ دا به ډېره لویه اړتیا وي او که هغه؟

دا چې اباحت یې د انساني اعضاؤ تجارت ته لار جوړ وي، نو باید د سد ذریعې په توگه حرام شي، دغه دلیل یې له دې امله سهې نه دی چې که حرام شي یا حلال، تجارت یې اوس هم جاري دی، مور دا نه وایو چې خلک دې خپل اعضاؤ خرڅ کړي، بلکې صدقه دې کړي، په زور او جبر په خپله خوښه، نو تجارت یې نن هم غیر شرعي او غیر قانوني دی، له انساني اخلاقیاتو سره ټکر عمل دی، باید په اړه یې کوټلي گامونه واخیستل شي او د قانون له مخې سختې سزاوې ورته وټاکل شي.

دا خبره چې انسان د خپل بدن واک نه لري، ځکه دی د خپل بدن د مرګولو، یا غرقولو یا وژلو اجازه نه لري، نو د صدقې اجازه هم نه شته، بیا هم سهي نه دی، ځکه له انسان سره یوازې ځان امانت نه دی، بلکه مال هم امانت دی، قرآن کریم ویلي: **إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ** [التوبة: ۱۱۱]، الله تعالی له مومنانو څخه د دوی ځانونه او مالونه اخیستي دي، نو د مال صدقه جواز لري د بدن صدقه یې ولې نه لري؟ یو بل ټکی دا هم چې انسان ولې د خپل بدن غړي کله ناکله پرېکوي؟ اپریشن ور کوي، لاس یې پرې کړي، پښه څنې قطع کړي، تريخی ترې ایسته کړي، میده ور نیمايي کړي، دا ډول نور، که هغه جواز لري، نو دلته بیا ولې جواز نه لري؟ که هغه په امانت کې خیانت نه وي دغه ولې شي؟ که هغه واک په ایت و حدیث ور کول شوی دی دغه یې هم په عیني ایت و حدیث ور کړل شوی دی. بله خبره دا هم ده چې د وینې پر ور کره ټول علماء اتفاق لري، نو وینه هم د انسان جز ده، هلته ولې ور کره جواز لري یا هم انسان یې اختیار لري؟ دې ته ورته د شیدو ور کره، یوه بنځې ولې د خپل بدن اجزاء د بل ماشوم ته ور کوي؟ دغه هم د بدن اجزاء دي، نو که د دې ور کړې اختیار لري، هغه هم ورته ثابتېږي.

پاته شو دا حدیث چې د وېښتانو له پر سر کولو یې منعه کړې ده، نو دا دومره جدي اړتیا نه ده لکه د انسان ژوند ژغورل، بله خبره دا هم ده چې د واصلې او مستوصلې په حدیث کې بنایي یوه خاصه قضیه وي، له راوي څخه عمومي شوې وي، په دغه ډول خبر واحد باندې دومره لویه

بیغام څلورم/۳۱۲

د حرمت فتوا نه شي ور کول کېدای، هغه حدیث که ثابت هم شي، نو ډېره ساحه یې د غالب ظن او گومان ده، مگر حرمت په گومانو او ظنیاتو نه ثابتېږي.

دا چې مریض اړ دی، دغه بل کس ولې دا کار کوي، د ده څه اړتیا ده؟ دا خبره هغه وخت سهې وه چې انسانانو انفرادي ژوند کولای، دا چې انساني ټولنیز موجود دی، نو په ټولنه کې کله ناکله داسې پېښېږي چې د یوه انسان ژغورنه د سلو د ژغورلو سبب کېږي، کله د کور سرپرست ناروغ وي، د هغه مرگ د ټولې کورنۍ لپاره د خطر زنگ دی، نو چې ټولنه کورنۍ یې خطر ته ولاړه شي، دا به ښه وي، که یو کس خپل یو غړی ور کړي او هغه بچ کړي؟ کله مریض مېړه وي، یا هم ماینه، نو که ماینه تر یوه غړي تېره شي یا هم مېړه، په دې سره د هغوی دواړو کورنۍ ژغورل کېږي، دا به ښه وي که دا چې کورنۍ له منځه ولاړه شي، ولې یوازې دا فرض کړو چې یو څوک له هر ډول اړتیا پرته بل ته خپل غړي ور کوي؟ دویم دا چې د مال په شان د خپل غړي صدقه هم د خیرات په نیت کوي، هیڅ اړتیا نه لري، یوازې د بشر-غم ورسره دی، د خدای لپاره د هغه ور کړي غړي د هغه مخلوق ته د گټې لپاره ور کوي، نو په دې کې څه ستونزه ده؟

تر دې وروسته به دې بحث ته راشم چې دا اجازه عمومي ده او که په خاصو صورتونو کې ده؟

پیغام څلورم/۳۱۳

نو ځواب دادی چې نه د دې لپاره خپل شرایط بیان شوي دي، که له ژوندي څخه ژوندي کس ته اعضاء نقل کېږي، نو دا شرایط ورته لازمي دي:

اول: د سختې اړتیا له مخې به دا کار کېږي، په بل عبارت مریض له دې پرته چې د یوه سالم انسان غړی یې بدن ته پيوند شي، په بل ډول د رغېدو هیڅ چانس نه لري، له دې امله نو جواز ورکړل شوی دی.

دویم: هغه کس چې خپل غړی ورکوي، هغه ته به په دې سره زیان نه رسېږي، نه به یې شکل او صورت ته زیان رسېږي، بلکې هغه به خپلې ټولې چارې په هغه ډول مخته وړلای شي لکه تر دې وړاندې چې یې ترسره کولې. نو په دې صورت کې د سترگې ورکول د ژوندي انسان لپاره جواز نه لري، اما زما په اند که د سترگې له ورکې پرته بله هیڅ لار نه وه، د سختې اړتیا مهال سترگه هم ورکول کېدای شي، ځکه د سترگې د ښکلا خلا ډاکټران ډکولای شي، نو په یوه سترگه هغه خپل ژوند هم کولای شي، زه له دې خبرې سره جوړ نه یم چې د سترگې ورکړه جایزه نه بولي.

درېیم: د غړي ورکول به د هیڅ مادي او معنوي عوض په بدل کې نه وي، څو دغه کار یوازې د انساني خواخوږۍ او صدقې لپاره شي، نه د بېي او تجارت وسیله، مور وړاندې هم یادونه وکړه چې د دې په مقابل کې دې سختې قانوني اجراءات وشي، که هر څوک دغه کار کوي، نه شرع و اخلاقن جواز لري او نه دې قانون پر دغه ډول مجرمینو رحم کوي.

پیغام څلورم/۳۱۴

څلورم: تر دې کار وړاندې به په لیکلې بڼه ډاکټران اقرار نامه لیکي چې دوی په همدې ضوابطو خبر دي، دغه اقرار نامه به د عملیاتو دواړه طرفونه ځنې اخلي، ډاکټران به دا هم لیکي چې دوی ته په دې کار کې هیڅ ډول مصلحت نه شته. یا که ووايم دغه کار دې د دولت تر بڼه نظارت لاندې وشي، څو نورو ناسمو کارونو ته لار جوړه نه شي.

پنځم: د غړي نقل به د خلکو ترمنځ د نسب اختلاط ته لار نه جوړوي، لکه د تناسلي الې نقل.

که له مړي څخه ژوندي ته اعضاء نقل کېږي، نو دغه شرایط به په پام کې نیول کېږي:

اول: هغه څوک چې غړی/غړي ځنې نقل کېږي، هغه به په خدايي مرگ کامل مړ شوی وي، درې ډاکټران به پر دې خبره شاهدي ور کوي چې هغه مړ دی؛ یا بله لار چې مرگ یې یقیني کړي.

دویم: د سختې اړتیا له مخې به دا کار کېږي، له دې پرته چې غړی ور پیوند شي، بله به هیڅ لار نه وي.

درېیم: هغه مړي به د دې کار وصیت کړی وي، که هغه اجازه نه وي کړې، بیا یې غړي نقلولو جواز نه لري. همدا شان به هغه په خپله خوښه وصیت کړی وي، په دې کې به پر هغه هیڅ مادي او معنوي جبر و زور

پیغام څلورم/۳۱۵

نه وي شوی او نقل به هم داسې کېږي چې د مړي انساني کرامت ته به صدمه نه رسوي.

څلورم: د غړي نقل به د نسب اختلاط ته لار نه جوړوي.

پنځم: د غړي نقل به په يوه داسې روغتون کې تر سره کېږي چې هغه د همدې کار لپاره کاملن وړ او ځانگړی وي، له دولت څخه به جواز لري، پر همدې کار به له دواړو طرفونو څخه مادي يا معنوي گټه نه تر لاسه کوي. يعنې د همدې نقل له امله به عوض نه غواړي، هسې خو روغتون او ډاکټر د هر ډول عملياتو خپل بدل غواړي، دلته هدف دادی چې يوازې پر همدې نقل ځانگړې پيسې وغواړي او د عملياتو يا دې کار بيا ځانگړی رقم طلب کړي.

تر دې وروسته بحث دادی چې مسلمان کافر ته اعضاء ور کولای شي؟ ځينې علماؤ ويلي دي چې حربي او مرتد کافر ته يې نه شي ور کولای، ځکه حربي له مسلمانانو سره په جنگ دی، نو له هغه سره دښمني په کار ده، خلک ددې لپاره قرباني ور کوي چې هغه مړ شي او دلته بيا يو څوک د هغه د ژوند لپاره کار کوي، نو دا جواز نه لري. د مرتد په اړه ځينې کسان فکر کوي چې هغه هم د حربي په حکم کې دی، ځکه وژل يې واجب دي، مگر زما په نظر دا اسلامي حکم نه دی چې مرتد بايد ووژل شي، نو زما په نظر مرتد ته يې هم جواز شته، يوازې حربي کافر ترې مستثنا دی.

پیغام څلورم/۳۱۶

د نژدې قریب او لرې انسان توپیر پکې نه شته، که څوک یې په خپله خوښه او هغو شرایطو ته په کتو چې لوړ بیان شول، دغه کار کوي، هیڅ ستونزه نه لري.

له دې بیان څخه نو دا ثابت شوه چې خپله د یوه انسان یو غړی بل ته نقلول هم جواز لري، مثلن تر عملیاتو وروسته ډاکټر د هغه ځای د ډکولو لپاره له کوناتي غوښه وکښه، یا هم دې ته ورته بل کار، دا هم پروا نه لري، خو هغه شرایط به په نظر کې نیسي، داسې نه چې یو غړی ورته رغوي، بل یې له کاره ولوېږي.

یوه پوښتنه دا هم مطرح کېږي چې که د یوه انسان یو غړی بل ته ور کړل شي، نو هغه کس که گنا په وکړه، سزا به یې دواړو ته ور کول کېږي، که یوه ده؟

ځواب یې داسې دی لکه د مال په صورت کې، که زه یو چا ته لس زره افغانۍ صدقه کړم، هغه ولاړ شي په دې سره زنا وکړي، نو ایا دا کار کې زه هم ورسره شریک یم؟ په هیڅ صورت نه، دا کار هغه په خپله خوښه کړی دی، نو سزا یې هم یوازې هغه ته ور کول کېږي، دلته هم د غړي تر لگولو وروسته که هغه گنا کوي، دا د هغه د بدن غړی دی، سزا یې هم ده ته ور کول کېږي، هغه صدقه کونکي کس په دې کې گرم نه بلل کېږي.

تر دې را وروسته که پر دې هم لنډ نظر ور کړو چې انسان ته مصنوعي اعضاء یا د حیوان اعضاء څنگه دي؟ خصوصن هغه حیوانات چې حرام دي؟

مصنوعي اعضاء که د هغه اړتیا پوره کوي، نو دا تر ټولو ښه کار دی،
مثلاً د کولمې یوه برخه یې خرابه شي، ډاکټر ورته کولمه پرېکړي او پر
ځای یې نوره مصنوعي ورته پيوند کړي، هيڅ پروا نه لري، دغه ډول نور
هم. د حيوان اعضاء هم پروا نه لري، ځينې کسان په دې کې د خنزير
استثنا کوي چې هغه نجس العين دی، مگر دا خبره یې سهې نه ده،
نجس العين څه معنا؟ په قران کریم کې له مرزګې سره يوځای یاد شوی
دی، مرزګه نجس العين نه شوه او خنزير نجس العين شو؟ په دې برخه
کې د ټولو محرماتو حکم یو دی، انساني اړتیا ته په کتو چې د انسان د
غړي پرېکولو جواز ور کول کېږي، نو ایا حیوان به ترې مستثنا وي؟ که په
حیوان دا کار پوره کېدی، انسان دې بيخي غړی نه ور کوي، ځکه
حرمت دوه ډوله دی: یو هغه حرمت دی چې د کرامت او احترام له امله
وي، مثلاً د انسان غوښه خوړل حرام دي، ځکه انسان ډېر محترم دی،
شريعت ور ته شرافت ور کړی دی، نو د هغه غوښه خوړل له دې امله
حرامه شوې ده او بل د نجاست له امله حرمت دی، نو هغه شی چې د
نجاست له امله یې حرمت بیان شوی دی، د هغه حرمت نسبت دې بل
ته سپک دی، ځکه نو د اړتیا پر وخت اول د همدې سپک لور ته رجوع
کېږي، که په هغه سره کار ونه شو، بیا د انساني اعضاؤ جواز او استعمال
ته خبره درېږي.

زما حقیقت او ستا حقیقت

د مطالعې پر وخت له داسې لیکنو سره مخ شوی یم چې لیکوال وایي: دا یو ښکاره حقیقت دی، دا منل شوی حقیقت دی او دې ته ورته نور الفاظ.

په داسې حال کې دا خبره کوي چې کوم شی ته دی د حقیقت نوم ور کوي، هغه په اصل کې یوازې ده ته حقیقت ښکاري، له هغه سره پر خپل دې دریځ خورا ډېر کسان مخالف هم وي، نو بیا د روښانه حقیقت نوم یا منل شوي حقیقت نوم ور کول، سهې کار نه دی.

لیکنه په دغسې عباراتو را پیلول، اصلن له تحقیقي او علمي میتود سره مخالف عمل دی، د یوه شي حقیقت ښکاره کول په دې نه کېږي چې زه یوازې حقیقت ورته ووايم، بلکې منطقي دلایل خپله د یوه حقیقت له مخه پرده پورته کوي البته که په مناسب او متوازن ډول اووډل شي.

زموږ د سیمې زیاتره مذهبي کړۍ د خپل موقف د بیان مهال همدغه ډول روش خپلوي، دوی زیاتره وخت د خپل دریځ په ملاتړي دلیل پسې سرگردانه وي، د مخالف دلیل او موقف یوازې د دې لپاره گوري چې ځواب یې څنگه پیدا کړي، له دې امله هغوی له ځان سره وختي لا پرېکړه کړې وي چې زما دریځ حق او ثابت دی او د مخالف دریځ مې ناسم او نا ثابت دی، ځکه یې نو لیکنه له پيله په داسې الفاظو را پیل کړې

بیغام څلورم/۳۱۹

وي چې ښيي دی د موضوع په اړه دلایل نه سره پرته کوي، بلکې یوه پله درنه نیسي او بله په لوی لاس ورته سپکوي، دا نه د حقیقت ښکاره کولو علمي و څېړنیزه تگلاره ده او نه په دغه توگه چا تر نه حقیقت ښکاره کړی یا ورته رسېدلی دی.

زموږ لپاره لویه بدمرغي له دې ځایه جوړه ده چې د یوه شي په اړه منطقي او د بل له وجوده ماسیوا فکر نه شو کولای، موږ په هره موضوع کې له ځانه مخالف څوک فرض کړی وي، ځان ته یو دریځ لرو او هغه ته بل دریځ ور کوو، بس ټوله لیکنه پر دې ولاړه وي چې څنگه خپل ځان سلامت ثابت کړم او مخالفت ملامت؛ حیرانتیا به مو هله نوره هم ډېره شي چې د پوهنتون په مونوگراف، تیزس یا د پي ایچ ډي لپاره لیکل شوې رساله کې له عیني حالت سره مخ شي.

سړي ته پوښتنه پیدا شي، چې که د علمي مرکزونو له تحقیق سره دغه ډول چلند وي، نو له دې میدانه بهر به څوک ولې ملامت شي؟ دغه ډول شوې څېړنې هسې په نوم تحقیق وي، که وکتل شي لویه برخه یې ټوله پر نقل ولاړه وي، پلاني داسې ویلي پلاني هغې ویلي، له ځانه یوه خبره نه شته، تحلیل نه شته، ټول د پخوانو تقلید دی او د هغوی پر قدمونو ور پسې روان دي.

سره له دې چې تحقیق کې له لویه سره له ځان سره فرضیه نیول ناسم کار دی، د یوې موضوع گڼ بعدونه به دې په نظر کې نیولي وي، د

بیغام څلورم/۳۲۰

تحقیق لپاره به دې میدان ته ځکه راځې چې معلومه کړې کوم لوری یې د دلیل او منطق له مخې پیاوړی دی، د څېړنې په دوران کې که هر لوری درته سهې معلوم شو، له هغه به انکار نه کوي او نه به په خوشي چټي پلمو د هغه له حقیقت منلو ځان خلاصوي.

زموږ د سیمې محققین څه کوي؟ ما تر نن څوک نه دی لیدلی چې د یوې موضوع په اړه یې تحقیق کړی وي، بیا یې دلته د حاکم ذهنیت او پخوانو له تگلارې څخه مخالف دریځ نیولی وي، دوی یوازې پخوانی خبرې له حوالو سره راوړې وي، د مخالف دریځ لپاره یې د پلاني و پلاني ځوابونه په ریفرینس کتار کړي وي او د خپل دریځ لپاره یې له نصوصو سره د پلاني و پلاني خبرې هم کتار کړې وي، بس دغه تحقیق دی او دغه یې د ثابتونې میتود!!!

زموږ په حاکم چاپیریال کې زه له ځان سره فرضیه رد مې هغه مې سل سلنه حقیقت منلې ده، تاله ځان سره فرضیه اینې ده هغه دې سل فیصده حقیقت منلې، نه زه ستا د دریځ په اړه داسې مطالعه کوم چې که سمه خبره وه، باید ومنل شي، نه ته زما د موقف په اړه له انصافه ډکه تگلاره لرې، یوازې له ځانه په بې عدالته دفاع او د بل په بې انصافه ډکولو زموږ کتابونه ډک دي او دغه کیسه له مدرسې تر پوهنتونه پسې غزېدلې ده.

دوی بیا له ځانو سره د غټو محققینو القاب او مختارې هم کتار کړي وي، په دوو درو لیکو کې د محقق صاحب نوم نه ځایېږي، چې د کتاب

پیغام څلورم/۳۲۱

منځپانگې ته ورشې، ځان به گرموې چې ولې مې په دې سره وخت ضایع کړ، ولې مې پیسې پر ور کړې او د څه لپاره مې په کتابتون کې ځای په ونیوی؟

یو غټ دوکتور دی، د مرتد لپاره د فقهاؤ له سزایې په دې خاطر دفاع کوله چې په حدیث ثابتې ده او خلکو پرې اتفاق کړی دی، مگر د مخالف لوري د قران کریم له آیاتونو څخه یې صرف نظر کاوه، که یو مسلمان په انصاف فکر وکړي، نو د قران کریم ایت به ډېر قوي وي او که د خلکو اجماع یا یو خبر واحد روایت؟ پر دې هم فکر نه کېږي چې که یو څوک اسلام مني، باید په خپله خوښه یې ومنی، که د خلکو له امله یو کار وکړي، دې ته ریاء او شرک اصغر ویل کېږي، نو مرتد چې په زور اسلام ته اړ ایستل کېږي، دا خو نوره هم د دین له اړخه کیسه خرابېږي، ایا دلته معقول دریځ د فقهاؤ او د هغه چا دی چې یوه خبر واحد ته یې سر نیولی دی او که د هغه چا دی چې له قران کریم څخه یې د دې مسلې حل ته مخه کړې ده؟ دې ته هم فکر نه کوي چې د انسان مرگ په خبر واحد څنگه روا کېږي؟ ایا خبر واحد دومره باوري دی چې د یوه انسان د مرگ پرېکړه په وشي؟ په داسې حال کې چې همدا فقهاء وایي د حرمت لپاره د قطعي الثبوت او قطعي الدلالته نصوصو اړتیا ده، خبر واحد چې هم د عقل مخالف وي او هم له قران کریم سره اړخ نه لگوي، هغه نه قطعي الثبوت دی او نه د هغې درجې شو چې د انسان مرگ په روا

پیغام څلورم/۳۲۲

شي، له دې هر څه سره يې د مخالف لوري دلايلو ته خوله هم نه ده ور وړې، نو دا انصاف دی او که دا تحقيق شو؟

مور يوازې زما حقيقت او ستا حقيقت لرو، درېم شی چې په واقعيت کې څه دي، هغه نه شته ځکه د واقعيت ليدلو لپاره خلاصې سترگې په کار دي چې له بده مرغه مور پټې پر تړلې دي، د هيچا خلاصې سترگې نه ايله کوو.

داسې څېړنه چې حقيقت د خپل حقيقت له مخې څه شی دی؟ دغه شی يا موضوع په اصل واقعيت کې څنگه ده؟ مور نه کوو، په خاص ډول زموږ مذهبي کړۍ په دې برخه کې تر وروستي بريده پاته دي او پر دې اړخ يې اصلن فکر لا نه دی کړی چې د يوې موضوع شننه او تحليل دغه ډول بايد وشي يا يې خلک کوي او دا علمي، تحقيقي، منطقي او انساني روش هم دی.

مور حقايق زما او ستا پر حقايقو سره وېشلي دي، درېم اېشن پکې نه شته، يا به زما خبره منې، زما ملگری يې، يا به زما د مخالف دريغ منې، زما دښمن يې، د دليل له مخې پر حقيقت بنا شوی دريغ دلته نه شته او که څوک يې ولري، هغه تر ټولو ډېر بدنامېږي، دلته که نوم کوې هم د بل پر قدمونو په تگ سره يې کولای شې، که دې دريغ ملاتړ پيدا کوي، هم د اسلافو له تايد وروسته يې درسره مني، که درناوی دې کېږي هم له

پیغام څلورم/۳۲۳

دې امله دې کېږي چې د نورو پر لار اونقش قدم روان یې، که یوه نوې خبره دې وکړه، هر څه به دې په اوبو لاهو شي.

دلته نوې خبره حرامه ده، یوازې به نوی پوښ د زړې خبرې لپاره تیاروي، قالب نوی وي، خو محتوا هماغه زړه پکې پرته وي، دا پوښتنه نه کېږي چې د دې نوگټه څه ده؟ دوی دې په دې تېر وهي چې ښه پخواني نه پوهېدل؟ ته تر هغوی ډېر پوهېږي؟ دا فکر نه کوي چې نو دا مسلې د پخوانو په وخت کې چېرې وې؟ هغوی خو عالم الغیب نه ول چې زموږ د وخت په مسلو به یې هم سر خلاص و او حتمي به یې راته حل کړې هم وي.

زموږ اساسي ستونزه له اسلاف پرستي ده، تر هغو چې خپل مشکلات په خپلو سترگو ونه وینو، په خپل عقل یې درک نه کړو او د حل لپاره یې هم یوازې پر خپلو سترگو، عقل او علم بسنه ونه کړو، له دې ستونزو د وتلو یوه لار هم بله نه شته.

نوره دنیا چې مخته تللې ده، په همدې روش سره تللې ده، هغوی د ساینس په نړۍ کې داسې ثابتې تابلو گانې (که دا تعبیر ورته سهې وگڼل شي) ماتې کړې چې که زموږ په ټولنه کې وای، تر اوسه به هم چا د نیوکې سوچ هم نه پر کولای. دوی حتا په علمي او عملي میدان کې ناسمې ثابتې کړې، همدغه روش هغوی مخته بېولي دي او موږ همدغه زاړه پاله روش شاته کړي یو. تر هغو چې له خپل وخت سره سم د خپلو ستونزو لپاره له خپله عقله کار وانه خلو، په ژوند هم له دې مشکلاتو د وتلو بله لار نه شته، موږ باید دا شعار ور گرځو چې د هرې ستونزې حل په خپل عقل او خپل مټ!

۲۱/۱۱/۲۰۲۲

هم ملت او هم امت؛ توازن یې څنگه ساتلای شو؟

ځینې کسان مې لیدلې دي چې پر ټولنیزو رسنیو یې لیکلې وي: تر هر څه مخکې وطن، بل بیا لیکلې وي: تر هر شي مخکې اسلام، دا دواړه مې په خپلو سترگو لیدلې دي، ښایي څوک به ولیکي چې تر هر څه مخکې اسلامي خلافت، بل به وایي: تر هر شي وړاندې ټول امت، یا هم تر ملت مخکې امت، بل به نو وایي: تر امت مخکې ملت.

که فکر وکړو دلته ټول یاد شوي شيان ارزښتونه دي، د هر یوه بل خپل مقام وي، باید یو له بل سره یې ټکر نه کړو، یو د بل خلاف یې ونه بولو، یو د بل پر ضد یې ونه کار وو، په یوه سره بل ونه وهو، دا چې زه ولیکم تر هر څه مخکې پلانی، په دې سره یو بل کس فکر کوي چې دا خو یې د پلاني ارزښت مقام کم کړی دی، نو راشه ته بیا هغه ولیکه، دا کیسه همداسې سره اوږدېږي، خو سالم حل یې نه راوړي.

که د دې په اړه د پوهاوي یو مثال بیان کړم ښایي د پوهاوي لپاره به بد نه وي، هر څوک په خپل کور کې مور و پلار لري، که یو څوک ولیکي چې تر هر چا وړاندې مور، بل بیا ولیکي چې تر هر چا وړاندې پلار، نو دا کار مناسب دی؟ ایا په کور کې مور و پلار هر یو خپل ځای نه لري؟ دا خبر سهې ده چې ممکن یو چا ته مور ډېره گرانه وي یو چا ته پلار زیات گران وي، خو یو بل په دې نه خبروي چې ما ته پلاره ته ډېر نه یې

بیغام څلورم/۳۲۵

گران مور راباندې گرانه ده، په دې سره ښایي د مور او پلار زړه بد شي، مگر هېڅ لاسته راوړنه به ونه لري. هغه شیان چې انسان ته ارزښتونه وي، باید یو له بل سره یې ټکر نه کړي، هر یوه ته خپل ځای ور کړي او د خپل مقام په اندازه ورته اهمیت ور کړي او هم کار ورته وکړي.

وطن انسان ته مهم دی، مگر کله داسې وختونه پېښ شي چې وطن خلک ترک کړي، بل وطن ته کډوال شي او هلته په هغه هیواد پوري یې ټوله راتلونکې وتړله شي، دلته له دې سره چې وطن پاته شو، مگر خپل ایمان، اسلام او امت بیا هم هر یو پر خپل ځای پاته دي او د خپل مقام په تناسب به کار ورته کوي.

یو بل کس بیا له دینه گرځي، هغه ته بیا وطن او ملت مهم دي، خو ایمان، اسلام او امت نور ورته ارزښتونه نه دي، په دې صورت کې بیا دغه کس ته ځینې ارزښتونه بې اهمیتته شول، خو وطن او ملت پر خپل ځای ور پاته دي او تر خپله وسه به کار ورته کوي.

نو دا هر ارزښت د خلکو ذهنیتونو ته په کتو ښایي یو تر بل سره مهم وي، مگر هر یو پر خپل ځای بیا ارزښت دی، اهمیت لري، د یوه په ملاتړ باید بل ته لخته ورنه کړل شي، د یوه په را ټینګولو بل ترک نه شي، یوه ته په اهمیت ور کولو بل بې اهمیتته نه شي.

که انسان اجتماعي ژوند ته نظر وکړي، د اوسېدو لپاره هیواد ته نظر وکړي، د ملاتړ لپاره ملت ته فکر وکړي، نو وطن او ملت په دې لحاظ

بیخي ډېر مهم دي او تر بل هر ارزښت په دې برخه اولویت لري. اوس که بل لور ته نظر وکړو، یو کس له اجتماعي ژوند سره انفرادي ژوند هم لري، په اجتماعي ژوند کې ځینې داسې اړخونه دي چې دین ډېر زیات مثبت تاثیر پرې لري، هماغه ورسره په نظر کې ونیول شي، د انسان رواني حالت، اخرت، پر خدای له ایمانه ورته را پیدا مثبت اړخونو ته فکر وشي، نو بیا په دې ځای کې دین، اسلام او ایمان تر بل هر شي لومړیتوب لري. هدف دا چې هر یو مهم دی، که له یوې زاویې را وگورې، نو یو تر بل هر شي ډېر مهم ښکاري او که له بلې زاویې ورته نظر وکړې، نو بل مهم شي.

اوس بلې دریځې ته درېږو، یو کس له وطنه لرې ولاړ، هغه ته د وطن هغه اهمیت چې پخوا یې په زړه کې ورته درلود، سوکه سوکه کم شو، ځکه ټوله اینده یې له بل هیواد سره وتړل شوه، مگر له دې سره کلک مسلمان پاته شو، هغه ته که وطن ارزښت هم وي، نو ښایي د نورو په نسبت ورته لومړیتوب ونه لري، ایمان او اسلام د خپل شخصي-ژوند او اخرت له امله ورته ډېر مهم وي. یو بل کس له وطنه نه وزي، همدلته اوسي، خو دغه باریک ټکي ته نه متوجې کېږي، له وطن او ملت سره مینه ورته گنا ښکاري، له دې امله تر هر څه ورته اسلام او دین لومړیتوب ولري، د وطن او ملت په کیسه کې نه وي، موبړ دغه ډول کسان په خپل ژوند کې بیخي ډېر لیدلي دي. د دې وروستي ډول برخلاف بیا ځینې کسان داسې دي چې دین او اسلام ورته ارزښت نه لري، هغه یوازې وطن

پیغام څلورم/۳۲۷

او ملت مهم بولي، له دې امله د دې مخکینو برخلاف وطن او ملت ورته هر څه وي، ایمان، اسلام او دین بیخي بې اهمیته وبولي، دوی هم دغه نکته نه ده درک کړې چې که ما ته ارزښتونه نه دي، نو په کوم هیواد او ملت کې چې زه اوسم دا ټول د هغوی لپاره ارزښتونه دي، د خپل ځان لپاره، د ملت او وطن لپاره باید ارزښت یې وگنم، که عمل نه په کوم برملا یې سپکاوی هم ونه کړم، ما ته دې وطن او ملت مهم وي، خو دا چې زما پلار، ورورو، خور، مور، لنډه دا ټول هیوادوال پر دې ارزښت سروته قربانوي، نو زه د هغوی د احترام له امله ورته په ارزښت قایلېږم او هغومره درناوی یې کوم چې څومره ورسره مناسب او د قانون و انسانیت په رڼا کې ده ته معقول بریښي.

هغه څوک ما ته نارمل انسان نه ښکاري چې یا د دین په ارزښت د وطن ارزښت کموي یا د امت په ارزښت د ملت ارزښت ته زیان رسوي، انسان په خپل ژوند کې دې ټولو ته اړتیا لري، د اوسېدو لپاره وطن مهم دی، د اجتماع لپاره ملت مهم دی، د نړۍ والې سولې او ورورگلوی لپاره که امت په سمه معنا وپېژندل شي، ترمنځ یې مشترک ټکي وموندل شي او په د اوس وخت په اصطلاح یوه اسلامي اتحادیه جوړه شي، نو هیڅ تاوان نه لري، بلکې گڼو غریبونو هیوادونو ته به ډېره گټه هم ولري، دا پر خپل ځای یو ارزښت دی چې که سالم کار ورته وشي، انسانانو ته به یې ډېره فایده ورسېږي، د انسان د خپل سکون او آخرت لپاره ایمان او دین مهم دي، یو نارمل انسان ښایي دغه ډول فکر ورته وکړي، هر ارزښت ته

خپل ځای پیدا کړي، څومره چې ده ته مهم ښکاري په هغه کچه له هر یوه سره مینه وکړي، کار ورته وکړي په ټول ژوند کې دومره ورته اهمیت ور کړي څومره چې ده ته ارزښت لري، داسې ونه کړي چې د یوه په ملاتړ بل تېله کړي، د یوه په مینه کې له بل سره کرکه وکړي، په یوه سترګه یوه شي ته د ارزښت په توګه وګوري او بل ته بیا په دې بله سترګه د دښمنۍ کاته زده کړي، دا غیر انسان رویه ده، له افراط او تفریط څخه خالي نه ده، انسان ته د اعتدال مسلک مناسب دی، د یوه شي په اړه باید واقعینه اوسو، پر هر شي د هغه په خپل ذات کې فکر وکړو، نه دا چې له بل سره یې په تقابل کې کښېږدو، بیا ور باندې له یوې زاویې فکر وکړو، په دې توګه مور هغه واقعیت چې زموږ پر سترګو د شته عینکو له امله را څخه پټ پاتېږي، نه شو لیدلای، د دې لپاره چې د هیڅ شي د مینې عینکې له مور څخه واقعیت پټ نه کړي، د یوه شي خپل اهمیت را څخه وانخلي، باید لومړی د هر شي په اړه د هغه د ذات له مخې فکر وشي.

د جنس بدلول

د جنس بدلولو په اړه درې دريځه وجود لري، مطلق ناروا، مطلق روا او په خاصو حالاتو کې له ځینو شرایطو سره روا.

که د انسان د پیدایښت په اړه فکر وشي، یوازې مادي ژوند ته فکر ونه شي او نه دغه ژوند د انسان لپاره اصلي ژوند وبلل شي، نو بیا د انسان تمرکز تر دې خاورین بدن او دې مادي ژوند باید پر آخرت او روح زیات وي، په دې ژوند کې مور ته یوه د واک ساحه ده او یوه ساحه د مجبوریت ده. د انسان په جنس ټاکنه کې د هغه واک نه شته، له دې امله باید لاسوهنه پکې ونه شي، مگر که اشد ضرورت وي. د خدای له لوري دغه ډول دوه رنگه حیات همدې ته اشاره کوي چې په ځینو شیانو کې ستاسو واک باید نه وي، بلکې تاسو باید د قانون پیروي وکړئ، د انسان جوړښت هم داسې دی چې د دغه دريځ لپاره دلایل پکې شته.

مور په طبیعي لحاظ تر ځینو جبري قوانینو لاندې ژوند کوي، د هغوله تاثیر مور ځانونه نه شو ایستلای، دا زموږ د جبر اړخ دی، بل بیا خوا داسې دایره هم لرو چې زموږ اختیار پکې چلېږي، یا مور د ځینو وسایلو په کارولو کولای شو چې د طبیعي قانون جبر مات کړو او په هغه نیمه خود مختاره دایره کې هم د ازادۍ احساس وکړو، دغه اړخ مو د واک دی. په یوه انسان کې د دې دوو اړخونو امتزاج ته په کتو داسې ښکاري

بیغام څلورم/۳۳۰

چې زموږ د واک پر ساحه هم باید ځینې قوانین د هغه چا له لوري نافذ وي چې زموږ روان او فزیکي وجود یې په جبري ډول تر ځینو قوانینو لاندې راوستلی دی. د واک په دغه دایره کې هم زموږ لپاره قانون شته او هغه د قران کریم په شکل کې له انسانانو سره محفوظ دی، دلته په قران کریم کې الله تعالی یوازې انسان دغه مادي جوړښت نه بولي، بلکې د قران کریم ادعا پر دې خوا ته چې له دې وجود پرته هم انسان وجود لري او د انسان اصل حقیقت هماغه دی، د هغه حقیقت ته په کتو نو بیا دغه ژوند هدف نه دی، بلکې له دې وروهاخوا هم د ژوند یو بل پړاو شته او د هغه لپاره باید انسان په دې دنیا کې تیاري وکړي، دغه تیاري د الهي قوانینو په رڼا کې امکان لري او د هغه ژوند لپاره تکاملي سیر د همدې الهي وحې په رڼا کې شونی دی، نو ځکه باید د ځینو طبیعي قوانینو ماتېدا ته بې ځایه زړه ښه نه کړو او هسې د فطرت له قانون د مخالفت لپاره پلمې ونه لټوو.

له دې فطرت څخه د ځان ایستلو لپاره یوازې د ضرورت له مخې اجازه شته، هغه هم د داسې چا لپاره چې په نارینه یا ښځینه جنس کې نه وي داخل، بلکې له دې پرته نرښځی وي، زموږ په ټولنه کې د هغو لپاره ژوند ډېر ستونزمن دی، بیا که ځینې کسان ظاهرن نر وزمه وي او په فزیکي لحاظ ښځینه صفات ولري، یا هم ظاهرن ښځینه وزمه وي، او په بدن کې یې نروانو ته مشابهت زیات وي، یا که داسې وي چې سره گډوډ وي، نه په جسم کې یوه لور ته کامل مشابهت لري او نه بل ته، بلکې تر

پیغام څلورم/۳۳۱

ماینځ پاته وي، دا مشکلترینه طبقه هم ده چې دوی ټول د خپل عذر له مخې کولای شي چې یا د نر لور ته د ځان بدلولو عملیاتو ته اجازه لیک پیدا کړي او یا هم بنځینه جنس ته.

په قران کریم کې د انسانانو دوه جنسه عمومن ذکر کېږي، یو یې ذکر (نارینه) او بل یې انثی (بنځینه) دی (الحجرات: ۳)، دا چې له دې پرته هم په انسانانو کې یو بل جنس شته، له دې ښکاري چې د عمومي فطرت برخلاف دغه جنس رامنځته شوی دی، دا چې عوامل یې څه دي؟ باید ډاکټران دا خبره روښانه کړي چې ولې له نر او بنځې څخه یو بل مخالف جنس پیدا کېږي؟ ښایي زموږ فزیکي یا محیطي عوامل پکې رول ولري، خو له دې هر څه سره، هغوی حق لري چې د عملیاتو په کولو هغه جنس ته ځان بدل کړي چې دوی ورته خپله میلان لري. ځکه دوی له عمومي فطري قانون څخه په یوه استثنایي توګه را منځته شوي دي، نو د هغوی لپاره د شریعت په عمومي قانون کې استثنا وجود لري، باید په قانون کې هم ورته ومنل شي او انساني اخلاقیاتو کې هم د هغوی په اړه منفي فکر ونه شي. د هغوی جنس بدلول یوه غیر اخلاقي کړنه ونه ګڼل شي، قانون دا د جرم په توګه ثبت نه کړي او شریعت پوهان هم په دې اړه له نرمښت څخه کار واخلي او د حالاتو په نظر کې نیولو سره د هغوی ستونزه درک کړي او د حل لپاره یې له شرعي متن څخه د تساهل او اساني تعبیر ته لار جوړه کړي.

عام انسانان په دې حکم کې نه دي داخل، یوه بنځه نه شي کولای چې ځان نارینه جنس ته بدل کړي، او نه یو نر کولای شي چې ځان

بنځینه جنس ته واړوي، دوی ته شرعن اجازه نه شته، حتا که میلان یې خپل مخالف جنس ته وي، دا جبر یوازې پر یوه کس نه دی او نه پر یوه خاصه طبقه دی، بلکې ټول انسانان تر همدې جبر لاندې ژوند کوي، له دې امله باید ځنې شکایت هم ونه شي، په خپل ژوند کې مقاومت وکړي او خپل طبیعي ژوند په هغه توګه مخته یو سي لکه نور انسانان چې ژوند کوي، د یو چا ذهني ژور خپګان دې د دې سبب نه ګڼي چې هغه که خپل جنس بدل کړي، نو دغه خپګان به یې رفع شي، دوی په خپل فزیکي جوړښت کې مشکل نه لري، یوازې له چاپیریال سره یې ستونزه ده او هغه په رواني تکلیف اخته کړي دي، نو باید د همدې چاپیریال پر ضد مبارزه وشي، نه دا چې یوه ناسم کار ته لار جوړه شي. د جنس په بدلولو سره دا ستونزه پای ته نه رسېږي، مثلن که له بنځینه قشر- سره غیر انساني سلوک کېږي او هغوی له دې په تکلیف وي، نو څومره تعداد بنځې به دا کار وکړي؟ ټولې خو نه شي کولای، او نه د یو څو بنځو په دې کار سره دغه ستونزه هوارېږي، له دې امله باید ناسم کار ته د جواز پلمې ونه لټولې شي، هغه څوک چې واقعن مشکل لري، دا یوازې هغه څوک دي چې مور ورتنه نرځښیان وایو، عرب یې خنثی بولي، دوی په خپل فزیکي جوړښت کې ستونزه لري، دوی له رواني ستونزې سره جسمي مشکل هم لري، په ټولنه کې هم په ښه سترګه نه ورته کتل کېږي، دا ټول غدرونه چې سره یوځای شي، نو د هغوی لپاره په شریعت، قانون او اخلاقیاتو کې د جواز لار موندلای شي، خو دا یوازې تر همدې جنس پورې خاص ده نه د بل چا لپاره.

مراجع

- ١) قران كريم.
- ٢) بخاري، محمد بن اسماعيل، صحيح البخاري، دار طوق النجاة، كال: ١٤٢٢هـق.
- ٣) قشيري، ابو الحسن مسلم بن الحجاج، صحيح مسلم، دار احياء التراث العربي، بيروت.
- ٤) سجستاني، ابوداؤد سليمان بن الاشعث، سنن ابي داؤد، المكتبة العصرية، صيدا-بيروت.
- ٥) ابو عيسى، محمد بن عيس بن سورة، الجامع الكبير سنن الترمذي، دار الغرب الاسلامي-بيروت.
- ٦) قاسمي، محمد جمال الدين بن محمد، محاسن التاويل، د محمد باسل عيون السود په تحقيق، د دار الكتب العلمية بيروت چاپ، ١٤١٨هـ.
- ٧) معجم اللغة العربية المعاصرة، د احمد مختار عبد الحميد عمر او يوي دلې تاليف، د عالم الكتب چاپ، لومړی چاپ: ١٤٢٩هـ-٢٠٠٨م، خلور توكه.

بيغام څلورم/۳۳۴

۸)الباني، ابو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، جلاباب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة، د دار السلام چاپ، ۲۰۰۲م كال.

۹)الموسوعة الفقيه الكويتية، د كويت د حج او اوقافو وزارت، ۴۵ ټوكه، لومړی چاپ له ۱۴۰۴ تر ۱۴۲۷هـ پوري.

۱۰)الشاشي، ظام الدين أبو علي أحمد بن محمد بن إسحاق، اصول الشاشي، دار الكتاب العربي بيروت.

۱۱)رازي، حمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، أبو الحسين، مجمل اللغة، د زهير عبد المحسن سلطان په تحقيق، دوه ټوكه، ۱۹۸۶م.

۱۲)ابو زيد، نصر حامد ابو زيد، نقد الخطاب الديني، د سينا للنشر- چاپ، ۱۹۹۴م.

۱۳)حلي، براهيم بن محمد بن إبراهيم الحلبي الحنفي، مجمع الأنهر في شرح ملتقى الأبحر، د خليل عمران المنصور په تحقيق او تخريج، څلور ټوكه، د دار الكتب العلمية چاپ، ۱۹۹۸م.

۱۴)حنفي، ابو الفضل، عبد الله بن محمود بن مودود الموصللي، الاختيار لتعليل المختار، د لشيخ محمود أبو دقيقة په تعليق، پنځه ټوكه، ۱۹۳۷م.

بيغام څلورم/م/۳۳۵

۱۵) شيباني، أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني، الحجة
على اهل المدينة، د مهدي حسن الكيلاني القادري په تحقيق، څلور
ټوکه، د عالم الکتب بیروت چاپ، دویم چاپ ۱۴۰۳هـ.

۱۶) پرویز، غلام احمد پرویز، انسان نې کیا سوچا، د طلوع اسلام
ټرسټ چاپ.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**